

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФЕДОРИШИН ІГОР ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 94(477):(477.86) “1920 – 1930”

ДИСЕРТАЦІЯ

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ ТА МОЛОДІЖНІ
ТОВАРИСТВА ТОВМАЧЧИНИ В 1920–1930-Х РР.

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Подається на здобуття третього освітньо-наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. Я. Федоришин

Науковий керівник:
Королько Андрій Зіновійович,
кандидат історичних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Федоришин І. Я. Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства Товмаччини в 1920–1930-х рр. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника МОН України, Івано-Франківськ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена актуальній темі, оскільки з часу відновлення незалежності України посилюється інтерес до вивчення мікроісторії, зокрема культурно-просвітницького та молодіжного рухів 1920–1930-х рр. Протягом цього періоду відновлено не лише стару, а й створено нову мережу культурно-просвітницьких і молодіжних організацій: «Просвіта», «Товариство ім. М. Качковського», «Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», «Каменярі», «Орли – КАУМ». Саме ці товариства зуміли об'єднати в собі національно свідому частину українського суспільства, яке за два десятиліття викристалізувалося в реальну потугу, що впливала на розвиток української освіти, культури, фізичного виховання і навіть певною мірою на формування політичної думки в Східній Галичині.

Проаналізовано діяльність філій та читалень товариства «Просвіта». Упродовж 1920-х рр. відновлено просвітянські філії в м. Товмач (1921 р.), м. Тисмениця (1924 р.), м. Отинія (1928 р.). Основними завданнями філій стало надання інформаційної, методичної і практичної допомоги щодо відновлення колишніх та заснування нових читалень, народних домів, бібліотек, нагляд за їхньою діяльністю, організація просвітницької і культурно-мистецької роботи в населених пунктах повіту. До 1925 р. товмацька філія відновила 93 %, тисменицька – 88 % довоєнних читалень. Найактивніші осередки товариства «Просвіта» знаходилися у Товмацькому та Тисменицькому філіяльних округах, найменш діяльні – в Отинійському філіяльному окрузі. Головними напрямками роботи читалень «Просвіти» Товмаччини були: просвітництво (організація

освітніх курсів і гуртків самоосвіти), розвиток бібліотечної мережі та культурно-мистецька діяльність (створення аматорських драматичних і хорових колективів).

Показано громадсько-просвітницьку роботу осередків «Товариства імені Михайла Качковського». Після лихоліть Першої світової і польсько-української війн (1914–1919 рр.) процес відродження цього москвофільського товариства проходив дуже повільно. На Товмаччині з 13 довоєнних осередків свою діяльність відновили тільки чотири. Практична робота читалень ім. М. Качковського полягала в проведенні різних свят, забав, танцювальних вечорів, товариських ігор, влаштування днів «руської» культури, вшанування російських письменників, постановок аматорських драматичних вистав, організацію самоосвітніх, театральних, хорових кружків, освітніх курсів і лекцій. Члени «Товариства ім. М. Качковського» не співпрацювали жодним чином з іншими українськими культурно-просвітницькими й молодіжними організаціями.

Відображено культурно-освітню працю філій і кружків «Рідної школи». На Товмаччині осередки товариства «Рідна школа» почали активно створюватися в середині 1920-х – першій половині 1930-х рр. В умовах польської окупаційної політики робота осередків була спрямована на збереження української мови, історії, культури, ведення та утримання приватних гімназій, шкіл, дитячих садків у літній період, збирання пожертв на власні й інші освітні потреби, проведення свят і забав для молоді та дітвори, концертів на пошанування видатних українських діячів тощо. Перед початком Другої світової війни на Товмаччині функціонувало 39 осередків «Рідної школи», що налічували понад 1500 членів.

Незважаючи на те що культурно-просвітницькі товариства «Просвіта», «Рідна школа» декларували свою аполітичність, їхні місцеві осередки часто перебували під впливом українських політичних партій: УСРП, УНДО, ОУН, КПЗУ, «Сель-Роб». Виняток становило «Товариство ім. М. Качковського», яке через свою непопулярність практично не цікавило жодну з політичних партій.

Охарактеризовано руханково-протипожежну та національно-просвітницьку роботу сокільських «гнізд». На Товмаччині відновлення сокільських «гнізд» відбулося в другій половині 1920-х – першій половині 1930-х рр. Руханково-пожежна діяльність сокільських товариств полягала в систематичному занятті гімнастичними вправами та виконанні функцій добровільних протипожежних дружин. Майстерність виконання вправ члени товариства відточували й демонстрували під час місцевих, «районових», окружних свят та «фестинів», на спортивних змаганнях. Протипожежна робота була менш культивованою. Причина – гострий брак протипожежного інвентарю. Окрім руханкової і протипожежної діяльності, сокільські гнізда організовували національно-просвітницькі та культурно-мистецькі заходи.

Простежено розвиток січового і лугового гімнастичних рухів. Після воєнних лихоліть (1914–1919 рр.) січовий рух на Товмаччині так і не зумів відродитись. Натомість популярність серед жителів повіту дістало новостворене товариство «Луг», яке за своїм спрямуванням було пожежно-руханковою організацією. На початку 1930-х рр. через зміни в законодавстві щодо громадських організацій осередки «Лугу» зосередилися на веденні активної руханкової і культурно-мистецької роботи. У 1934 р. в Товмацькому повіті діяло 20 осередків товариства «Луг». На Товмаччині, попри сильні позиції УСРП та УНДО, «Луг» був єдиною організацією, що зуміла залишитися поза будь-якими партійними впливами.

Розглянуто культурно-освітню та гімнастично-спортивну діяльність осередків Союзу української поступової молоді «Каменярі» імені Михайла Драгоманова. Для поширення партійного впливу передусім на сільську й робітничу молодь та для поповнення своїх рядів керівництво УСРП створило власну молодіжну партійну структуру – Союз Української Поступової Молоді «Каменярі» імені Михайла Драгоманова, який з 1932 р. розпочав активну діяльність. Основною метою організації було сприяння національному, культурно-освітньому, моральному й фізичному вихованню української молоді. На Товмаччині протягом 1932–1933 рр. закладено близько 30 місцевих

осередків товариства «Каменярі». Освітня праця велася через функціонування на місцях гуртків самоосвіти. Руханково-спортивна діяльність полягала в популяризації фізичного здоров'я серед населення, проведенні місцевих, «районових», повітових спортивно-руханкових свят. Культурно-просвітницька робота проводилася шляхом організації та проведення різних концертів, свят, фестивалів, присвячених духовним провідникам товариства – Іванові Франку, Михайлові Драгоманову, Тарасові Шевченку. Світогляд каменярів, побудований на ідеях соціалізму, не був сприйнятий певною частиною українського населення, зокрема греко-католицьким духівництвом. До початку Другої світової війни товариство «Каменярі» входило до трійки наймасовіших молодіжних організацій Товмаччини.

З'ясовано напрями роботи осередків жіночої організації «Союз українок». На Товмаччині в 1920–1930-х рр. були засновані та діяли філії «Союзу українок» у м. Товмач, м. Тисмениця, м. Отинія. Філії очолювали дружини місцевих адвокатів і представниці міщанської інтелігенції, кружки – переважно дружини сільських священників або ж національно свідомі селянки. Найбільш активну й успішну діяльність проводила тисменицька філія. Її керівництво заснувало жіночі організації практично в кожному населеному пункті, у той час як товмацька та отинійська лише в окремих. Освітньо-виховна діяльність «Союзу українок» Товмаччини здійснювалася шляхом організації і ведення освітніх курсів для своїх членкинь, заснування й утримання дитячих садків, проведення різноматичних лекцій, доповідей, виступів. Культурно-просвітницький напрям роботи полягав у проведенні тематичних свят, концертів, урочистих академій. Наприкінці 1920-х рр. «Союз українок» брав активну участь у парламентській кампанії до польського сейму та в місцевих виборах.

Досліджено патріотично-виховну працю товариства «Пласт». У міжвоєнний період на Товмаччині діяло всього кілька осередків товариства «Пласт», а саме: два курені, 54-й жіночий ім. О. Степанівни і 56-й чоловічий ім. гетьмана П. Дорошенка в м. Тисмениця, один, 92-й чоловічий, у с. Олеша та

підготовчий гурток у с. Підпечери. Два останні засновано в 1930 р. в рамках акції «Селопласт». Характерною особливістю пластової організації, що вирізняла її з-поміж інших молодіжних товариств, було залучення до себе дошкільної і шкільної молоді. Ще однією відмінністю «Пласту» стала добре налагоджена система самоосвіти й фахової підготовки та чітка організаційна структура. Діяльність пластових організацій мала виховний, просвітницький та культурний характер, який відображався через ведення системної освітньої й самоосвітньої роботи в середині організації, проведення різного роду свят, вистав, відзначення пам'ятних дат з історії України. Пластова робота покликана виховати національно свідому, фізично здорову українську патріотичну молодь для майбутньої боротьби за досягнення державної незалежності. Попри те що «Пласт» позиціонував себе позапартійною організацією, багато його членів симпатизували або ж були учасниками нелегальних організацій УВО та ОУН. У вересні 1930 р. «Пласт» заборонено й ліквідовано.

Розкрито структуру і практичну роботу осередків Католицької асоціації української молоді «Орли» (КАУМ). Вищим керівним органом КАУМ була Архієпархіальна рада, а покровителем організації обрано св. архистратига Михайла. Низовим осередком став кружок на чолі з провідником. Кружки поділялись на чоловічі та жіночі. Світогляд товариства КАУМ визначався як християнсько-націоналістичний. У його основі стояли релігійно-етичні цінності й поняття та націоналістичні ідеї, любов Бога й України. У квітні 1937 р. КАУМ перейменовано на товариство «Орли – Католицька асоціація української молоді». На початку 1939 р. товариство налічувало 4979 дійсних членів, об'єднаних у 189 осередках. На жаль, на Товмаччині так і не було створено жодного кружка молодіжно-християнської організації. Причини: наявність на теренах повіту широкої мережі осередків інших українських руханково-спортивних і молодіжних товариств, високий рівень впливу на населення радикалів, що перебували в стані певної конфронтації з місцевим духівництвом, несистемна робота (або ж цілковита відсутність роботи) священників щодо консолідації української молоді навколо церкви.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У роботі *вперше*: зроблено спробу цілісно дослідити діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних інституцій у межах Товмацького повіту як адміністративно-територіальної одиниці Станиславівського воєводства; здійснено джерелознавче дослідження маловідомих архівних документів ш матеріалів тогочасної української періодики з вивчення українських товариств краю; подано велику кількість оригінального фактологічного матеріалу про практичну роботу осередків культурно-просвітницьких та молодіжних організацій Товмаччини. *Удосконалено* знання про діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств краю в 1920–1930-х рр.; відомості про окремих відомих і малознаних діячів цих інституцій. *Подальший розвиток отримали* вивчення окремих аспектів діяльності українських організацій Товмаччини; спростування твердження радянської історіографії про те, що українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства були суто націоналістичними й фашистськими, які обслуговували інтереси української і польської буржуазії та від них відверталися широкі маси населення; проведення синтетичних наукових досліджень діяльності українських товариств Покуття.

Матеріали дисертації можуть бути застосовані в науково-дослідницькій (для підготовки ґрунтовних праць з історії України та історичного краєзнавства), навчальній (для підготовки підручників і науково-методичних посібників з історії українського культурно-просвітницького та молодіжного рухів), громадській (для відновлення або ж покращення діяльності чинних аналогічних товариств), виховній (для формування національно і державницько свідомої, морально здорової і фізично розвинутої української молоді), державній (для розробки державної програми підтримки українських освітніх, культурних та молодіжних організацій з метою залучення до їхніх лав великої кількості юнацтва й досягнення консолідації українського суспільства) роботі.

Ключові слова: товариство, «Просвіта», «Товариство імені Михайла Качковського», «Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Луг», «Каменярі», «Пласт», «Орли – Католицька асоціація української молоді».

SUMMARY

Fedoryshyn I. Ya. Ukrainian cultural, educational and youth societies of Tovmachchyna in the 1920s and 1930s. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of a Doctor of Philosophy (PhD) in the branch of knowledge 03 The humanities on a specialty 032 “History and archeology”. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation is devoted to a topical issue, as since the restoration of Ukraine’s independence interest in the study of microhistory, in particular the cultural, educational and youth movements of the 1920s and 1930s, has increased. During this period, not only the old but also a new network of cultural, educational and youth organizations was created: “Prosvita”, “Mykhailo Kachkovsky Society”, “Ridna shkola” (“Native School”), “Union of Ukrainian Women”, “Sokil” (Falcon), “Sich”, “Plast” (Ukrainian scout organization), “Luh”, “Kameniar”, “Orly (Eagles) – Catholic Association of Ukrainian Youth” (CAUY). It was these societies that managed to unite the nationally conscious part of Ukrainian society, which in two decades crystallized into a real force that influenced the development of Ukrainian education, culture, physical education and even to some extent the formation of political thought in Eastern Galicia.

The activity of branches and “chytalnia” (reading houses) of the “Prosvita” society is analyzed. During the 1920s, branches of the Prosvita were restored in Tovmach (1921), Tysmenytsia (1924) and Otyniia (1928). The main tasks of the branches were to provide informational, methodological and practical assistance in the restoration of old and the establishment of new “chytalnia”, public houses, libraries, and supervision of their activities, organization of educational and cultural and artistic work in the settlements of the district. By 1925, the Tovmach branch had restored 93% and the Tysmenytsia branch – 88% of the prewar “chytalnia”. The most active branches of the “Prosvita” society were located in the Tovmach and Tysmenytsia branch regions, and the least active – in the Otyniia branch region. The main directions of the “chytalnia” work of the Prosvita of Tovmachchyna were:

education (organization of educational courses and circles of self-education), development of a library network and cultural and art activity (creation of amateur dramatic and choral collectives).

The public-educational work of the local centers of the “Mykhailo Kachkovsky Society” is shown. After the First World War and the Polish-Ukrainian Wars (1914–1919), the process of revival of this moscophile society was very slow. In Tovmachchyna, only four of the 13 pre-war local centers resumed their activities. Practical work of the M. Kachkovsky “chytalnia” consisted of holding various holidays, amusements, dance evenings, friendly games, organizing days of “Russian” culture, honoring Russian writers, staging amateur drama performances, organizing self-educational, theatrical, choral circles, educational courses and lectures. Members of the “M. Kachkovsky Society” did not cooperate in any way with other Ukrainian cultural, educational and youth organizations.

The cultural and educational work of the branches and “circles” of the “Native School” is shown. In Tovmachchyna, the local centers of the “Native School” began to be actively established in the mid 1920s and the first half of the 1930s. Under the Polish occupation policy the work of the local centers was aimed at preserving the Ukrainian language, history, culture, running and maintaining private gymnasiums, schools, kindergartens in the summer, collecting donations for their own and other educational needs, holding holidays and parties for young people and children, concerts in honor of prominent Ukrainian figures, etc. Before the Second World War, there were 39 local centers of the “Native School” in Tovmachchyna, with more than 1,500 members.

Although the cultural and educational societies “Prosvita”, “Native School”, declared their apolitical nature their local centers were often under the influence of Ukrainian political parties: Ukrainian Socialist Radical Party (USRP), Ukrainian National Democratic Alliance (UNDA), Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Communist Party of Western Ukraine (CPWU), Ukrainian Peasant and Workers’ Socialist Association “Selrob”. The exception was “Mykhailo Kachkovsky

Society”, which due to its unpopularity practically did not interest any of the political parties.

The gymnastic-fire-fighting and national-educational work of the “Sokil” “nests” (centers) is characterized. In Tovmachchyna, the restoration of “Sokil” centers took place in the second half of the 1920s and the first half of the 1930s. Gymnastic-fire-fighting activities of the “Sokil” “nests” consisted of systematic gymnastics exercises and the performance of the functions of voluntary fire brigades. The members of the society honed and demonstrated their skills during local, “regional”, district holidays and festivals, and at sports competitions. Firefighting was less cultivated. The reason was an acute shortage of firefighting equipment. In addition to gymnastic and fire-fighting activities, “Sokil” centers organized national-educational and cultural-artistic events.

The development of Sich and Luh gymnastic movements is traced. After the hard times of war (1914–1919), the Sich movement in Tovmachchyna failed to revive. Instead, the newly established “Luh” society, which was a fire-fighting gymnastics organization, gained popularity among the county’s residents. In the early 1930s, due to changes in the legislation on public organizations, Luh’s local centers focused on conducting active gymnastic and cultural-artistic work. In 1934, there were 20 centers of the “Luh” society in Tovmach district. In Tovmachchyna, despite the strong positions of the USRP and UNDA, Luh was the only organization that managed to stay out of any party influence.

The cultural-educational and gymnastic-sports activity of the centers of the Mykhailo Drahomanov Union of Ukrainian Progressive Youth “Kameniar” is considered. To spread the party influence primarily to rural and working youth and to replenish its ranks, the leadership of the USRP created its own youth party structure – Mykhailo Drahomanov Union of Ukrainian Progressive Youth “Kameniar”, which in 1932 began its active work. The main purpose of the organization was to promote national, cultural, educational, moral and physical education of the Ukrainian youth. During 1932–1933, about 30 local centers of the “Kameniar” society were established in Tovmachchyna. Educational work was conducted through the

functioning of self-education groups. Gymnastics and sports activities were to promote physical health among the population, holding local, regional, district sports and gymnastic holidays. Cultural and educational work was carried out by organizing and conducting various concerts, holidays, festivals dedicated to the spiritual leaders of the society – Ivan Franko, Mykhailo Drahomanov, Taras Shevchenko. The worldview of “Kameniari” society, built on the ideas of socialism, was not accepted by a certain part of the Ukrainian population, in particular the Greek Catholic clergy. Before the Second World War, the “Kameniari” society was one of the three most popular youth organizations in Tovmachchyna.

The directions of work of the local centers of the women’s organization “Union of Ukrainian Women” are clarified. In Tovmachchyna in the 1920s and 1930s, branches of the “Union of Ukrainian Women” were founded and operated in Tovmach, Tysmenytsia and Otyniya towns. The branches were headed by the wives of local lawyers and representatives of the bourgeois intelligentsia, the “circles” – mostly the wives of village priests or nationally conscious peasants. The Tysmenytsia branch carried out the most active and successful activity. Its leadership established women’s organizations in almost every settlement, while branches of Tovmach and Otyniya had only a few. The educational activity of the “Union of Ukrainian Women” of Tovmachchyna was carried out by organizing and conducting educational courses for its members, founding and maintaining kindergartens, conducting various lectures, reports, speeches. The cultural and educational direction of the work was to hold thematic holidays, concerts, and ceremonial academies. In the late 1920s, the “Union of Ukrainian Women” took an active part in the election campaign for the Polish parliament and in the local elections.

The patriotic and educational work of the “Plast” society is studied. In the interwar period in Tovmachchyna there were only a few local centers of the “Plast” society, namely: two “kurin” (units), Olena Stepanivna 54th women’s and Hetman Petro Doroshenko 56th male’s, in Tysmenytsia town, one, 92nd male’s, in Olesha village and a preparatory circle in the Pidpechery village. The last two units were founded in 1930 as part of the “Seloplast” campaign. A characteristic feature of the

plast's organization, which distinguished it from other youth societies, was the involvement of preschool and school youth. Another difference between "Plast" was the well-established system of self-education and professional training and a clear organizational structure. The activities of "Plast" organizations had an educational, enlightenment and cultural character, which was manifested through the conduct of systematic educational and self-educational work within the organization, holding various holidays, performances, celebrations of memorable dates in the history of Ukraine. Plast's work was aimed at educating nationally conscious, physically healthy Ukrainian patriotic youth for the future struggle for state independence. Although "Plast" positioned itself as a non-partisan organization, many of its members sympathized with or were participants of the illegal organizations: Ukrainian Military Organization (UMO) and Organization of Ukrainian Nationalists (OUN). In September 1930, "Plast" was banned and liquidated.

The structure and practical work of the centers of the Catholic Association of Ukrainian Youth "Orly" (KAUY) are disclosed. The supreme governing leadership of KAUY was the Archdiocesan Council, and the patron of the organization was elected St. Archangel Michael. The grassroots center was a "circle" led by a leader. "Circles" were divided into men's and women's. The worldview of the KAUY was defined as christian-nationalist. It was based on religious-ethical values and concepts and nationalist ideas, the love of God and Ukraine. In April 1937, the KAUY was renamed the "Orly" – Catholic Association of Ukrainian Youth. At the beginning of 1939, the society had 4979 full members, united in 189 centers. Unfortunately, in Tovmachchyna "circles" of youth-christian organization were not created. The reasons for this are the presence in the county of a wide network of centers of other Ukrainian sports and youth societies, the high level of influence on the population of members of Radical Party who were in a state of confrontation with the local clergy, unsystematic work (or complete lack of work) of priests to consolidate Ukrainian youth around the church.

The scientific novelty of the obtained results is due to the set of tasks and means of solving them. *For the first time*: an attempt was made to comprehensively

investigate the activities of Ukrainian cultural, educational and youth institutions within Tovmach county as an administrative-territorial unit of Stanislaviv Voivodeship; a source study of little-known archival documents and materials of contemporary Ukrainian periodicals on the study of Ukrainian societies in the region was carried out; a large amount of original factual material about the practical work of the centers of cultural, educational and youth organizations of Tovmachchyna is presented. *Improved* knowledge about the activities of Ukrainian cultural, educational and youth societies of the region in the 1920s and 1930s; information about some well-known and little-known figures of these institutions. The study of certain aspects of the activities of Ukrainian organizations in Tovmachchyna *was further developed*; refuting the claim of Soviet historiography that Ukrainian cultural, educational and youth societies were purely nationalist and fascist, serving the interests of the Ukrainian and Polish bourgeoisie and turning away from them of the broad masses of the population; conducting synthetic scientific research on the activities of Ukrainian societies of Pokuttya.

The dissertation materials can be used in research work (for the preparation of groundworks on the history of Ukraine and historical local lore), in training work (for the preparation of textbooks and scientific and methodological manuals on the history of Ukrainian cultural and educational and youth movements), in public work (to restore or improve the activities of existing similar societies), in educational work (for the formation of nationally and state-conscious, morally healthy and physically developed Ukrainian youth), in the public sphere (to develop a state program to support Ukrainian educational, cultural and youth organizations to attract young people to their ranks and achieve the consolidation of Ukrainian society).

Keywords: society, “Prosvita”, “Mykhailo Kachkovsky Society”, “Ridna shkola”, “Union of Ukrainian Women”, “Sokil”, “Plast”, “Luh”, “Kamieniari”, “Orly” – Catholic Association of Ukrainian Youth.

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Fedoryshyn I., Korolko A. Activities of affiliates of the society «Ridna Shkola» («Native School») in Pokuttya (1900–1939): content and directions of work. *East European Historical Bulletin*. 2020. Issue 16. P. 141–154. (особистий внесок здобувача 60 %).

Fedoryshyn I., Korolko A. The activity of the society «Ridna Shkola» («Native School») in Tysmenytsia town (1906–1939). *Схід*. 2019. № 6 (164). С. 5–10. (особистий внесок здобувача 70 %).

Федоришин І. Діяльність осередків «Союзу українок» на Товмаччині (за матеріалами часописів «Жіноча доля», «Жіноча воля»). *Проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. Вип. 3/45. С. 116–134.

Федоришин І. Діяльність філій і кружків «Союзу українок» на Товмаччині (1925–1939). *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2020. Ч. 33. С. 113–125.

Федоришин І. «Діяльність осередків товариства «Луг» на Товмаччині (1926–1939 рр.)». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 68–75.

Федоришин І. Діяльність товариства «Пласт» у м. Тисмениця (1923–1930 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 98–105.

Федоришин І. Діяльність осередків товариства «Каменярі» на Товмаччині (1932–1939 рр.). *Гілея. Науковий вісник*. 2019. Вип. 148 (№ 9). Ч. 1. Історичні науки. С. 90–94.

Федоришин І. Діяльність осередків «Товариства імені Михайла Качковського» на Товмаччині (1920–1930-ті рр.). *Гілея. Науковий вісник*. 2020. Вип. 152 (№ 1). Ч. 1. Історичні науки. С. 71–74.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження	25
1.1 Історіографія проблеми.....	25
1.2 Джерельна база дослідження.....	46
1.3 Теоретико-методологічні засади дослідження	60
РОЗДІЛ 2. Культурно-освітні організації на Товмаччині.....	73
2.1 Діяльність філій і читалень товариства «Просвіта»	73
2.2 Громадсько-просвітницька робота осередків «Товариства імені Михайла Качковського»	97
2.3 Культурно-освітня праця філій і кружків «Рідної школи»	106
РОЗДІЛ 3. Гімнастично-спортивні товариства.....	123
3.1 Національно-просвітницька робота сокільських «гнізд» краю	123
3.2 Січовий і луговий гімнастичний рух.....	138
3.3 Культурно-освітня та гімнастично-спортивна діяльність осередків Союзу української поступової молоді «Каменярі» імені Михайла Драгоманова	152
РОЗДІЛ 4. Жіночий, пластовий і молодіжно-християнський рух на Товмаччині	163
4.1 Напрями роботи осередків «Союзу українок».....	163
4.2 Патріотично-виховна праця товариства «Пласт»	178
4.3 Структура і практична робота осередків Католицької асоціації української молоді «Орли»	194
ВИСНОВКИ	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
СЛОВНИК МАЛОВЖИВАНИХ ТЕРМІНІВ («ГАЛИЦИЗМІВ»).....	254
ДОДАТКИ	258

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВПК – Верховна пластова команда
- Держархів Івано-Франківської обл. – Державний архів Івано-Франківської області
- Держархів Львівської обл. – Державний архів Львівської області
- ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
- КАУМ – Католицька асоціація української молоді
- КПЗУ – Комуністична партія Західної України
- ОУН – Організація українських націоналістів
- ОУН (б) – Організація українських націоналістів (бандерівців)
- ОУН (м) – Організація українських націоналістів (мельниківців)
- РПТ – Руське педагогічне товариство
- Сель-Роб – Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання
- СУПМ – Союз української поступової молоді
- США – Сполучені Штати Америки
- УВО – Українська військова організація
- УГА – Українська галицька армія
- УГКЦ – Українська греко-католицька церква
- УМХ – Українська молодь – Христові
- УНДО – Українська національно-демократичне об'єднання
- УНР – Українська Народна Республіка
- УНС – Український Народний Союз
- УНТП – Українська народно-трудова партія
- УПА – Українська повстанська армія
- УПТ – Українське педагогічне товариство
- УРП – Українська радикальна партія
- УСДП – Українська соціал-демократична партія
- УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія
- УСРР – Українська соціалістична радянська республіка
- УСС – Українські січові стрільці

УСС – Український спортовий союз

ФНЄ – Фронт національної єдності

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України в м. Львів

арк. – аркуш

гр. – грош

ім. – імені

зв. – зворот

зл. – злотий

м. – місто

о. – отець (священник)

обл. – область

оп. – опис

р. – рік; річка

р-н – район

рр. – роки

С., с. – сторінка

с. – село

спр. – справа

ст. – століття

ф. – фонд

Ч. – число (номер)

ВСТУП

Актуальність теми. З відновленням у 1991 р. незалежності України, поряд із дослідженням національного історичного минулого, посилюється інтерес до вивчення мікроісторії, зокрема культурно-просвітницького та молодіжного рухів 1920–1930-х рр. Протягом означеного періоду відновлено не лише стару, а й створено нову мережу культурно-просвітницьких і молодіжних організацій: «Просвіта», «Товариство ім. М. Качковського», «Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», «Каменярі», «Орли – КАУМ». Вони зуміли об'єднати в собі національно свідому частину українського суспільства, яке за два десятиліття викристалізувалося у реальну потугу, що впливала на розвиток української освіти, культури, фізичного виховання і навіть певною мірою на формування політичної думки в Східній Галичині. У часи визвольних змагань 1914–1923 рр. і збройної боротьби 1930–1950-х рр. члени культурно-просвітницьких і молодіжних товариств стали фундаментом національного війська та напіввійськових формувань – легіону Українських січових стрільців, Української галицької армії, Української військової організації, Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, брали активну участь у створенні й будівництві Західно-Української Народної Республіки та її місцевих органів влади.

Актуальність дослідження полягає у необхідності висвітлення процесу відновлення/становлення та функціонування українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр., визначенні їх ролі, а також форм і методів роботи у досліджуваний період. Наукова робота дасть можливість по-новому поглянути на діяльність українських інституцій та оцінити її значення в культурно-освітньому та молодіжному рухах, оскільки в часи радянської окупації ця тема здебільшого знаходилась під забороною або ж піддавалась фальсифікації. Також важливим є розкриття особливостей функціонування цих інституцій на теренах повіту, що дозволить логічно співставити й порівняти роботу українських організацій з діяльністю аналогічних інституцій в інших повітах, сприятиме нагромадженню

фактологічного матеріалу для подальших досліджень локальної історії, краєзнавчих студій тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках загальної наукової теми: «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, музеєзнавство» (номер державної реєстрації – 0115U001560) кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Об'єктом дослідження є культурно-просвітні процеси 1920–1930-х рр. в Східній Галичині, як важливий чинник українського національно-культурного та молодіжного руху, націлені на консолідацію українців, виховання їх національно свідомими, освіченими, культурними, фізично і морально здоровими громадянами, готовими до майбутньої боротьби за Українську державу.

Предмет дослідження – національно-патріотична, громадська, освітня, культурна, протипожежна, руханкова, виховна діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини, спрямована на втілення у життя їхніх організаційних ідей.

Мета роботи – висвітлити практичну роботу українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр.

Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань:

- вивчити стан наукової розробки теми, з'ясувати джерельну базу дослідження, розкрити методологічну основу дисертаційної роботи;
- охарактеризувати діяльність філій і читалень товариства «Просвіта», культурно-освітню працю кружків «Рідної школи» на Товмаччині;
- показати громадсько-просвітницьку роботу осередків «Товариства імені Михайла Качковського»;
- проаналізувати особливості функціонування руханково-протипожежних та гімнастично-спортивних товариств Товмаччини («Сокіл», «Січ», «Луг», «Каменярі»);

– відобразити напрями роботи «Союзу українок», патріотично-виховну працю товариства «Пласт», з'ясувати структуру і практичну роботу осередків «Католицької асоціації української молоді – «Орли».

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1920–1930-ті рр. Нижньою межею визначено 1921 р. – рік, коли вперше після воєнних лихоліть 1914–1919 рр. відбулось Загальне зібрання товариства «Просвіта», на якому обрано новий Головний віділ. Відновлення діяльності «Просвіти» стало поштовхом до відродження інших культурно-просвітницьких та молодіжних організацій у Східній Галичині. Зокрема 12 липня 1921 р. відновлено роботу філії «Просвіти» в м. Товмач. Протягом наступних п'яти років відроджено перші осередки УПТ «Рідна школа» (7 липня 1923 р., м. Тисмениця), товариства «Сокіл» (1926 р., м. Тисмениця, с. Стриганці), засновано нові організації – «Пласт» (1923 р., м. Тисмениця), «Союз українок» (26 квітня 1925 р., м. Товмач), «Луг» (5 грудня 1925 р., с. Петрилів). Верхня межа пов'язана із заборною та подальшою ліквідацією всіх українських інституцій після окупації 17 вересня 1939 р. Галичини радянськими військами. В окремих місцях роботи виходили за вказані хронологічні межі з метою висвітлення зародження, розвитку українських організацій в австрійський період та для встановлення причинно-наслідкових зв'язків певних явищ і процесів.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Товмацького повіту Станиславівського воєводства в рамках адміністративно-територіальних поділів Польської держави у 1920 р. і 1934 р.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять методологічні принципи історизму, об'єктивності, діалектичного розвитку, системності, всебічності, послідовності, плюралізму, термінологічний принцип. У дисертаційній роботі застосовано загальнонаукові, спеціально-наукові та міждисциплінарні методи дослідження. Із загальнонаукових використано методи аналізу і синтезу, сходження від абстрактного до конкретного, ретроспективний та моделювання. Серед спеціально-наукових методів залучено проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-критичний,

класифікації й типологізації, методи архівної й бібліографічної евристики, джерелознавчої критики, біографічний і просопографічний методи. У роботі використано міждисциплінарні методи: метод контент-аналізу, статистичний, порівняльно-статистичний, порівняльно-соціологічний і порівняльно-типологічний методи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в роботі *вперше*:

- зроблено спробу цілісно дослідити діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних інституцій в межах Товмацького повіту як адміністративно-територіальної одиниці Станиславівського воєводства;

- здійснено джерелознавче дослідження маловідомих архівних документів та матеріалів тогочасної української періодики з вивчення українських товариств краю;

- подано велику кількість оригінального фактологічного матеріалу про практичну роботу осередків культурно-просвітницьких та молодіжних організацій Товмаччини;

удосконалено:

- знання про діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств краю в 1920–1930-х рр.;

- відомості про окремих відомих і малознаних діячів цих інституцій;

отримали подальший розвиток:

- вивчення окремих аспектів діяльності українських організацій Товмаччини;

- спростування твердження радянської історіографії про те, що українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства були суто націоналістичними й фашистськими, які обслуговували інтереси української і польської буржуазії та від них відверталися широкі маси населення;

- проведення синтетичних наукових досліджень діяльності українських товариств Покуття.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути застосовані у науково-дослідницькій (для підготовки ґрунтовних праць з історії України та історичного краєзнавства), навчальній (для підготовки підручників і науково-методичних посібників з історії українського культурно-просвітницького та молодіжного рухів), громадській (для відновлення або ж покращення діяльності чинних аналогічних товариств), виховній (для формування національно і державницько свідомої, морально здорової і фізично розвинутої української молоді), державній (для розробки державної програми підтримки українських освітніх, культурних та молодіжних організацій з метою залучення до їх лав великої кількості юнацтва та досягнення консолідації українського суспільства) роботі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи апробовано на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях: «Станиславів і Станиславівщина в час суспільних і національних змін XIX і першої половини XX ст.: Суспільство – Політика – Культура – Міжнаціональні взаємини» (м. Івано-Франківськ, 12–13 вересня 2017 р.); XI Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція присвячена 100-річчю Української національної революції. (м. Чернівці, 20–21 жовтня 2017 р.); «Станиславів і Станиславівщина в 1918–1923 рр. Політика – Військо – Господарство – Адміністрація» (м. Івано-Франківськ, 2018 р.); «Покуття – колыска українського національного державотворення» (м. Тисмениця, 2018 р.); «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР» (м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.); «Український національно-визвольний рух у XX столітті: проблеми, досвід, уроки» (с. Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської обл., 2019 р.), а також на щорічних науково-звітних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, 2018–2020 рр.).

Особистий внесок здобувача. Основні ідеї, наукові положення і теоретичні висновки дисертації сформульовані автором особисто. Напрацювання, що належать співавторам (40% і 30%), у дисертації не використовуються.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у восьми публікаціях, одна з яких у виданні, що входить до наукометричної бази Web of Science, три – у фахових наукових виданнях України категорії «Б», чотири – в інших фахових наукових виданнях України.

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, які містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (511 найменувань), словника маловживаних термінів («галицизмів») та 25 додатків. Основний обсяг роботи становить 191 сторінку, загальний – 285 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

Історіографія, джерельна база та методологія дослідження

1.1 Історіографія проблеми

Досліджуючи діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. намагалися залучити якнайширше коло джерел, близьких до нашої проблематики задля її об'єктивного висвітлення. За підсумками опрацьованих матеріалів нами виокремлено чотири основні групи історіографічних джерел:

- 1) українська діаспорна історіографія;
- 2) радянська історична думка;
- 3) сучасна українська історіографія;
- 4) зарубіжна (польська) історична думка.

Окремих узагальнених історичних праць з числа діаспорної історіографії, присвячених діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств у міжвоєнний період є доволі мало.

У діаспорній літературі однією з перших праць з історії «Просвіти» стала монографія Володимира Дорошенка «“Просвіта”, її заснування й праця. Короткий історичний нарис з додатком про “Просвіти” в інших країнах», видана у 1959 р. в м. Філадельфія (США). У дослідженні подано інформацію про культурно-освітні організації, що функціонували до закладення «Просвіти», відомості про заснування товариства «Просвіта» в Східній Галичині, в тому числі й осередків на Товмаччині, основні напрямки і методи роботи Головного віділу, філій і читалень, значення для всієї України [401].

Автор праці стверджував, що впродовж 1917–1921 рр. товариство «Просвіта» було основою національного державного апарату на західноукраїнських землях. Воно популяризувало україномовні видання й пересувні бібліотеки, готувало просвітніх організаторів з числа інтелігенції і національно свідомого селянства, створювало сприятливі умови для ведення національно-виховної роботи. Між двома світовими війнами саме «Просвіта»

формувала національну свідомість та ідеологію просвітницького руху. Її діяльність набула всеукраїнського характеру, підкреслюючи прагнення до будівництва власної держави [401].

Темі українського жіночого руху й зокрема діяльності товариства «Союз українок» присвячена невелика, проте ґрунтовна праця засновниці та голови Товмачської філії «Союз українок», доньки І. Макуха Ірини Павликовської «На громадський шлях» [436], що вийшла друком в 1956 р. з нагоди 70-ліття українського жіночого руху. Як зазначила у передмові Олена Залізник, книжка І. Павликовської – це не результат тривалих пошуків кабінетної дослідниці, опертих на протоколи, звіти, листування про події і людей, яких авторка могла й не знати особисто. Це загальний огляд і підсумки досягнень українського організованого жіноцтва на основі не лише на доступних в діаспорі друківаних матеріалів, а й здебільшого на основі власних спостережень і переживань [436, с. 6]. Авторка оглядово зобразила зародження і поширення українського жіночого руху, діяльність жіночих товариств і гуртків на Великій Україні та на західноукраїнських землях, у тому числі й на Товмаччині.

У діаспорній історіографії проблему жіночого руху в Україні серйозно порушила Марта Богачевська-Хомяк – українська дослідниця з Канади. У 1988 р. вийшла друком її англійська монографія «Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939» [485]. У праці висвітлено громадську роль та суспільну інтеграцію української жінки як на етнічних землях, так і в еміграції. У 1995 р. в м. Київ побачило світ україномовне видання під назвою «Білим по білому: Жінки в громадському житті України. 1884–1939» [380], що стала основою для нових досліджень. У 2018 р. книга була перевидана, виправлена і доповнена [381]. У своїй праці роль жінки у громадському житті та в історії України авторка порівнює з однією з найвишуканіших форм вишивки – гладь білими нитками по білому полотні, яку треба добре роздивитися аби досягнути [381, с. 11].

Дослідниця дійшла висновків, що, на відміну від європейських жіночих об'єднань, у діяльності українських жіночих організацій практично не

проступали феміністичні лозунги. Натомість, жінки ставили за мету боротися за рівні національні й соціальні права для українського народу. Вони майже не надавали уваги питанням ідеології, проте змагали за визволення особистості жінки, за її культурне, соціальне й економічне піднесення, що робило зміст жіночого руху значно ширшим ніж європейський чи американський [421, с. 132–137]. «Союз українок», на думку М. Богачевської-Хомяк, допоміг жіноцтву як Східної Галичини, так і Товмаччини зокрема увійти в тогочасну добу та стати свідомим й активним членом українського суспільства з помітним політичним впливом [379, с. 99].

Дослідженню українського молодіжного руху присвятив свою роботу Володимир Леник. У 1994 р. в Німеччині вийшла в світ його праця «Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.)». Автор зібрав і систематизував весь наявний у ФРН матеріал, що стосувався українських молодіжних організацій. Попри те, що дослідник був позбавлений можливості користуватися українськими джерелами, йому, на основі архівних документів діаспори, газет, журналів, книг, альманахів, збірників, вдалося написати серйозну наукову працю. В. Леник зробив ретроспективний аналіз історії українського молодіжного руху на підросійській Наддніпрянщині, студентського руху в південно-західній Галичині й Буковині. Окремий розділ дослідження стосувався діяльності товариств «Сокіл», «Січ», «Українські січові стрільці», «Пласт» у Східній Галичині та на Буковині до початку Першої світової війни [422].

Однією з провідних праць з історичного минулого пластової організації залишається книга начальника пластуна Северина Левицького «Український Пластовий Улад в роках 1911–1945 у спогадах автора. (Причинки до історії Пласту)» [356], що вийшла в 1967 р. у м. Мюнхен (ФРН). При написанні праці автор не мав у своєму розпорядженні жодних архівних матеріалів, достатньої літератури, не мав навіть можливості контактувати зі ще живими на той час учасниками описаних подій [356, с. 7]. Тобто історія «Пласту» написана так, як її бачив і зберіг у своїй пам'яті сам С. Левицький. Зокрема він помістив у книгу

організаційну структуру «Пласту» усіх десятих округ (у міжвоєнний період – шістьох. – *І. Ф.*) Галичини й Волині та звіти з діяльності Верховної пластової команди. З праці дізнаємося, що пластові курені в м. Тисмениця і с. Олеша підпорядковувалися Окружній пластовій команді в м. Станиславів.

У 2019 р. побачило світ україномовне видання праці канадського історика українського походження Ореста Субтельного «Пласт: Унікальна історія Українського Скаутського Руху» [458], що в 2016 р. вийшло друком англійською мовою. Хронологічні межі дослідження охопили період 1911–2002 рр. У своєму дослідженні автор відобразив основні етапи діяльності пластової організації на західноукраїнських землях. Дослідник досить цікаво пояснив чому саме діти міської інтелігенції становили абсолютну більшість в «Пласті». Він вважав, що хоча й молодіжні товариства «Сокіл» і «Січ» перед початком Першої світової війни користувалися найбільшою популярністю серед українського населення, проте вони мали певні обмеження. По-перше, вони займалися переважно повнолітньою молоддю, залишаючи поза увагою дошкільнят і шкільне юнацтво. По-друге, ці організації, особливо «Січ», робили акцент на сільській молоді, оминаючи при цьому дітей міської інтелігенції. А саме цей «прошарок молоді генералів», на думку О. Субтельного, потребував чогось цікавішого й завзятішого, ніж те, що могли запропонувати гімнастичні товариства. Крім того, на відміну від сільської молоді, життя якої проходило на природі, діти міської інтелігенції, що зростали в межах міських стін і вулиць, сприймали природу романтично, як ідеальне середовище для особистого зростання й пошуків пригод. А тому, як тільки до Східної Галичини проникли перші відомості про скаутський рух, то були прихильно сприйняті саме цим прошарком української молоді та їхніми батьками [458, с. 3–4].

Підтвердженням міркувань Ореста Субтельного може стати приклад Товмаччини. Тут перші пластові курені засновано в м. Тисмениця, у якому проживала велика кількість української інтелігенції. Натомість в м. Товмач і м. Отинія, де української інтелігенції мешкало вкрай мало, осередки «Пласту» були не лише відсутні, ба більше, навіть мова не йшла про їх створення.

Українська діаспорна історіографія мала низку істотних недоліків. Головний з них – відсутність архівних джерел. Автори, висвітлюючи в спогадах діяльність українських культурно-освітніх і молодіжних товариств, поклалися в основному на власну пам'ять, інформація з якої не завжди збігалася з відомостями у виявлених нами архівних матеріалах. Також в працях представників діаспори спостерігаються певна ідеалізація культурно-просвітнього й молодіжного руху, деяка упередженість і необ'єктивність у його висвітленні, а інколи й надмірна заполітизованість.

В радянській Україні, де освіта, культура, фізичне виховання і спорт були поставлені на службу соціалізму-комунізму, а історична думка наскрізь просякнута марксистсько-ленінською ідеологією з її партійно-класовими принципами, наукові дослідження діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств практично не велися. А ті поодинокі праці про боротьбу трудящих мас, в яких українські організації згадувалися як націоналістичні й фашистські, що обслуговували інтереси української і польської буржуазії, не вважаємо до кінця науковими через їхню упередженість, необ'єктивність і партійну заідеологізованість.

Ідеологічно заангажованою вважаємо працю Івана Компанійця «Становище і боротьба трудящих Галичини, Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.)» [415], в якій автор безпідставно стверджував, що січова організація відстоювала виключно інтереси тодішньої сільської буржуазії і, що товариства «Сокіл» і «Січ» були створені для участі у війні з царською Росією в роки Першої світової війни. Твердження І. Компанійця про те, що «широкі маси відверталися від цих організацій» [415, с. 167] вважаємо відвертою брехнею. Адже треба визнати, що І. Компанієць, як один з провідних радянських фахівців з історії Галичини, мав вичерпну інформацію про тогочасну суспільно-політичну ситуацію у краї, тож немає підстав закидати йому просту «необізнаність» [445, с. 168].

Товариство «Луг» радянська історична думка називала чи не найбільшим ворогом СРСР. Радянські історики стверджували, що за ініціативою

Української греко-католицької церкви були створені комітети боротьби з комунізмом, до яких входили члени буржуазно-націоналістичних і клерикальних організацій, як-от: «Католицька асоціація української молоді», «Сокіл», Український спортовий союз «Україна». УГКЦ, на їхню думку, виступала за згуртування усіх молодіжних, націоналістичних товариств навколо «Лугів» – фашистської організації, яка входила до складу державного спортивного союзу і знаходилася під керівництвом «Стшельца» – військової організації польських фашистів. Воєнізовані «Лугові» організації, у яких було об'єднано багато тисяч націоналістичної молоді, розглядалися українською буржуазією як основна ударна сила в наступній війні проти Радянського союзу [451, с. 242].

Товариства «Просвіта» й «Рідна школа» радянська історіографія розглядала як культурно-освітні організації буржуазно-ліберального напрямку, керівні органи яких перебували в руках українських буржуазних націоналістів. Проте чимало місцевих організацій «Просвіти» та «Рідної школи» були під впливом комуністів, які використовували їх для ведення легальної комуністичної діяльності [504, с. 144–145; 505, с. 390]. Очевидно цим пояснюються більш стримані висловлювання радянських дослідників про ці інституції.

Москвофільське «Товариство ім. М. Качковського» радянська історична думка називала контрреволюційною і реакційною організацією, яка цілком перебувала на утриманні польської влади. Радянські історики стверджували, що москвофіли, втративши будь-які надії на відновлення «єдиної і неділимої» Російської імперії та не маючи ніякого впливу серед українського населення, вбачали в окупаційній адміністрації єдину опору для продовження свого жалюгідного існування. Польський уряд, вважаючи діяльність москвофільських організацій корисною для себе, всіляко підтримував галицьких москвофілів. На думку науковців, влада намагалась за допомогою москвофільських організацій зменшити вплив Комуністичної партії Західної України на українське населення. Однак підтримка уряду не дала очікуваних результатів. Навпаки,

відверта допомога москвофілам з боку уряду сприяла ще більшій їх компрометації в очах українського населення. Історик Юрій Сливка у своїй праці «Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939)», на основі опрацьованих ним архівних джерел, стверджував, що більшість москвофільських осередків не проявляли активної діяльності, а їхні культурно-освітні заклади існували тільки на папері [451, с. 226].

Радянська історична думка мало досліджувала український культурно-просвітницький та молодіжний рух. Під впливом комуністично-атеїстичної ідеології діяльність українських товариств висвітлювалося виключно з негативного боку, називаючи їх не інакше як націоналістичними та фашистськими, що обслуговували інтереси української і польської буржуазії. Ту невелику кількість праць, присвячених досліджуваній проблематиці не можна вважати до кінця науковими через їхню упередженість, необ'єктивність і партійну заідеологізованість.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. для української історіографії розпочався новий етап, зумовлений демократичними процесами у середині Радянського Союзу, що призвели в серпні 1991 р. до відновлення незалежності України. Одним із головних напрямів досліджень для українських істориків була проблематика діяльності українських освітніх, культурних, економічних (господарських), молодіжних, парамілітарних і руханково-спортивних організацій. Характерною особливістю нового етапу української історичної думки був процес накопичення історичних знань, що стало можливим завдяки відкриттю для дослідників нових архівних фондів і забороненої до цього діаспорної літератури.

Вивченню питання української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр., як передумови розгортання широкого культурно-просвітницького та молодіжного руху 1920–1930-х рр. присвятив свої дослідження Володимир Великочий [384; 445]. Автор проаналізував й охарактеризував праць вітчизняних та зарубіжних українських фахівців з проблеми суспільно-політичного, національно-культурного, етнодержаво-

творчого розвитку, міжконфесійних і міжрелігійних взаємин у Галичині періоду Першої світової війни й Української революції 1917–1920 рр. Він дійшов висновку, що «важливою рисою української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. стало те, що до кінця 1980-х рр. на процес їх осмислення суттєво вплинули не стільки теоретико-методологічні пошуки, в яких пануючою засадою залишався позитивізм, скільки обставини ідейно-політичного характеру, які передусім і спонукали до дискурсу навколо різних наукових проблем. При цьому безоглядно пануючою парадигмою залишався україноцентризм, який виріс з романтичної історіографії попередньої доби й адаптувався до нових віянь часу та суспільних викликів» [384, с. 256].

Проблемі діяльності товариства «Просвіта» в міжвоєнний період присвятили свої дослідження Іван Зуляк [407–410; 509], Борис Савчук [510], Ігор Соляр [456; 464], Анатолій Грицан [398], окремі публікації з цієї проблематики є в наукових доробках Олексій Сухого [459], Богдана Якимовича [477], Василя Харитона [473].

У часи незалежності першою науковою працею про просвітянську організацію в Східній Галичині став «Нарис історії “Просвіти”», що побачив світ в 1993 р. з нагоди 125-річчя від дня заснування товариства. Автори дослідження Роман Іваничук, Теофіль Комаринець, Ігор Мельник, Алла Середяк, на основі опрацьованої великої кількості публікацій, архівних джерел, періодичних видань, матеріалів і документів, відобразили основні історичні віхи організації у період 1868–1939 рр., а саме: діяльність «Просвіти» до 1914 р., під час воєнних лихоліть 1914–1919 рр., в часи польського панування (1919–1939 рр.). Також праця містить статут товариства зразка 1913 р., кількісну характеристику просвітянської організації за 1868–1939 рр., роки заснування філій товариства, зокрема в м. Товмач, м. Тисмениця, м. Отинія, перелік голів Головного віділу товариства «Просвіта» в м. Львів та роки їхнього урядування, коротку інформацію про відомих українських діячів просвітянського руху [413].

Автором чи не найбільшої кількості наукових досліджень, присвячених історії «Просвіти» в міжвоєнний період, є тернопільський дослідник Іван Зуляк. Він увів до наукового обігу масу невідомих і малознаних до цього часу архівних джерел, порушив нові проблеми з історичного минулого товариства. У своїх працях дослідник висвітлює національно-патріотичну, освітню, культурну, фінансово-господарську діяльність товариства, аналізує основні форми роботи філій і читалень, повертає із забуття імена чималої плеяди просвітянських діячів, подає їхні біографічні відомості. Науковець вважає, що товариство «Просвіта» протягом 1920–1930-х рр. стояло в авангарді захисту законних прав українського населення, збереження й розвитку української мови, культури, традицій, аматорського мистецтва, преси, піднесення серед українців почуття національної свідомості та гідності [407–410; 509].

У 2001 р. в м. Івано-Франківськ побачила світ наукова праця Анатолія Грицана під назвою «Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства “Просвіта” на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921–1939 рр.)» [398]. Дослідник здійснив ретроспективний аналіз суспільно-політичних, соціально-економічних процесів, умов і обставин, що стали підґрунтям українського національно-культурного відродження в Східній Галичині. Автор торкнувся організаційних, соціальних, економічних і політичних аспектів діяльності «Просвіти» на Прикарпатті, зокрема, подав структуру й правові засади роботи товариства, відобразив його співпрацю з іншими освітніми, культурними й економічними організаціями. Також висвітлено культурно-просвітницьку й аматорсько-театральну діяльність, взаємовідносини товариства з молодіжними інституціями, міжпартійну боротьбу за вплив над «Просвітою» [398, с. 166].

Діяльності товариства «Просвіта» безпосередньо на теренах Товмаччини присвячена колективна науково-краєзнавча праця під назвою «Палаюча ватра» (З історії “Просвіти” Тлумацького району: минуле і сучасне)», що вийшла друком у 2012 р. Її автори – голова Тлумацького районного об’єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» Галина Дзьоба (головний редактор),

Іван Попадинець (відповідальний секретар) та група упорядників – просвітяни Василь Ганчак, Оксана Шкварок, Михайло Дзедман, Валерій Іванків, Богдан Шкварок, спробували показати українське просвітницько-культурне життя краю крізь призму діяльності товариства «Просвіта». На підставі архівних матеріалів, переважно Держархіву Івано-Франківської області, опублікованих наукових і краєзнавчих праць, спогадів окремих сучасників, відображено історію зародження просвітянського руху на Товмаччині. У книгу вміщено короткі нариси про національно-патріотичну та культурно-освітню діяльність читалень в трьох з половиною десятках населених пунктів, що входили до складу колишнього Тлумацького району (мається на увазі до 31 грудня 2020 р. – *І. Ф.*) [437].

Роботу товариства на прикладі одного містечка зобразив Василь Харитон у своїй брошурі «Просвіта в Тисмениці». Історик, на основі архівних джерел, тогочасної газетної періодики, праць вітчизняних та діаспорних дослідників, подав інформацію про діяльність місцевих філії і читалень у часи Австро-Угорщини, в період Другої Речі Посполитої та під час німецької окупації містечка в 1941–1944 рр. Окремим розділом В. Харитон висвітлив малознані сторінки життя уродженця м. Тисмениця Костя Левицького як активного члена «Просвіти» [473].

Проблематиці москвофільського (русофільського) руху й зокрема роботі «Товариства ім. Михайла Качковського» в Східній Галичині присвятили свої праці і публікації Олексій Сухий [460], Олена Аркуша, Мар'ян Мудрий [375], Олександр Седляр [448], Віталій Гайсенюк [507], Володимир Лукашів [424], Ірина Орлевич [435], Юрій Плекан [439], Любов Пугач [443]. Діяльність москвофільського «Товариства ім. М. Качковського» в 1920–1930-х рр. відображена в наукових дослідженнях Володимира Лукашіва, Любові Пугач.

Тернопільський історик Володимир Лукашів проаналізував передумови відновлення просвітньо-організаційної діяльності «Товариства ім. М. Качковського» на теренах Східної Галичини, дослідив структурні складові інституалізації організації просвітницької справи товариства, охарактеризував

основні етапи його діяльності в міжвоєнний період, простежив загальні тенденції й особливості розвитку царини просвітньої роботи москвофільської організації та її вплив на культурне життя Східної Галичини [424, с. 71–73].

Дослідниця Любов Пугач у своїй публікації відобразила культурно-мистецьку діяльність товариства на прикладі проведених у 1934–1935 рр. святкових заходів, зокрема, Днів «рускої» культури. Особливої уваги авторка надала практичній роботі читальняних аматорських театральних гуртків та хорів. Попри успішну роботу творчих і співочих колективів Л. Пугач вказала на їх суттєві недоліки: нестабільність, відсутність сталого фінансування, брак охочих брати участь в аматорських постановках [443, с. 185–191]. Зауважимо, що проблематику дослідження авторка висвітлила без залучення архівних джерел, лише на основі дописів у москвофільському часописі «Наука» та опублікованих матеріалів.

Товариству «Рідна школа» присвятили свої праці Галина Білавич, Борис Савчук [378], Петро Хмельовський [511].

Грунтовним дослідженням діяльності товариства «Рідна школа» стала спільна монографія Галини Білавич і Бориса Савчука «Товариство “Рідна школа”», що вийшла друком в 1999 р. Автори дали ретроспективний аналіз стану освіти в Східній Галичині, обґрунтували причини виникнення Українського педагогічного товариства «Рідна школа», зобразили етапи ідеологічного й організаційного розвитку установи, розкрили зміст і напрями її роботи, відобразили міжпартійну боротьбу за вплив над освітньою інституцією. На думку дослідників, у 1920–1930-х рр., в умовах політики асиміляції і полонізації, товариство «Рідна школа» створило альтернативну державній систему приватного українського шкільництва навчально-виховний процес, який здійснювався на засадах українознавства [378, с. 198].

У сучасній вітчизняній історіографії вивченню питання українського жіночого руху, в тому числі й діяльності товариства «Союз українок», присвятили свої наукові праці Оксана Маланчук-Рибак [427; 428], Мирослава

Дядюк [402; 508], Оксана Кісь [463], Лілія Потапюк [442], Борис Савчук [446], Павло Артимишин [376].

Дослідниця Оксана Маланчук-Рибак дійшла висновків, що західноукраїнський жіночий рух формувався на національній основі [427, с. 111]. Він пройшов шлях цілісного ідейно-теоретичного та організаційного структурування. Найхарактернішими його рисами до 1939 р. були: домінування концепції ліберального фемінізму, котра тісно поєднувалася із завданнями національно-визвольної боротьби, а також формування організаційної структури, типологічно подібної до тогочасних європейських аналогів [427, с. 127].

Вивченню проблематики розвитку українського жіночого руху та ролі жіноцтва у різних сферах громадського життя присвятив свою монографію історик Борис Савчук. Головну увагу автор надав розгляду питань зародження і становлення західноукраїнського жіночого руху, формуванню його організаційних та ідеологічних засад, участі жіноцтва в національно-визвольних змаганнях 1914–1919 рр. (УСС, УГА), у масових культурно-просвітницьких інституціях («Просвіта», «Союз українок», «Рідна школа»), нелегальному націоналістичному русі (УВО, ОУН), політичній та господарській діяльності, досягненням в царинах освіти, літератури, мистецтва [446].

Автор дійшов висновків, що в окреслений хронологічний період у становищі жіноцтва відбулися глибокі зміни. Жінки досягли рівноправності з чоловіками, зі зброєю в руках чи в якості сестер милосердя масово брали активну участь у національно-визвольних змаганнях, продемонстрували успіхи в кооперативно-підприємницькій і видавничій справах, стали вагомим чинником громадського і політико-партійного життя краю та міжнародної політики [446, с. 237]. В умовах бездержавності західноукраїнське жіноцтво активно протистояло політиці денаціоналізації, полонізації, змагало до консолідації українського народу, послідовно відстоювало ідею соборності України [446, с. 238].

У монографії Мирослави Дядюк «Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю» висвітлено зародження й організаційне становлення українського жіночого руху в Східній Галичині, розкрито зміст роботи жіночих організацій, зокрема, товариства «Союз українок», їх ідеологічна спрямованість, місце та роль в громадсько-політичному житті краю. Хронологічні рамки дослідження охопили період 1914–1939 рр. [402].

У своїй праці М. Дядюк зуміла вдало поєднати публіцистичність (про що свідчать окремі назви розділів – («Досвід війни і жінка», «Український жіночий рух між «-ізмами») і статей («Війна і жінка», «Ольга Басараб-Левицька: жінка-шпигун?»)) із науковістю, що за словами івано-франківських істориків І. Райківського й О. Єгрешія «надало роботі особливого звучання, несхожості на більшість “стереотипних” монографічних видань, значно наблизило монографію до читачів, а не лише до відносно обмеженого кола науковців, істориків» [411, с. 558]. М. Богачевська-Хомяк у вступному слові до книги підмітила, що Мирослава Дядюк запропонувала «новий рівень осмислення історії рідної країни зсередини, “з нутра”, і тим самим віддзеркалює глибинне розуміння проблематики». Вона «проткала вже не білу, а яскраву нитку історії жіночих організацій в Україні» [402, с. 5].

Авторка дослідження дійшла висновків, що було створено потужну, чітко структуровану жіночу інституцію – товариство «Союз українок», яке у 1920–1930-х рр. стало наймасовішим і найдієвішим жіночим об'єднанням Східної Галичини. Жіноцтво дістало можливість брати активну участь на різних ділянках суспільної роботи та безпосередньо впливати на тодішні процеси в громадсько-політичному житті. Українські жінки досягли рівності у правах, яка була закріплена навіть в програмних документах найбільших політичних партій [402].

Дослідженнями гімнастично-спортивного руху та діяльності українських руханково-спортивних, молодіжних і парамілітарних організацій в Західній Україні присвятила свої наукові праці та публікації ціла плеяда українських

істориків: Ігор Андрухів [371; 372], Оксана Вацеба [383], Борис Савчук [447], Богдан Трофим'як [462], Микола Гуйванюк [399], Андрій Королько [416–418], Михайло Москалюк [433], Ігор Пилипів [374], Андрій Сова [452–454], Олег Беген [377], Мар'яна Міщук [432], Олександр Сич [449; 450], Володимир Окаринський [434].

Першим показати історію українських молодіжних товариств у Східній Галичині спробував нині вже покійний І. Андрухів. У 1992 р. вийшла друком його невелика праця «Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”». Основу дослідження склали архівні матеріали і документи, тогочасна газетна періодика, монографічна та мемуарна література, які довгий час були недоступними для широкого кола дослідників. У своїй роботі автор зобразив соціально-економічні, політичні й ідеологічні передумови створення молодіжних інституцій, охарактеризував діяльність товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», показав міжпартійне протистояння за вплив над «молодечими» організаціями та його негативні наслідки для останніх [371]. У 1995 р. побачило світ ще одне дослідження історика – «Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. (короткий історичний нарис)». У праці, крім організацій Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», оглядово подано інформацію про діяльність товариств «“Орли” – Католицька асоціація української молоді», «Союз української поступової молоді ім. М. Драгоманова “Каменярі”», «Карпатський лещетарський клуб» [372].

У своїх працях Ігор Андрухів дійшов висновків, що головною метою українських молодіжних товариств стало прагнення вберегти українську молодь від моральної і культурної деградації, виховати національно свідомих, фізично здорових патріотів-українців, громадян, готових в майбутньому боротися за здобуття державної незалежності України [372, с. 2].

У 1997 р. сучасна українська історіографія з історії фізичної культури і спорту поповнилась новим фаховим дослідженням авторства Оксани Вацеби. У монографії «Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху» [383], на основі широкого кола джерел, відображено особливості розвитку спортивно-

гімнастичного руху в Галичині, на Закарпатті та Буковині в період з кінця XIX ст. до 1939 р. Висвітлено причини та передумови виникнення сокільського руху на західноукраїнських землях, а також його місце в національно-культурному житті Західної України. Сокільство, на думку дослідниці, було провідною ланкою українського спортивно-гімнастичного руху, носієм ідей всебічного фізичного й духовного виховання української молоді. У праці значну увагу надано дослідженню спортивно-гімнастичних аспектів діяльності товариств «Січ», «Луг», «Пласт». О. Вацеба вважає, що українські молодіжні організації, хоча і розвивались кожна самостійно, проте зуміли об'єднатись довкола української державницької ідеї та склали з одного боку потужний спортивно-гімнастичний рух, а з іншого – були стрижнем національно-виховного процесу [383, с. 154].

У праці Богдана Трофим'яка «Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини: (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.)» відображено соціально-політичні передумови та причини зародження гімнастично-спортивного руху на західноукраїнських землях в австрійський і польський періоди. Лівову частку праці присвячено сокільському руханково-пожежному рухові, його ідеологічним засадам, організаційному розвитку товариства, національно-просвітницькій роботі його «гнізд». Також автор ґрунтовно висвітлив діяльність товариств «Січ», «Луг», «Пласт», «Каменярі», «Орли – КАУМ», їх ідейні основи. Б. Трофим'як детально розглянув організаційну структуру, показав напрями роботи, практичну діяльність вище перелічених інституцій, їхній внесок у національно-визвольну боротьбу українського народу в першій половині XX ст., міжпартійне протистояння за вплив на гімнастично-спортивні й молодіжні товариства [462].

Богдан Трофим'як вважав, що відродження ідеї народної фізичної культури сягало корінням часів діяльності товариства «Руська Трійця» [462, с. 642]. Від «Руської Трійці» естафету відродження перейняла молода генерація на чолі з І. Франком. Саме вона створила перші гімнастичні товариства

«Сокіл», «Січ», «Пласт» [462, с. 643], які в 1920–1930-х рр. стали основною платформою національно-визвольного руху українців за здобуття державної незалежності [462, с. 644].

Дослідженню сокільського руху на Покутті та Галицькій Гуцульщині присвячені наукові публікації івано-франківського історика Андрія Королька. У його статтях проаналізовано передумови зародження сокільства, охарактеризовано загальну структуру і діяльність головного осередку «Сокола-Батька», звернуто увагу на його атрибутику, простежено процес створення сокільських товариств краю, форми роботи, проаналізовано стосунки «Сокола» з іншою пожежно-гімнастичною організацією «Січ», охарактеризовано стан розвитку товариств у міжвоєнний період, окреслено особливості переслідування польською владою осередків молодіжного спортивно-гімнастичного товариства [418, с. 73–91]

Проблематиці діяльності товариства «Січ» присвячене дослідження чернівецького історика Миколи Гуйванюка. У його монографії «Січковий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.)» комплексно досліджено передумови зародження січового руху в Східній Галичині й на Буковині на початку ХХ ст. Простежено процес утворення перших січових товариств, проаналізовано нормативно-правову базу січового руху, розкрито організаційну структуру та становище галицьких і буковинських «Січей» до початку Першої світової війни. Значну увагу присвячено характеристиці протипожежної та гімнастичної діяльності січових організацій, з'ясовано стосунки «Січей» з органами місцевої влади та населенням Східної Галичини й Буковини. Висвітлено участь січових товариств у передвиборній боротьбі до австрійського парламенту та Галицького і Буковинського краєвих сеймів. Схарактеризовано головні напрямки громадської роботи січових товариств, прослідковано трансформацію «Січей» у парамілітарну організацію «Українські січові стрільці» (1913 – середина 1914 рр.) [399].

У сучасній українській історіографії серед молодіжних організацій «Луг» і «Каменярі» вивчені чи не найменше. Припускаємо, що це може бути пов'язано

з відсутністю фондів цих товариств в архівних установах. Діяльність товариства «Луг» висвітлював у своїх публікаціях львівський дослідник Андрій Сова. Для кращого розуміння змісту діяльності цього товариства на Товмаччині цікавою для нас стала його стаття стосовно характеристики осередків «Лугу» на Брідщині, написана на основі відомостей друкованого органу товариства – часопису «Вісти з Лугу». У публікації автора міститься інформація про практичну роботу лугових осередків в Бродівському повіті Львівського воєводства від першого повідомлення про товариство на теренах краю у серпні 1926 р. до його заборони в 1939 р. радянською владою [453, с. 104–109]. Також А. Сова першим в українській історіографії визначив роль прапорництва, відзнак, емблематики та печаток у діяльності осередків товариства «Луг» в Східній Галичині. У статті «Символіка товариства “Луг” у Галичині (1925–1939 рр.)» автор проаналізував символіку «Лугів», звернув увагу на прапори, відзнаки, емблеми, однострій та печатки [454, с. 36–40].

Діяльності товариства «Каменярі» присвячена публікація Мар'яни Міщук. У статті «Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова “Каменярі” – допоміжна партійна організація УСРП» авторка спробувала з'ясувати місце та роль допоміжної партійної організації, а по суті молодіжного крила Української соціалістично-радикальної партії в суспільно-політичному та культурно-просвітницькому житті Східної Галичини. Дослідниця простежила процес організаційного становлення товариства «Каменярі» у Косівському, Коломийському, Рогатинському, Станиславівському і Товмацькому повітах Станиславівського й окремих повітах Тернопільського воєводств, показала основні напрями практичної роботи організації. Авторка дійшла висновків, що каменярська спільнота як молода генерація радикалів суттєво впливала на поживлення роботи УСРП, об'єднала українську молодь та працювала над її духовним і фізичним вихованням. «Каменярі», на переконання М. Міщук, стали тією суспільною школою, яка готувала молодь до боротьби за своє національне та соціальне визволення [432, с. 129–132].

Проблематиці поширення молодіжно-християнського руху в Східній Галичині присвячені наукові праці Михайла Москалюка [433], Олега Бегена [377], Ігоря Андрухів та Ігоря Пилипіва [374].

У монографії Михайла Москалюка «Український християнсько-суспільний рух у Галичині: ідеологія, інституалізація, діяльність (кін. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)» оглядово висвітлено діяльність товариства «Орли – КАУМ» у контексті українського християнсько-суспільного руху [433].

У статті І. Андрухів та І. Пилипіва «Католицька акція 30-х рр. ХХ ст. та її виховний вплив на українську молодь Галичини» розкрито діяльність греко-католицької церкви у вихованні української молоді на принципах релігійної моралі та християнських цінностей. Показано організаційну роботу церкви щодо створення масового християнського молодіжного руху «Католицька акція», «Марійського товариства», студентської організації «Обнова», товариства «Орли – КАУМ» [374].

Одним із перших дослідників товариства «Пласт» став івано-франківський історик Борис Савчук. У 1996 р. вийшла друком його монографія під назвою «Український Пласт. 1911–1939». Автор вважає хронологічні рамки свого дослідження такими, що охопили цілісний період виникнення та розвитку товариства «Пласт» в Галичині, на Буковині, Волині і Закарпатті. Він свідомо не розглядав діяльності організації в роки Другої світової війни на українських землях, оскільки вважав молодіжні інституції воєнного часу такими, що діяли не на суто пластових організаційних та ідейних засадах [447, с. 8–9].

За тридцять років незалежності України вітчизняна історіографія зуміла стати інтегральною частиною світової історичної науки. Провідними факторами розвитку сучасної української історіографії стали: відхід від заідеологізованості науки, свобода думки, наукових пошуків і творчості, вільний вибір поглядів і переконань. У часи незалежності для вітчизняних науковців і дослідників відкрилися раніше заборонені для опрацювання фонди вітчизняних архівних установ, стали доступними закордонні фондосховища, діаспорні матеріали. За цей період побачила світ надзвичайно велика кількість

наукових, науково-популярних, краєзнавчих праць із загальноісторичної проблематики, в тому числі й з історії українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств.

Зарубіжна (польська) історіографія вирізняється ґрунтовними дослідженнями українського політичного життя західноукраїнських земель у 1920–1930-х рр, меншою мірою торкається вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств, зокрема на Товмаччині.

Цікавим є дослідження польського історика Мірослава Шуміла про діяльність української парламентарної репрезентації другої половини 20–30-х рр. ХХ ст., яка вважалася найсильнішим клубом національних меншин в законодавчих палатах Другої Речі Посполитої. Автор зауважує, що діяльність Української парламентарної репрезентації мала чималий вплив на цілісність відносин між блоком польських урядових сил і українським суспільством в 1928–1939 рр. та була знаковою у захисті інтересів українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств на найвищому законодавчому рівні. У монографії показано діяльність українських депутатів у польському сеймі, зокрема, представника УСРП, товмачанина Івана Макуха – сенатора парламенту ІІ-ої (1928–1930 рр.) і ІІІ-ої (1930–1935 рр.) каденцій [495].

Дослідник Ришард Томчик збагатив польську історіографію дослідженнями діяльності українських партійно-політичних сил УНДО та УРП у міжвоєнний період ХХ ст. та їхнього впливу на діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств краю. Зокрема, у монографії «Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne. 1925–1939» та «Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926» автор визначив основні пріоритети діяльності партій та їх місце в суспільно-політичному житті Польщі на етапах їхнього розвитку. Визначальним виявився вплив УНДО та УРП і на діяльність осередків товариства «Просвіта», відновлення і розвій яких спостерігався на Товмаччині у 1920–1930-х рр. [496; 497].

Ришард Тожецький, використовуючи документи Ради Міністрів Другої Речі Посполитої, Міністерства внутрішніх справ, намагався комплексно

проаналізувати українське питання в міжвоєнний період. Історик акцентував увагу на тих політичних силах, що намагалися розв'язати українське питання на засадах взаємної толерації польського та українського народів, торкався питання ставлення тогочасних партій до діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств краю [498].

Цікаві за змістом, проте ідеологічно заангажовані, праці Мірослави Папєжиньської-Турек [494], Анджея Хойновського [488], Збігнева Запоровського [499], Владзімежа Менджецького [493], Чеслава Бжози [486]. У дослідженнях цих польських істориків побіжно міститься інформація про ставлення українських та політичних партій міжвоєнного періоду до діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств краю, зокрема і в Товмацькому повіті. Так, у своїй монографії М. Папєжиньська-Турек, при висвітленні проблематики українського питання в Польській державі, торкнулася питання відносин між українськими культурно-просвітницькими і молодіжними організаціями та польською адміністрацією [494, с. 78].

Заслуговує уваги праця Кшиштофа Красовського про релігійні зв'язки в Другій Речі Посполитій. Автор, досліджуючи правове становище різних релігійних конфесій національних меншин Польщі в міжвоєнний період, звернув увагу на етноконфесійну приналежність міських і сільських громад краю, в тому числі і на Товмаччині [491].

Польський дослідник Ян Маєвський проаналізував розвиток кооперації німецької меншини Польщі в 1919–1939 рр. Не дивлячись на те, що його робота заідеологізована, вона має ряд фактів, які дозволяють об'єктивніше висвітлити роль кооперації в господарському житті цієї меншини Галичини, зокрема у відносинах окремих осередків німецьких товариств з українськими культурно-просвітницькими організаціями краю [492].

Заслуговує на увагу історико-краєзнавча праця Каміля Бараньського «Przemienęli zagońcysy, chliborobi, chasydzy. Rzecz o ziemi stanisławowsko-kołomyjsko-stryjskiej», де подано цікаві свідчення про м. Товмач міжвоєнного періоду [484]. Зокрема, цінною для нас є довідкова інформація про діяльність

судів, староства, бургомістрів, місцевого уряду, шкіл і педагогів, банково-фінансових установ, українських, польських і єврейських соціальних, культурних, політичних і молодіжних товариств та організацій у місті в 1920–1930-х рр. [484, с. 410–421]

Отже, в польській зарубіжній історіографії немає комплексного дослідження, яке б присвячувалося аналізу діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств на Товмаччині у 1920–1930-х рр. Однак польські науковці і краєзнавці постійно цікавились і розробляли проблеми, пов'язані зі ставленням українських і польських партійно-політичних сил до діяльності товариств краю.

Таким чином, огляд діаспорної, радянської, сучасної української та зарубіжної (польської) історіографії підтверджує наявність серед дослідників, особливо в період політичної незалежності України, значного інтересу до вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Галичини в 1920–1930-х рр., зокрема і на території досліджуваного краю. Наукові розвідки різних авторів суттєво відрізняються між собою. Радянська історична думка під впливом комуністично-атеїстичної методології висвітлювала діяльність українських товариств виключно з негативного боку. Водночас історики української діаспори намагалися протиставити свої дослідження вузькокласовій радянській методології, досліджуючи діяльність українських товариств, опрацюючи на вузьку джерельну базу, адже документи архівних установ Радянського Союзу були для них недоступними, хоча вони заповнювали джерельну прогалину спогадами безпосередніх учасників подій. Зарубіжна (польська) історична думка торкалася більше досліджень політичного життя західноукраїнських земель міжвоєнного періоду, меншою мірою торкається вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств, зокрема на Товмаччині.

Після проголошення незалежності України в 1991 р. в історичних дослідженнях з обраної нами тематики спостерігається поступовий перехід до більш вузьких тем та перетворення їх у самостійні об'єкти вивчення.

Пріоритетними темами залишаються питання культурно-просвітницької праці українських товариств краю, факти їхнього протистояння з офіційною польською владою. Попри наявні наукові праці, малодослідженим залишається вивчення діяльності окремих осередків українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр.

1.2 Джерельна база дослідження

Джерельна основа з вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств на Товмаччині в 1920–1930-х рр. має різноплановий і багатоаспектний характер. Комплекс джерел, використаних у дослідженні, нами класифіковано за чотирма категоріями: архівні матеріали, опубліковані збірники документів, тогочасна газетна періодика, мемуарна література.

Основу дослідження становить комплекс неопублікованих документів центральних і місцевих архівних установ України: Центрального державного історичного архіву України в м. Львів, Державного архіву Львівської області та Державного архіву Івано-Франківської області.

Значна кількість джерел з проблематики нашого дослідження зберігається у ЦДАЛ України. Нами опрацьовано 57 архівних справ, що стосуються діяльності товариства «Просвіта» (ф. 348 «Товариство “Просвіта”, м. Львів»). Документи містять примірники статутів товариства, щорічні звіти філій і читалень про культурно-освітню та фінансово-господарську роботу, протоколи засідань і нарад виділів, загальних і надзвичайних зборів членів, листування керівництва просвітянських осередків з Головним віділом товариства в м. Львів, статистичні відомості, списки членів місцевих організацій, інформація про проведення люстрацій читалень, про сплату членських внесків, про стан справ щодо розповсюдження просвітянської літератури серед населення, прохання ініціативних груп до вищого керівництва товариством про надання дозволу на заснування читалень, розпорядження польської адміністрації про

заборону діяльності окремих читалень, повідомлення про репресії з боку влади тощо [68–124].

Для висвітлення діяльності «Товариства імені Михайла Качковського» нами використано сім архівних справ, що містяться у фондосховищах цього архіву (ф. 146 «Галицьке намісництво, м. Львів», ф. 182 «Товариство ім. Михайла Качковського, м. Львів»), три справи з Державного архіву Івано-Франківської області (ф. 2 «Станиславівське воєводське управління, м. Станиславів») та одну справу з Державного архіву Львівської області (ф. 110 «Львівське міське староство, м. Львів»). Архівні справи містять облікові картки, списки членів та відомості про керівний склад читалень, примірники статутів товариства, звіти про роботу, протоколи засідань москвофільських осередків, їх листування з Головним правлінням товариства в м. Львів, з економічними й культурними русофільськими інституціями, газетні повідомлення та інші матеріали про відновлення, організаційну, фінансово-господарську, агітаційну діяльність читалень, кореспонденцію між Станиславівським воєводським управлінням і Товмацьким повітовим староством про затвердження і перереєстрацію читалень ім. М. Качковського [1–7; 144; 293; 296; 297].

Відомості про діяльність осередків товариства «Рідна школа» в Товмацькому повіті взято з ф. 206 «Українське педагогічне товариство “Рідна школа”, м. Львів» ЦДІАЛ України. Нами опрацьовано 40 архівних справ з цього фонду. Тут вміщено щорічні звіти про діяльність, протоколи засідань загальних зборів рідношкільних кружків, списки членів, відомості про керівний склад кружків, заяви, прохання й листування жителів населених пунктів Товмаччини з Головною управою УПТ, Повітовим союзом кружків про закладення нових осередків товариства, зі Шкільною кураторією у м. Львів щодо надання згоди на заснування приватних шкіл та інші документи про діяльність кружків «Рідної школи» [8–47].

Інформацію про діяльність товариства «Союз українок» почерпнуто з ЦДІАЛ України (ф. 319. «Центральне українське товариство “Союз українок”,

м. Львів») та Держархіву Івано-Франківської області (ф. 2. «Станиславівське воєводське управління, м. Станиславів»). Опрацьовані архівні справи цих фондів містять облікові картки філій і кружків «Союзу українок», списки членів виділів, примірники статутів, звіти про діяльність, протоколи засідань загальних зборів, листування філій і кружків з Головним віділом товариства в м. Львів щодо надання згоди на заснування нових кружків «Союзу українок», кореспонденцію між Станиславівським воєводським управлінням і Товмацьким повітовим староством про затвердження статутів і реєстрацію філій і кружків, відомості про проведення зборів та зміни в керівництві виділів [65–67; 149–151].

Для висвітлення діяльності товариства «Сокіл» на Товмаччині нами опрацьовано 17 архівних справ, що зберігаються у ЦДАЛ України (ф. 312. «Українське спортивне товариство “Сокіл-Батько”, м. Львів»). В архівних справах вміщено щорічні звіти про діяльність, протоколи засідань загальних і надзвичайних зборів, листування з «Соколом-Батьком», відомості про керівний склад, списки членів сокільських осередків, інші матеріали про роботу філій і «гнізд» товариства «Сокіл» у населених пунктах повіту [48–64].

Інформацію про діяльність товариства «Пласт» в Товмацькому повіті знаходимо в архівних справах ЦДАЛ України (ф. 389. «Верховна пластова команда, м. Львів») та Держархіву Івано-Франківської області (ф. 2. «Станиславівське воєводське управління, м. Станиславів», ф. 68. «Станиславівське воєводське управління державної поліції, м. Станиславів», ф. 404. «Станиславівський XI пластунський курінь ім. Гетьмана Івана Мазепи»). Опрацьовані нами архівні справи містять звіти про діяльність пластових чоловічих і жіночих куренів у м. Тисмениця, заяви на прийняття в члени товариства, відомості про складання пластових іспитів, накази, листування керівництва куренів з Верховною пластовою командою, з куренями м. Станиславів, списки пластунів та інші матеріали [125–143; 145; 152; 173].

Цікаві статистичні відомості про кількість осередків і число членів товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сокіл», «Луг», «Каменярі» в

Товмацькому повіті, примірники статутів українських організацій, листування між Станіславівським воєводським управлінням державної поліції з повітовими управліннями про діяльність цих товариств, списки організацій, що підлягали ліквідації, інформація про проведення зборів, зміни в керівництві осередків зберігаються у фондосховищах Держархіву Івано-Франківської області (ф. 68. «Станіславівське воєводське управління державної поліції, м. Станіславів», ф. 72. «Тлумацьке повітове управління державної поліції, м. Тлумач», ф. 91. «Тлумацьке повітове староство, м. Тлумач») [153–160; 162–172].

До другої групи джерел належать опубліковані збірники матеріалів. Боротьбу українців Станіславівщини за національне визволення й українську державність в 1919–1939 рр. висвітлено в документах і матеріали, вміщені у двох книгах першого тому трьохтомного видання «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті». Вони відтворюють атмосферу польської окупації краю, демонструють політику, методи і засоби дискримінації польським режимом українського населення, утиски з боку влади українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств, переслідування окупантами окремих членів цих товариств, вчителів, інтелігенції, засвідчують незламність державницьких прагнень українського населення, окреслюють коло їхніх політичних і суспільних ідеалів, розкривають засади та рушійні сили визвольної боротьби [176; 177].

У збірнику вміщено повідомлення про репресії проти українців у 1919–1920 рр. з боку поляків, а саме: про звільнення українських вчителів у с. Виноград і с. Голосків Товмацького повіту за те, що вчителювали в добу ЗУНР [176, с. 100], інтернування греко-католицьких священників о. Є. Теслі (с. Королівка), о. М. Сіменовича (с. Стриганці), о. В. Попеля (с. Олеша), о. А. Сірецького (с. Ляцьке Шляхецьке), о. М. Дурделли (с. Хом'яківка), завідателя Є. Петровського (с. Петрилів) [176, с. 100–101]; про засудження до ув'язнення в 1938 р. приватної вчительки з м. Тисмениця Анни Скородинської, колишньої учасниці 54-го пластового куреня ім. О. Степанівни за участь у

напівлегальному «Професійному союзі культурно-освітніх працівників» [177, с. 348].

З газетних повідомлень, вміщених до збірника дістали інформацію про ліквідацію на Товмаччині осередків товариства «Просвіта» в с. Клубівці та с. Пшеничники [177, с. 425], про сутичку жителів с. Ляцьке Шляхецьке з польською поліцією через намагання останньої знищити символічну могилу на честь УСС [177, с. 243].

Зі збірника опублікованих матеріалів дізнаємося про хід парламентської кампанії 1928 р., зокрема про передвиборчі збори членів УСРП під керівництвом І. Макуха в приміщенні читальні «Просвіти» м. Товмач [176, с. 507] та членів осередку УНДО в с. Стриганці під головуванням голови філій товариств «Просвіта» та «Рідна школа» в м. Тисмениця, адвоката Я. Шипайла [176, с. 505]. Видання також містить статистичні дані по всіх повітах Станиславівського воєводства щодо кількості виступів проти влади в 1937 р. Товмацький повіт відзначався низькою протестною активністю – всього 8 випадків за рік. Рівень протестних настроїв в інших покутських повітах був ще нижчий, зокрема, у Городенківському повіті – 5 випадків, Снятинському – 1 [176, с. 322].

Відомості про Товмаччину міжвоєнного періоду знаходимо в тогочасних польських статистичних виданнях «Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej» [179; 180], «Mały rocznik statystyczny» [179], «Spis gmin miejskich i wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej» [181]. У збірниках містяться результати першого післявоєнного перепису 1921 р. Тут показано кількість і назви адміністративних повітів Станиславівського воєводства, населених пунктів (міських і сільських гмін) у повітах [181, с. 176–177], загальну кількість міських і сільських жителів, число чоловіків і жінок, відомості про національний склад населення, його релігійну та конфесійну приналежність, рід занять [179, с. 20–22] інформацію про державні, приватні, освітні, культурні, медичні, спортивні та соціальні заклади та установи [180, с. 768–789].

Згідно з даними збірників до Товмацького повіту входило 112 населених пунктів, населення становило 104675 осіб, з яких українцями вважали себе 72020, поляками – 27622, євреями – 4254, німцями – 751 особа. Греко-католиками були 76956, римо-католиками – 20548, юдеями – 6396, лютеранами – 733 особи. З цього чітко простежується непропорційне співвідношення поляків за національністю з римо-католиками за конфесійною приналежністю [179, с. 20–22]. Припускаємо, що під час проведення перепису частина українців і євреїв, бажаючи уникнути репресій з боку нової адміністрації або ж, навпаки, здобути певні преференції, свідомо записала себе поляками. Однак незважаючи на дещо недостовірні результати українське населення Товмаччини складало майже 69 % від загальної кількості жителів повіту. Наші припущення про недостовірні відомості польського перепису підтверджуються інформацією зі статистичних збірників, укладених Володимиром Кубійовичем [174; 175]. За підрахунками В. Кубійовича в 1939 р. в Товмацькому повіті число українців (греко-католиків) становило 91600 (73,89%), українців (латинників) – 13230 (10,67 %), поляків – 11370 (9,17%), євреїв – 6965 (5,62%), німців та осіб інших національностей – 795 (0,64%) [174, с. 92–94].

Окрім інформації про кількісний, національний і конфесійний склад населення Товмаччини в опублікованих збірниках документів поміщено статистичні відомості про кількість дітей, охоплених дошкільною і шкільною освітою, про число дитячих садків, шкіл, бібліотек, закладів культури тощо. Про низькі показники охоплення українців дошкільною і шкільною освітою свідчить тогочасна статистика. Так, станом на 1933 р. в Польщі функціонувало 1765 дитячих садків, з яких 1588 – польські, 47 – українські. З 26539 народних шкіл з польською мовою навчання діяло 21806, з польською і українською (утраквістичні) – 2336, з українською мовою – 790. У польськомовних навчальних закладах здобувало освіту 3129 тис. учнів, в утраквістичних – 332 тис., у школах з українською мовою навчання – 93,6 тис. учнів [178, с. 120]. Зі 621 народного дому, що функціонував у Польщі лише 32 знаходились на території східних воєводств, тоді як у центральних діяло 319, в південних – 174

заклади культури [178, с. 128]. Ці дані є яскравим свідченням ведення на західноукраїнських землях владою політики денационалізації, освітньої та культурної колонізації. Отже, стає зрозуміло чому українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства в 1920–1930-х рр. одним із пріоритетних напрямків своєї діяльності визначили саме освітньо-культурну роботу серед населення.

Тогочасна газетна періодика з проблематики нашого дослідження міститься у відділі україніки Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника та відділі зберігання періодичних видань Національної бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка.

У 1920–1930-х рр. в українській газетній періодиці Східної Галичини часто подавалася інформація про діяльність осередків товариства «Союз українок», у тому числі й на Товмаччині. Одними з доволі інформативних друкованих видань, які відображали діяльність вищезгаданої жіночої організації, були часописи «Жіноча доля», що виходив у 1925–1939 рр. в м. Коломия, та «Жіноча воля» – як додаток до «Жіночої долі», який видавався протягом 1932–1939 рр. Зазначимо, що обидва часописи не були друкованими органами «Союзу українок». Однак редакція під керівництвом однієї з очільниць жіночої організації Олени Кисілевської ставила за мету «...допомогти... жіноцтву, щоб воно з своєї праці могло витягти найбільше користи, щоб воно було моральне, патріотичне, щоб любило свою неньку Україну, щоб були добрими й зразковими жінками своїм чоловікам, а матерями своїм дітям» [195, с. 1].

У рубриці «Вісті з “Союзу Українок”» [198–201] часопис «Жіноча доля» інформував своїх читачок про діяльність осередків «Союзу українок». Про жіночий рух на теренах Товмаччини мовилося в рубриках «Жіночий рух» [209, с. 5], «З жіночого руху» [230, с. 2], «Праця в жіночих товариствах» [279, с. 7] тощо. Також у газеті подавалася інформація про суспільне становище жінки, її місце в інших країнах від найдавніших часів і до сьогодення, друкувалися статті про славетних жінок давніх часів, публікувалися різноманітні поради щодо раціонального ведення домашнього господарства, щодо запобігання

хворобам, догляду за дитиною від її народження до досягнення нею повноліття [185, с. 3; 195, с. 1; 196, с. 2–6].

Не менш інформативним щодо висвітлення розвитку жіночого руху та діяльності «Союзу українок» був додаток «Жіноча воля» – часопис для сільського жіноцтва, покликаний «...помогти... сільському жіноцтву стати тим, чим є жіноцтво інших народів, а саме: добрими господинями, розумними матерями, свідомими громадянками свого народу» [261, с. 2].

Діяльність товариства «Сокіл» висвітлювалася на сторінках місячника «Сокільські вісти» – друкованого органу українського сокільства, присвяченого справі тіловиховання української молоді. Він видавався протягом 1928–1939 рр. накладом «Сокола-Батька». Про практичну руханково-спортивну, протипожежну, виховну, культурно-освітню роботу осередків йшлося в інформаційній рубриці «З сокільського життя». Спортивні здобутки в змаганнях серед сокільських округ відображалися в рубриці «Суперництво». Також у часописі в рубриці «Комунікат» публікувалися офіційні накази, відозви, повідомлення про проведення різних тіловиховних курсів, що влаштував Головний відділ («Сокіл-Батько») у м. Львів [291, с. 4; 322, с. 2].

Січовим справам, просвіті та науці був присвячений місячник «Січові вісти», що виходив друком у 1922–1924 рр. На його сторінках висвітлювалося внутрішнє життя січових осередків, інформація про суспільне життя краю, публікувалися статті на соціальні теми, світові новини, спогади, нариси, вірші й оповідання. У «Січових вістях» подавалися алгоритм дій для відновлення чи заснування осередків на місцях, настанови щодо запобігання виникненню пожежі, детальні інструкції про влаштування і проведення січових свят і фестинів, інша корисна інформація. У рубриці «З історії січового руху» йшлося про історію заснування і діяльність товариства «Січ» до Першої світової війни. Повідомлення про діяльність «Січей» містилися в рубриках «З січового руху», «Допись», «Оповістки», «Всячина» тощо [258, с. 1; 315, с. 6; 333, с. 14].

Відомості про функціонування товариства «Луг» у Східній Галичині, зокрема й на Товмаччині, відображено на сторінках часописів «Вісти з Лугу» та

«Луговик». Видання «Вісти з Лугу», перший номер якого вийшов 25 липня 1926 р., став продовженням «Січових вістей» про що свідчить аналогічний підзаголовок: «Письмо присвячене луговим і січовим справам, просвіті і науці». Часопис ставив за мету популяризацію діяльності новоствореного товариства та гуртування української молоді навколо «Лугів». Зі сторінок газети розповідалося про переваги товариського життя, про користь громадської роботи, про необхідність цінувати життя, красу, про важливість боротьби за українську молодь, за її виховання національно свідомими громадянами, про небезпеку алкоголізму і деморалізації. Крім того в часописі подавалися різні настанови, методичні поради щодо заснування лугових товариств на місцях, планування і ведення практичної діяльності осередків, організацію святкових заходів, про недоліки в ході роботи. Багато публікацій «Вістей з Лугу» було присвячено протипожежній справі, заняттю руханкою і спортом. Повідомлення з історії січового руху, відомості про практичну діяльність осередків «Лугу» на Товмаччині висвітлено в рубриках «З Лугової сім'ї», «З життя Лугів», «Як працюють Луги?», «Дописи». Зазначимо, що чимало статей про роботу «Лугів» доповнювались колективними фотографіями членів місцевих товариств [233, с. 3–8; 251, с. 11; 252, с. 3; 256, с. 15; 259, с. 1–2; 278, с. 12; 333, с. 14].

У 1926 р. в результаті внутрішнього розколу в середині товариства частина «Лугів», підконтрольних Українській соціалістично-радикальній партії, почала з 10 листопада 1926 р. випускати часопис «Луговик». Видання містило публікації громадсько-політичного характеру, методичні поради з питань протипожежної справи, відомості про діяльність лугових осередків. На сторінках газети було чимало інформації про роботу «Лугів» безпосередньо на Товмаччині, оскільки велику частину осередків у повіті контролювали місцеві радикали. Про функціонування «Лугів» УСРП йшлося у рубриках «З Лугової сім'ї», «Про що ми не дбаємо?», «З Лугових конференцій, анкет і повітових організацій», «Не схилимо вниз прапора», «Праця в повітах і районах». Попри те, що редакція газети заперечувала будь-яку партійну заангажованість видання, тематика статей часто була тотожною з риторикою УСРП з її

соціалістичними ідеями. За весь час свого існування часопис «Луговик» так і не зумів стати масовим. Брак коштів на видання позначився на періодичності його виходу. Останній номер вийшов у травні 1928 р. [205, с. 16]

Діяльність товариства «Каменярі» широко висвітлювалася на сторінках однойменного часопису «Каменярі. Голос молоді». Редакція позиціонувала видання, як незалежний друкований орган, що призначений для української поступової молоді. Насправді часопис «Каменярі. Голос молоді» видавався за фінансової підтримки УСРП. З 1932 р. він виходив як додаток до партійної газети радикалів «Громадський голос», а з початку 1933 р. – як самостійний орган товариства «Каменярі», котре було молодіжним крилом партії.

Про культурно-освітню і організаційну працю «Каменярів» на Товмаччині йшлося в рубриках «Рух молоді», «Стоїмо бодро», «Вибиваємося з темряви», «Поборемо темноту!». Практична діяльність усіх ланок товариства відображалася в рубриках «З Головної Ради Союзу Каменярів», «Районові спортивно-руханкові свята каменярів», «Свята і наради», «Збори, наради, люстрації». У часописі також подавалися відомості з української історії, літератури, вибрані твори українських письменників, спроби літературної творчості членів товариства, поміщалися статті на суспільно-політичні теми, публікації про спорт і руханку, інформація про міжнародний рух поступової молоді [192, с. 6; 210, с. 3; 272, с. 8; 300, с. 10; 308, с. 11].

Повідомлення про діяльність українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств не рідко публікувалися у тогочасних масових громадсько-політичних та партійних виданнях, як-от: «Діло», «Громадський голос».

Щоденна газета «Діло», що перебувала під впливом спочатку УНТП, а згодом УНДО, досить неупереджено висвітлювала працю українських організацій. У рубриках «Дописи», «Новинки» повідомлення стосувалися в основному висвітлення внутрішнього життя товариств, проведення членами різних тематичних і святкових заходів [266, с. 4; 316, с. 4; 317, с. 3–4; 340, с. 4], оголошення збірок пожертв на потреби тих чи інших освітніх організацій та їх

результати [194, с. 3; 208, с. 4], інших цікавих статистичних відомостей [249, с. 1].

Друкований орган УСРП – часопис «Громадський голос» так само детально відображав на своїх сторінках культурно-освітню роботу українських просвітницьких і молодіжних товариств. Інформаційні рубрики «Дописи з місць», «З життя села й міста», «З просвітнього руху», «Організаційний рух», «Організація молоді», «Організаційні справи» рясніли повідомленнями про діяльність осередків товариств, «Січ» [276, с. 4], «Луг» [264, с. 3; 298, с. 6], «Каменярі» [274, с. 8; 312, с. 1]. Порівняно з газетою «Діло», в публікаціях «Громадського голосу» відчувається певна політична заангажованість і неприязнь, а інколи й апатія до невідконтрольних радикалам осередків українських організацій та їхнього керівництва, до окремих представників інших політичних партій, греко-католицького духовенства та місцевої влади [321, с. 7].

Отже, періодика є так само вагомим і цінним історичним джерелом дослідження українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. Під час вивчення діяльності товариств «Січ», «Луг», «Каменярі» архівні фонди яких на сьогоднішній день не збереглися, їх друковані органи стали чи не єдиним достовірним джерелом інформації. Вважаємо, що тогочасна преса не лише висвітлювала діяльність українських інституцій, але й відображала та формувала суспільну думку, давала можливість краще зрозуміти й відчувати дух міжвоєнного періоду, глибше вникнути в тодішні суспільно-політичні й культурно-освітні процеси, зрештою, поглянути на них очима безпосереднього сучасника.

Не менш важливим історичним джерелом для написання дисертаційної роботи є мемуарна література. З переліку опрацьованих праць мемуарного характеру, відзначимо книгу «На народній службі», що побачила світ у 1958 р. в м. Детройт (США). Її автор – Іван Макух – український державний і політичний діяч, адвокат, посол Галицького крайового сейму, Товмацький повітовий комісар, державний секретар внутрішніх справ Західно-Української

Народної Республіки (ЗУНР), голова Української соціалістично-радикальної партії, сенатор польського сейму. У його праці показано громадсько-політичне життя Східної Галичини наприкінці XIX – першої половини XX ст. Інформативний матеріал пов'язаний з темою нашого дослідження подано в розділі VIII під назвою «Двадцять літ під пануванням Польщі». У ньому автор відобразив процес відновлення читалень товариства «Просвіта». Завдяки старанням і наполегливій роботі І. Макуха та його однодумців – членів УРП, незважаючи на перешкоди з боку окупаційної адміністрації й поліційні переслідування, «майже всі читальні в товмацькій і тисьменицькій судовій окрузі були відновлені». За словами автора, він особисто брав участь у загальних зборах кожної з читалень, контролював їхню діяльність, стежив за розвитком просвітнього життя в населених пунктах повіту, виголошував освітні реферати, за що був іменований Головним віділом товариства «Просвіта» його почесним членом [358, с. 275–276].

І. Макух також описав процес заснування на Товмаччині молодіжних товариств «Луг» і «Каменярі» та організацію в них місцевої молоді. Природно, що більше уваги автор надав Союзу української поступової молоді «Каменярі» ім. М. Драгоманова, адже ця інституція заснована радикальною партією й була її молодіжним крилом [358, с. 343–344].

Він побіжно торкнувся діяльності товариства «Рідна школа». Керівництво цієї організації, за його словами, потрапило до рук націоналістів і клерикалів, які дуже часто використовували місцеві рідношкільні кружки для гуртування в них своїх прихильників з метою розбивання осередків «Каменярів» та інших спортивно-руханкових інституцій. Урядування клерикало-націоналістів, за словами І. Макуха, призвело до фінансово-господарської кризи товариства. Він пропонував Головній управі «Рідної школи» шляхи вирішення проблеми, однак зустрівши повне ігнорування, залишив цю справу і відмовився кандидувати до керівництва товариством [358, с. 439].

Досить негативно І. Макух віднісся до молодіжно-християнського товариства «Орли – Католицька асоціація української молоді». Автор згадував,

що ця організація не здобула серед української молоді ні симпатій, ні особливого впливу, оскільки знаходилась в руках групи націоналістів-католиків, які просували свої націоналістичні ідеї та гостро виступали проти української демократії в цілому і проти «Каменярів» зокрема [358, с. 433].

Про зародження і розвиток січового руху в Східній Галичині мовиться у пропам'ятній книзі-альманасі «Гей, там на горі «Січ» іде!» [350], впорядкованій і виданій сином «Січового Батька» Кирила Трильовського Петром у 1965 р. в м. Едмонтон (Канада). Праця налічує 198 публікацій, куди вміщено спогади як самого К. Трильовського, так і півтори сотні інших авторів – колишніх січовиків чи осіб дотичних до організації. Крім коротких авторських споминів, книга містить чимало січових пісень, описів і рисунків гімнастичних сокільсько-січових вправ, фотоілюстрацій. З майже двох сотень статей дві присвячені січовому руху на Товмаччині. Перша публікація «Січовий рух на Товмаччині» [359] авторства Івана Макуха є уривком із його вищеназваної праці «На народній службі». У ній автор стверджує, що на Товмаччині осередки товариства «Січ» «росли, як гриби по дощі» й були створені в усіх населених пунктах Товмацького судового округу і майже в усіх місцевостях Тисменицького [359, с. 185–187]. Інша стаття «“Січ” – Рошнів, пов. Товмач» написана Василем Підлісецьким і Василем Буником і стосується діяльності товариства в с. Рошнів [362, с. 188–190]. Зазначимо, що обидві публікації відображають діяльність «Січей» до Першої світової війни.

При написанні дисертації нами використано окремі публікації зі збірника матеріалів з історії Станиславова і Станиславівщини – «Альманах Станиславівської землі», перший том якого вийшов друком у 1975 р. Відомості про діяльність осередків товариства «Рідна школа» з'явилися на сторінках альманаху стараннями Богдана Кравціва [354]. Автор подав інформацію про заснування і роботу повітових рідношкільних осередків на Станиславівщині, в тому числі й на Товмаччині [354, с. 418–419].

Коротенькі спомини про функціонування українських товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Січ», «Пласт» в

окремих населених пунктах Товмачького повіту залишили Й. Атаманюк [343, с. 896], О. Бойчук [346, с. 338–339], В. Петришин [361, с. 897–898], М. Тимчук [364, с. 902–903], Ф. Кухній [355, с. 916], Р. Ковальський [353, с. 918–919], О. Клодницький [351, с. 923], С. Фіголь [367, с. 923], автори під криптонімами «М. Л.» (ймовірно Михайло Логаза з с. Підпечери. – *І. Ф.*) [357, с. 726–727], «Р. М.» (ймовірно Роман Миколаєвич – науковий секретар Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці (НТШ-А). – *І. Ф.*) [363, с. 929].

Діяльність культурно-просвітницьких та молодіжних товариств у деяких населених пунктах Товмаччини описали в своїх мемуарних працях Петро Буртик (с. Марківці) [347; 348], Павло Волосенко (м. Тисмениця) [349], Михайло Чемний (с. Хом'яківка) [368], Домінік Хіровський (м. Тисмениця) [487]. Так, М. Чемний у спогадах під назвою «Потоптані мрії», що вийшли 1969 р. в м. Детройт (США) згадував про складний процес відновлення і роботи осередку товариства «Просвіта» у с. Хом'яківка. Стараннями самого автора спогадів читальню відкрито 7 листопада 1921 р. До неї записалося 58 членів, серед яких місцевий вїйт Корнило Чемний (батько М. Чемного. – *І. Ф.*), вчитель П. Петрунів, парох о. М. Огоновський та багато молоді. Однак остання була не надто активною у просвітньому житті. Для її заохочення Михайло Чемний, автор споминів, організував при читальні театральний гурток. Аматори поставили дві вистави, кошти від яких мали бути спрямовані на придбання книжок для читальняної бібліотеки, що згоріла разом з читальнею в 1915 р. Проте, як згадував М. Чемний, навіть така активність не притягала молодь до читальні. Дійшло до того, що з 58 членів на щонедільні сходи збиралося 5–6, у найкращому випадку 10 осіб. Автор писав, що не було для кого читати лекції, а про ведення ширшої соціально-освітньої діяльності взагалі не йшла мова [368, с. 100–101].

Мемуарна література нагадує дещо українську діаспорну історіографію – спостерігається деяка ідеалізація культурно-просвітнього й молодіжного рухів, упередженість, суб'єктивність і навіть певна заполітизованість. Одні автори мемуарів намагаються через роки «помститися» своїм політичним противникам

чи опонентам (як приклад І. Макух), інші намагаються пролити світло на досі невідомі події, безпосередніми учасниками яких вони були або до яких мали певний стосунок, а ще інші хочуть нагадати сучасникам про свої справжні, а інколи, уявні заслуги. Мемуари нагадують такий собі документ апологетичного характеру, в якому автор виступає одночасно в якості і адвоката і судді. Своїм спогадам автори зазвичай прагнуть додати рис достовірності і переконливості. Щоправда інформація зі споминів не завжди збігається з відомостями архівних матеріалів.

Однак, без сумніву, мемуарна література є не менш цінним і не менш вагомим історичним джерелом, ніж опубліковані збірники матеріалів чи, наприклад, тогочасна газетна періодика. Ба більше, інколи спогади стають чи не єдиним джерелом інформації. А завдання історика дати їм об'єктивну і критичну оцінку.

Отже, комплекс джерел з вивчення українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств на Товмаччині в 1920–1930-х рр. нами класифіковано за чотирма категоріями: архівні матеріали, опубліковані збірники документів, тогочасна газетна періодика, мемуарна література. Основу дослідження становлять архівні документи фондосховищ Львова та Івано-Франківська; відомості з опублікованих збірників документів досліджуваної проблематики, що вийшли друком у часи незалежності; спогади безпосередніх творців, керівників і простих членів культурно-просвітницьких та молодіжних організацій, що побачили світ в основному в діаспорі; газетні і журнальні статті, опубліковані на шпальтах організаційних видань українських товариств.

1.3 Теоретико-методологічні засади дослідження

Багато дослідників тлумачать методологію як теорію методів дослідження, створення концепцій, систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. У вітчизняній історичній науці методологія історії найкраще викладена у працях Л. Зашкільняка [404; 405] та Н. Яковенко [478]. Їх теоретичні узагальнення стали основою для написання цього дослідження.

Важко не погодитись з міркуванням Леоніда Зашкільняка: «Після десятиліть панування у вітчизняній (радянській) історіографії методологічної доктрини (маркистсько-ленінського вчення) відкрилися сприятливі перспективи вільного вибору кожним дослідником відповідної його знанням, досвідом та ідеологічним чи політичним поглядам методологічної орієнтації» [405, с. 7]. Водночас така багатоманітність внесла певний деструктив у дослідницький процес. Ярослав Грицак, характеризуючи особливості сучасного розвитку історичної науки, зауважив, що «академічна історія прагне встановити історичні явища і факти та пов'язати їх через теорії та інтерпретації. Професійний історик не може мати впевненості у кінцевому успіху своїх зусиль; він добре розуміє, що в історії є щось таке, що уникає точності й узагальнень [...] Це почуття сумніву і навіть певної розгубленості особливо посилюється в останні десятиліття, коли стало вже звичним говорити про велику кризу історичної науки» [397, с. 66–67].

Зважаючи на плюралізм думок, що панує серед сучасних науковців, які вивчають суспільно-політичні і національно-культурні процеси в Західній Україні у 1920–1930-х рр., основні методологічні підходи у досягненні мети та реалізації поставлених дослідницьких завдань дисертаційної роботи ґрунтуються на кращих здобутках вітчизняної методології.

Розвиток історичної науки в незалежній Україні логічно та об'єктивно ставить питання не тільки про шкідливе і у багатьох випадках відверте антиукраїнське значення ключової радянської офіційної методологічної доктрини марксизму-ленінізму, але й актуалізує проблему уникнення сформованої на пострадянських засадах та популярної на початку 1990-х рр., так званої, «національної» або «державницької» доктрин [481, с. 10–15].

Методологічну основу дисертаційної роботи склала сукупність базових принципів наукового дослідження, на які спирається сучасна вітчизняна та зарубіжна історична наука. Під час характеристики аспектів діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств, важливу роль відіграли загальні методологічні принципи історизму, об'єктивності,

діалектичного розвитку, системності, всебічності, послідовності, плюралізму, термінологічний принцип.

Універсальним принципом методології дослідження є принцип історизму. Суть його чітко сформулював Ярослав Дашкевич: «Справжню історичну науку уявляю собі як об'єктивну наукову дисципліну, яка при всьому нашому толерантному ставленні до плюралізму думок, не може бути нагромадженням плюралістичного різнобою з тої причини, що історична правда може бути лише одна-єдина» [400, с. 49]. Такої ж думки і Наталія Яковенко, яка цей принцип зрештумувала так: історія як наука – «пізнавальна дисципліна, що здобуває знання шляхом критичного аналізу свідчень, якими оперує, відтак – за означенням, не може передбачати результатів цього аналізу» [479, с. 12].

Принцип історизму, як найбільш важливий та значущий в історичній науці, передбачає, що кожен предмет історичного дослідження має розглядатися у нерозривній динаміці та розвитку. Саме тому в процесі виконання дослідницьких робіт ми керувалися даним принципом, відповідно до якого передбачено розгляд явищ і процесів в їх зміні та русі. Цей принцип застосований в процесі опрацювання джерел, реконструкції загальної картини подій, теоретичного узагальнення висновків [395, с. 186].

Принцип об'єктивності передбачає неупереджене, об'єктивне, наукове вивчення закономірностей розвитку суспільно-політичних і національно-культурних процесів у сукупності фактів і подій. Він потребує розглядати кожне явище в його різноманітності, сукупності як позитивних, так і негативних проявів. Цей принцип найповніше висловили історики В. Іваненко та В. Якунін: «Правда і тільки правда історії у повному обсязі (попри те, якою б гіркою, чи драматичною вона часом не була) може наблизити нас до істини, до всебічного пізнання будь-якого історичного явища, факту, події, стати могутнім джерелом самоочищення і прогресивного поступу нації. Досягти цього на практиці можна єдиним шляхом – шляхом критичного і неупередженого переосмислення історичного досвіду, що враховує як позитивно-творче, так і негативно руйнівне. Істинно історичним досвід стає лише тоді, коли узагальнює

і негативне, і позитивне, а уроки історії тільки тоді мають сенс та значущість, коли в Історичному процесі простежується вся повнота правди. Тож саме таким шляхом маємо рухатись, пам'ятаючи, що з підтасованих, пересмикуваних чи замовчуваних фактів та подій минулого, повчальних його уроків для сьогодення й майбуття винести неможливо» [412, с. 8–9].

Відповідно до вказаного принципу, ми намагалися уникнути однобічного, упередженого підходу щодо висвітлення запропонованих проблемних питань, прагнули розглядати події абстрагуючись від ідеологічних стереотипів, які насаджувала радянська історіографія другої половини ХХ ст., а також від власних політичних уподобань етнічних симпатій (антипатій) стосовно вивчення українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств Західної України 1920–1930-х рр. Опора на цей принцип дозволила нам із максимальною достовірністю виконати аналіз архівних джерел, матеріалів тогочасної періодики, спогадів, опублікованих матеріалів, що характеризують основні напрямки роботи українських товариств Товмаччини 1920–1930-х рр.

Дотримання принципів об'єктивності й історизму змусило розглядати вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини з урахуванням особливостей історичного періоду, а саме в умовах польської окупації краю, та дозволило утриматися від надання суб'єктивних оцінок діяльності тієї чи іншої організації.

Застосування принципу діалектичного розвитку в цьому дослідженні обумовлено своєрідним становищем українських культурно-просвітницьких та молодіжних організацій. Його використання у дисертаційній роботі базується на універсальних законах розвитку природи, суспільства і мислення: загального взаємозв'язку явищ; становлення; загального розвитку і руху; переходу від абстрактного до конкретного; одиничного, особливого і загального; єдності історичного і логічного; виділення в об'єкті дослідження головної, визначної сторони [475, с. 73]. Дотримання цього принципу дало змогу чітко виокремити причини та передумови появи осередків українських культурно-просвітних і молодіжних товариства на Товмаччині у досліджуваний період – тобто

співставити загальні явища, які сприяли цьому, врахувати події як державного так і місцевого значення, логічно структурувати зазначені компоненти і подати готовий на розгляд матеріал. Щодо даної теми це означає вивчення у розвитку всієї сукупності умов, за яких протікав процес зародження й формування осередків товариств в умовах польської окупації краю та вияв особливостей його спрямованості, інтенсивності і результативності.

Застосування принципу системності обумовлене постановкою проблеми дисертації [457, с. 43], яка передбачає вивчення історичного розвитку культурно-просвітницького та молодіжного рухів, діяльності українських товариств, спрямованої на підняття рівня національної свідомості українців, поширення серед широких верств населення освіти, культури, пропагування ідей здорового способу життя, заняття руханкою і спортом, що були елементами системної роботи. Цей принцип враховує багатофакторність історичного процесу та орієнтує на комплексне осмислення історичних знань. Його залучення було необхідне у процесі формування та використання джерельного комплексу дослідження, аналізу історіографії проблеми.

Зміст роботи вимагав дотримання принципу всебічності, який забезпечував повноту дослідження й розгляду проблеми з точки зору не окремо взятого аспекту, а з урахуванням усіх сторін, що формують загальне бачення явища. У роботі ми не лише проаналізували механізми утворення українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств, але й відмітили демократичні тенденції, що дозволили жителям краю на законних підставах створити свої організації. Важливим чинником стала українська національна революція 1917–1923 рр., яка стала наріжною основою попри польську окупацію краю для продовження діяльності осередків товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Союз українок», «Січ».

На окрему увагу заслуговує принцип послідовності, який дає змогу викласти події 1920–1930-х рр. у нерозривному зв'язку із попередніми десятиліттями. Дотримуючись цього правила, вдалося виявити деяку успадкованість діяльності окремих українських культурно-просвітницьких і

молодіжних товариств з діяльністю їхніх попередників в період Австро-Угорської монархії та ЗУНР. Принцип наступності застосований також в історіографічній частині дослідження.

Одним з ключових принципів наукового дослідження став принцип плюралізму. Його практичне застосування сприяло вивченню різних подій в їх багатогранності та взаємному зв'язку, що є дуже важливим для дослідника. Адже якщо пошуковець концентрує свою увагу тільки на одному боці того чи іншого документа або окремі властивості історичної події, явища, випадку, то неодмінно заходить у глухий кут. У результаті застосування зазначеного принципу [476, с. 327] ми змогли скласти систему закономірностей історичного розвитку діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини досліджуваного періоду. Принцип плюралізму дозволив нам перенести вивчення багатьох важливих питань, які стосувалися проблем та причин створення товариств, у таку площину, де всі причини та передумови цього історичного процесу набувають чітко окреслених ознак та меж.

Науковий (дефініційно-категоріальний) термінологічний апарат дисертації становлять головним чином стандартні наукові визначення: актуальність дослідження, наукова новизна, мета і завдання, об'єкт і предмет, матеріал дослідження, його методи, теоретична та практичне значення дослідження, апробація її результатів. Цим науковим дефініціям відповідають основні пункти вступу до дисертації. До понятійного апарату також включено словник маловживаних і застарілих термінів («галицизмів»). У науковій роботі застосовано термінологічний принцип, оскільки при написанні роботи вжито чимало слів з тодішньої, зокрема, спортивної та пожежної термінології: «копаний м'яч», «ситківка», «лещетарство», «наколесництво», «сикавка», «душениця» тощо.

Залучення термінологічного принципу є складовою формування понятійно-категоріального апарату дослідження. Цікавими з цього приводу є слова британсько-австрійського філософа, логіка і соціолога, представника школи «критичного раціоналізму» Карла Поппера, який наголошував на

небезпеці «чіпляння» за слова і терміни. На його думку, жодної «науковості» чи «об'єктивності» в гонитві за максимальною точністю немає. «У науці ми дбаємо про те, щоб твердження, які ми висловлюємо, по суті, не залежали від значення наших термінів. Навіть там, де терміни визначені, ми не прагнемо виводити яку-небудь інформацію з визначення чи вибудовувати на ньому докази. Через те наші терміни майже не завдають нам клопоту. Ми не переобтяжуємо їх. Намагаємося прив'язати до них найменше ваги. Не сприймаємо їх «значення» надто серйозно. Ми завжди усвідомлюємо, що наші терміни трохи розпливчасті (оскільки ми навчилися застосовувати їх лише на практиці), й досягаємо точності не шляхом розвіювання півмороку їхньої розпливчастості, а скоріше дотримуючись його, старанно вибудовуючи наші фрази так, щоб можливі відтінки значення наших термінів не мали ваги. У такий спосіб ми уникаємо суперечки про слова» [441, с. 2].

Отже, підсумовуючи характеристику принципів дослідження, відзначимо, що тільки за умов дотримання і поєднання всіх принципів пізнання можна забезпечити науковість й достовірність у висвітленні відомостей та матеріалів.

Кожне історичне дослідження також передбачає використання широкого кола методів, що є сукупністю визначених правил, прийомів, способів і норм до вивчення об'єкту пізнання [431]. У дисертаційній роботі застосовано загальнонаукові, спеціально-наукові та міждисциплінарні методи дослідження.

Із загальнонаукових використано методи аналізу і синтезу, сходження від абстрактного до конкретного, ретроспективний та моделювання.

Методи аналізу і синтезу використано для дослідження організаційних структур товариств. Застосування аналітичного методу дозволило виділити з історії України окремий аспект – діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. Зі свого боку цю проблему вдалося розбити на окремі структурні складові: праця освітніх, культурних і молодіжних організацій у трьох судових округах повіту. За допомогою синтезу було досліджено діяльність місцевих філій і низових осередків товариств.

У дисертаційній роботі було застосовано метод сходження від абстрактного до конкретного. Процес сходження від неповного, часткового, фрагментарного до більш повного, цілісного і всебічного знання відбувався через перехід від загального абстрактного поняття «культурно-просвітницькі, молодіжні товариства» до дослідження й аналізу конкретних культурно-просвітницьких і молодіжних інституцій: «Просвіта», «Товариство ім. М. Качковського», УПТ «Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Січ», «Луг», «Каменярі», «Пласт», «Орли-КАУМ».

Ретроспективний метод застосовано при аналізі історіографічної розробки теми. Він дозволив прослідкувати процес зародження, становлення і розвитку культурно-просвітницьких та молодіжних товариств, простежити характерні особливості розроблення проблематики різними дослідниками.

Для всебічного об'єкта дослідження важливе значення має моделювання (інші різновиди цього методу – уявлення та прогнозування). За його допомогою вивчають процеси і явища, які не піддаються безпосередньому вивченню. Метод моделювання передбачає: а) постановку завдання; б) визначення аналога; в) створення або вибір моделі; г) розробку конструкту; д) дослідження моделі; е) переведення знань з моделі на оригінал. Використання цього методу стало необхідним для вивчення розуміння змісту та напрямів діяльності культурно-просвітницьких і молодіжних товариств на Товмаччині.

Важливе місце серед спеціальних наукових методів у дослідженні відіграли спеціально-наукові методи дослідження – проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-критичний, класифікації й типологізації, методи архівної й бібліографічної евристики, джерелознавчої критики, біографічний і просопографічний методи.

Застосування проблемно-хронологічного методу спонукало нас поділити дослідження та його структурних складових (розділів та підрозділів) на проблемні блоки, які розглядаються у хронологічній послідовності. Порівняльно-історичний метод дозволив зіставити характерні особливості, тенденції, обставини та наслідки діяльності українських культурно-освітніх і

молодіжних організацій. До виявлених й опрацьованих першоджерел, з метою реконструкції відомостей і встановлення їх достовірності, застосовано історико-критичний метод.

На початковому етапі дослідження використано спеціальні методи архівної й бібліографічної евристики, джерелознавчої критики. Він дав змогу уникнути тенденційності та упередженості при опрацюванні першоджерел, оцінити зміст джерельної бази та історіографічного комплексу про діяльність українських культурно-просвітницьких інституцій, часто ідеалізованого характеру матеріалів діаспори та пропагандистського змісту літератури радянського періоду, що всіляко критикувала й очорняла українські товариства. При написанні дисертаційного дослідження послуговувалися також і методами класифікації й типологізації. Вони застосовувалися для опрацювання комплексу першоджерел, під час аналізу напрямків роботи культурно-просвітницьких товариств та висвітленні їх діяльності.

Біографічний і просопографічний методи сприяли реконструкції соціального портрету окремих очільників товариств, лідерів громадсько-політичної думки, так званих «мужів довір'я», їхні індивідуальні риси та якості, соціальне й етнічне походження, кар'єру, різноманітні життєві обставини. Завдяки їх застосуванню вдалося відкрити нові або призабуті імена діячів культурно-просвітницького і молодіжного рухів на Товмаччині, зокрема, адвокати Іван Макух (м. Товмач), Ярослав Шипайло (м. Тисмениця) і Степан Дрогомирецький (м. Отинія), о. Зеновій Кисілевський (с. Гринівці), о. Софрон Левицький (с. Стриганці), Лідія Белей та Ірина Шох (Волосенко) (м. Тисмениця), Ірина Павликовська (м. Товмач), Анна Нейлюк (м. Отинія), та інтегрувати їх у загальну історію краю. Необхідно також підкреслити, що дедалі більшого значення в етнополітичній та історичній науці набуває антропологія, за допомогою біографічного методу персоніфіковано розвиток історичного процесу, простежено життєвий і творчий шлях окремих особистостей, показано їхній внесок у національно-культурний розвиток краю.

Загалом, біографічний і просопографічний методи дають змогу «оживити» історичний процес досліджуваного періоду.

Крім спеціально-історичних методів дослідження, у роботі досить широко використано міждисциплінарні методи. Саме міждисциплінарний підхід дозволив проаналізувати діяльність українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств в певних суспільно-політичних й соціально-економічних умовах, виявити уподобання, настрої населення та реальне місце серед них радикальної ідеології.

Вивченню особливостей зародження, еволюції та діяльності товариств краю сприяли соціокультурні, статистичні та соціологічні методи [430, с. 69]. Підходи до цих методів були застосовані при вивченні гендерного складу руху, визначенні ключових вікових та соціальних категорій, зокрема виявленні переважаючого роду занять серед прихильників та членів товариств. Зокрема, встановлено, що жінки були активними учасниками та меценатами осередків товариств «Просвіта», «Рідна школа» і «Союз українок».

Опрацювавши значну кількість джерел, зокрема преси, ми використали метод контент-аналізу, тобто оцінки інформативного змісту документів за якісними чи кількісними показниками, що забезпечило вимірність текстової інформації [396, с. 157]. Застосування контент-аналізу при роботі з документами дозволяє реалізувати збір первинних даних шляхом виявлення частотних та не частотних характеристик змісту тексту [420, с. 59].

Метод контент-аналізу забезпечив високий ступінь точності та об'єктивності аналізу даної групи джерел. Він доводить, що, обравши певний алгоритм роботи з джерелами, зокрема з матеріалами тогочасної газетної і журнальної періодики, для того аби проаналізувати певну обставину чи подію, не обов'язково перегортати кожну сторінку і стикатися там з однотипним матеріалом [406, с. 49]. Це значно полегшує роботу, особливо коли мова йдеться про зміст і напрями діяльності осередків українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств на Товмаччині у 1920–1930-х рр.

У зв'язку з потребою глибокого пізнання історичних процесів особливої ваги набуло використання статистичного методу. Визначення динаміки, структури та результативності діяльності осередків товариств краю неможливе без кількісних показників, статистичних даних, які є необхідною умовою для досягнення об'єктивності при висвітленні даної проблеми. Ми використали звіти осередків товариств, статистичні дані, стенограми зборів, зібрань, засідань, що дозволило показати, буквально, щоденну роботу діяльності осередків українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств краю досліджуваного періоду. Статистичний метод дозволив проаналізувати основні статистичні зведення (кількісний склад) окремих кружків і філій товариств досліджуваного періоду.

Серед міждисциплінарних методів дослідження доцільно також виокремити порівняльно-статистичний, порівняльно-соціологічний і порівняльно-типологічний методи.

На підставі практичного застосування порівняльно-статистичного й порівняльно-соціологічного методів було встановлено відсоткове вікове і гендерне співвідношення у персональному складі членів товариств краю. Застосування порівняльно-типологічного методу в процесі виконання досліджень засвідчило, що більшість членів цих товариств сплачували невеликі членські внески. Через це статус окремих осередків товариств залишався непевним. Авторитет і чисельність осередків українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств краю залежав від організаторських здібностей і дієвості її керівників.

Отже, вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких і молодіжних товариств на Товмаччині у 1920–1930-х рр. вимагає застосування різноманітних дослідницьких принципів і методів, вибір яких зумовлений специфікою предмета дослідження, а також його завданнями. Проаналізована методологія заклала підґрунтя для відтворення складних процесів у середовищі українських товариств краю, як національно-державницького, так й інших таборів, сприяла виявленню особливостей формування стратегії та тактики

товариств у відносинах з офіційною владою, розуміння загальних тенденцій суспільно-політичного і національно-культурного життя у Другій Речі Посполитій, ставлення владного режиму щодо українців краю у міжвоєнний період ХХ ст.

Отож, підводячи підсумок стану наукової розробки та джерельної бази проблеми, можемо стверджувати про відсутність комплексного дослідження діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств у межах Товмачького повіту, як окремо взятої адміністративно-територіальної одиниці. В існуючих наукових працях проблематику діяльності українських товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. висвітлено в рамках або Покуття, або Східної Галичини. Малодослідженою, але доволі інформативною є джерельна база, передусім це матеріали архівних установ, тогочасна газетна періодика, мемуари і спогади членів товариств. При опрацюванні історіографічних та джерельних відомостей про діяльність українських організацій, нами застосовано принципи історизму, об'єктивності, діалектичного розвитку, системності, всебічності, послідовності, плюралізму, термінологічний принцип та загальнонаукові, спеціально-наукові й міждисциплінарні методи дослідження.

[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 205, 208, 209, 210, 230, 233, 249, 251, 252; 258, 259, 261, 264, 266, 272, 274, 276, 279, 291, 298, 300, 308, 315, 316, 317, 321,

322, 333, 340, 343, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 424, 427, 428, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 441, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 456, 457, 458, 459, 460, 462, 463, 464, 473, 475, 476, 477, 478, 479, 481, 484, 485, 486, 487, 488, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 504, 505, 507, 508, 509, 510, 511].

РОЗДІЛ 2.

Культурно-освітні організації на Товмаччині

2.1 Діяльність філій і читалень товариства «Просвіта»

Революція 1848–1849 рр. в Австрійській імперії зумовила не лише скасування панщини і зародження конституційного ладу в монархії, але й стала пробудником національної свідомості мільйонів українців Східної Галичини, Буковини та Закарпатської України. «Весна народів» дала поштовх до створення першої на теренах Галичини української політичної організації – «Головна руська рада» (1848 р.), першого культурно-освітнього товариства – «Галицько-Руська матиця» (1848 р.), до скликання першого з'їзду українських діячів культури – «Собор руських вчених» (1848 р.), до видання першої газети українською народною мовою – «Зоря галицька» (1848 р.), до заснування перших українських бібліотек у м. Коломия (1848 р.), м. Львів (1849 р.), до відкриття Народного дому (1857 р.) у м. Львові. Однак усі ці досягнення мали тимчасовий успіх. Організації були розпущені урядом або самоліквідувались.

Проте невелика частина української інтелігенції, яка не злякалася влади й не зачарувалася популярними на той час русофільськими гаслами про єдиний з росіянами братній народ, а навпаки запалена ідеями Тараса Шевченка, «Руської трійці», вирішила проводити освітню роботу серед українського народу, оживити його культурне життя, розбудити його від багатовікового сну. Так зародився українофільський народовський рух, представники якого постановили створити таку культурно-освітню організацію, яка б зуміла з'єднати розрізнені національно свідомі сили в єдиний органічно сплетений живий організм. Такою інституцією стала «Просвіта».

Заснування 8 грудня 1868 р. культурно-просвітницького товариства «Просвіта» стало переломним моментом як у громадському житті Східної Галичини, так і в народовському русі. Новостворене товариство взяло на себе функції народного просвітника. Воно послідовно, крок за кроком, упродовж семи десятиліть благополучно втілювало в життя своє поставлене завдання,

незважаючи на численні перешкоди з боку противників українського національного відродження. «Просвіта» була не просто суспільно-політичною організацією, але й стала засновницею, «матір'ю» близько десятка культурних, економічних і молодіжних інституцій, як-от: «Рідна школа», «Союз українок», «Сільський господар», «Маслосоюз», «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», з якими вона співпрацювала протягом усього періоду своєї діяльності [398, с. 14; 419, с. 64]. Важко не погодитись з тією думкою, що завдяки «Просвіті» український народ зберіг свої ідентичність, мову і культуру та уникнув повної асиміляції в умовах бездержавності [398, с. 14].

Зазначимо, що на очільника «Просвіти» було запропоновано дві кандидатури: о. Василя Ільницького, пароха с. Підпечери Товмацького повіту та Омеляна Огоновського, професора Львівського університету. Проте обидва кандидати взяли самовідвід. За рекомендацією О. Огоновського головою товариства обрано Анатолія Вахнянина, професора академічної гімназії, відомого музиканта, диригента й композитора [398, с. 28; 413, с. 17].

Спочатку «Просвіта» мала характер науково-просвітньої інституції, членами якої було вузьке коло інтелігенції. Однак невдовзі товариство трансформовано в культурно-освітню установу, завдання якої полягало у заснуванні осібних читалень в містах, містечках, селах краю і подальшому об'єднанні їх у повітові філії та в щомісячному книговиданні для своїх членів [398, с. 30].

Структура товариства «Просвіта» була триступеневою: Головний відділ або Централь в м. Львів, філії у повітових центрах і читальні в населених пунктах. Дві останні ланки були головними організаційними осередками культурно-просвітницького руху. Найвищим органом товариства на всіх рівнях були загальні збори. За необхідності могли скликалися надзвичайні загальні збори [398, с. 70–71, 73–74].

До початку Першої світової війни філії «Просвіти» було створено в усіх повітах Галичини. Зокрема, на Станиславщині вони закладені в м. Станиславів (1877 р.), м. Коломия (1877 р.), м. Рогатин (1891 р.), м. Товмач

(1896 р.), м. Кути (1898 р.), м. Городенка (1903 р.), м. Калуш (1903 р.), м. Долина (1905 р.), м. Богородчани (1908 р.), м. Надвірна (1908 р.), м. Тисмениця (1908 р.), м. Косів (1909 р.), м. Снятин (1909 р.) [413, с. 215]. Паралельно тривав процес заснування читалень. У Товмацькому повіті читальні було засновано: в м. Тисмениця (1877 р.) [473, с. 7], с. Палагичі (1884 р.) [97, арк. 24], с. Стриганці (1893 р.) [101, арк. 1; 474, с. 27], с. Милування (1894 р.) [86, арк. 1], м. Товмач (1895 р.) [113, арк. 1], с. Ляцьке Шляхецьке (1896 р.) (тепер с. Липівка. – *І. Ф.*) [82, арк. 1], с. Нижнів (1896 р.) [88, арк. 1], с. Братишів (1897 р.) [69, арк. 1], с. Буківна (1897 р.) [71, арк. 1], с. Петрилів (1897 р.) [98, арк. 1], с. Юрківка (1897 р.) (тепер присілок с. Рошнів. – *І. Ф.*) [124, арк. 1], с. Грушка (1898 р.) [78, арк. 1], с. Озеряни (1898 р.) [89, арк. 1], с. Олеша (1898 р.) [90, арк. 1], на Кокорному передмісті м. Тисмениця (1898 р.) (тепер однойменний район міста. – *І. Ф.*) [107, арк. 1], при церкві св. Миколая м. Тисмениця (1900 р.) [108, арк. 1], с. Виноград (1901 р.) [72, арк. 1], с. Горигляди (1901 р.) (тепер село Чортківського району Тернопільської області. – *І. Ф.*) [77, арк. 1], с. Колінці (1901 р.) [81, арк. 1], с. Вікняни (1903 р.) [73, арк. 1], с. Довге (1903 р.) [79, арк. 1], с. Марківці (1904 р.) [84, арк. 1], у присілку Пилявщина м. Товмач (1904 р.) [116, арк. 1], с. Надорожна (1906 р.) [87, арк. 1], с. Будзин (1907 р.) [70, арк. 1], с. Олешів (1907 р.) [91, арк. 1], на Монастирському передмісті м. Тисмениця (1907 р.) (тепер однойменний район міста. – *І. Ф.*) [109, арк. 1], с. Бортники (1911 р.) [68, арк. 1], у присілку Долішні городи с. Ляцьке Шляхецьке (1912 р.) (тепер с. Нова Липівка в складі с. Липівка. – *І. Ф.*) [83, арк. 1], с. Пужники (1913 р.) [99, арк. 1]. Перед початком Великої війни товариство «Просвіта» в Східній Галичині налічувало 75 філій, 2944 читальні, 2664 філіальні і читальняні бібліотеки та 197035 членів [413, с. 213].

Бурхливий розвиток «Просвіти» перервали спочатку Перша світова (1914–1918 рр.), а згодом і польсько-українська (1918–1919 рр.) війни. Найбільшої шкоди товариству принесла тимчасова російська окупація Східної Галичинив період Великої війни. Царська адміністрація знищувала майно й документацію

читалень, спалювала бібліотеки, піддавала репресіям активних просвітянських діячів. Чимало вчорашніх членів були мобілізовані до війська, багато просвітян, тікаючи від переслідувань, емігрували. Вище керівництво товариства на час воєнних дій перенесло свою діяльність до м. Відень [398, с. 41].

Культурно-просвітницька діяльність товариства «Просвіта» активізувалася з розпадом імперії Габсбургів та з проголошенням у листопаді 1918 р. Західно-Української Народної Республіки. Новий український уряд розпочав формування органів місцевого самоврядування. Правління товариства брало безпосередню участь у створенні Державного секретаріату освіти й віросповідань. Просвітянські інструктори прийнялися відновлювати роботу філій і читалень на місцях [398, с. 41; 472, с. 166].

Після поразки національної революції на західноукраїнських землях «Просвіта» опинилася в складніших умовах порівняно з австрійським періодом. Розпочався терор польської окупаційної адміністрації проти культурно-просвітницьких та молодіжних організацій, що не обминув і «Просвіту». Чужоземна влада за першої ліпшої нагоди старалася перешкодити відродженню просвітянських осередків. Наприклад, повітові староства вимагали від засновників оригінали довоєнних статутів, більшість яких було втрачено чи знищено під час воєнних лихоліть [398, с. 56; 437, с. 42–43].

Незважаючи на бюрократичні перепони, «Просвіта» хоч і повільно, але відроджувалась. Якщо, скажімо, у 1920 р. товариство налічувало лише 50 читалень і 2500 членів [413, с. 213], то наприкінці грудня 1924 р. функціонувала 81 філія. Читалень відновлено – 1452 або 48 % довоєнних, з яких 125 влада розв'язала, а тому фактично функціонували 1327 низових осередків, тобто 45 % передвоєнних. Власні домівки мали 348 читалень, що склало 26 % довоєнних, перебували на стадії будівництва – 27, готувалося до будови – 59 читалень [249, с. 1]. Загальна кількість членів товариства становила 121650 осіб [413, с. 213]. Керівництво філіями майже всюди перебувало в руках інтелігенції. Так, головами філій були 28 священників, 28 адвокатів, 2 нотарі, 6 суддів, 1 пенсіонер-урядник, 4 професори, 3 учителі, 1 лікар, 1 кооператор,

З міщани-промисловці [249, с. 1]. Попри успіхи з відновлення осередків товариства на місцях, треба врахувати той факт, що Головний виділ «Просвіти» не володів вичерпною інформацією про роботу філій, оскільки останні надсилали переважно звіти не детальні, а фрагментарні.

Першочерговими завданнями товариства стали: відновлення колишніх філій і читалень та закладення нових, організація самоосвітніх гуртків, ліквідація неписьменності, створення мережі читальняних бібліотек. Передбачалося виховання своїх членів на засадах національних традицій і християнської моралі, залучення до просвітньої роботи широких кіл населення. На потребі активізації культурно-освітньої діяльності в селах Східної Галичини й підготовки просвітянських кадрів наголошував на загальних зборах товариства, що відбулися 25 грудня 1924 р. в м. Львів, делегат від Товмацького повіту Іван Макух [398, с. 45].

На початку 1920-х рр. розпочалося відновлення просвітянських філій на Товмаччині. Основними завданнями філій товариства «Просвіта» стали надання інформаційної, методичної і практичної допомоги щодо відновлення колишніх та заснування нових читалень, нагляд за їхньою діяльністю, підтримка постійної комунікації з вищим керівництвом і низовими осередками, подання до Головного виділу щорічних звітів про діяльність, залучення широких кіл населення та членів інших організацій до просвітницької роботи шляхом організації різних освітніх і культурних курсів, влаштування національно-патріотичних і тематичних свят, концертів, фестинів, відкриття нових читалень, народних домів, читальняних бібліотек. Також філії через своїх відпоручників допомагали в проведенні аналогічних заходів читальням, здійснювали їх люстрації, організовували анкети [398, с. 68].

Дванадцятого липня 1921 р. на загальних зборах у м. Товмач, що пройшли за участю 38 делегатів, відновлено діяльність філії «Просвіти». До її керівного ядра ввійшли: Михайлина Романюк – голова, Іван Макух – місто голова, Василь Волошин – секретар, Лев Хоминський – скарбник, о. Антін Яворський –

бібліотекар, о. Євстахій Тесля, Осип Мельницький – члени виділу [113, арк. 135]. У 1922 р. головою філії було обрано І. Макуха [113, арк. 136].

До меж діяльності філії «Просвіти» у м. Товмач входили читальні населених пунктів Товмацького повіту: с. Антонівка, с. Бортники, с. Братишів, с. Будзин, с. Буківна, с. Вікняни, с. Делева, с. Долина, с. Грушка, с. Горигляди, с. Одаї біля Гориглядів (Гориглядські) (тепер с. Одаїв. – *І. Ф.*), с. Гринівці, с. Колінці, с. Королівка, с. Кутище, с. Надорожна, м. Нижнів, с. Новосілка, с. Липа біля Новосілки, с. Озеряни, с. Олеша, с. Олешів, с. Остриня, с. Палагичі, с. Петрилів, с. Прибилів, с. Пужники, м. Товмач, м. Отинія, с. Ворона. Дві останні читальні перебували у підпорядкуванні Товмацької філії до моменту створення філії «Просвіти» в м. Отинія. У с. Хотимир не було засновано просвітянського осередку, оскільки там функціонувала читальня товариства «Руський народний дім» [113, арк. 151; 120, арк. 1].

У 1937 р. задля кращої взаємодії між філією і низовими осередками філіальний округ поділено на п'ять районів:

- 1) район «Олешів» – увійшли дві читальні в с. Олешів, читальні в с. Остриня, с. Буківна, с. Петрилів, с. Братишів;
- 2) район «Нижнів» – читальні в м. Нижнів, с. Новосілка, с. Липа, с. Діброва, с. Антонівка, с. Кутище;
- 3) район «Долина» – читальні с. Долина, с. Делева, с. Будзин, с. Одаї Гориглядські;
- 4) район «Олеша» – читальні в с. Олеша, с. Горигляди, с. Озеряни;
- 5) район «Товмач» – по дві читальні в м. Товмач і с. Яцівка (тепер с. Тарасівка. – *І. Ф.*), читальні в с. Локітка, с. Палагичі, с. Надорожна, с. Чорнолізці, с. Гринівці, с. Колінці, с. Королівка, с. Бортники, с. Пужники, с. Хотимир, с. Грушка, читальні в закутинах м. Товмач – Олещина, Мельники, Коропецькі, Березина [117, арк. 36].

Другого травня 1924 р. з ініціативи місцевого адвоката Ярослава Шипайла відновлено роботу філії «Просвіти» в м. Тисмениця. На зборах обрано нове керівництво: Ярослав Шипайло – голова, Лев Угорчак – заступник голови,

Пантелеймон Роздольський – секретар, Микола Підлуський – скарбник, Михайло Петранюк – бібліотекар, Методій Петранюк – господар, Іван Туранський, Михайло Секрета, Василь Голуб, Федір Скородинський – члени виділу [373, с. 243]. (Додаток А.3)

Філії підпорядковувалися сім читалень м. Тисмениця: Міська, на Кокорному передмісті, на Греблі, на Зарічу, на Слободі, на Пшениківському передмісті (тепер однойменні райони м. Тисмениця. – *І. Ф.*), читальня при Монастирській церкві, читальні с. Вільшаниця, с. Довге, с. Клубівці, с. Ляцьке-Шляхецьке, с. Марківці, с. Милування, с. Підпечери, с. Пшеничники, с. Рошнів, с. Стриганці, с. Хом'яківка, с. Чернолізці, с. Юрківка [373, с. 243]. (Додаток А.4)

Тринадцятого грудня 1927 р. до Головного виділу «Просвіти» подано прохання про заснування філії в м. Отинія. Спочатку керівний осередок товариства не дав дозволу, позаяк кілька осіб із числа засновників не були членами товариства, що суперечило статуту товариства. Установчі збори філії відбулись 13 травня 1928 р., на яких головою обрано адвоката Степана Дрогомирецького. До керівництва філії ввійшли: о. Антін Геврич, парох с. Лісний Хлібичин – заступник голови, Олександр Атановський з м. Отинія – секретар, о. Олександр Левицький, парох с. Виноград – скарбник, Кость Козловський, залізничник з м. Отинія – контролер, Олекса Боечко, господар із с. Струпків – бібліотекар, Дмитро Соловчук, господар із с. Молодилів – член виділу, Василь Мельниченко, господар із с. Виноград, Йосиф Маланчук, господар з с. Грабич, Ірена Левицька з с. Виноград – заступники членів виділу, о. Осип Наконечний, катехит у м. Отинія, Василь Гасюк і Юрко Надворняк, господарі з м. Отинія – члени ревізійної комісії [92, арк. 1–2].

Для кращої комунікації між філією і читальнями в 1933 р. філіяльний округ поділено на п'ять районів:

- 1) район I – дві читальні в м. Отинія (міська читальня та читальня в урочищі Загребля (тепер однойменна вулиця міста. – *І. Ф.*)) і в с. Угорники;
- 2) район II – с. Молодилів, с. Голосків, с. Скопівка;

- 3) район III – с. Старі Кривотули, с. Нові Кривотули, с. Красилівка, с. Ворона;
- 4) район IV – с. Виноград, с. Струпків, с. Баб'янка;
- 5) район V – с. Гостів, с. Грабич, с. Закрівці, дві читальні в с. Торговиця.

Вирішено створити при філії такі секції: організаційно-освітню (керівник – Григорій Боднарук), організації жіноцтва (керівниця – Ольга Стрийська), поборювання неграмотності (керівник – Володимир Коцюба), бібліотечну (керівник – Володимир Гарасим'юк), маєткову (керівник – Ярослав Сербин), театральну-мистецьку (керівники – Володимир Гарасим'юк і Дмитро Іванців) [92, арк. 30].

Отже, до 1928 р. на Товмаччині відроджено діяльність філій товариства «Просвіта» в усіх трьох філіальних округах – Товмацькому, Тисменицькому й Отинійському. Головними завданнями філії було відновлення довоєнних і заснування нових читалень, надання їм всебічної інформаційної, методичної і практичної допомоги у веденні просвітницької роботи. Для кращої взаємодії з читальнями філіальні округи були поділені на райони. Найдієвішими були філії у м. Тисмениця, м. Товмач, трохи слабшою – філія в м. Отинія.

Після воєнних лихоліть у 1920-х рр. на території краю відбувалося відновлення діяльності читалень товариства «Просвіта». Кожна читальня подавала прохання до керівництва «Просвіти» у м. Львові, а та зі свого боку повідомляла через філію товариства про своє рішення [398, с. 73].

Станом на 23 березня 1924 р. в Товмацькому судовому окрузі відновлено діяльність 27 з 29 довоєнних читалень. Невідновленими залишались читальні в с. Долина, с. Локітка. У Тисменицькому судовому окрузі з 17 довоєнних читалень поновлено роботу 15. Без читальні залишалося с. Гарновиця пільна (тепер с. Терновиця. – *І. Ф.*), яка цілком була заселена поляками. В Отинійському судовому окрузі відновлено лише дві (в м. Отинія і в с. Ворона) з 17 довоєнних читалень [117, арк. 18; 118, арк. 30]. Головний осередок «Просвіти» у м. Львові, здійснивши в 1925 р. статистичні порівняння щодо

відновлення діяльності читалень, констатував, що стараннями Снятинської філії поновлено роботу 90 % читалень, Богородчанської – 80 %, Товмацької – 70 %, Надвірнянської – 50 %, Коломийської – 40 %, Городенківської і Тисменицької – по 30 % [249, с. 1]. За нашими підрахунками, на 1 січня 1925 р. Товмацька філія відродила 93 %, а Тисменицька – 88 % читалень, які діяли до Першої світової війни.

Зі звіту голови філії в м. Товмач дізнаємося, що загалом діяльність читалень знаходилась на дуже слабкому рівні, а їхнє відновлення носило формальний характер. У членів читалень «нема духа, нема пожертвовання і праці на просвітнім полі, нема іскри...». Інтелігенція та духовенство, за винятком кількох священиків, відмежувалися й усунулися від участі в освітньому русі. Місцеве учительство було поставлене владою в таке становище, що не мало змоги займатися просвітньою роботою ні в читальнях, ні у філіях. Відчувався гострий брак інтелігентного проводу. Так, із керівництва філії, за винятком голови, жоден її член раніше не працював на просвітній ниві. Це зрештою погано відбивалося на стані читалень. З одного боку, сільська інтелігенція не займалася читальнями, а з іншого, філія через брак спеціалістів не могла забезпечити читальні просвітнянськими організаторами. І хоча в окремих читальнях керівництво старалося вести просвітню роботу, однак вона носила, як правило, не системний характер. Ще однією перешкодою була відсутність у переважної більшості осередків власних домівок, де б можна було вести освітні курси, ставити вистави, влаштовувати свята [117, арк. 18; 118, арк. 30].

У Товмацькому філіальному окрузі найактивніші осередки товариства «Просвіти» знаходилися в м. Товмач, с. Петрилів, с. Палагичі, с. Надорожна, с. Колінці, с. Одаї біля Горигляд [117, арк. 14]. Однією з найчисельніших читалень була читальня ім. Т. Шевченка у середмісті м. Товмач. У 1928 р. вона налічувала 110 членів, з них 80 чоловіків і 30 жінок – членкинь жіночої секції, яку очолювала Осипа Богайчук [115, арк. 28; 116, арк. 14].

Протягом 1930-х рр. стараннями філії в м. Товмач створено читальні в закутинах міста: Пилявщина (16 лютого 1933 р.) [162, арк. 22], Мельники, Олещина, Березина, Коропецькі (1938 р.) [117, арк. 46; 122, арк. 5; 382, с. 105]. У 1936 р. засновано читальню на вул. Шевченка в м. Товмач [121, арк. 3].

Найчисленніший сільський осередок «Просвіти» був у с. Петрилів. У 1927 р. він налічував 424 члени [98, арк. 89]. У 1923 р. до керівництва читальні увійшли: Михайло Твердохліб с. Дмитра – голова, Михайло Твердохліб с. Проця – заступник голови, Дмитро Онищук – секретар, Іван Дутчак – касир, Гринь Клим – бібліотекар, Микита Мула й Петро Кирста – члени виділу [207, с. 2].

У с. Вікняни читальню «Просвіти» відновлено 25 травня 1924 р. До осередку товариства входило 68 членів. Головою читальні став о. Василь Лазорів [73, арк. 11–12], а в 1934 р. – о. Стефан Король [73, арк. 27]. Щонеділі й у свята відбувалися сходини, де просвітяни читали часописи, вивчали та співали українські народні пісні, а в погідні дні молодь грала в різні ігри, зокрема у футбол, шахи й доміно. З нагоди відзначення шостої річниці ЗУНР восени 1924 р. у селі відбулася святкова літургія і проведено збірку коштів на військових інвалідів. Планувалося встановлення хреста на честь полеглих героїв, проте поліція заборонила. Тогож таки року на 56-ліття «Просвіти» відслужено Службу Божу за упокій душ членів читальні та за упокій Миколи Павлюка, колишнього голови читальні, проведено збірку на дар «Просвіті» в с. Вікняни та с. Кутище [73, арк. 11–12].

У Тисменицькому філіальному окрузі вирізнялися активною діяльністю осередки товариства в м. Тисмениця, с. Милування, с. Підпечери, с. Рошнів, с. Стриганці, с. Юрківка. Лише протягом 1920-х рр. у м. Тисмениця засновано сім читалень: Міська, на Кокорному передмісті, на Греблі, на Слободі, на Зарічу, на Пшениківському передмісті, при Монастирській церкві.

Міську читальню відновлено в 1922 р. У 1925 р. до її керівництва ввійшли: Ярослав Шипайло – голова, Лев Угорчак – заступник голови, Панько Роздольський – секретар [108, арк. 19]. З обранням у 1932 р. головою Ілька Гаха

читальня опинилася в руках місцевих комуністів і сільробівців, які всупереч статуту, проводили у приміщенні читальні свої таємні наради [108, арк. 28–29].

Про деструктивну роботу комуністів свідчив той факт, що в березні 1932 р. філія «Просвіти» в м. Тисмениця запланувала проведення Шевченківського свята силами своїх секцій і Міської читальні, а дохід вирішила спрямувати до фонду «Учітеся». За кілька годин до початку дійства комунізоване керівництво читальні зажадало половину прибутку направити на потреби в'язнів-членів КПЗУ. Отримавши категоричну відмову, провід читальні вдався до зриву святкової академії – члени читальняного хору відмовилися брати участь у концерті. У результаті свято влаштовано без співу. У зв'язку з тим, що Міська читальня стала майданчиком для ведення сільробівсько-комуністичної агітації, голова філії адвокат Теодор Белей просив керівництво у м. Львові ліквідувати читальню, оскільки від цього «залежить викорінення руйнацької роботи й гнізда большевизму на тисменицькому ґрунті» [108, арк. 29–30]. У 1936 р. Головний віділ розв'язав читальню [104, арк. 6]. Взагалі партія «Сель-Роб» гостро критикувала «Просвіту» за її клерикально-ундівське керівництво та, буцімто, зниження внаслідок цього ефективності освітньої діяльності товариства [409, с. 429].

Монастирську читальню відновлено в 1923 р. Просвітницький осередок налічував 90 членів [109, арк. 7]. Читальня містилася в Братському домі [109, арк. 27]. Протягом червня-липня 1934 р. при читальні функціонував дитячий садок, у якому під орудою Наталії Гринюк виховувалося 25 дошкільнят [109, арк. 22]. 1 липня 1936 р. відкрито новозбудовану домівку читальні, що супроводжувалося святковим концертом [109, арк. 27]. У квітні 1921 р. в м. Тисмениця відновлено роботу Кокорної читальні. Читальня налічувала 50 членів [107, арк. 13–14].

Читальню на Греблі засновано в 1927 р. [105, арк. 12] У 1932 р. розпочато будівництво нової домівки [105, арк. 2]. Просвітницький осередок на чолі з Павлом Волосенком організував Шевченківське свято, Свято «Просвіти», урочисте дійство на честь Ю. Федьковича. У 1937 р. осередок налічував

65 членів, з яких 52 – чоловіки, 13 – жінки та 12 членів «доросту» [105, арк. 11–12]. (Додаток А.3)

У 1927 р. закладено читальню на Слободі [111, арк. 11]. У 1929 р. засновано читальню на Пшениківському передмісті. [110, арк. 3–5], відновлено читальню при Кокорній церкві [112, арк. 36]. У 1937 р. створено читальню на Зарічу. Головою обрано Олексу Волощука [106, арк. 3]. Осередок налічував 42 члени [106, арк. 13]. (Додаток А.2)

У с. Стриганці діяльність читальні відновлено 7 серпня 1921 р. До її керівного ядра ввійшли: В. Бельбас – голова, М. Лапінський – заступник голови, М. Баранецький – секретар. При читальні створено: культурно-просвітну та співацьку секції. До товариства записалось 56 осіб [193, с. 5]. У 1925 р. головою просвітницького осередку с. Стриганці обрано місцевого пароха о. Софрона Левицького [101, арк. 56]. Читальня налічувала 201 члена, з яких 140 чоловіків і 61 жінка. Просвіт'яни активно сплачували членські внески. З двох сотень членів читальні лише 34 мали борг [101, арк. 59]. З нагоди вшанування Першолистопадового чину, 30 жовтня 1937 р. члени читальні організували в селі молитву за упокій душ героїв визвольних змагань періоду української національної революції 1918–1923 рр. У 1937 р. читальня «Просвіти» об'єднувала у своїх лавах 302 члени [307, с. 6].

Читальня «Просвіти» в с. Милування стала чи не найвідомішою в усій Східній Галичині завдяки заснованій ще в 1906 р. в селі фахової садівничо-городньої школи [86, арк. 48]. У 1930 р. до читальні вступив увесь місцевий осередок товариства «Луг» [86, арк. 35]. У 1933 р. просвіт'янська «клітина» с. Милування налічувала 120 членів, з яких 85 – чоловіки, 35 – жінки [86, арк. 39], а в 1937 р. – 224 члени [86, арк. 52].

Найменш активні читальняні осередки «Просвіти» знаходилися в Отинійському філіальному окрузі. Це єдиний терен Товмаччини, де були сильні позиції москвофільського «Товариства ім. М. Качковського». Причину низької просвіт'янської активності й національної освіченості жителів населених пунктів Отинійщини добре підмітила Наталія Дорошенко-Савченко, делегатка

головного осередку «Просвіти» та викладачка фахових курсів для бібліотекарів читалень Отинійської філії в 1939 р. Вона вважала, що в повіті (Отинійський судовий округ. – *І. Ф.*) серед старшого покоління ще не завершився процес переходу від москвофільства до національної свідомості. Дехто з молодих слухачів бібліотекарських курсів згадував, як ще в дитинстві декламував вірші російською мовою. В окремих селах тривала «боротьба» між старшим і молодшим поколіннями. Молодь, за її спостереженнями, хоч і була національно свідома, однак досить пасивна [92, арк. 47].

З відновленням своєї діяльності на початку 1920-х рр. товариство «Просвіта» визначило одним із головних завдань ліквідацію безграмотності серед жителів, особливо з-поміж молоді. При філіях і читальнях створювалася мережа освітніх курсів та недільних шкіл для неписьменних [398, с. 105].

Протягом 1926–1927 рр. філія в м. Товмач організовувала курси для неграмотних [117, арк. 20]. З 16 лютого до 12 квітня 1933 р. Тисменицька філія влаштувала курс навчання неписьменних, який вели студенти права Іван Лозинський та Ярослава Островська. Навчальний процес відбувався щовівторка, щочетверга, щосуботи й охопив 10 слухачів віком від 21 до 45 років. Оплату за навчання частково покривала філія, а частково – самі слухачі [109, арк. 14]. У с. Вікняни в 1925 р. при читальні відбувались курси для неграмотних, які щосуботи вів місцевий дяк Федір Кузів [73, арк. 12]. У культурно-просвітницькому осередку с. Нижнів слухачам протягом 1926 р. читався курс історії України, який викладав Михайло Стефанів [88, арк. 68]. А керівництво осередку «Просвіти» у с. Марківці в 1921 р. направило заступника голови читальні, колишнього стрільця УГА Василя Василюшина на курси писарів [84, арк. 24].

При читальнях функціонували самоосвітні гуртки. Такі осередки діяли в м. Тисмениця при читальні на Греблі під орудою студента Львівської політехніки Андрія Волосенка [105, арк. 5], у с. Буківна під керівництвом секретаря читальні Ілька Умайла [71, арк. 38]. У с. Олеша гурток вів син місцевого пароха, студент Львівського університету Мирослав Стрийський [90,

арк. 50]. Самоосвітні осередки також функціонували при читальнях с. Петрилів (керівники – Дмитро Онищук, Дмитро Савчак) [98, арк. 97], с. Колінці (керівник – Іван Яців) [81, арк. 42], с. Милування [86, арк. 50], с. Грушка (керівник – Атанасій Шевчук, управитель школи). Протягом 1933–1934 рр. гурток відвідували 32 неписьменні члени місцевого товариства [78, арк. 46].

Ще один важливий сегмент діяльності читалень «Просвіти» – підтримка бібліотечної справи, адже філіальні й читальняні книгозбірні вважалися своєрідними центрами духовності просвітян. Недарма один з членів керівного складу читальні обіймав посаду бібліотекаря. У першій половині 1920-х рр. найбільше книгозбірень відновлено при читальнях Станиславівської філії – 41, Снятинської – 28, Рогатинської – 25, Коломийської – 16, Товмацької, Надвірнянської, Городенківської, Богородчанської – по 12 бібліотек [398, с. 119]. Робота просвітянських бібліотек після лихоліть війни поновлювалася досить повільно. Так, у 1924 р. при читальнях Тисменицької філії діяли лише п'ять бібліотек [398, с. 114]. А члени читалень в с. Петрилів, с. Палагичі, с. Надорожна, с. Колінці, с. Одаї Гориглядські, що курувалися Товмацькою філією, власним коштом побудували бібліотечні приміщення [398, с. 60].

Зазвичай бібліотеки були відчинені для читачів у вихідні й святкові дні в обідній або ж післяобідній час. Зокрема, у с. Братишів книгозбірня працювала щонеділі й у свята з 12 до 18 год. [69, арк. 46], у с. Бортники – щосуботи й щонеділі з 18.00 до 20.00 [68, арк. 7].

Найбільші бібліотечні фонди мали філіальна бібліотека в м. Товмач – 1840 книг [119, арк. 1; 249, с. 1], читальняні бібліотеки с. Петрилів – 461 [98, арк. 87], с. Стриганці – 408 [101, арк. 60], с. Милування – 312 [86, арк. 50], с. Олешів – 292 [91, арк. 20], с. Колінці – 272 книги [81, арк. 35]. У 1937 р. при читальнях Отинійської філії діяли 17 бібліотек, у яких зберігалось 3400 книг. Читачами книгозбірень були 1340 читачів [93, арк. 12; 96, арк. 1].

Для покращення й вдосконалення роботи читальняних бібліотек головний осередок «Просвіти» у м. Львові нерідко влаштовував навчання для її працівників. 6–11 лютого 1939 р. в м. Отинія відбувся фаховий курс для

бібліотекарів і кандидатів на бібліотекарів читалень Отинійської філії. На останню покладалися організація місця занять і нічлігу для слухачів та забезпечення їхнього харчування. Вище керівництво у Львові наголосило на необхідності залучення до навчання якомога більше жінок. Також слухачами курсу могли бути представники й інших товариств, але за відповідну плату [92, арк. 40]. Учасниками навчання стали 19 слухачів (три бібліотекарі і 16 «кандидатів») віком від 18 до 27 років. Вони репрезентували 9 із 15 читалень, а саме: с. Баб'янка і с. Торговиця – по 4, м. Отинія, с. Виноград і с. Угорники – по 2, с. Гостів, с. Закрівці, с. Старі Кривотули, с. Молодилів – по 1 особі. Курс провела делегатка головного осередку «Просвіти» Наталія Дорошенко-Савченко за співучастю філіяльного інструктора Михайла Когута та членів філії Михайла Швеця і Юрія Ткачука. Після закінчення навчання всі слухачі отримали відповідні свідоцтва [92, арк. 45–47].

Найбільших успіхів осередки товариства «Просвіта» досягли на художньо-аматорському відтинку роботи. Тут праця спрямовувалася на збереження й розвиток національної культури, плекання духовності та піднесення національної самосвідомості українського населення. Поставлена мета досягалася через влаштування національно-патріотичних і тематичних свят, фестинів, концертів, організацію театральних, співочих, інструментальних та інших гуртків. Голова Товмацької філії І. Макух у звіті про діяльність за 1925 рік зазначав, що робота просвітянських читалень Товмаччини зводилася в основному до ведення аматорських гуртків [118, арк. 30].

У грудні 1920 р. Головний відділ у м. Львові організував перше повоєнне Свято «Просвіти», а в березні 1921 р. – відзначення 60-х роковин з дня смерті Тараса Шевченка [398, с. 42]. Відповідні вказівки щодо організації цих заходів були надіслані до всіх просвітянських осередків [113, арк. 136]. У 1923 р. Товмацька філія влаштувала Шевченківське свято за участю музично-хорового товариства «Боян» з м. Станиславів і Свято «Просвіти». По селах краю аналогічні заходи пройшли досить скромно [117, арк. 14–18].

На Товмаччині аматорські драмгуртки були створені практично при кожній філії та читальні. Так, з 1923 р. при Товмацькій філії діяв зразковий театральний гурток з 15 членів, спочатку під керівництвом уродженця Наддніпрянщини Володимира Крижанівського [117, арк. 14], а після 1926 р. – Ярослави Макух і Василюни Яців [117, арк. 19].

Один з найбільших театральних осередків функціонував у с. Петрилів. Він налічував 41 члена (29 чоловіків і 12 жінок). Протягом 1921–1927 рр. просвітяни цього гуртка під керівництвом Дмитра Онищука виступили на сцені півсотні разів і зіграли понад 30 п'єс [98, арк. 86]. У с. Олешів під керівництвом Петра Мовчана діяв творчий колектив, що налічував 30 членів. У 1936–1937 рр. аматори влаштували 22 святкові імпрези, серед яких концерти на честь Т. Шевченка, І. Франка, Героїв Крут [90, арк. 25]. У с. Палагичі театральний гурток налічував 36 членів, з яких 20 чоловіків і 16 жінок. Його вели Павло Прокопів і Петро Шкварок [97, арк. 55]. Через ведення будівництва нової читальні аматорський колектив запрацював лише з 1925 р. і протягом трьох наступних років поставив на сцені 38 вистав [97, арк. 58].

Також театральні гуртки діяли при читальні м. Товмач (керівник – Микола Штиглян) [116, арк. 15], при культурно-просвітницьких осередках м. Тисмениця – на Греблі (20 аматорів, керівник – Андрій Волосенко) [105, арк. 5], на Зарічу (22 аматори, керівник – Михайло Абрамчук) [106, арк. 5], при Міській читальні (керівник – Володимир Островський) [108, арк. 26], при Монастирській церкві (38 аматорів, керівник – М. Ференчук) [109, арк. 8], с. Нижнів (керівники – Кость Желишкевич, згодом – Данило Глинянський) [88, арк. 39], с. Братишів (20 аматорів, керівник – Іван Креховецький) [69, арк. 59], с. Будзин (керівник – Михайло Ціник, режисер – Василь Андріїв) [70, арк. 22], с. Виноград (30 аматорів, керівники – Петро Іванюк, Олександр Левицький) [72, арк. 35], с. Вікняни (20 аматорів, керівник – Степан Кузів) [73, арк. 22], с. Горигляди (25 аматорів, керівник – Дмитро Яворський) [77, арк. 23], с. Грушка (керівник – Іван Шкроміда [78, арк. 38], режисер – Михайло Кузишин) [78, арк. 41], с. Довге (16 аматорів, керівники – Дмитро Захарко,

Василь Протас) [79, арк. 16], при читальні в урочищі Довге Горішне (тепер вулиця Гірська в с. Довге. – *І. Ф.*) (20 аматорів) [80, арк. 8], с. Колінці (керівник – Онуфрій Самборський) [81, арк. 42; 393, с. 180], с. Ляцьке-Шляхецьке [82, арк. 30], с. Марківці (15 аматорів, керівник – Семен Горішній) [84, арк. 60], с. Милування (43 аматори) [86, арк. 59], с. Надорожна (22 аматори, з яких 14 чоловіків і 8 жінок, керівник – Іван Рибінський) [87, арк. 12], с. Олеша (28 аматорів, керівник Мирослав Стрийський) [90, арк. 49], с. Пужники (15 аматорів, керівник – Петро Гнатюк) [99, арк. 15], с. Пшеничники (24 аматори, режисер – М. Калинюк), с. Хом'яківка (15 аматорів, режисер – Домна Калинчук, Дмитро Семанюк) [102, арк. 3], с. Рошнів (25 аматорів, режисер – Семен Гаврилюк) [100, арк. 5], с. Стриганці (35 аматорів, керівники – Михайло Кузенко, Степан Баранецький) [101, арк. 66], с. Юрківка (керівник – Василь Сторожук) [124, арк. 7]. (Додаток А.5, А.6)

Про активну діяльність аматорських колективів читалень «Просвіти» Товмаччини свідчать не лише звіти низових осередків, але й щоденні рапорти Товмацького повітового управління державної поліції про події у повіті. Так, 8 січня 1933 р. аматорський гурток при читальні «Просвіти» в с. Братишів за участі 180 глядачів поставив виставу «Невільник», аматори с. Новосілка здійснили постановку вистави «Ясні зорі», а просвітяни с. Петрилів – вистави «Пан майстер Копитко» і «Трьох до вибору» [162, арк. 8]. 19 січня 1933 р. на сцені читальні с. Антонівка відбулася вистава «Вертеп Вифлеємський» [162, арк. 15], а в с. Олеша – аматорський гурток для 260 глядачів зіграв виставу «Поливання» [162, арк. 13]. 19 лютого 1933 р. аматори читальні с. Кутище зіграли виставу «Павук», а аматори з с. Гостів поставили виставу «Зачарований яр» [162, арк. 23].

Окрім театральних вистав, просвітяни влаштовували урочисті тематичні академії. Однією з таких було Шевченківське свято. 12 березня 1933 р. в залі Українського народного дому в м. Тисмениця стараннями місцевої філії «Просвіти» відбувся концерт на честь Тараса Шевченка за участю 150 глядачів [162, арк. 34]. 19 березня 1933 р. члени читальні «Просвіта» в с. Нижнів

поставили виставу «Значення Тараса Шевченка» [162, арк. 38]. Аналогічні концертні заходи відбулися в читальнях с. Підпечери (2 квітня 1933 р.), м. Тисмениця (2 квітня 1933 р.) [162, арк. 47], с. Братишів (18 квітня 1933 р.) [162, арк. 59], с. Торговиця (18 квітня 1933 р.) [162, арк. 57], м. Товмач (30 квітня 1933 р.) [162, арк. 65].

Просвітянські осередки краю співпрацювали на культурній ниві з іншими українськими товариствами. Приміром, 14 травня 1933 р. члени осередку «Просвіти» та кружка «Рідної школи» с. Ворона спільно влаштували концерт на честь Т. Шевченка. Дохід від свята в розмірі 16.30 зл. спрямували на будову у селі Народного дому [162, арк. 75]. Подібний захід 4 червня 1933 р. організували осередки «Просвіти» в с. Будзин і «Рідної школи» у с. Олеша під керівництвом о. Корнила Стрийського. Прибуток в розмірі 22.50 зл. направили на потреби Головної управи «Рідної школи» в м. Львів [162, арк. 85].

Культурно-мистецька діяльність аматорських гуртків читалень «Просвіти» нерідко викликала зацікавленість у представників польської національності. Так, на Шевченківському святі, проведеному 23 липня 1933 р. в с. Гостів, були присутні 15 поляків [162, арк. 108]. 6 серпня 1933 р. в с. Буківна виставу «Мудрий і дурний» переглянули 105 українців і 12 поляків [162, арк. 116].

Зазначимо, що культурно-мистецька діяльність читальняних гуртків не обмежувалася тільки аматорськими представленнями на теренах власної громади. Творчі колективи досить часто «гастролювали» в сусідніх селах, тим самим популяризуючи українське слово, культуру, традиції та просвітні ідеї. Приміром, 12 лютого 1933 р. аматорський гурток з с. Старі Кривотули зіграв у помешканні Василя Бойціва в с. Ворона для тамтешніх просвітян виставу «Жертва темноти». Дохід у сумі 11 зл. спрямовано на закупівлю книжок для читальні в с. Старі Кривотули [162, арк. 21]. 19 лютого 1933 р. аматори з с. Петрилів поставили в с. Новосілка виставу «За друзі мої», яку переглянули 120 глядачів. Прибуток від заходу в розмірі 32.40 зл. «театрали» переказали на потреби місцевої читальні [162, арк. 23]. 2 квітня 1933 р. в рамках відзначення Шевченківського свята драмгурток з с. Нижнів здійснив постановку вистави

«Мазепа» в приміщенні Народного дому с. Петрилів. Програма урочистого дійства включала: вступне слово, короткий нарис з життя Т. Шевченка, спів хору [162, арк. 48]. 21 травня 1933 р. просвітяни с. Красилівка зіграли виставу «Орендар у клопоті» в с. Нові Кривотули [162, арк. 77]. 4 червня 1933 р. аматори читальні «Просвіти» із с. Ляцьке-Шляхецьке поставили на сцені читальні с. Рошнів вистави «Депутація до Відня» і «Москаль-чарівник» [162, арк. 87]. (Додаток А.5)

Якщо аматорські драмгуртки були створені практично при кожній філії та читальні, то хорові колективи діяли тільки в поодиноких просвітянських осередках. Співочі колективи функціонували при читальнях м. Товмач (20 співаків, керівник – Матвій Дуда) [115, арк. 28], у м. Тисмениця – на Зарічу (16 співаків, керівник – Дмитро Рев'юк) [106, арк. 5], на Кокорному передмісті (44 співаки) [107, арк. 21], при Міській читальні (керівник – Володимир Островський) [108, арк. 26], при Монастирській церкві (25 співаків, керівник – Володимир Островський) [109, арк. 22], в с. Нижнів (24 співаки, диригент – М. Стефанів) [88, арк. 61, 68], с. Будзин (16 співаків і 16 співачок, диригент – Михайло Садівський [70, арк. 22], с. Довге (30 співаків, диригент – Іван Слабецький) [79, арк. 16], при читальні в урочищі Довге Горішне (диригент – Стах Баранецький) [80, арк. 13]. (Додаток А.1)

Репертуар музичних колективів становили народні, стрілецькі, історичні й патріотичні пісні. При читальні с. Братишів діяла відома на весь повіт і за його межами мандолінова «орхестра» під керівництвом Михайла Гриніва, яка протягом лише 1935 р. чотири рази виступила на святкових заходах в с. Братишів, тричі – у м. Товмач, двічі – в с. Олешів та по одному разу – у с. Антонівка, с. Буківна й с. Остриня [69, арк. 60].

Окрім локальних заходів, влаштованих читальнями, з ініціативи філій організовувались «районові» й окружні свята, участь у яких брали одночасно два і більше просвітянських осередки. Так, 30 квітня 1933 р. Отинійська філія провела Шевченківське свято. Програма складалася зі вступного слова, виступів хорових колективів читалень с. Гостів, с. Ворона, с. Торговиця,

с. Струпків, с. Старі Кривотули, м. Отинія, музичних композицій мандолінової «оркестри» с. Братишів, виступу дуету скрипалів, декламування віршів і поем, виступів дітей [92, арк. 31]. Аналогічний захід 28 травня 1934 р. відбувся в м. Товмач. Організаторами виступили місцева філія і читальня «Просвіти», читальні с. Горигляди, с. Рошнів [248, с. 8].

Двадцять дев'ятого березня 1936 р. у м. Отинія відбувся окружний святковий концерт на честь Т. Шевченка. Урочистий захід розпочався зі співу «Заповіту» у виконанні об'єднаного хору читалень с. Ворона, с. Торговиця і с. Закрівці під диригуванням Омеляна Костишина. До святкової програми ввійшли: хорові композиції чоловічих хорів з м. Отинія і с. Ворона, мішаного хору з с. Торговиця, декламування вірша «Мені однаково», музичні твори у виконанні смичково-мандолінової «оркестри» з м. Отинія під керівництвом О. Костишина. Урочиста академія закінчилася виконанням національного гімну [306, с. 4].

Польська адміністрація пильно спостерігала за діяльністю аматорських гуртків. Староство вимагало від філій і читалень «Просвіти» обов'язково за три дні повідомляти про інсценізацію аматорської вистави та пред'являти розпорядження влади про дозвіл на її постановку. Невчасне повідомлення нерідко ставало причиною заборони того чи іншого святкування [398, с. 124].

Незважаючи на позапартійний статус «Просвіти», що був задекларований її статутом, філії й читальні товариства на Товмаччині перебували під впливом кількох українських політичних сил: УРП-УСРП, УНДО, КПЗУ, «Сель-Роб», ОУН. У другій половині 1920-х рр. міжпартійна боротьба за впливи в «Просвіті», «Рідній школі» загострилася. Якщо раніше Головний відділ складалася з представників УНТП, яку доповнювали представники УРП і УСДП, то після створення УНДО, як найвпливовіша політична сила в Східній Галичині та на Волині, прагнули отримати контроль над ними, що викликало зрозумілий спротив з боку УСРП, КПЗУ, «Сель-Роб» та інших структур [456, с. 78].

До складу керівництва філій і читалень нерідко входили представники політичних партій. Наприклад, Товмацьку філію та переважну більшість її

читалень контролювали представники УСРП. Багаторічний голова філії і головний радикал Товмаччини Іван Макух навіть отримав звання почесного члена «Просвіти». Діяльність читалень Товмацького філіального округу активно висвітлювалася в «радикальному» часописі «Громадський голос». Натомість філії в м. Тисмениця та м. Отинія перебували у сфері впливу УНДО. Голови тамтешніх філій Я. Шипайло, а згодом Т. Белей і С. Драгомирецький були активними членами ундівської партії. А рішення щодо заснування читальні в с. Чорнолізці було взагалі ухвалено 9 січня 1927 р. на вічі місцевої організації партії Український народний союз [123, арк. 2].

Окремі читальні Товмаччини певний час знаходилися в руках комуністів, зокрема Міська читальня м. Тисмениця [108, арк. 28], с. Буківна [71, арк. 44], с. Озеряни [89, арк. 31]. Станом на 1 листопада 1936 р. в повітах Станиславівського воєводства під впливом УНДО перебували 55,4 % філій і читалень, УСРП – 31,5 %, КПЗУ – 5,1 %, ОУН – 4,2 %. Решта (3,8%) залишались поза партійними впливами. Найбільше поширення ідей УНДО спостерігалось в осередках «Просвіти» Станиславівського, Городенківського, Рогатинського, Долинського, Товмацького, Калуського, Надвірнянського повітів, УСРП – Рогатинського, Товмацького, Городенківського, Косівського, ФНЄ – Станиславівського, Калуського, частково Городенківського і Снятинського повітів. Комуністи мали певні позиції в низці читалень Товмацького, Косівського і Снятинського повітів [398, с. 101–102]. (Додаток Б.3)

Польська влада з перших днів окупації Східної Галичини з недовірою ставилася до Товариства, а тому просвітянські заклади постійно перебували під загрозою закриття. Уже з часу відновлення перших осередків почалися перешкоди в їх роботі. Так, у с. Будзин на заводі розвитку «Просвіти» став вийт Микола Генсіцький. Останньому було вибито вікна в помешканні, провину за що він поклав на просвітян. 2 квітня 1922 р. поліція затримала всіх присутніх в читальні членів, кількох з них під час допиту побито. Також конфісковано дерево для спорудження шкільного будинку. Скарги до повітової шкільної ради

та до Львівської краєвої шкільної кураторії результатів не дали [70, арк. 6–7]. У с. Стриганці повітове староство в 1930 р. не дозволило постановку вистави «Заклятий яр», оскільки вона була заборонена Львівським ґродським староством [101, арк. 58].

У 1938 р. з нагоди 70-літнього ювілею товариства «Просвіти» Отинійська філія закликала членів і жителів до його відзначення в м. Львів. Проте повітове староство заборонило агітацію та масові поїздки, дозволивши брати участь у святкуванні тільки по одному представнику від філії й читальні [94, арк. 3; 156, арк. 141; 159, арк. 6, 6 зв.].

Протягом 1930-х рр. влада припинила діяльність низки читалень: у с. Марківці (13 квітня 1932 р.) [85, арк. 1; 103, арк. 2], с. Прибилів (1937 р.) [114, арк. 3], с. Вільшаниця (28 травня 1938 р.) [74, арк. 1; 75, арк. 3], «Долішньої» читальні в с. Пшеничники (березень 1939 р.), с. Гринівці (25 березня 1939 р.) [165, арк. 12], с. Ворона (11 квітня 1939 р.) [76, арк. 1–2; 94, арк. 6], с. Клубівці (13 квітня 1939 р.) [165, арк. 19]. Розв'язаним осередкам інкримінувалися порушення статутної діяльності в частині участі її членів в політичній діяльності, зв'язках із забороненою КПЗУ, зберіганні забороненої літератури, недотриманні громадського порядку тощо.

У 1935 р. Товмацький філіальний округ налічував 35 читалень, з яких добре розвивалися – 10, слабше – 25 [117, арк. 29]. У 1937 р. кількість читалень зросла до 38, які об'єднували 4156 членів [117, арк. 36]. Наприкінці 1938 р. у підпорядкуванні філії знаходилися 40 читалень, 22 з яких мали власну домівку (с. Антонівка, с. Братишів, с. Буківна, с. Будзин, с. Бортники, с. Грушка, с. Колінці, с. Королівка, с. Липа, с. Локітка, с. Надорожна, с. Новосілка, с. Озеряни, с. Олешів, с. Олеша, с. Палагичі, с. Петрилів, с. Пужники, м. Товмач, с. Яцівка). 11 читалень містились у приватних помешканнях (с. Хотимир, с. Яцівка, с. Одаї Гориглядські, закутини м. Товмач – Дуброва, Мельники, Олещина, с. Олешів, с. Чорнолізці, м. Товмач, закутини Березина, Коропецькі), а чотири читальні (с. Гринівці, с. Делева, с. Кутище, с. Остриня) – у приміщеннях місцевих кооператив. Загальна кількість членів читалень

«Просвіти» становила 5721 особу, з яких 3670 – чоловіки, 547 – жінки, 820 – хлопці, 684 – дівчата. При читальнях функціонували: 39 бібліотек, книжковий фонд яких нараховував 7745 одиниць [117, арк. 46]; 37 театральних гуртків, що об'єднували 873 аматорів, які за рік поставили 194 вистави; 8 хорових колективів, де членами були 220 співаків [117, арк. 47]. (Додаток А.7)

У 1935 р. загальна кількість членів 15 читалень Отинійського філіального округу складала 1321 особу [93, арк. 7]. У 1937 р. філія в м. Отинія об'єднувала 17 читалень. Загальна кількість членів становила 1678 осіб, з яких 1071 – чоловіки, 607 – жінки [95, арк. 12]. У 1935 р. при 12 читальнях діяли театральні гуртки, що об'єднували в собі 227 осіб, з яких 167 – чоловіки, 60 – жінки [93, арк. 8]. При культурно-просвітницьких осередках у с. Ворона і с. Гостів діяли жіночі гуртки, які об'єднували 86 жінок [93, арк. 12].

З 17 читалень Отинійського філіального округу в 1937 р. діяли фактично 14 читалень. Читальня в с. Голосків ліквідована в 1935 р., а на її місці засновано читальню товариства «Скала». Культурно-просвітницький осередок на Загреблі в м. Отинія самоліквідувався. Новостворена читальня в с. Грабич не проявляла активної діяльності. Також «мертвими» були просвітянські осередки в с. Красилівка, с. Нові Кривотули. Найдіяльнішою вважалася читальня в с. Ворона, менш активними – у с. Баб'янка, с. Виноград, с. Гостів, с. Молодилів, на Бочкарівці в м. Отинія (тепер однойменна закутина селища. – *І. Ф.*), с. Струпків і с. Угорники. Слабше проявляли свою діяльність осередки у с. Закрівці, с. Старі Кривотули, в с. Торговиця. Робота цих читалень обмежувалася веденням аматорських гуртків. Причини такої діяльності: брак відповідального просвітянського організатора, слабкий нагляд і контроль з боку філії, керівництво якої обмежилось тільки участю в загальних зборах читалень, пасивність інтелігенції, перешкоди в роботі з боку влади, що підтримувала читальні «Товариства ім. М. Качковського» [95, арк. 2–3].

Отже, товариство «Просвіта» стало не лише культурно-просвітницькою організацією, а й дало поштовх до творення низки українських культурних, економічних і молодіжних інституцій. До початку Першої світової війни

читальні «Просвіти» були створені й функціонували практично в кожному населеному пункті Товмацького повіту. Стрімкий просвітянський рух було перервано бойовими діями 1914–1919 рр.

Після воєнних лихоліть розпочалося відродження просвітянських філій і читалень на Товмаччині. До початку 1930-х рр. поновлено діяльність філій в усіх трьох філіальних округах – Товмацькому, Тисменицькому й Отинійському. За нашими підрахунками, на початок 1925 р. стараннями Товмацької філії відновлено 93 %, Тисменицької – 88 % читалень, які діяли до 1914 р. Найактивніші осередки товариства «Просвіти» знаходилися в м. Тисмениця, м. Товмач, с. Колінці, с. Милування, с. Надорожна, с. Одаї біля Горигляд, с. Палагичі, с. Петрилів, с. Підпечери, с. Рошнів, с. Стриганці, с. Юрківка. Найменш активні читальні були в Отинійському філіальному окрузі.

У 1920–1930-х рр. головними напрямками роботи філій і читалень «Просвіти» Товмаччини були: просвітництво (заснування освітніх курсів і гуртків самоосвіти), розвиток бібліотечної мережі та культурно-мистецька діяльність (створення аматорських драматичних і хорових колективів).

Попри позапартійний статус «Просвіти», філії й читальні товариства на Товмаччині перебували під впливом кількох українських політичних сил: УСРП, УНДО, ОУН, КПЗУ, «Сель-Роб». За порушення статутної діяльності, в основному через зв'язки членів «Просвіти» із забороненою КПЗУ, зберігання забороненої літератури, недотримання громадського порядку влада протягом 1930-х рр. припинила діяльність низки читалень.

Враховуючи заслуги товариства в культурно-освітній, економічній і господарській діяльності, важко не погодитись з твердженням відомого українського письменника Романа Іваничука, який назвав «Просвіту» «школою державності в чужій державній системі» [398, с. 51].

2.2 Громадсько-просвітницька робота осередків «Товариства імені Михайла Качковського»

Русофільська (москвофільська) течія в Східній Галичині сформувалась протягом 1850-х рр. Русофіли не визнавали існування окремого українського народу, натомість стверджували, що галицькі русини є частиною східнослов'янської спільноти, яку означували як «руській народ». Водночас русофіли вважали мову, якою вони розмовляють, «малоросійським діалектом» російської мови. Протягом 1860–1870-х рр. у русофільському таборі опинилася більшість галицької інтелігенції старшого покоління і духівництва. До сфери впливу русофілів потрапила низка установ і товариств: «Руський народний дім», «Ставропігійський інститут», «Галицько-руська матиця». Головною інституцією галицьких русофілів (москвофілів) стало засноване в 1874 р. культурно-просвітницьке «Товариство ім. М. Качковського». Ініціатором створення виступив о. Іван Наумович [440, с. 113–114].

Покровителем організації обрано покійного на той час відомого галицького громадського діяча, мецената Михайла Качковського, який, попри відсутність чіткого почуття національної ідентичності, прихильно ставився як до народовців (українофілів), так і до русофілів (москвофілів). Останніх, щоправда, він підтримував фінансово та заповів їм 80 тис. гульденів (золотих ринських) на культурно-просвітні потреби. «Товариство ім. М. Качковського» ставило за мету створення філій, читалень, поширення наук, народності, працьовитості, тверезості, заощадливості, громадянської свідомості та різних чеснот серед руського народу в Австрії [435, с. 101; 443, с. 185; 460, с. 206].

У 1876 р. задля покращення організаційної діяльності, стану фінансових справ, залучення до своїх рядів інтелектуального потенціалу центральний осідок «Товариства ім. М. Качковського» перенесено з м. Коломия до м. Львів [460, с. 212–213].

Структурно русофільське товариство було триступеневою організацією: Головне правління, філії в повітових містах та читальні в селах. Відкриття філії, читальні відбувалося за наявності 12 членів, за погодженням із Головним

правлінням у м. Львів та затвердженням в австрійський період намісництвом, а в польську добу – воєводством [443, с. 186]. У структурі управління вищим керівним органом виступали Загальні збори, а виконавчим – Головне правління. Члени москвофільської організації поділялися на дійсних і почесних [144, арк. 123, 128; 460, с. 208].

Протягом перших років існування «Товариства ім. М. Качковського» відбувалося зростання його чисельності, яке зупинилося у першій половині 1880-х рр. через кризу русофільства та втрату впливу серед населення Східної Галичини [435, с. 102].

Філії «Товариства ім. М. Качковського» зокрема було засновано в Галицькому судовому окрузі (18 читалень), Калуському (23 читальні), Коломийському (30 читалень), Рогатинському, Снятинському, Станиславівському (46 читалень) повітах. До Станиславівської філії належали читальні Богородчанського (17 читалень), Товмацького (13 читалень), Станиславівського (11 читалень) і Надвірнянського (5 читалень) повітів [482, с. 18–27]. Загалом, станом на вересень 1911 р. в Східній Галичині функціонувало 30 філій, 897 активних і 328 недіяльних читалень товариства, що об'єднували у своїх лавах 10700 членів [482, с. 28–29].

У Товмацькому повіті до 1914 р. читальні «Товариства ім. М. Качковського» функціонували 13 читалень, зокрема, в м. Отинія (1904 р.) [4, арк. 15], с. Ворона [7, арк. 10], с. Голосків [482, с. 25], с. Кутище (1898 р.) [1, арк. 3], с. Ляцьке Шляхецьке (1896 р.) [6, арк. 9; 425, с. 107–108; 426, с. 53], с. Рошнів (1900 р.) [3, арк. 51], с. Скопівка (1898 р.) [2, арк. 18 зв.], с. Старі Кривотули [5, арк. 2]. Чимало представників і симпатиків москвофільства було в м. Товмач, м. Тисмениця, с. Антонівка, с. Братишів, с. Виноград, с. Вільшаниця, с. Грушка, с. Делева, с. Долина, с. Нижнів, с. Олешів, с. Остриня, с. Підпечери, с. Угорники, с. Хотимир, с. Чорнолізці [483, с. 151–152].

З початком Великої війни австрійською владою по всій Галичині було закрито філії й читальні «Товариства ім. М. Качковського», їхня документація,

майно знищені, а багатьох москвофілів і запідозрених у прихильності до них, як потенційних царських агентів і шпигунів, заарештовано та відправлено до концтаборів Талергоф, Терезінштадт [467, с. 72].

У цілому, в 1914 р. розпочалась чергова криза москвофільства, спричинена як воєнними діями, так і запровадженням жорстокого окупаційного режиму з боку царської адміністрації. «Товариство ім. М. Качковського» вже ніколи більше не матиме того впливу, тієї кількості членів і тієї мережі читалень, яке мало до війни.

Після лихоліть війни зі встановленням польської влади у краї впродовж 1920-х рр. хоч і відбулося поступове відродження осередків «Товариства ім. М. Качковського», проте цей процес проходив дуже повільно. У середині 1930-х рр. в Східній Галичині налічувалося лише 400 читалень, з яких діяльними вважалися тільки 150 [424, с. 72].

На Товмаччині свою діяльність відновили осередки в с. Ляцьке Шляхецьке (1921 р.) [6, арк. 25; 148, арк. 52], м. Отинія (1926 р.) [4, арк. 1; 293, арк. 3], с. Старі Кривотули (1927 р.) [5, арк. 1; 148, арк. 48], с. Ворона (1928 р.) [7, арк. 1; 148, арк. 54].

У с. Ляцьке Шляхецьке читальня «Товариства ім. М. Качковського» поновила свою діяльність наприкінці 1921 р. 15 лютого 1922 р. відбулися загальні збори осередку, на яких обрано керівництво на чолі з Олександром Белеєм [6, арк. 1; 147, арк. 260]. У 1926 р. місцева читальня опинилася під загрозою закриття через відсутність статуту, що був втрачений під час війни, а новий ще не затверджений Станиславівським воєводством [6, арк. 6].

Протягом 1926–1933 рр. читальня пережила внутрішнє протистояння між прихильниками Петра Федоріва й Олексія Бабія, чинного голови та довоєнного. Обидва керівники були колишніми в'язнями концтабору Талергоф. Першого звинувачували в тому, що не проводив збори читальні, займався фальсифікацією рішень осередку [6, арк. 18]. Також йому закидалося одноосібне розпорядження приміщенням установи, яке здавав «на жидовські танцы», привласнення членських внесків, коштів, зібраних з коляди й від

аматорських вистав, відмову звітувати про фінансовий стан читальні, безпідставне позбавлення членства незадоволених його діями осіб. Читальня, на думку противників П. Федоріва, стала «жилищем деморалізацій» [6, арк. 8]. Прихильники чинного керівника ставили в провину О. Бабієві несплату протягом пів року членських внесків, що тягло за собою виключення з читальні [6, арк. 7] (так би мовити, законний спосіб усунення опонента. – *І. Ф.*) і нібито бажання відкрити в приміщенні читальні замість кооперативної крамниці свою власну [6, арк. 12]. Очевидно, що конфлікт гостро позначився на роботі місцевого осередку, оскільки не зустрічаємо відомостей про громадську та культурно-просвітницьку роботу читальні.

З початком 1934 р. спостерігалось піднесення діяльності осередку «Товариства ім. М. Качковського». Проведена в березні [6, арк. 25] й серпні 1934 р. люстрація читальні засвідчила задовільний рівень роботи москвофільської організації. Осередок налічував 30 членів [6, арк. 31], а в 1937 р. – збільшився до 42 осіб [425, с. 108]. При читальні під керівництвом П. Федоріва діяв аматорський кружок у складі 15 осіб, що за рік поставив півтора десятка вистав [6, арк. 24–25]. Так, 19 лютого 1933 р. члени читальні ім. М. Качковського зіграли п'єсу «Знімчений Юрко», яку переглянули 20 осіб. Дохід від вистави в розмірі 9.44 зл. аматори спрямували на потреби осередку товариства [162, арк. 25]. Також при читальні функціонували самоосвітній кружок з вивчення російської літературної мови [6, арк. 30; 189, с. 2] та садівничий гурток [6, арк. 26]. Читальняна бібліотека нараховувала 80 книг [6, арк. 25]. (Додаток В.1)

Двадцять восьмого травня 1939 р. в селі відбувся День «русскої» культури, участь у якому взяли як місцеві москвофіли, так і окремі жителі з навколишніх сіл. Програма свята включала спів мішаного хору з читальні с. Ляцьке Шляхецьке, чоловічих хорів з м. Отинія та с. Ворона, декламування віршів, доповідь про велич руської культури, про історичне «русске» ім'я, про велику ідею полеглих, про культурні здобутки «русского» народу в останні роки, а також народну забаву з танцями [6, арк. 25; 271, с. 4].

«Товариство ім. М. Качковського» в с. Старі Кривотули відновило свою роботу 9 вересня 1927 р. За повідомленням сільського пароха о. Володимира Микиця, місцеві жителі-москвофіли «оправились на столько», що бажали відновити колишню читальню [5, арк. 2]. 15 грудня 1929 р. ухвалено новий статут читальні під назвою «Наука», а 18 лютого 1930 р. він затверджений Станиславівським воєводським управлінням [5, арк. 1; 147, арк. 234].

Через слабку діяльність осередку, особисті непорозуміння між його керівництвом, читальня «Наука» ім. М. Качковського налічувала лише 20 членів [5, арк. 6–7]. Місцева організація не мала ні власної домівки, ані місця під її будівництво, а тому «кочует из дома одного члена к другому» [5, арк. 11]. При читальні діяв театральний кружок, але тільки влітку, через те що в зимовий період не було відповідного місця. Вистави зазвичай ставили в приватних стодолах. Велася робота над організацією хору. Бібліотека читальні налічувала 190 книжок, які видавалися членам додому. Читальня передплачувала часописи «Наука», «Народна бібліотека», «Земля і воля», «Русській голос». Щоправда, замість останнього вирішено передплачувати сатирично-гумористичний часопис «Страхопуд», оскільки не всі члени читальні розуміли російську літературну мову [5, арк. 6–7].

Болісною проблемою місцевого осередку залишався брак власної домівки. Для вирішення цього питання члени «Товариства ім. М. Качковського» проводили збір пожертв, зверталися за фінансовою допомогою до Головного правління в м. Львів [5, арк. 6] та до товариства «Руський народний дім» у м. Станиславів [5, арк. 17]. Про виділення коштів клопотав і голова Станиславівської філії «Товариства ім. М. Качковського» о. Яків Медвецький, який аргументував це тим, що «русская жизнь может въ селѣ укрепиться и имѣть виды на развитие», а відтермінування купівлі на рік-півтора призведе до того, що читальня «может совсѣмъ зачахнуть» [5, арк. 12].

Лише наприкінці листопада 1936 р. осередок в с. Старі Кривотули придбав земельну ділянку площею майже 700 м. кв. [5, арк. 24]. Кошти в сумі 400 зл. були асигновані товариством «Руський народний дім» у м. Станиславів

[5, арк. 22]. Ще 100 злотих на виготовлення проєкту та будівництва читальні надала Головна управа [5, арк. 30]. Однак, станом на липень 1938 р., будівництво читальні так і не розпочалося [5, арк. 40].

Попри всебічну фінансову підтримку старокривотульської організації, її практична діяльність, порівняно з іншими, була вкрай низькою. Станом на листопад 1937 р. осередок налічував лише 16 членів [5, арк. 34]. При читальні був влаштований короткотерміновий самоосвітній курс для неграмотних, діяв театральний гурток, який за два роки, з 1 січня 1935 р. до 12 лютого 1937 р., поставив тільки дві вистави. У лютому 1937 р. місцеве товариство на честь сторіччя від дня смерті Олександра Пушкіна планувало «познакомитися с сочиненіями сего нашого поета» і в такий спосіб вшанувати пам'ять про нього [5, арк. 38; 155, арк. 9].

Невміло й недбало в читальні ім. М. Качковського у с. Старі Кривотули велася внутрішня документація, погана ситуація була з самофінансуванням [5, арк. 34]. За 10 років, з 1 серпня 1927 р. до 17 листопада 1937 р., прибуток читальні склав усього 1397 зл., з яких, зокрема, членські внески становили 188 зл., дохід від театральних вистав, коляди та забав – 500 зл. [5, арк. 35]. Для порівняння, річний дохід аналогічної читальні в с. Ворона лише в 1936 р. склав 576 зл. [7, арк. 30].

У с. Ворона читальню «Наука» ім. М. Качковського відкрито в 1928 р. [7, арк. 1; 147, арк. 228, 228 зв.]. У 1930 р. товариство налічувало 40 членів. Функціонувала читальняна бібліотека на 20 книг, передплачувалися часописи «Земля і воля», «Русській голос», журнал «Наука» [7, арк. 5].

З 1932 р. діяльність читальні помітно активізувалася. Осередок налічував близько 70 членів, з яких активних – більше 15. При читальні функціонували гуртки: хоровий [7, арк. 29], самоосвітній, де членів навчали російської літературної мови, були спроби вивчати й німецьку мову, планувалося заснування гуртка ощадливості. Аматорський гурток щодва дні ставив по три п'єси [7, арк. 13]. Наприкінці 1934 р. при читальні засновано кооперативу «Згода» [7, арк. 20].

Культурна діяльність велася шляхом влаштування забав з танцями [7, арк. 10], різноманітних свят, як-от: Свято коляди, лекції і курси на історичну та кооперативну тематику. Влітку 1937 р. керівництво читальні організувало народне гуляння, на яке прибули промосквофільсько налаштовані гості з м. Отинія, м. Станиславів, с. Баб'янка, с. Скопівка, с. Ляцьке Шляхецьке, с. Старі Кривотули, с. Джурин Чортківського повіту (тепер Чортківського району Тернопільської обл. – *І. Ф.*). Програма свята включала гру оркестру з м. Отинія, співи, танці, лотерею, сімейну вечірку з товариськими іграми. Захід приніс не тільки матеріальний прибуток для потреб читальні, але й «послужил фактором об'єднання мѣстнаго русскаго населения и жителей окрестных мѣстностей» [7, арк. 43; 328, с. 2]. 29 травня 1939 р. в будинку місцевого жителя І. Іванцева відбулося свято Дня «русскої» культури [7, арк. 50].

Окрім своїх заходів члени москвофільського осередку в с. Ворона брали участь у Талергофському з'їзді, що відбувся 31 травня 1934 р. в м. Львові, збирали пожертви на пам'ятник жертвам Талергофу, відвідували збори й вистави читалень у м. Отинія та с. Ляцьке Шляхецьке [7, арк. 13].

Місцевий москвофільський осередок, так само як і в с. Старі Кривотули, не мав власної домівки й містився в приватному помешканні заступника голови організації Ф. Дикуня. Напередодні Великої війни керівництво читальні купило земельну ділянку, але вона була сильно понищена під час воєнних лихоліть [7, арк. 10].

Керівництво читальні вело роботу щодо купівлі землі та приміщення для закладення у селі «Руського народного дому» «в цѣли развития русской национальной идеи» [7, арк. 8]. На зборах постійно порушувалося питання відносно будівництва власної домівки [7, арк. 18; 290, с. 3]. Аж в 1937 р. осередок «Товариства ім. М. Качковського» за власні кошти й завдяки фінансовій допомозі з боку «Руського народного дому» та Головного правління у м. Львові придбав земельну ділянку з будинком під майбутню читальню [7, арк. 41].

Члени читальні активно працювали в напрямку заснування гімнастично-пожежного кружка «Запорожець» [7, арк. 19]. Згідно зі статутом місцева читальня, за погодженням Головного правління у м. Львів, мала право засновувати гімнастичні, пожежні кружки. Однак такий гурток замість назви «Запорожець» мав іменуватися «Гімнастично-пожежний кружок читальні «Наука» ім. М. Качковського у Вороні». До кружка могли належати тільки члени читальні з правом обрання власної старшини [7, арк. 22].

У м. Отинія читальню «Зоря» ім. М. Качковського відкрито 28 листопада 1926 р. [4, арк. 1; 147, арк. 247] за ініціативи Омеляна Атановського – голови місцевої кооперативи «Самопоміч» [4, арк. 5]. Цікаво, що засновники просили Головне правління дати майбутній читальні назву «Наука» або якусь іншу, але не «ім. М. Качковського», «ибо такая не будет имѣть успѣха» [4, арк. 7]. Також планувалося організувати гімнастично-пожежнотовариство «Запорожець» [4, арк. 12].

На початку 1930 р. читальня налічувала 122 члени, 42 з яких протягом року були виключені за несплату членських внесків [4, арк. 16]. Домівка містилася в будинку кооперативи «Самопоміч». При читальні діяли «полюбовний» (третейський. – *І. Ф.*) суд, що займався вирішенням суперечок між членами [4, арк. 30], кредитова кооператива [4, арк. 34], спортивний [4, арк. 39], театральний гурток, музична секція; функціонувала бібліотека, передплачувалися часописи «Русській голос», «Земля і воля», «Кооперативний вісник», журнал «Наука» [4, арк. 15; 229, с. 4].

Культурно-просвітницька діяльність читальні «Зоря» полягала в постановці вистав, організації свят, забав, вечорниць з танцями, товариських ігор, читанні лекцій і курсів [4, арк. 27–35; 327, с. 3], на які часто запрошували членів товариства з с. Ворона, с. Ляцьке Шляхецьке, с. Скопівка, м. Станиславів [4, арк. 36]. 20 членів читальні були репрезентантами на Галергофському з'їзді, що відбувся 31 травня 1934 р. у м. Львів [4, арк. 37] та делегатами на з'їзді «Руської селянської організації» в грудні 1934 р. [4, арк. 38].

Для розширення діяльності як в м. Отинія, так і в околицях, керівництво читальні «Товариства ім. М. Качковського» найняло організатора для створення та ведення хору, бо вважало, що «лише хор може заохотити молодіж до організаційної праці» [4, арк. 26].

Окрім проведення релігійних свят, як-от: св. Миколая, Маланки, Свяченого, члени читальні відзначали пам'ятні дати. Приміром, у 1935 р. з нагоди 25-х роковин смерті Лева Толстого присутні мали можливість слухати доповідь про життя й творчість великого російського письменника [4, арк. 40; 187, с. 2].

Вісімнадцятого жовтня 1936 р. в м. Отинія вперше на Товмаччині проведено свято Дня «русскої» культури, організоване стараннями читалень м. Отинія, с. Ворона, с. Ляцьке Шляхецьке. Програма свята включала спів хорів читалень, доповіді про історичний шлях розвитку й піднесення російської культури, про зміст, характер свята та його зв'язок з іменем О. Пушкіна як символу російської культурної єдності, читання віршів, молодіжну вечірку з танцями [4, арк. 52]. Аналогічна й не менш насичена академія відбулася 14 листопада 1937 р. [4, арк. 58; 338, с. 4].

Члени «Товариства ім. М. Качковського» не підтримували жодних контактів з іншими українськими культурно-просвітницькими й молодіжними організаціями, у ставленні до яких відчувалося певне суперництво, неприязнь, а подекуди й відверта ворожість. Москвофіли називали представників інших українських товариств «мазепинцями» [5, арк. 3], «українофільською дранню» [7, арк. 23], а їхні ідеї – «мазепинською дурійкою» [5, арк. 6]. Натомість, не зустрічаємо від них жодної критики чи образливих висловлювань на адресу чинної влади чи польського населення. Теплі відносини зберігали виключно з москвофільськими інституціями, як-от: «Руська селянська організація», «Руський народний дім», «Самопоміч», «Надія». Для прикладу члени читальні з м. Отинія були делегатами на з'їзді Руської селянської організації в грудні 1934 р. [4, арк. 38].

Отже, на Товмаччині в 1920–1930-х рр. читальні «Товариства ім. М. Качковського» функціонували в м. Отинія, с. Ворона, с. Ляцьке Шляхецьке, с. Старі Кривотули. Їхня практична робота носила в основному культурно-просвітницький характер і велася шляхом проведення різних свят, забав, танцювальних вечорів, товариських ігор, влаштування днів «рускої» культури, вшанування російських письменників, постановок аматорських драматичних вистав, організацію самоосвітніх, театральних, хорових, проведення лекцій і курсів для членів товариства. Російська окупація краю роки Першої світової війни негативним чином вплинула на діяльність москвофільського товариства в міжвоєнний період. У 1920–1930-х рр. осередки «Товариства ім. М. Качковського» порівняно з іншими українськими організаціями були малочисельними, а ідеї самого товариства – непопулярними. Головною проблемою місцевих переважної більшості організацій залишались відсутність приміщень та гострий брак фінансів. Після встановлення радянської влади на території Західної України в 1939 р. діяльність «Товариства ім. М. Качковського» було остаточно заборонено.

2.3 Культурно-освітня праця філій і кружків «Рідної школи»

Однією з ключових проблем українського національного відродження кінця XIX – початку XX ст. стало питання українського шкільництва. Для вирішення цієї важливої справи в 1881 р. засновано Руське педагогічне товариство, що функціонувало в Східній Галичині до 1939 р. Створення такої організації дало поштовх до розгортання енергійної та планомірної роботи українських освітян над розвитком національної школи, де вбачався один з головних факторів самовизначення нації.

Руське педагогічне товариство, перейменоване в 1912 р. на Українське педагогічне товариство, а в 1926 р. – на «Рідна школа», стало своєрідною культурно-освітньою фортецею, в якій упродовж майже шести десятиліть зберігалася сила й наснага українства для організації проведення освітніх

процесів у краї. У цьому товаристві кувалось майбутнє багатьох поколінь національно свідомих українців.

Руське педагогічне товариство ставило за мету заснування українських народних, середніх і вищих шкіл, плекання справи виховання дітей рідною мовою, матеріально й морально підтримувати членів товариства. Для досягнення поставлених цілей планувалося подавати до влади прохання щодо заснування українських шкіл та навчання в них рідною мовою, видавати власний часопис, проводити за участю широкої аудиторії слухачів конференції, доповіді наукового й виховного змісту, надавати членам матеріальну допомогу на освітні й дидактичні потреби [378, с. 10–11].

Спочатку РПТ мало двоступеневу структуру: Центральний віділ у м. Львів та філії. Дозвіл на створення низових осередків – «кружків», до якого мали входити щонайменше п'ять членів, товариство отримало в 1902 р. [378, с. 17].

У 1884–1887 рр. очільником Руського педагогічного товариства був о. Василь Ільницький (1823–1895) – греко-католицький священник, історик, педагог, письменник, громадсько-культурний діяч, уродженець с. Підпечери Товмацького повіту [394, с. 496; 500, с. 449].

Поступово відбувався процес створення філій Руського педагогічного товариства на Покутті. З ініціативи громадськості та за підтримки Центрального віділу було засновано філії РПТ у м. Коломия (1900 р.) [378, с. 22] (за іншими даними – 12 березня 1899 р.) [345, с. 93], м. Городенка (1906 р.), м. Тисмениця (1906 р.) [378, с. 22], кружок з повноваженнями філії у м. Снятин (1913 р.) [39, арк. 1].

У м. Тисмениця філію РПТ було названо іменем одного з членів «Руської Трійці» – Маркіяна Шашкевича. 15 березня 1913 р. головою філії обрано Атаназія Островського – учителя місцевої школи, секретарем – Євгена Михаловського, касиром – Павла Скородинського [42, арк. 2]. Станом на 1 червня 1913 р. організація налічувала 56 членів [42, арк. 5].

У 1912 р. у зв'язку зі змінами до статуту РПТ перейменовано на «Українське педагогічне товариство». Центральний віділ трансформовано в

Головну управу, а Загальні збори – на Загальний з'їзд. УПТ перетворилося на союз окремих самостійних організацій. Унаслідок цього філії і кружки дістали широкі повноваження. Філії ставали зв'язковою ланкою між Головною управою та низовими осередками. Кружки поділялися на чоловічі, жіночі, студентські й мішані [378, с. 24–25].

Частину філій, які не встигли провести внутрішню реорганізацію, Головна управа Українського педагогічного товариства протягом 1912–1913 рр. перетворила на кружки [42, арк. 3–5]. Внаслідок цього філії у м. Городенка, м. Коломия, м. Тисмениця трансформовано в кружки [378, с. 25].

Першого червня 1913 р. відбулися перші установчі збори кружка в м. Тисмениця за участі професора Станиславівської гімназії, голови філії УПТ у м. Станиславів Гната Павлюха. Члени місцевої організації заслухали звіти про діяльність старшини та ревізійної комісії, обрали нове керівництво. За несплату членських внесків протягом трьох років делегати зборів виключили з членів кружка 13 осіб [42, арк. 3–5].

З початком окупації Галичини російськими військами в 1914 р. Українське педагогічне товариство, як й інші культурно-просвітницькі та молодіжні товариства, потрапило під заборону. У приміщеннях українських організацій окупанти проводили обшуки, грабували й нищили майно, палили літературу, документи.

Після воєнних лихоліть 1914–1919 рр., у квітні 1920 р. відновлено діяльність Головної управи УПТ [378, с. 36]. На червневій конференції 1920 р. в м. Львові за участю представників провідних політичних, культурних й економічних організацій товариство було визнано верховним органом у шкільних справах. Під керівництво УПТ переходили всі приватні українські школи, без його дозволу не могла бути заснована жодна інша шкільна установа. Розроблена товариством програма закладення шкіл була націлена на розвиток фахової освіти та селянських бурс [378, с. 36; 480, с. 5]. 25 грудня 1922 р. на першому повоєнному з'їзді організації було проголошено відновлення Українського педагогічного товариства [378, с. 36].

Двадцять третього червня 1926 р. затверджено новий статут УПТ, згідно з яким організація отримала нову назву – «Рідна школа» – Українське педагогічне товариство (скорочено – «Рідна школа»). Головним завданням рідношкільної організації став розвиток українського шкільництва. Шляхи досягнення накресленої мети були широкими: від утримання всіх типів шкіл, навчально-виховних закладів, бурс та інститутів, будівництва навчальних приміщень до проведення різноманітних освітніх курсів, організації бібліотек, видання шкільної і дитячої літератури, проведення аматорських театралізованих вистав, концертів, урочистостей, свят, забав тощо. За статутом кружки одного повіту могли утворювати Повітовий союз кружків «Рідної школи» [378, с. 41–42].

У м. Товмач дозвіл на заснування кружка УПТ ім. Т. Шевченка отримано в грудні 1924 р. Установчі збори відбулися на початку 1925 р. Осередок налічував 53 члени, до нього зокрема ввійшли відомі державні й місцеві громадсько-політичні та військові діячі доби ЗУНР: Іван Макух, Лев Кликайло, Семен Солонина, о. Зеновій Кисілевський, о. Євстахій Тесля, Ігнатій Лошнів, Амброзій Кадайський. Головою кружка обрано пароха с. Гринівці о. З. Кисілевського, а його заступником – І. Макуха [43, арк. 3–4]. Кружок не мав власного приміщення, а тому тимчасово містився в приватному будинку Івана Макуха. Засідання керівництва відбувалися щомісячно [43, арк. 70]. При осередку функціонувала бібліотека для дітей [43, арк. 19].

У 1926 р. чисельність кружка зросла до 77 осіб, з них: селян – 41, міщан – 9, священників – 6, народних учителів – 5, купців – 4, студентів – 3, ремісників і державних урядників – по 2, приватних урядників, адвокатів, залізничників – по 1, інших професій – 3 [43, арк. 9]. Члени товмацького осередку регулярно проводили збірки на «коляду» (напередодні й під час Різдвяних свят. – *І. Ф.*), на «писанку» (напередодні й під час Великодніх свят. – *І. Ф.*) для потреб «Рідної школи». Зокрема, в 1927 р. кружок з 380 зл. власних доходів спрямував на освітні потреби товариства – 320 зл. [43, арк. 19].

Рідношкільна організація в м. Товмач виконувала функції повітового кружка. До кола його діяльності належали три судові повіти: Товмацький, Тисменицький та Отинійський. У жовтні 1933 р. Товмацький повітовий кружок «Рідної школи» став членом Повітового союзу кружків «Рідної школи» в м. Станиславів [43, арк. 74]. На той момент Повітовий союз охоплював п'ять судових округів – Богородчанський, Станиславівський, Отинійський, Тисменицький і Товмацький [154, арк. 121], які своєю чергою належали до двох повітів – Станиславівського й Товмацького. Очільником повітового кружка обрано о. Романа Ріпецького [43, арк. 67], а керівником Повітового союзу кружків – Костя Воевідку [157, арк. 153; 354, с. 419]. Повітовий союз кружків координував діяльність усіх осередків товариства на місцях [440, с. 174]. Враховуючи розгалужену мережу осередків «Рідної школи» (у Станиславівському повіті діяли 53 кружки, а в Товмацькому – 39, тобто Повітовий союз кружків опікувався 92 місцевими організаціями) [354, с. 419], ця справа була непростюю.

У 1935 р. кружок у м. Товмач клопотав перед Головною управою щодо можливості прийняття у свої лави місцевої спортивної секції копаного м'яча «Чайка», яка раніше функціонувала при осередку товариства «Каменярі» [43, арк. 75; 429, с. 303]. Оскільки «Рідна школа» мала за мету «заспокоєння потреби народу на полі шкільництва... й виховання», але водночас не могла залишитись осторонь справи фізичного виховання й плекання фізичної культури, тому вище керівництво рекомендувало низовій організації прийняти кожного спортсмена окремо, а не організованим гуртком. Після прийняття нових членів кружок мав створити комісію для фізичного виховання, яка б розробила план фізичного виховання й розвивала б цей напрям діяльності [43, арк. 78].

Однією зі слабких сторін усієї рідношкільної організації Товмаччини стала справа організації дошкільного виховання. З проаналізованих звітів помічаємо, що дитячі садки було підготовлено лише в с. Олеша, с. Стриганці, с. Королівка, с. Гостів, с. Рошнів, с. Остриня, с. Грушка, с. Олешів, проте й ті очікували

дозволу на відкриття. Жоден дитячий садок не мав «провідниць», що ставило під загрозу функціонування дошкільних установ [43, арк. 128].

Наприкінці грудня 1938 р. Головна управа «Рідної школи» дозволила заснувати в м. Товмач Повітовий союз кружків «Рідної школи» [43, арк. 108]. 26 лютого 1939 р. мали відбутися перші загальні збори Товмацького повітового союзу кружків «Рідної школи» [43, арк. 113]. Однак влада заборонила його створення, мотивуючи тим, що така інституція могла стати причиною зростання небезпечних політичних настроїв і загрозою безпеці й громадському порядку, а це суперечило статутній діяльності товариства. Цікаво, що рішення про заборону заснування Повітового союзу кружків не було підписано старостою чи його заступником власноручно, а тому викликало в керівництва сумніви щодо правомочності такого рішення [43, арк. 114–115].

У м. Тисмениця кружок ім. Івана Франка УПТ відновлено 7 липня 1923 р. Щоправда, з передвоєнної документації, окрім статуту кружка за 1912 р., на який можна було опертися в разі запитів з боку тогочасної польської влади, не залишилося жодного документу. Головою кружка обрано адвоката Ярослава Шипайла. Осередок містився в одному з приміщень Українського народного дому [42, арк. 4]. Для потреб Головної управи кружок 7 січня 1926 р. здійснив у місті та в селах Тисменицького судового округу збірку на «коляду». Сума збірки виявилася невелика, оскільки два дні перед тим, 5 січня, місто спіткало лихо: згорів Український народний дім, а тому левову частку жителі пожертвували на його відбудову. Цікаво, що керівництво товариства в м. Львів поставилося з розумінням і наказало всі кошти, заколядовані місцевою організацією, спрямувати на відбудову Народного дому. У 1926 р. осередок УПТ налічував 30 членів. [42, арк. 8].

На початку травня 1928 р. Головна управа «Рідної школи» констатувала повний застій в організаційній діяльності кружка у м. Тисмениця. Очевидно, що висновок вищого керівництва був не безпідставним, адже перереєстрацію кружка УПТ на кружок «Рідної школи» здійснено лише 13 вересня 1929 р. [373, с. 256].

В умовах політики пацифікації та полонізації, яку проводив польський уряд щодо українського населення на початку 1930-х рр., робота рідношкільної організації спрямовувалася на плекання й популяризацію української мови, історії, культури, традицій. Кошти, виручені від проведених культурно-просвітницьких заходів, як правило, частково йшли на «Рідну школу», а частково – на закупівлю навчальної та художньої літератури для читалень і бібліотек «Просвіти». 3 грудня 1933 р. кружок «Рідної школи» в залі Українського народного дому влаштував 3,5-годинний концерт на честь Івана Франка. Дохід від концерту в розмірі 50 зл. члени кружка спрямували на закупівлю книжок для читальні місцевого товариства «Просвіта» [162, арк. 171]. 8 січня 1935 р. аматорський гурток кружка поставив на сцені Народного дому п'єсу Ієроніма Луцика «Вифлеємська ніч». Кошти від вистави скеровано на закупівлю книжок для місцевої бібліотеки. 9 лютого 1936 р. члени осередку організували безкоштовне Свято ялинки з іграми та забавами для дітей, а 19 липня – фестин із забавою в міському парку [373, с. 256–257].

У 1933 р. головою рідношкільної організації було обрано Володимира Островського – сина Атаназія Островського. Кружок налічував 48 членів, з яких 32 чоловіки, 16 жінок [42, арк. 30]. За сприяння місцевого осередку товариства відкрито три дитячі садки, у кожному з яких перебувало від 18 до 20 дітей [42, арк. 38]. (Додаток Б.1)

Хоча товариство «Рідна школа» позиціонувало себе позапартійною інституцією, за вплив над ним велася активна міжпартійна боротьба. Припускаємо, що до середини 1920-х рр. тисменицький осередок УПТ знаходився у сфері інтересів місцевого осередку Української радикальної партії, адже голова кружка Атаназій Островський був делегатом з'їзду УРП, що відбувся 22–23 березня 1919 р. в м. Станиславів. Починаючи з другої половини 1920-х рр. кружок «Рідної школи» ім. Івана Франка, ймовірно, перейшов під вплив Українського національно-демократичного об'єднання, позаяк головою рідношкільної організації був Ярослав Шипайло, який очолював тисменицьку партійну організацію УНДО. Не виключаємо, що поряд з УНДО певний

контроль над «Рідною школою» у м. Тисмениця мала й Організація українських націоналістів, оскільки до керівництва кружка в 1930-х рр. входили члени ОУН Володимир Островський, Теодор Белей, Євстахій Федик, Павло Рекетчук [490, с. 8].

У м. Отинія Товмацького повіту кружок ім. Михайла Коцюбинського створено у квітні 1932 р. Головою обрано Костя Козловського [34, арк. 4]. Організація налічувала 39 членів, з яких міщан – 5, ремісників, державних службовців і залізничників – по 3, священників, адвокатів і приватних підприємців – по 2, підприємців і промисловців, народних учителів, лікарів, інженерів та студентів – по 1, безробітних – 14 [34, арк. 9].

У 1933 р. в Отинійському судовому окрузі функціонували кружки «Рідної школи» в с. Баб'янка, с. Ворона, с. Виноград, с. Гостів, с. Закрівці, с. Нові Кривотули, с. Струпків, с. Угорники [34, арк. 8, 12].

З метою створення нових осередків та залучення членства керівництво кружка в м. Отинія 20 лютого 1934 р. провело «районову» рідношкілну «анкету» за участю 131 представника з усіх 19 громад Отинійщини, а саме: м. Отинія – 18 осіб, с. Ворона – 20, с. Угорники – 11, урочище Загребля в м. Отинія – 10, с. Закрівці і с. Струпків – по 9, с. Виноград – 8, с. Красилівка – 7, с. Голосків і с. Торговиця – по 6, с. Молодилів – 5, с. Нові Кривотули, Старі Кривотули і с. Хлібичин лісний – по 4, с. Сідлиська-Бредтгайм (тепер с. Сідлище Коломийського району Івано-Франківської обл. – *І. Ф.*) – 3, с. Глинки, с. Гостів і с. Скопівка – по 2, с. Грабич – 1. Участь у зібранні брали також уповноважені від Станиславівського повітового союзу кружків «Рідної школи» інженер Степан Романюк і Дмитро Савчак [34, арк. 16]. Зазначимо, що цей захід мав певні позитивні результати, оскільки громади с. Молодилів та с. Сідлиська-Бредтгайм вирішили заснувати кружки [34, арк. 19].

З 1936 р. спостерігався певний занепад у роботі кружка в м. Отинія, який на той час налічував лише 22 члени. За поточний рік до організації вступило тільки сім нових членів. Керівництву осередку не вдалося заснувати дитячі садки в м. Отинія, селах Виноград, Гостів, Закрівці [34, арк. 38]. Проведена

14 липня 1937 р. Головною управою «Рідної школи» перевірка кружка виявила його низький рівень організаційної праці. Наочним прикладом інертності тутешньої організації стали останні загальні збори, участь у яких брали лише 11 членів. Цієї кількості присутніх було недостатньо навіть для обрання керівних органів кружка [34, арк. 40].

Більш активно виявилася культурно-освітня робота кружка «Рідної школи» в м. Отинія та її осередків, яка проводилася в 1930-х рр. Так, 21 травня 1933 р. члени рідношкільної організації поставили виставу «Радник зажурився» в с. Старі Кривотули [162, арк. 77], 15 жовтня і 26 грудня 1933 р. – вистави «Радник зажурився» і «Чорноморці» у присілку м. Отинія – німецькій колонії Мікульсдорф [162, арк. 148]. Виручені кошти від проведених заходів спрямовано на закупівлю книжок для рідношкільної бібліотеки та на потреби самої організації [162, арк. 182].

Якщо, приміром, читальні товариства «Просвіта» в австрійський період були засновані й діяли практично в кожному селі Товмаччини, то кружки «Рідної школи» в селах почали активно створювати лише в середині 1920-х – першій половині 1930-х рр. Стараннями керівництва кружків у м. Товмач, м. Тисмениця, м. Отинія засновано рідношкільні осередки в с. Стриганці (1925 р.) [40, арк. 2; 41, арк. 3], с. Антонівка (1928 р.) [8, арк. 6], с. Юрківка (1928/1933 р.) [46, арк. 1], с. Олешів (1930 р.) [31, арк. 7], с. Баб'янка (1932 р.) [9, арк. 1], с. Рошнів (1932 р.) [38, арк. 1], с. Бортники (1933 р.) [10, арк. 1], с. Братишів (1933 р.) [11, арк. 2], с. Будзин (1933 р.) [12, арк. 1], с. Буківна (1933 р.) [13, арк. 1], с. Виноград (1933 р.) [14, арк. 1], с. Вікняни (1933 р.) [43, арк. 68], с. Ворона [43, арк. 128], с. Горигляди (1933 р.) [18, арк. 1], с. Гостів (1933 р.) [19, арк. 1], с. Грушка (1933 р.) [20, арк. 1], с. Делева (1933 р.) [21, арк. 1], с. Довге (1933 р.) [22, арк. 1], с. Долина [43, арк. 128], с. Закрівці [34, арк. 8], с. Колінці (1933 р.) [25, арк. 1], с. Королівка (1933 р.) [26, арк. 1], с. Кутище (1933 р.), с. Липа біля Новосілки (1933 р.), с. Надорожна (1933 р.) [43, арк. 68], с. Нижнів, с. Нові Кривотули, с. Новосілка [43, арк. 128], с. Олеша (1933 р.) [32, арк. 1], с. Остриня (1933 р.) [33, арк. 2], с. Палагичі (1933 р.)

[35, арк. 3], с. Підпечери [162, арк. 90], с. Прибилів (1933 р.) [37, арк. 1], с. Старі Кривотули [162, арк. 161], с. Слобідка, с. Струпків, с. Торговиця [43, арк. 128], с. Угорники (1933 р.) [44, арк. 2], с. Чернолізці (1933 р.) [45, арк. 1], с. Гринівці [43, арк. 68], с. Клубівці (1934 р.) [23, арк. 1], с. Марківці (1934 р.) [28, арк. 4; 29, арк. 2], с. Озеряни (1934 р.) [30, арк. 3], с. Хотимир [43, арк. 68], присілку Долішні городи с. Ляцьке Шляхецьке (1934 р.) [27, арк. 2], с. Голосків (1937 р.) [15, арк. 1]. Не охопленим рідношкільною організацією залишилось с. Пужники [43, арк. 128].

Перший сільський кружок «Рідної школи» на Товмаччині засновано в с. Стриганці з ініціативи місцевого пароха о. Софрона Левицького. Установчі збори кружка УПТ ім. Т. Шевченка відбулися 13 вересня 1925 р. [43, арк. 8]. У червні 1926 р. організація налічувала 30 членів, а в 1936 р. зросла до 81. Керівництво кружка проводило освітні «відчити», організувало хор «доросту» під керівництвом Лева Осадци та аматорський гурток, проводило активну роботу щодо влаштування курсу «трикотарства» для молоді [40, арк. 16].

Стараннями товариства в с. Стриганці 29 листопада 1936 р. відбувся концерт стрілецької пісні. До програми концерту ввійшли: декламування віршів, співи соло та дуєтом, виконання музичних творів на скрипці в супроводі гітари, показ вправ, хорові виступи. Вступне слово про значення стрілецької пісні виголосила Стефанія Осадца, а дівчата під її орудою виконали гімнастичні вправи. Дуєти і терцети в супроводі гітари виконали під проводом професора Олекси Пеліха члени дитячого кружка «Рідної школи» з с. Рошнів. Федір Грималюк захопив слухачів грою на скрипці, виконавши в гітарному супроводі в'язанку стрілецьких пісень та музичну композицію «Спомин з гір». Декламування й хорові композиції виконали місцеві школярі під проводом Лева Осадци. Захід проігнорували члени місцевих осередків «Просвіти» та «Сільського господаря», вороже налаштовані до рідношкільної організації [263, с. 4].

Приводом до заснування осередку товариства в с. Юрківка стало закриття Повітовою шкільною радою однокласної народної школи через нібито

недостатню кількість дітей і приєднання навчального закладу до школи в с. Рошнів. Не бажаючи навчати своїх дітей в утраквістичній школі та не наражати їх на переохолодження в зимовий період, жителі вирішили побудувати власний шкільний будинок й одночасно заснували кружок товариства [47, арк. 1; 340, с. 4]. При введенні шкільного будинку в експлуатацію комісія Повітової шкільної ради визнала споруду непридатною для навчання через буцімто порушення будівельних норм (занизький будинок і завузькі вікна) [206, с. 4]. За аналогічних обставин відбулося створення осередку «Рідної школи» в с. Антонівка [8, арк. 3].

У с. Будзин кружок «Рідної школи» ім. І. Мазепи засновано у квітні 1933 р. Головою став Петро Комаршук. Осередок налічував 38 членів, з яких селян – 30, учителів – 3, студент – 3, підприємці – 1, інженери – 1 [12, арк. 1]. За рік чисельність кружка зросла до 50 осіб (35 чоловіків і 15 жінок) [12, арк. 6]. Сходини відбувалися щонеділі та в святкові дні. Протягом квітня-серпня 1933 р. члени кружка влаштували одномісячний курс співу для 17 хлопців і 15 дівчат, читали лекції про рідношкільну роботу (7 липня, 60 слухачів), про молодь (12 липня, 35 слухачів), з історії України (19 серпня, 71 слухач) [12, арк. 2–5].

Досить активно діяв кружок «Рідної школи» ім. І. Франка в с. Рошнів під головуванням місцевого пароха о. Я. Гавацького. Осередок засновано наприкінці 1932 р. Він налічував понад 60 членів [38, арк. 7–9]. Учасники товариства вели наполегливу роботу щодо організації в селі дитячого садка, який відкрито в 1937 р. Він функціонував протягом двох літніх місяців під орудою виховательки Марії Гриньків з м. Станиславів [38, арк. 20]. При рідношкільній організації діяв «доріст», яким опікувався Олекса Литвин. На своїх сходинах, що проходили під керівництвом професора Олекси Пеліха, юнацтво слухало лекції з історії України, математики й природи. Організований з членів «доросту» молодіжний хор брав участь у святкових заходах в м. Товмач, с. Вільшаниця, с. Милування, с. Юрківка, с. Ямниця Станиславівського повіту [38, арк. 16]. У грудні 1936 р. члени місцевого

товариства провели в селі шкільний плебісцит за навчання дітей українською мовою [38, арк. 20].

Кружок «Рідної школи» ім. М. Шашкевича в с. Палагичі засновано 26 березня 1933 р. Головою осередку обрано Федора Козака [35, арк. 3]. Проте вже 15 серпня 1933 р. ініціативна група з 15 осіб на чолі з Олексою Мериндою звернулася до Головної управи за дозволом заснувати кружок ім. І. Франка [35, арк. 6]. Ймовірно це було пов'язано з тим, що місцевому осередку УСРП, очільником якого був О. Меринда, не вдалося взяти новостворену організацію під свій контроль. Отримавши відмову, радикали вдалися до дискредитації керівництва й окремих членів рідношкільної організації. Зокрема на сторінках часопису «Громадський голос» йшлося про те, що при кружку ім. М. Шашкевича функціонувала протиалкогольна секція «Відродження», члени якої, а між ними й студент права Микола Драганчук, неодноразово справляли гучні забави з алкоголем [332, с. 7–8]. Як виявилось, допис у газеті був чистої води наклепом, оскільки в одному з наступних номерів розміщено спростування М. Драганчука щодо неправдивих закидів [321, с. 7]. Стосовно відносин з іншими українськими інституціями, тут слід зазначити, що ставлення до рідношкільного кружка з боку «Просвіти» було досить ворожим. Але воно й не дивно, адже остання перебувала у сфері впливу УСРП. Попри перешкоди, організація кількісно зростала. У березні 1934 р. товариство налічувало 84 члени, з яких 28 жінок [35, арк. 13].

Однією з останніх на Товмаччині була створена рідношкільна організація у с. Голосків. Ще не отримавши згоди Головної управи, кружок уже 9 травня 1937 р. провів свої установчі збори, на яких обрано керівництво на чолі з Паньком Меланюком. Довідавшись про порушення процедури закладення товариства, Товмацьке повітове староство зажадало від місцевого осередку підтвердження дозволу. Поспішні дії членів-засновників загрожували припиненням роботи кружка. Тому Головна управа надала виняткову згоду на заснування організації, але за умови поручення голови Повітового союзу кружків [15, арк. 1–4]. А от в с. Петрилів вище керівництво «Рідної школи» не

дало дозволу на закладення кружка через те, що члени ініціативної групи не вступили до товариства [36, арк. 3].

У цілому перед початком Другої світової війни в 1939 р. на Товмаччині функціонували 39 зареєстрованих осередків, ще 7 перебували на стадії реєстрації. У Товмацькому судовому окрузі діяло 25 кружків, з яких 1 – міський, 24 – сільські. Діяльних кружків було 14 (зокрема в с. Братишів, с. Грушка, с. Олеша, с. Остриня, с. Палагичі, м. Товмач), менш активних – 7, бездіяльних – 4. До останніх належали кружки в с. Липа біля Новосілки, с. Нижнів, с. Новосілка, с. Озеряни. В Отинійському судовому окрузі функціонувало 13 кружків, з яких 1 – міський, 12 – сільські. Найактивніших кружків – 6 (зокрема в с. Виноград, с. Гостів, с. Голосків, м. Отинія), менш активних – 1, бездіяльних – 6 (с. Ляцьке-Шляхецьке, с. Нові Кривотули, с. Старі Кривотули, с. Струпків, с. Торговиця, с. Ворона). Останній був заборонений 12 квітня 1939 р. за антидержавну діяльність. У Тисменицькому судовому окрузі діяло 8 кружків, з яких 1 – міський, 7 – сільських. Діяльних кружків – 6 (зокрема в с. Рошнів, с. Стриганці, с. Марківці), недіяльних – 2 (с. Клубівці, с. Вільшаниця), які були заборонені владою за протистатутну й антидержавну діяльність [165, арк. 19]. У цілому в повіті діяльних кружків було – 26, менш активних – 8, бездіяльних – 12. У середньому чисельність кружка складала 25–80 членів. Загальна кількість членів товариства «Рідна школа» на Товмаччині становила понад 1500 осіб [43, арк. 128]. (Додаток Б.2).

У післявоєнний період повітові кружки товариства «Рідна школа» успішно функціонували й в інших покутських повітах. (Додаток Б.3)

У м. Коломия діяльність кружка УПТ відновлено на початку 1920-х рр. [24, арк. 43]. З 1931 р. головою кружка й одночасно керівником Повітового союзу кружків «Рідної школи» в м. Коломия був адвокат Ярослав Шипайло, який переїхав з м. Тисмениця [24, арк. 6; 352, с. 89; 369, с. 272]. Кружок орудував діяльністю жіночої учительської семінарії, жіночої гімназії, приватної народної коєдукаційної 4-класної школи, в яких освітнім процесом було

охоплено 285 дітей [24, арк. 34–35]. Осередки рідношкільної організації діяли в 60 із 84 населених пунктів Коломийщини [24, арк. 159–161].

У м. Городенка кружок ім. Т. Шевченка УПТ відновив роботу на початку 1920-х рр. [17, арк. 3; 360, с. 136; 370, с. 147]. Осередок утримував й опікувався 6-класною гімназією, у якій навчалося 128 учнів, вів курси для неграмотних та тримісячні курси для дівчат [17, арк. 19–20]. У 1934 р. на території Городенківського повіту діяли 37 кружків, членами яких були 1841 особа. Найпотужніші осередки були в с. Обертин, с. Тишківці, с. Серафінці, с. Вербівці, с. Торговиця, с. Жуків, с. Чернятин, с. Городниця, с. Чортовець, с. Незвисько, с. Гарасимів, с. Поточище [16, арк. 1–3; 17, арк. 168].

Кружок Українського педагогічного товариства в м. Снятин відновив свою діяльність у 1919 р. Поле роботи осередку УПТ охоплювало 41 громаду з населенням понад 70 тис. осіб [39, арк. 68]. У 1922–1927 рр. кружок очолював Іван Семанюк (Марко Черемшина) – український громадський діяч, адвокат, доктор права, видатний письменник [39, арк. 4]. У вересні 1920 р. в м. Снятин відкрито два класи реальної гімназії, в якій навчалося 55 дітей [39, арк. 31]. У вересні 1925 р. відкрито 6-класну бурсу. Навчальний заклад утримувався виключно коштом місцевого УПТ. Тут навчалося 12 учнів, при мінімальній потребі – 25 [39, арк. 97].

Попри ведення успішної освітньої роботи, кружок у м. Снятин був не активний в організаційному плані. Станом на жовтень 1925 р. не засновано жодного осередку в селах повіту [39, арк. 99]. Особливо на Заболотівщині, де були поширені «селянські ради», члени яких виступали проти «буржуйної «Рідної школи»», зривали збори, як тільки заходила мова про рідношкільну організацію [39, арк. 32].

Досить цікавою і показовою є інформація з часопису «Діло», на сторінках якого періодично подавалися статистичні відомості про складання пожертв на потреби «Рідної школи» в повітах Східної Галичини. Приміром, у листопаді 1924 р. з 64 населених пунктів Товмаччини на «Рідну школу» жертвували кошти лише 7 громад. Сума склала 116,39 зл. [208, с. 4] І це при тому, що в

повіті налічувалось понад 80000 українців. Натомість у Надвірнянському повіті з 33 населених пунктів 6 громад жертвували 282,50 зл., Богородчанському – 5 громад з 37 пожертвувало 301,07 зл. [296, с. 3].

Ситуація зі збіркою коштів на потреби рідношкільного товариства змінилася за рік. У квітні 1925 р. жителі 14 громад Товмацького повіту жертвували на «Рідну школу» 463,42 зл. У той же час на Надвірнянщині зібрали 255,68 зл., Богородчанщині – 276,50 зл., у Станиславівському повіті – 195 зл., Снятинському – 202,93 зл., Коломийському – 404,79 зл., Городенківському – 498,70 зл. [194, с. 3]. Як бачимо, саме покутські повіті були лідерами зі збірки коштів.

Товариство «Рідна школа», як й інші культурно-просвітницькі організації, діяли до осені 1939 р. Зі встановленням радянської влади рідношкільна праця була заборонена, а осередки зліквідовано. Окремі члени товариства перейшли на нелегальне становище та продовжували боротьбу в 1940–1950-х рр, але тепер уже збройну [489, с. 151].

Отже, заснування в 1881 р. Руського педагогічного товариства (з 1912 р. – Українського педагогічного товариства, з 1926 р. – «Рідна школа») стало відповіддю української національно-свідомої інтелігенції на упереджену освітню політику, яку проводив австро-угорський уряд у сфері українського шкільництва. Українське педагогічне товариство поставило собі за мету через організацію освітніх курсів, створення й утримання шкільних і дошкільних закладів, бурс, гімназій та інститутів, видавництво україномовної навчальної і художньої літератури дати українській дитині українського вчителя, виховати її рідною мовою в рідній школі. В австрійський період на Товмаччині філія РПТ діяла у м. Тисмениця.

Упродовж 1920-х рр. засновано кружки УПТ «Рідна школа» з функціями повітових в м. Товмач, м. Тисмениця, м. Отинія, а протягом першої половини 1930-х рр. – практично в усіх селах Товмаччини. В умовах нової польської окупаційної політики, робота рідношкільних товариств була спрямована на плекання української мови, історії, культури, ведення й утримання приватних

гімназій, шкіл, дитячих садків у літній період, збирання пожертв на «Рідну школу» й інші освітні потреби, проведення свят і забав для молоді та дітвори, концертів на пошанування видатних українських діячів тощо.

Будучи за статутом позапартійною інституцією, «Рідна школа» часто ставала об'єктом міжпартійних змагань. Керівники місцевих політичних сил нерідко спрямовували діяльність рідношкільних організацій у потрібне їм русло. У цілому осередки «Рідної школи» на Товмаччині були не лише найефективнішою місцевою українською освітньо-виховною організацією краю, але й зуміли стати ідейними та організаційними центрами боротьби за українську школу й розбудову шкільництва краю.

Отже, в 1920–1930-х рр. найактивнішими і найпопулярнішими українськими культурно-просвітницькими інституціями Товмаччини були товариства «Просвіта», «Рідна школа». Головними напрямками їхньої діяльності стали: ведення активної освітньої роботи через заснування гуртків самоосвіти, організацію освітніх лекцій і курсів, підтримка бібліотечної справи, збереження та плекання національної культури і традицій, заснування й утримання дитячих садків, шкільних і дошкільних закладів, бурс, гімназій, видавництво україномовної навчальної і художньої літератури, піднесення національної свідомості українського населення за допомогою активної мистецької діяльності. Саме просвітницький і культурно-мистецький напрями стали найпродуктивнішими формами роботи філій, читалень і кружків українських організацій.

Незважаючи на те, що культурно-просвітницькі товариства «Просвіта», «Рідна школа» декларували свою аполітичність, їхні місцеві осередки – філії, читальні, кружки часто перебували під впливом українських політичних партій: УСРП, УНДО, ОУН, КПЗУ, «Сель-Роб», представники яких нерідко входили до керівних органів того чи іншого товариства. Наприклад, один з керівників УСРП та очільник радикалів Товмаччини, багаторічний голова філії «Просвіти» в м. Товмач Іван Макух став почесним членом товариства. Чимало членів освітньо-культурних організацій були членами тих чи інших політсил або ж

активно співпрацювали з ними. Не раз політична діяльність товариств ставала причиною до припинення владою діяльності місцевих організацій.

Найбільший вплив на культурно-освітнє життя Товмаччини мали партії УСРП та УНДО. Філії і читальні Товмацького судового переважно контролювалися радикалами, а більшість осередків товариств у Тисменицькому й Отинійському судових округах знаходились у сфері інтересів ундовців. Зазначимо, що діяльність осередків культурно-просвітницьких товариств Товмаччини активно висвітлювалася в «радикальному» часописі «Громадський голос» та на сторінках газети «Діло». Нарикінці 1920-х рр. багато осередків освітніх і культурних інституцій краю потрапили під вплив КПЗУ, а з середини 1930-х рр. частину філій, читалень і кружків контролювала новостворена ОУН. Виняток з культурно-просвітницьких товариств становило москвофільське «Товариство ім. М. Качковського», що через свою непопулярність серед населення практично не цікавило жодну політичну партію.

Попри діяльність в умовах окупації, внутрішньо організаційні труднощі та проблеми, культурно-просвітницькі інституції Товмаччини навчали й виховували національно свідоме, освічене, культурне, морально здорове громадянство. Це дало можливість українцям успішно протистояти політиці державного терору польського уряду в національній, освітній і культурній сферах.

[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 144, 146, 147, 148, 154, 155, 156, 157, 159, 162, 165, 187, 189, 193, 194, 206, 207, 208, 229, 248, 249, 263, 271, 290, 296, 306, 307, 321, 327, 328, 332, 338, 340, 345, 352, 354, 360, 369, 370, 373, 378, 382, 385, 393, 394, 409, 413, 419, 424, 425, 426, 429, 435, 437, 440, 443, 460, 467, 472, 473, 474, 480, 482, 483, 490, 500].

РОЗДІЛ 3.

Гімнастично-спортивні товариства

3.1 Національно-просвітницька робота сокільських «гнізд» краю

Наприкінці 1880-х рр. на теренах Східної Галичини активно пропагувалася ідея створення «руханково-спортових» і «пожежно-руханкових» товариств. За зразок бралися польське й чеське товариства «Сокіл».

Початком організованого українського молодіжного руху в Східній Галичині стало створення 11 лютого 1894 р. у м. Львів товариства «Сокіл» [371, с. 15]. Його метою було «виобразувати членів в гімнастиці через спільні вправи, спільні прогульки і відчити», організувати вправи з протипожежної безпеки, стрільби, верхової та велосипедної їзди, плавання, веслування, фехтування, співи й музику, лекції і доповіді з гімнастики, різноманітні товариські змагання, забави, аматорські вистави [455, с. 9].

Також діяльність товариства полягала й у створенні нових сокільських осередків та їх об'єднання в повітові союзи, у проведенні сокільських повітових свят, фестивалів, концертів, аматорських вистав, окружних і краєвих здвигов, спортивних змагань, туристичних мандрівок, організації курсів для підготовки інструкторів сокільського руху, наданні методичної та практичної допомоги низовим осередкам, видавництві методичної й пізнавальної літератури, організації благодійних фондів на користь сокільської організації [371, с. 16].

За структурою товариство «Сокіл» було триступеневою організацією: 1) сокільські «гнізда» (філії, осередки) об'єднувались у 2) Повітовий союз «гнізд», а той входив до 3) Краєвого союзу сокільських товариств. Кожен повітовий союз був представлений одним репрезентантом у Старшинській раді, що здійснювала загальне керівництво Краєвим союзом. Члени товариства за віком поділялися на три категорії: «соколи» і «сокільки» (особи віком 18–30 років і вище), учасники й учасниці (14–18 років) та «доріст» (8–14 років) [371, с. 16].

Діяльність сокільських «гнізд» у містах і містечках в основному полягала у веденні роботи «руханково-гімнастичного» характеру, культивуючи «гімнастику гігієнічну, раціональну і виховуючу». Такі осередки зобов'язані були утримувати гімнастичні зали зі спортивним інвентарем. Натомість у селах «Сокіл» мав «пожежно-руханковий» характер роботи. Першочерговим завданням сільських «гнізд» був порятунок людей і майна під час пожеж, стихійних лих, а також під час «інших життєвих нещасть». Такий осередок, як правило, складався з трьох відділів: рятункового (займався пожежогасінням, порятунком людей і майна), «сикавочного» (обслуговував сикавку. – *І. Ф.*) та водного (відповідав за наповнення сикавки водою) [371, с. 16]. Для набуття навичок і спритності в пожежогасінні сокільство активно займалося фізичними вправами; взимку – здебільшого в приміщенні читалень, улітку – під відкритим небом на сільських площах або майданах. Тіловиховна та культурно-освітня діяльність осередків товариства «Сокіл» мали скристалізувати в української молоді національну свідомість, розуміння свого обов'язку перед Україною, фізичну майстерність, дисциплінованість, готовність до самопожертви задля добра справи [371, с. 16–18].

У зв'язку зі зростанням числа осередків товариства «Сокіл» і для кращої координаційної діяльності Головна старшина в м. Львів, якій підпорядковувались повітові союзи, місцеві філії та «гнізда», змінила назву на «Сокіл-Батько».

Перед початком Першої світової війни в Східній Галичині функціонували 974 осередки товариства «Сокіл», що об'єднували у своїх лавах близько 33000 членів [371, с. 24]. Товариство було найчисельнішою й найвпливовішою молодіжною організацією Східної Галичини з багаторічним досвідом роботи, доброю матеріальною базою, високим кадровим потенціалом [462, с. 281].

В австрійський період на Товмаччині були засновані та діяли сокільські «гнізда» в м. Тисмениця (1903 р.) [63, арк. 5; 423, с. 96], м. Отинія (1910 р.) [418, с. 76], с. Антонівка [48, арк. 45], с. Буківна [51, арк. 38], с. Вільшаниця (1904 р.) [418, с. 76], с. Вікняни (1906 р.) [52, арк. 2], с. Грушка (1904 р.)

[53, арк. 50], с. Долина (1905 р.), с. Закрівці (1904 р.) [418, с. 76], с. Кутище [54, арк. 23], с. Марківці (1904 р.) [55, арк. 26], с. Милування (1904 р.) [56, арк. 14], с. Озеряни (1904 р.) [418, с. 76], с. Олеша (1906 р.) [58, арк. 25], с. Підпечери (1904 р.) [59, арк. 1], с. Пужники [61, арк. 44], с. Пшеничники (1908 р.) [418, с. 76], с. Рошнів (1908 р.), с. Стриганці (1903 р.) [62, арк. 4], с. Торговиця, с. Хом'яківка (1907 р.). Отже, на початку 1911 р. в Товмачькому повіті функціонував 21 осередок товариства. У той же час в Городенківському повіті діяли 4 «гнізда», Коломийському – 2, Снятинському – 1, Надвірнянському – 1, Печеніжинському – 1, Косівському – жодного [418, с. 76]. Мізерне число сокільських осередків було обумовлено великою кількістю січових організацій, що активно діяли в тих повітах. Наведені вище цифри дають вагомий підстави вважати Товмаччину центром сокільського руху на Покутті та Галицькій Гуцульщині.

З вибухом Великої війни в 1914 р. переважна більшість «соколів», маючи непоганий вишкіл, вступила до лав новоствореного легіону Українських січових стрільців, чимало їх було мобілізовано до австро-угорського війська. Багато членів товариства полягли на фронтах війни. Зокрема, із с. Стриганці загинули 23 члени місцевого «гнізда» [62, арк. 81].

Під час російської окупації Східної Галичини товариство «Сокіл» разом з іншими українськими організаціями було заборонене, а окремі його члени зазнали переслідувань і репресій.

З проголошенням у листопаді 1918 р. Західно-Української Народної Республіки тисячі членів українського сокільства, отримавши величезний військовий досвід, вступили до Української галицької армії й стали на захист новоствореної Української держави. У ході польсько-української війни 1918–1919 рр. багато вчорашніх «соколів» поклали голови в боротьбі за свою землю. Приміром, із с. Стриганці загинув 21 член товариства «Сокіл» [62, арк. 81].

Після поразки визвольних змагань та анексії Польщею Східної Галичини, в умовах антиукраїнської, асиміляторської політики нового окупанта розпочався етап відновлення діяльності українського товариства «Сокіл». Наприкінці

жовтня 1920 р., поновивши свою діяльність, «Сокіл-Батько» розпочав роботу над відновленням сокільських осередків. Упродовж 1921–1924 рр. вдалося відродити 43 «гнізда». Однак найменший відступ від статуту трактувався польською владою та поліцією як «політична діяльність», що слугувало підставою для заборони функціонування осередку. Лише протягом 1926 р. у Станиславівському воєводстві було припинено діяльність дев'ятох сокільських «гнізд». Нерідко окупаційні адміністрації на місцях забороняли сокільські товариства через відсутність в останніх засобів пожежогасіння чи за невчасне прибуття на місце пожежі [371, с. 25].

На Товмаччині відновлення сокільських «гнізд» відбулося у другій половині 1920-х – першій половині 1930-х рр. Відродилися осередки в м. Тисмениця (1926 р.) [63, арк. 54], с. Антонівка (1926 р.) [48, арк. 47], с. Стриганці (1926 р.) [62, арк. 30], с. Милування (1927 р.) [56, арк. 20], засновано «гніздо» в м. Отинія (1927 р.) [57, арк. 1]. Отож, наприкінці 1928 р. в повіті діяло п'ять сокільських осередків, що об'єднували у своїх лавах 403 члени, з яких 267 – чоловіки і 136 – жінки. За кількістю осередків і членів товариства серед сусідніх повітів Товмацький повіт поступався лише Станиславівському [167, арк. 5–6; 322, с. 2].

Протягом 1929–1934 рр. поновлено роботу «гнізд» в с. Вікняни (1929 р.) [52, арк. 15], с. Підпечери (1931 р.) [59, арк. 6], с. Грушка (1931 р.) [53, арк. 74], с. Олеша (1934 р.) [58, арк. 35]. Було засновано осередки в с. Петрилів (1929 р.) [60, арк. 26–27], с. Братишів (1931 р.) [50, арк. 11], с. Гринівці (1931 р.) [53, арк. 6], с. Рошнів [64, арк. 1], с. Гостів, с. Закрівці, с. Молодилів [57, арк. 7–14, 18–21, 26, 33], с. Ляцьке-Шляхецьке (1936 р.) [426, с. 5]. (Додаток Г.4)

Ініціаторами відновлення/заснування сокільських товариств були національно свідомі та авторитетні громадяни, які згодом здебільшого й очолювали «гнізда». У деяких селах організаторами нерідко виступали духовні особи. Так, у с. Гринівці ініціатором заснування товариства «Сокіл» став місцевий парох о. Зеновій Кисілевський [53, арк. 6], с. Олеша – о. Корнило

Стрийський [58, арк. 35], с. Підпечери – о. Клим Кульчицький [59, арк. 4], у с. Вікняни – богослов Ярослав Бойків [52, арк. 12].

Численні та найбільш потужні осередки товариства «Сокіл» були в с. Стриганці, с. Підпечери, с. Вікняни, м. Тисмениця, м. Отинія, с. Братишів, с. Антонівка.

У міжвоєнний період так само, як і в австрійській, руханково-пожежна діяльність членів «гнізда» полягала в систематичному занятті гімнастичними вправами та виконанні функцій добровільних протипожежних дружин. Руханкові вправи «соколи» виконували за фаховими підручниками з руханки, як правило, авторства Степана Гайдучка [386–392]. Посібниками сокільських вправ «гнізда» забезпечував «Сокіл-Батько». Для навчання членів руханкових вправ «Сокіл-Батько» часто влаштовував руханкові курси. Наприклад, чотириденний курс проведено 7 квітня 1930 р. в м. Львів, на який кожне «гніздо» делегувало по одному представнику [49, арк. 184; 52, арк. 18].

Свою майстерність виконання вправ члени товариства демонстрували під час сокільських свят і фестинів, що влаштовувалися в кожному населеному пункті, де діяло «гніздо». Скажімо, 4-годинне сокільське свято відбулось 6 серпня 1933 р. в с. Антонівка. Програма заходу складалася з 14 «точок» і включала виконання чоловічим хором в'язанки стрілецьких пісень, спів мішаного хору, вільноручні вправи у виконанні сокільського «доросту», «соколів» і «сокілок», ритмічні вправи до пісень «Боже великий», «Через балку», «Герен» у виконанні «сокілок», вправи палицями та хоруговками у виконанні «соколів», вправи «Вежа» на коні й на драбинах у виконанні «доросту» та «соколів», ігри й забави для найменших. Найбільший успіх у публіки мали ритмічні вправи та виконання «Вежі». Дохід від свята було спрямовано на будівництво місцевого народного дому [48, арк. 52–53]. Аналогічні свята відбулися й в інших населених пунктах, як-от: у с. Нижнів (19 серпня 1933 р.), с. Братишів (27 серпня 1933 р.) [162, арк. 115; 163, арк. 101], с. Вікняни (10 вересня 1933 р. і 7 червня 1936 р.) [52, арк. 52, 72], с. Стриганці (30 серпня 1936 р.) [62, арк. 83].

Окрім місцевих свят і фестинів, сокільські «гнізда» влаштовували ще й «районові» заходи, участь у яких брали два та більше осередки. Так, 8 серпня 1936 р. «районове» свято відбулося у с. Стриганці. Програма свята включала спів хору, виконання вправ, танці, біг. Кульмінацією заходу стали змагання зі ситківки між місцевою командою й сокільською дружиною з сусіднього с. Милування [62, арк. 91].

Крім проведення своїх внутрішньо-повітових заходів, сокільські «гнізда» Товмаччини брали активну участь у святах, організованих їхніми товаришами з сусідніх повітів, зокрема Станиславівського, та іншими українськими культурно-освітніми товариствами. Так, осередок с. Підпечери був учасником сокільських фестинів у с. Угорники Станиславівського повіту, с. Ямниця Станиславівського повіту (серпень 1931 р.), с. Хриплин Станиславівського повіту (30 травня 1932 р.), м. Станиславів (13 червня 1932 р.) [59, арк. 14–15], с. Підлужжя Станиславівського повіту [59, арк. 30–32]. Члени «гнізда» брали участь в повітовому святі з нагоди 50-літнього ювілею товариства «Рідна школа» (м. Станиславів, вересень 1931 р.) [59, арк. 14–15], у святі «Відродження» (с. Милування, серпень 1932 р.) [59, арк. 15–16], Святі молоді (м. Станиславів, 30 червня 1935 р.), святі «Просвіти» (м. Отинія, 1935 р.), Святі «Рідної школи» (с. Драгомирчани Станиславівського повіту, 1935 р.), святі на честь Маркіяна Шашкевича (с. Хом'яків Станиславівського повіту (тепер с. Березівка Івано-Франківського району. – *І. Ф.*), 1935 р.), в поході до могил вояків УСС (м. Станиславів, 16 червня 1935 р.) [59, арк. 33–35; 158, арк. 4].

Невід'ємною складовою руханкової діяльності сокільських «гнізд» були «прогульки». Найактивнішими організаціями, що практикували проведення такого роду спортивно-відпочинкових мандрівок, були осередки в с. Вікняни, с. Стриганці, с. Братишів, м. Отинія, м. Тисмениця.

Наприклад, члени «гнізда» з с. Вікняни протягом 1930–1936 рр. здійснили дві піші 15-кілометрові прогульки до с. Грушка та с. Олешів, одну восьмикілометрову прогульку до с. Олеша, одну семикілометрову мандрівку до с. Палагичі, дві дводенні й три одноденні прогульки до р. Дністер, одну

прогульку на фірах до с. Пужники. У цілому за цей період учасниками прогульок стали майже 170 членів товариства, які подолали відстань в понад 120 км. [59, арк. 32, 49, 52, 75].

Стриганецькі «соколи», окрім піших прогульок до с. Милування, м. Тисмениця, м. Товмач, м. Маріямпіль, с. Крилос, активно практикували лещетарські мандрівки. Так, протягом зимового періоду 1936–1937 рр. вони здійснили прогульки на лещатах до с. Буківна, с. Милування, с. Узин, с. Юрківка. 23 січня 1938 р. 25 членів осередку влаштували восьмикілометрову прогульку на спортивних санках [62, арк. 80, 85, 88, 90–91]. Непересічною для сільського сокільства стала семигодинна наколесницька прогулька на дистанцію 32 км за участю п'яти членів стриганецького «гнізда», проведена 11 липня 1936 р. [62, арк. 85]. Її особливість полягала в тому, що на той час велосипед вартував захмарні кошти.

Інші «гнізда» не менш активно здійснювали прогульки. Приміром, 3 серпня 1930 р. 18 членів тисменицького осередку здійснили мандрівку в одностроях через р. Дністер, до с. Устя зеленого Бучацького повіту (тепер с. Устя-Зелене Чортківського району Тернопільської області. – *І. Ф.*). Однак через відсутність дозволу на носіння сокільського однострою всі учасники були затримані місцевою поліцією та передані до Бучацького староства, яке арештувало їх на п'ятиденний термін [63, арк. 43, 46, 48]. Пішу восьмикілометрову прогульку до с. Вікняни здійснили 10 липня 1934 р. 30 членів осередку з с. Братишів [50, арк. 19].

У лютому 1937 р. шестеро членів «гнізда» в м. Отинія спільно з представниками інших українських організацій брали участь у триденній 96-кілометровій лещетарській прогульці до м. Делятин (тепер селище Надвірнянського району Івано-Франківської області. – *І. Ф.*), а на початку серпня того ж року 11 отинійських «соколів» стали учасниками 10-денної пішої прогульки до Карпат протяжністю 480 км [57, арк. 71]. Окремі члени здійснили пішу прогульку до с. Ямна (тепер у складі Яремчанської міської територіальної громади Івано-Франківської області. – *І. Ф.*) [57, арк. 16]. Не відставало в

лещетарстві й «гніздо» в с. Антонівка, шість членів якого власноруч виготовили лещата та самотужки опановували мистецтво катання [48, арк. 55].

Ще однією складовою руханкової діяльності товариства «Сокіл» були спортивні змагання. Так, у 1935 р. керівництво «гнізда» в с. Підпечери організувало серед членів товариства змагання з бігу на дистанцію 300 м, «штафетового» бігу на 500 м, «скоку в даль», кращі досягнення з якого показали Семен Винничук (4,54 м) і Дмитро Бойчук (4,60 м), «скоку у височінь», переможцями якого стали Микола Дудчак (1,45 м) та Михайло Бойчук (1,45 м) [59, арк. 34–35]. У с. Вікняни 29 травня 1939 р. відбулися змагання з бігу з перешкодами, бігу на дистанцію 1000 м для чоловіків та на 600 м для жінок [52, арк. 80].

Старшина сокільського осередку в с. Стриганці протягом 1935–1937 рр. активно проводила різноманітні легкоатлетичні змагання. Так, 9 травня 1935 р. влаштовано сокільський тризмаг. Програма заходу включала: «скок у височінь» – 1,3 м (кращі результати показали – Білинський, Протас, Кабан, Бельбас), «скок вдовжінь» – 4,5 м (Білинський, Вінтоняк, Кабан, Гасюк), біг на дистанцію 100 м (Гасюк – 13 сек., Кузенко – 14 сек.), 1500 м (Гасюк, Кузенко, Кумгир), 2000 м (результати: 1-е місце – 7,15 хв., 2-ге місце – 7,35 хв., 3-тє місце – 7,36 хв.), поєдинок з копаного м'яча між командами «А» і «Б» (з результатом 1:7) [62, арк. 77–78]. Аналогічні змагання відбулись 14 червня та 17 липня 1936 р. [62, арк. 82, 85].

Окрім комплексних змагань, члени сокільського осередку в с. Стриганці змагалися в індивідуальному й гуртковому бігу на 500, 2000 і 3000 м, бігу з перешкодами (потік – дошка через потік – двометровий паркан – гора – рів), грали в копаного м'яча, ситківку, відбиванку [62, арк. 78, 82, 84–85, 89].

У лютому 1936 р. провід стриганецького «гнізда» провів пробу найкращого «сокола-руховика». Участь в іспиті брали 43 «соколи» та 32 «учасники». Зокрема іспит з «Основ сокільства» члени осередку склали з таким результатом: «дуже добре» – 23 члени, «добре» – 8, «достатньо» – 40, «недостатньо» – 4 [62, арк. 81; 291, с. 4].

У м. Отинія при місцевому товаристві «Сокіл» з 1934 р. активно діяла спортова секція копаного м'яча. Старшина осередку просила в «Сокола-Батька» дозволу вступити до Українського Спортивного Союзу. Однак провід у м. Львів заборонив створення дружини копаного м'яча, бо вважав, що УСС вносить «непотрібний хаос» в сокільську організацію. Натомість рекомендував керівництву «гнізда» придбати руханкові прилади й однострої та подбати про організацію руханки для членів товариства [57, арк. 63–64]. Утім, незважаючи на заборону вищого керівництва, члени осередку брали участь у турнірі з копаного м'яча на першість Українського Спортивного Союзу та в товариських змаганнях з «пінг-понгу» й шахів [57, арк. 71].

Поряд з активною руханковою діяльністю сокільськими «гніздами» Товмаччини велася й протипожежна робота. Остання була менш культивованою. Причиною став гострий брак протипожежного інвентарю, що протягом усього часу існування товариства залишався головною проблемою переважної більшості організацій повіту. Певним виходом з ситуації було позичання протипожежного інвентарю в інших «гнізд» або ж користування громадськими засобами пожежогасіння. Приміром, осередок в с. Антонівка позичав прилади для гасіння у побратимів-соколів з с. Братишів [48, арк. 51], а останні, зі свого боку, позичали в місцевого громадського уряду [50, арк. 15]. Аналогічна ситуація була в «гнізді» с. Стриганці, яке мало у власності 10 пожежних «вужів», але користувалося громадською двоколісною сикавкою [62, арк. 34]. У 1932 р. місцева влада, очевидно, побачивши ефективну протипожежну діяльність стриганецьких «соколів», віддала сикавку їм у постійне користування [62, арк. 43].

Осередок в с. Вікняни користувався сикавкою громадського уряду, а «вужі», гаки, відра та драбини кожен член товариства приносив на пожежу з собою [52, арк. 17]. Однак, у 1930 р. вїйт-поляк заборонив користування сикавкою [52, арк. 25]. Краща ситуація з протипожежним інвентарем була в сокільському осередку с. Підпечери, який мав власні сикавку, пожежну драбину та гаки [59, арк. 16].

Незважаючи на відсутність засобів пожежогасіння, осередки займалися протипожежними вправами, проходили фахові курси, брали активну участь у ліквідації пожеж як у своїх населених пунктах, так і в сусідніх. Зокрема, члени товариства «Сокіл» з с. Антонівка допомагали гасити пожежі в с. Братишів та с. Нижнів [48, арк. 51]. «Гніздо» з с. Братишів ліквідувало пожежу в с. Нижнів [50, арк. 15], а члени осередку з с. Підпечери, окрім ліквідації трьох місцевих пожеж, брали участь у гасінні вогню в сусідньому с. Підлужжя [59, арк. 16]. Аналогічна ситуація була й у с. Стриганці, де тамтешній «Сокіл» протягом 1932 р. ліквідував три пожежі в своєму населеному пункті та гасив вогонь у сусідніх с. Рошнів, с. Юрківка, с. Довге та с. Побережжя Станиславівського повіту [62, арк. 43].

Задля набуття й покращення знань, умінь і навиків з протипожежної справи кожне «гніздо» влаштовувало для своїх членів пожежно-руханкові курси. Зокрема, такий курс відбувся 12–15 березня 1927 р. в с. Стриганці. Він складався з двох частин: вправ із сикавкою та руханкових вправ. У першій частині брали участь 86 учасників, згруповані в три чоловічі відділи й один жіночий, як допоміжний, у другій – один чоловічий відділ та один жіночий по 12 осіб у кожному. Усі вправи виконувалися двічі на день окремо чоловіками й окремо жінками [62, арк. 31].

Окупаційний режим вбачав загрозу в зростанні національної свідомості галичан, а особливо молоді, яка масово перебувала в руханкових, гімнастичних, спортивних, парамілітарних товариствах. Наприкінці 1934 р. уряд ухвалив низку нових законів про товариства, що значно обмежували діяльність сокільських організацій. Наприклад, заняття протипожежною справою тепер ставало прерогативою місцевих осередків «Союзу добровільних пожежних дружин Речі Посполитої», а ведення руханкової роботи дозволялося після узгодження з державним урядом фізичного виховання й військової підготовки. Також членам молодіжних організацій заборонялося займатися політичною діяльністю, а товариствам – залучати до своїх лав неповнолітню молодь. Повітові староства отримували право припиняти діяльність товариств, якщо

останні протягом трирічного терміну не проводили загальних зборів. Такі обмеження призвели до закриття «гнізд», відтоку членства та позначилися на якості роботи місцевих сокільських осередків. Якщо в 1929 р. в Східній Галичині діяло 586 сокільських «гнізд», то після 1935 р. їхнє число скоротилося до 182 [371, с. 26–27; 462, с. 159].

З набуттям чинності нового закону влада розпочала наступ на сокільську організацію. До «гнізда» в с. Вікняни повітове староство надіслало примірник статуту державної добровільної пожежної охорони й вимагало зареєструвати його до 1 червня 1935 р., інакше погрожувало ліквідувати товариство [52, арк. 65]. При тому не брався до уваги той факт, що місцевий осередок змінив свій статут і назву на руханковий ще в 1931 р. [52, арк. 34].

Після зміни з пожежного на руханкове товариство зосередило свою діяльність на веденні руханки, створенні руханкових чет, секцій копаного м'яча, відбиванки, кошиківки, дужання. Гімнастичні прилади виготовляли самостійно або ж купляли за кошти від проведення фестинів, забав, аматорських вистав [52, арк. 43].

Менше пощастило сокільському осередку в с. Стриганці. Ще в березні 1935 р. старшина «гнізда», отримавши попередження від староства, просила вище керівництво дати дозвіл на зміну назви з пожежно-руханкового на руханкове та надіслати примірники статутів [62, арк. 53–54]. 12 травня 1935 р. статут і назву товариства було змінено, але Станиславівське воєводство відмовилося його затвердити [62, арк. 77]. Тому 1 червня 1935 р. Товмацьке повітове староство розв'язало місцеву сокільську організацію [62, арк. 78]. Лише 8 січня 1936 р. відновлено діяльність тамтешнього товариства [62, арк. 85].

З причин незміненого статуту, носіння членами позастатутних спеціальних одностроїв і відзнак, брак засобів пожежогасіння, неможливість займатися протипожежними вправами і пожежогасінням повітове староство в 1936 р. заборонило роботу сокільського осередку в м. Отинія [57, арк. 1, 22, 61–62, 65–

67; 266, с. 4]. Лише в лютому 1937 р. після затвердження воєводством нового статуту товариство поновило роботу [57, арк. 71].

Через перебування сокільського «гнізда» в м. Тисмениця під впливом спочатку КПЗУ, а згодом партії «Сель-Роб», ведення в середині товариства комуністичної пропаганди [63, арк. 56; 169, арк. 10; 373, с. 265–266], організаційну бездіяльність [63, арк. 39; 169, арк. 18; 373, с. 266], відсутність власної домівки, пожежної вартівні, протипожежного інвентарю [63, арк. 41] товмацький повітовий староста 28 січня 1933 р. заборонив роботу місцевого товариства «Сокіл» [63, арк. 56–57; 169, арк. 30; 373, с. 268]. Спроб відновлення осередку не було [373, с. 268]. (Додаток Г.1)

У с. Петрилів ініціатором припинення діяльності сокільської організації виступив сам «Сокіл-Батько». Відповідне звернення до Міністерства внутрішніх справ внесено 14 грудня 1929 р. Вдатися до такого кроку змусила позастатутна діяльність осередку, заснованого колишніми членами забороненого в селі товариства «Луг» [60, арк. 30].

Окрім руханкової та протипожежної роботи, сокільські гнізда організовували численні культурно-просвітницькі, культурно-мистецькі заходи. Згідно зі звітами діяльності «Сокола» в Східній Галичині, наприклад в 1936 р., організовано й проведено 445 культурно-освітніх імпрез, 354 «прогульки», 1405 лекцій на різні теми [383, с. 62]. Шляхом проведення різних свят, фестинів, концертів, постановки аматорських вистав, організації «відчитів», «рефератів», освітніх курсів Товариство «Сокіл» вело активну національно-просвітницьку діяльність.

Скажімо, у с. Антонівка в 1929 р. стараннями керівництва місцевого «гнізда» проведено один фестин, три концерти, дві вистави, шість лекцій з історії України, влаштовано курс для 16 неграмотних учасників [48, арк. 51]. Такі заходи мали певний успіх серед жителів села, оскільки «частина молоді, яка стояла осторонь товариства, вступила до “Сокола”» [48, арк. 56].

У с. Вікняни влаштовувалися свята, фестини, освітні курси, ставилися аматорські вистави як у селі, так і в сусідніх населених пунктах. Крім

«відчитів» про видатних українських постатей та пам'ятних дат про Тараса Шевченка, Симона Петлюру, Дмитра Вітовського, Михайла Міхновського, Богдана Хмельницького, День Злуки, місцеві «соколи» слухали доповіді з пожарництва [52, арк. 31], про шкідливість вживання алкоголю та нікотину, про товариство «Рідна школа» [52, арк. 48]. Тамтешнє «гніздо» влаштувало урочисті академії на честь Т. Шевченка, М. Грушевського, провело панахиду за загиблими вояками УГА, під час великодніх свят організувало збірку коштів для потреб інвалідів війни [52, арк. 66, 70, 74, 79–80].

Членам товариства «Сокіл» у с. Підпечери читали лекції про значення сокільської організації, про руханку й спорт, про кооперацію [59, арк. 15, 37]. Для членів тисменицького осередку виголошували освітні доповіді з астрономії, правил особистої гігієни та шкоди алкоголю для організму людини [59, арк. 41, 54].

У с. Стриганці проводили курси самоосвіти й народних танків, читали лекції з сокільської ідеології, про мету та завдання осередку, про значення Чорного моря, про життя села Стриганці під час воєнних лихоліть. Крім того, стриганецькі «соколи» мали змогу ознайомитись із життєвим шляхом і діяльністю князя Володимира Великого, гетьманів Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, головного отамана армії УНР Симона Петлюри, митрополита Андрея Шептицького, про героїчний чин українців у боях під Крутами та під Базаром. Члени осередку брали участь в пішому поході до стрілецьких могил у м. Станиславів [62, арк. 55, 81, 83, 85, 91]. Аналогічний похід із вшанування пам'яті полеглих вояків УГА здійснили 5 вересня 1928 р. й члени отинійського «гнізда» в сокільських одностроях [57, арк. 26].

На честь полеглих героїв УСС-УГА 6 вересня 1928 р. в м. Станиславів відбулося сокільське свято за участю 157 членів «гнізд» із м. Станиславів, районів Бельведер, Княгинин-Гірка (тепер однойменні мікрорайони м. Івано-Франківськ. – *І. Ф.*), м. Отинія, с. Стриганці, м. Єзупіль Станиславівського повіту, с. Загвіздя Станиславівського повіту, с. Залуква Станиславівського повіту, с. Радча Станиславівського повіту, с. Угринів Станиславівського повіту,

с. Верхня Калуського повіту, с. Устя зелене Бучацького повіту, відпоручників з м. Калущ, м. Печеніжин (тепер селище Коломийського р-ну. – *І. Ф.*). Також на святкуванні були присутні вихованці кружків «Рідної школи» та кілька пластових куренів. Почесний чотирикутник тримали члени «Пласту» й отинійські «соколи» в одностроях під проводом К. Козловського. Програма заходу включала богослужіння, промову посла сейму о. Михайла Ганушевського, виконання учасниками духовного гімну «Боже великий єдиний». Друга частина свята пройшла в залі будинку «Соколу» та включала виконання вправ вільноруч, з хоруговками, вправ «Вежа», на драбинах, стільцях і коні [317, с. 3–4].

Для підняття національного духу жителів та ознайомлення їх з творчістю великого Кобзаря сокільські «гнізда» влаштували Шевченківські свята. Такий захід було проведено 10 квітня 1927 р. в с. Милування на подвір'ї господарської школи. Програма свята включала декламування віршів Т. Шевченка, виконання вправ вільноруч, вправи «Вежа», руханкові ігри. Участь в урочистостях брали члени «Соколу» з с. Стриганці, товариства «Луг» з с. Петрилів і с. Милування, пластуни з м. Тисмениця [56, арк. 20]. Так само й члени сокільського осередку в м. Отинія спільно з представниками інших місцевих товариств організували Свято ялинки, Свято весни, Свято молоді, Свято Героїв Крут [57, арк. 71].

Своєю активною діяльністю сокільські «гнізда» спонукали до заснування осередків в інших населених пунктах Товмаччини. Так, завдяки діяльній роботі «гнізда» в с. Вікняни створенням організацій зацікавились громади с. Кутище та с. Коропець Бучацького повіту (тепер село Чортківського району Тернопільської обл. – *І. Ф.*) [52, арк. 52, 57]. Активними стараннями старшини товариства «Сокіл» у м. Отинія були засновані осередки в с. Гостів, с. Закрівці, с. Молодилів [57, арк. 7–14, 18–21, 26, 33].

Попри енергійну роботу сокільських осередків на теренах Товмаччини були випадки перешкоджання діяльності сокільським «гніздам» з боку місцевих органів влади. Приміром, 26 вересня 1937 р. повітове староство

відмовило в наданні дозволу на влаштування сокільського фестину в с. Рошнів, аргументуючи це тим, що старшина «гнізда» завчасно не повідомила владу про проведення заходу, його мету, не подала програми свята, не вказала ні осіб, які мали мати слово, ані змісту їхніх виступів [64, арк. 1].

У с. Вікняни «соколам» періодично протидіяло польське населення села, яке мало свою пожежну дружину, а староство заборонило носіння сокільських відзнак. 10 вересня 1933 р. під час фестину поліція змусила згорнути велику сокільську хоругву, мотивуючи це нібито проведенням демонстрації [52, арк. 32, 52]. У с. Братишів громадський уряд незаконно вимагав від місцевого «гнізда» 1 зл. податку на Червоний Хрест за кожен влаштовану забаву [50, арк. 16].

Аналізуючи звіти про діяльність сокільських осередків на Товмаччині, доходимо до висновку, що основними проблемами в їх роботі були: відсутність сокільських організаторів, гострий брак протипожежних і гімнастичних приладів, відсутність власних домівок чи приміщень для занять протипожежними й руханковими вправами в зимовий період [48, арк. 55; 52, арк. 76–77].

Товариство «Сокіл», проводячи активну руханкову, протипожежну, культурно-освітню роботу, прагнуло залучити до свого якомога більшу кількість членства, особливо молодь, задля скристалізування в неї ідей глибокої національної свідомості, фізичного розвитку, освіченості в умовах національного поневолення. Найбільш численні та потужні сокільські осередки Товмаччини були в с. Стриганці, с. Підпечери, с. Вікняни, м. Тисмениця, м. Отинія, с. Братишів, с. Антонівка.

Позиціонуючи себе позапартійною інституцією, товариство «Сокіл» не рідко потрапляло у сферу інтересів тієї чи іншої політичної партії. Особливо добре це простежується в міжвоєнний період. Наприклад, «гнізда» в с. Вікняни, с. Підпечери, с. Стриганці перебували під впливом ОУН, а осередок у м. Тисмениця потрапив під контроль спочатку КПЗУ, а згодом партії «Сель-Роб». Однак незважаючи на партійний вплив, постійне перешкоджання

діяльності та переслідування з боку польської адміністрації, сокільський рух не лише встояв перед викликами, але й зумів поширитися далеко за межі Східної Галичини, зокрема на Волинь.

3.2 Січовий і луговий гімнастичний рух

Спорідненим із сокільською організацією було пожежно-руханкове товариство «Січ». Його перший осередок засновано 5 травня 1900 р. в с. Завалля Снятинського повіту стараннями Кирила Трильовського, адвоката з м. Снятин. Основною метою січового руху, так само як і сокільського, була гімнастично-пожежна діяльність. Також січова організація мала намір плекати здоровий дух серед молодого покоління української нації, розвивати й поширювати освіту, організовувати січові «гімнастично-пожарничі» осередки товариства, надавати допомогу при виникненні пожеж, стихійних лих і нещасних випадків, прищеплювати любов до «тілесних» вправ й атлетичних забав, відроджувати історію та культуру, виховувати молодь на славних традиціях Запорізької Січі, на ідеях Тараса Шевченка, Михайла Драгоманова, вести протиалкогольну, протинікотинову пропаганду, підтримувати товариське життя, законність і дисципліну. Чесне трактування кожної справи, карність, дисципліна й внутрішній порядок, самоосвіта, поступ, любов до України повинні були стати засадничими ідеями кожної січової організації і її членів [258, с. 1; 371, с. 31–32].

Січовий рух досить швидко поширився на Покутті та Галицькій Гуцульщині, а до 1902 р. – по всій Східній Галичині. За спогадами Івана Макуха, на Товмаччині осередки товариства «Січ» «росли, як гриби по дощі» [358, с. 120; 359, с. 185]. Вони були створені та активно функціонували в усіх населених пунктах Товмацького судового повіту [358, с. 120; 359, с. 186], зокрема в м. Товмач, с. Антонівка [48, арк. 42–43], с. Горигляди, с. Грушка [359, с. 186], с. Кутище [52, арк. 32; 54, арк. 28], с. Нижнів [359, с. 186], с. Олеша [58, арк. 23], с. Олешів, с. Петрилів [60, арк. 24]. Так само успішно січовий рух поширився й на Тисмениччині. Осередки товариства «Січ» діяли майже в усіх

місцевостях Тисменицького судового повіту, як-от: у м. Тисмениця на Зарічу [373, с. 166], с. Клубівці [414, с. 54], с. Марківці [347, с. 35; 348, с. 88–89], с. Рошнів [362, с. 188–190], с. Стриганці [474, с. 18]. Найпотужніші організації були в с. Петрилів [358, с. 120–121], с. Грушка, с. Олеша, с. Олешів, с. Горигляди, с. Нижнів [359, с. 186]. Січові організації Товмаччини активно брали участь у «районових» січових святах, що почергово влаштовувались по селах (приміром, щорічно в с. Петрилів на день святих Петра і Павла), повітових (у м. Товмач), окружних, що проходили в м. Коломия, м. Городенка, м. Станиславів, і краєвому святі, що відбулось 28 червня 1914 р. в м. Львів [358, с. 121–122].

Популярність січових ідей серед українського населення постійно зростала. Особливо це спостерігалось на Покутті. Свідченням цього був той факт, що в 1912 р. у Товмацькому повіті діяли 38 місцевих товариств [399, с. 220; 416, с. 18], Городенківському – 33 [416, с. 18], Коломийському – 51 [416, с. 17], Снятинському – 53 (1913 р.) [416, с. 16]. У цілому в Східній Галичині напередодні Великої війни функціонувало 916 січових осередків, в яких згуртувалося понад 30 тисяч членів [371, с. 40].

Товариство «Січ» було чітко структурованою інституцією з триступеневою системою управління: Головне товариство в м. Львів, повітові та місцеві «Січі». Задля кращої координаційної діяльності між керівництвом і низовими осередками в 1908 р. на січовому з'їзді в м. Станиславів утворено вищий центральний орган – Головний січовий комітет з центром у м. Коломия. Його очільником обрано Кирила Трильовського [365, с. 13; 366, с. 23].

У грудні 1912 р. з'їзд делегатів «Січей» Східної Галичини ухвалив рішення про створення в м. Львів «Українського Січового Союзу» на чолі з генеральним отаманом К. Трильовським як центральної організації, якій підпорядковувалися всі гімнастично-пожарничі товариства Східної Галичини [315, с. 6–7].

З початком Першої світової війни й окупації Східної Галичини російськими військами товариство «Січ» так само, як і всі інші українські організації, опинилося під заборною. Багато вчорашніх січовиків вступили до

лав січового стрілецтва, інші були мобілізовані до австро-угорської армії. У листопаді 1918 р. чимало членів січового руху стали основою національних збройних сил ЗУНР – Української галицької армії.

Відродження товариства «Січ» на теренах Східної Галичини розпочалося наприкінці грудня 1920 р. з відновлення діяльності Львівської повітової січі. Проте офіційний дозвіл на діяльність січової організації був виданий польською окупаційною владою лише на початку 1922 р. Друкований орган українських радикалів часопис «Громадський голос» на своїх сторінках закликав повсюдно засновувати «Січі»: «Відновлюйте “Січі”, де вони ще приспані воєнним лихоліттям! Закладайте “Січі” там, де їх досі ще не було! В кожному селі, чи місті чи містечку, де тільки лунає українська мова, мусить бути założене гімнастично-пожарниче Т-во “Січ”!» [276, с. 4].

Перше післявоєнне січове свято проведено в м. Львів у 1923 р., друге в 1924 р. [358, с. 343; 371, с. 44]. Третє свято відбулося 21 червня 1925 р. у формі повітового здвигу на площі «Сокола-Батька» в м. Львів з ініціативи львівського повітового отамана Романа Дашкевича. Воно було організоване з нагоди 25-літнього ювілею заснування першої «Січі». На свято прибуло п'ять «Січей» включно з львівською, 18 гімнастично-пожарничих товариств «Луг», одне «братство». Разом брали участь понад 1500 членів, зорганізовані у 24 товариствах. За браком місця до вправ стало 540 січовиків і 260 січовичок. Вони виконали вільноручні вправи та вправи з топірцями. Ремісничка молодь товариства «Сокіл» виконала вправу «Вежа», а учні школи ім. Б. Грінченка виконали танець «Аркан». Після закінчення заходу присутні заспівали «Ще не вмерла Україна» й пройшлися урочистим маршем [316, с. 4].

На Товмаччині протягом першої половини 1920-х рр. у поодиноких населених пунктах були намагання відродити січові осередки. Зокрема, у с. Петрилів лунали заклики до колишніх членів «Січі» відновити товариство й тим самим показати приклад для молоді, зацікавити її товариським життям, спільно згуртуватися для ведення діяльності та придбання протипожежних засобів [333, с. 14].

Польська адміністрація вбачала загрозу у відродженні січових організацій, а тому за найменшої нагоди припиняла роботу осередків. Лише протягом 1922 р. було розв'язано п'ять десятків місцевих «Січей» як таких, що нібито займалися політичною діяльністю. Наступ на січовий рух вівся і в наступні роки, аж поки в 1925 р. влада не видала наказ про остаточну заборону товариства, що призвело до поступового згасання січового руху. Останній осередок товариства «Січ» припинив свою діяльність у 1929 р. у Львівському воєводстві. Більша частина січовиків вступила до новоствореної в березні 1925 р. молодіжної організації «Луг» [371, с. 44–45].

Після кількарічного переслідування й остаточної заборони владою діяльності товариства «Січ» серед старшини визріла ідея щодо створення нової організації, яка продовжувала б поширювати серед українського народу чвертьстолітні січові традиції. З цією метою до Львівського воєводства внесено на затвердження статут товариства «Луг», що був схвалений владою навесні 1925 р. Новостворене товариство також мало стати своєрідним захисником українського народу від національних, культурних і соціальних утисків з боку польської окупаційної влади.

Так само як «Сокіл» і «Січ», товариство «Луг» за своїм спрямуванням було руханково-пожежною організацією, яка надавала допомогу громадянству на випадок пожеж чи стихійних нещасть шляхом виконання протипожежних, руханкових та спортивних вправ, тобто через культуру духу і тіла, виховувала з лугового братства активних членів суспільства [259, с. 1]. Читанням книжок, часописів, влаштуванням освітніх курсів луговики мали виробити власне бачення всіх процесів досліджуваного періоду [252, с. 3].

«Луг» ставив за мету організувати українську молодь, привчити її до громадської роботи, старався поширити між селянською і робітничою молоддю дух солідарності, викорінити з широких мас почуття меншовартості та рабства, натомість виховати з молоді гордих членів української нації, які б пишалися власною історією, культурою, боротьбою свого народу [259, с. 1–2].

Товариство «Луг» було побудовано за триступеневою структурою: Центральна рада лугів у м. Львів і її Виконавчий комітет, повітові та місцеві організації, що на зборах обирали свої лугові ради. При кожному місцевому осередку мав діяти «Лужок» – юнацьке крило товариства [212, с. 1]. З 25 липня 1926 р. почав виходити друкований орган товариства – місячник «Вісти з Лугу», присвячений луговим і січовим справам, просвіті й науці. Того ж року побачив світ «Підручник для руханково-пожарничих Січей та Лугів» авторства Р. Дашкевича, в якому було викладено причини заснування товариства, його цілі й завдання [212, с. 1; 462, с. 469; 502, с. 282].

Перші роки лугової організації минали без значних перешкод. Лугові товариства вправлялися, гуртували та виховували молодь, виконували свої обов'язки в справі пожежогасіння, носили однострої. У червні 1925 р. відбувся перший прилюдний виступ луговиків з нагоди святкування 25-ліття заснування першої «Січі». Про велику популярність лугової організації свідчило стрімке зростання кількості місцевих осередків. Якщо в червні 1925 р. їх налічувалось близько 200 у 52 повітах, то наприкінці 1927 р. – понад 720 товариств, що об'єднували у своїх лавах близько 60 тис. осіб переважно сільської молоді [233, с. 3; 462, с. 470; 502, с. 282].

Перші перепони в діяльності товариства почалися 1926 р. з боку УСРП, керівництво якої захотіло використати лугову організацію та її авторитет для своїх партійних цілей. Задля відновлення єдності товариства «Луг» 8 грудня 1926 р. відбувся Краєвий з'їзд лугів, де більшість делегатів проголосувала проти партійного впливу на організацію, а меншість, у кількості близько 40 осіб, була змушена покинути засідання. З'їзд обрав Виконавчий комітет Центральної ради лугів на чолі з Романом Дашкевичем. Відколовши частину «Лугів», радикали створили свою партійну Головну лугову раду на чолі з Остапом Коберським та видавали часопис «Луговик», зі шпальт якого велося цькування Р. Дашкевича. На його адресу сипалися численні звинувачення в нібито співпраці з комуністами. Усе це робилося з метою привернення уваги поліції до Центральної ради лугів і її керівництва. Треба сказати, що такі дії

УСРП дали певний «результат», оскільки проведені обшуки в членів Виконавчого комітету на певний час скували діяльність Централі [233, с. 4; 371, с. 62–63; 462, с. 470–472].

Маючи особливо великий вплив на Покутті та Галицькій Гуцульщині, УСРП бажала взяти під свій контроль лугові осередки на цих теренах. Для кращої координаційної діяльності, пришвидшення й полегшення організаційної роботи Головна лугова рада в м. Львів на своєму засіданні 30 січня 1927 р. постановила утворити «Покутський луговий союз». Правда, ініціативу в zorganizуванні цього Союзу, підготовку та скликання Покутського з'їзду лугів було передано повітовому луговому комітетові в м. Станиславів. Планувалося, що до Союзу ввійдуть повітові організації з міст Станиславів, Калуш, Богородчани, Надвірна, Товмач, Бучач, Чортків, Заліщики, Городенка, Снятин, Коломия, Кути, Косів, Делятин і судового округу Галич. Центр Союзу, на думку Головної ради, мав міститися в м. Станиславів, хоча вона на цьому не наполягала, залишивши це питання на розгляд з'їзду. Повітовий луговий комітет у м. Станиславів повинен був повідомити про рішення Головної Лугової ради лугові товариства Покуття, а останні, зі свого боку, мали скликати повітові конференції й повідомити про результати. Однак ініціатива так і не була реалізована [205, с. 16].

Зазначимо, що конфлікт у середині «Лугу» був засуджений передовим українським суспільством, пресою («Новий час», «Діло», «Свобода», «Сокільські Вісти» тощо), українськими організаціями, які вважали, що такі дії призведуть до згасання лугового руху й закликали осередки об'єднатися довкола Виконавчого комітету на чолі з Романом Дашкевичем [462, с. 470–472].

Із середини 1927 р. лугова організація стикнулася з новими перешкодами. У липні того ж року влада розв'язала Виконавчий комітет Центральної ради лугів, кільканадцять повітових комітетів та понад 100 місцевих лугових осередків. Відсутність статутної Централі, повітових «лугів», заборона Тернопільським, Станиславівським, Львівським воєводствами в 1929–1930 рр. носіння лугових одностроїв і виконання лугових вправ, що трактувалися як

військові, брак фінансів на купівлю сикавок та протипожежного інвентарю послужили приводом до розпуску товариств. Ще одним ударом для «Лугу» й інших українських товариств стала зміна закону про громадські організації, який вимагав від товариств переходу на нові статuti. З 1189 лугових організацій, що діяли на теренах Східної Галичини, розпущено понад 800, а ті 350, які уникнули розв'язання, здебільшого не проявляли жодної активної діяльності [233, с. 5–6].

У жовтні-листопаді 1932 р. Центральною радою лугів розроблено й затверджено, а з 1933 р. перейдено на новий статут, згідно з яким організацію було перейменовано на «Руханково-спортове товариство «Луг». При Централі створено Уряд фізичного виховання і військової підготовки. Делегати уряду дістали право здійснювати контроль за низовими осередками «Лугу», брати участь у загальних зборах чи засіданнях Старшини, затверджувати підручники лугових вправ, погоджені з владою [233, с. 7–8].

Усі ці процеси торкнулися й лугового товариства Товмаччини, перші осередки якого засновано в с. Буківна, с. Гринівці, с. Грушка, с. Марківці, с. Милування, с. Нижнів, с. Олеша, с. Палагичі, с. Петрилів, с. Підпечери, с. Рошнів, м. Тисмениця, а згодом були закладені та діяли в с. Бортники, с. Братишів, с. Вільшаниця, с. Делева, с. Довге, с. Долина, с. Клубівці, с. Колінці, с. Королівка, с. Одаї, с. Олешів, с. Остриня, с. Пшеничники, с. Стриганці, с. Юрківка [153, арк. 161; 166, арк. 67–68]. Найбільш активні місцеві організації функціонували в с. Милування, с. Грушка, с. Буківна, с. Юрківка, с. Рошнів.

У с. Петрилів перші загальні збори «Лугу» відбулися 6 грудня 1925 р. Про мету, завдання та значення товариства пояснив Дмитро Онищук. До новоствореної організації записалося 100 членів, переважно молодь. До лугової ради обрано найактивніших членів, що на першому засіданні вирішили просити громадський уряд про сикавку для гасіння пожеж, придбати протипожежні прилади, розпочати будівництво власної домівки, провести агітацію в

м. Товмач, с. Братишів, с. Нижнів, с. Новосілка з метою створення там лугових осередків [264, с. 3].

У с. Милування перші загальні збори товариства «Луг» відбулися 27 червня 1926 р. за участю 62 членів, на яких було обрано Раду на чолі з Василем Кузьмиком. Старші місцеві жителі й навіть колишні члени січової старшини неохоче вступали до лав новоствореної організації. Винятком хіба що став Михайло Гавриш (Василишин), який, попри свій поважний 80-літній вік, був активним членом лугового осередку та служив прикладом для решти селян. 5 вересня 1926 р. в селі проведено перше лугове свято, на яке були запрошені товариші з с. Стриганці [212, с. 11; 213, с. 14–15]. Від того часу товариство «Луг» стало справжнім об'єднувачим центром сільської молоді. Осередок налічував понад 200 членів. Луговики піднесли й оживили життя в читальні «Просвіти», вели освітній курс для неграмотних, розвивали кооперативу, взялися за будівництво Народного дому, який урочисто відкрили 18 серпня 1936 р. [216, с. 11; 228, с. 30].

Дванадцятого лютого 1927 р. в с. Милування відбувся «Луговий вечір», де брали участь понад 300 гостей. Програма свята включала спів чоловічого хору, вправи луговиків з топірцями, вправи луговичок з вінцями, декламування віршів «Дивувалась зима», «Не хилайте вниз прапора», танець «Запоріжський танок», сольні танці «Гонта», «Чумак», комедії «Жартівниця» і «Дібрана пара» [216, с. 11]. А 26 квітня 1929 р. милуванський «Луг» влаштував «районове» свято на честь Тараса Шевченка, в якому брали участь луговики з с. Рошнів, с. Юрківка, с. Довге, с. Буківна, с. Палагичі, с. Остриня. До святкової програми ввійшли: марш луговиків, доповідь голови місцевого осередку Миколи Збанського та о. Івана Блавацького про значення великого Кобзаря для українського народу, декламування поем «Тарасова ніч» і «Гонта в Умані», спільні лугові вправи під проводом заступника голови Нестора Дороша, мішані вправи, вправи з топірцями й хустинами [217, с. 11–12].

Двічі, 28 липня 1930 р. і 22 липня 1934 р., в с. Милування проходило окружне лугове свято. У першому святі брали участь 646 луговиків і луговичок

з с. Милування, с. Вільшаниця, с. Остриня, с. Палагичі, с. Рошнів, с. Олешів, с. Буківна, с. Юрківка, с. Пшеничники, с. Колінці, с. Гринівці, с. Братишів та 83 члени товариства «Сокіл» з с. Стриганці, с. Вікняни, с. Антонівка, с. Устя зелене Буцацького повіту. Захід розпочався панахидою за полеглими, опісля відбулися стройовий перегляд усіх товариств, урочиста «дефіляда» учасників, виконання вправ луговиками й луговичками, а на завершення свята дітвора місцевого «Лужка» виповнила кілька народних танців [253, с. 12–13]. (Додаток Г.2)

Участь у другому святі брало 357 членів «Лугу» і 20 членів «Лужка» з с. Олешів, с. Юрківка, с. Вільшаниця, с. Долина, с. Буківна та с. Милування. Після лугового маршу луговики й луговички виконали вправи з палицями, з хустинами, мішані та вільноручні вправи. Окремо здійснили показ вправ і члени «Лужка» з с. Олешів. Місцева «орхестра» зіграла луговий гімн, а хор з с. Долина заспівав кілька пісень. Яскравою «точкою» свята стало виконання танцю «Аркан» при ватрі. Присутній на заході відпоручник Головної старшини товариства «Луг», заступник голови В. Федорчак виголосив промову про значення цього свята для Товмаччини та відзначив високий рівень дисципліни й організованості місцевих осередків. На святкування були запрошені гості з товариств «Сокіл» і «Каменярі» з навколишніх сіл, однак останні, через партійний вплив, не прибули на захід [253, с. 12–13].

Що ж до протипожежної діяльності милуванського «Лугу», то слід відзначити його участь у гасінні пожежі 9 травня 1929 р. в обійсті Володимира Греська. Завдяки швидкому прибуттю та вмiлим діям луговиків і луговичок вдалося локалізувати вогнище загорання і не допустити перекидання вогню на житловий будинок. При ліквідації пожежі свою майстерність показали заступник голови товариства Н. Дорош і скарбник О. Голендер [217, с. 11–12].

У с. Грушка товариство «Луг» засновано 28 березня 1926 р. Осередок налічував 115 активних членів організації на чолі з Михайлом Кузишиним [254, с. 6]. Місцевий «Луг» мав у своєму розпорядженні сикавку. Щонеділі та у свята луговики займалися руханковими вправами [466, с. 71]. З квітня до листопада

1926 р. члени аматорського гуртка при товаристві поставили дві вистави, провели два концерти, присвячені Т. Шевченку та І. Франку. Програма Шевченківського свята складалася зі вступного слова, яке виголосив Михайло Тарко, декламування віршів І. Лазарівим і Параскою Каланюк та виступу хору під диригуванням М. Кузишина. Дохід від свята призначено на придбання часописів і книжок для читальні «Просвіти» й товариства «Луг» [298, с. 6]. Свято І. Франка відбулося 4 жовтня 1926 р. та було присвячене 10-й річниці смерті великого Каменяря. Програма концерту включала виконання гімну «Ще не вмерла Україна», спів мішаного хору, декламування віршів «Наймит», «Великдень», «Великі роковини». У 1928 р. луговики с. Грушка влаштували фестин, а 11 серпня 1929 р. – повітове свято за участю понад трьох тисяч гостей [218, с. 14–15; 252, с. 3, 18–19; 278, с. 12].

Десятого серпня 1930 р. у с. Грушка відбулося лугове свято, куди прибуло 537 осіб з 13 місцевих «Лугів» з с. Грушка, с. Колінці, с. Милування, с. Братишів, с. Королівка, с. Палагичі, с. Юрківка, с. Рошнів, с. Бортники, с. Олешів, с. Пшеничники, с. Гринівці, с. Буківна і 23 члени товариства «Сокіл» з с. Вікняни та близько трьох тисяч глядачів. Свято розпочалося з богослужіння й освячення пам'ятника полеглим героям. Опісля відбулося виконання вправ, дозвіл на яке мали лише три осередки. Решті учасників було заборонено вправлятися. Також через заборону не відбулася спільна дефіляда учасників. Призом для найкраще організованого й вишколеного «Лугу» служив портрет Тараса Шевченка, який дістався луговикам з с. Рошнів [168, арк. 23–25; 222, с. 13].

Щодо протипожежної діяльності товариства варто відзначити участь членів осередку в ліквідації пожежі в с. Бортники, с. Озеряни, де їхню злагоджену роботу та майстерність високо оцінили навіть місцеві поляки. На відміну від с. Милування, у якому колишні січовики не брали участі в діяльності «Лугу», луговики с. Грушка мали добрих наставників і помічників – двох старих січовиків Михайла Тарка й Дмитра Лазаріва [218, с. 14–15].

У с. Олеша товариство «Луг» постало навесні 1926 р. Члени організації займалися руханковими вправами та вправами із сикавкою, читали часописи, книжки. Оскільки виконання вправ не було прописане в статуті, повітове староство вбачало в цьому виконання «недозволених військових вправ», і тому зупинило діяльність осередку, вилучило бібліотеку, майно. Невдовзі роботу місцевого товариства поновлено [214, с. 13–14].

Одним з найчисленніших лугових організацій на Товмаччині був осередок товариства в с. Підпечери, заснований 1926 р. стараннями Ярослава Шипайла, адвоката з м. Тисмениця. У 1927 р. місцевий «Луг» налічував 318 членів, з яких 200 чоловіків і 118 дівчат. Очільником товариства обрано Івана Шкоруту. Щонайменше два рази на тиждень відбувалися сходи, на яких виконувалися вільноручні вправи та вправи із сикавкою. При товаристві діяв аматорський гурток, що ставив вистави майже щонеділі й у святкові дні. Місцевий «Луг» тісно співпрацював з читальнею «Просвіти», працював над втіленням ідеї будівництва власної домівки, надавав допомогу іншим «Лугам» у закладенні осередків [216, с. 12–13].

Осередок товариства «Луг» у м. Тисмениця було засновано на Слободі 20 березня 1927 р. з ініціативи адвоката Я. Шипайла. Головою лугової організації обрано Теодора Камінського, колишнього очільника місцевої «Січі». До товариства вписалися 62 чоловіки та 20 дівчат [216, с. 12; 373, с. 268]. Якщо в перші роки існування тисменицький «Луг» мав тенденцію до незначного збільшення числа членів (у липні 1927 р. – 86 осіб, квітні 1928 р. – 83 (55 чоловіків і 28 жінок), грудні 1931 р. – 80 осіб), то після 1932 р. спостерігається різке зменшення членства до 12 осіб у 1934 р. Очевидно, це було пов'язано зі зміною законодавства щодо діяльності громадських об'єднань, зокрема в частині напрямку роботи, обліку членів тощо. Новий закон вимагав зміни статутів товариств й організацій і їх повторного затвердження владою. Процес переходу на нові статuti та їх затвердження був тривалим, оскільки навмисно затягувався або гальмувався окупаційною адміністрацією, що зі свого боку паралізувало роботу українських товариств й

організацій. Ще однією з причин занепаду місцевого «Лугу» став переїзд його засновника Я. Шипайла до м. Коломия до нового місця роботи. Після 1934 р. лугова організація стала бездіяльною. 14 лютого 1935 р. Станиславівське воєводське управління ліквідувало осередок товариства «Луг» у м. Тисмениця [373, с. 269].

У с. Рошнів товариство «Луг» створено в 1927 р. стараннями Ярослава Велигорського та Мар'яна Павликевича. За кілька років активної діяльності місцевий осередок придбав протипожежні прилади: дві драбини, 20 душениць, 9 гаків; члени організації брали участь у гасінні пожеж у с. Рошнів, с. Юрківка. Також луговики мали власну бібліотеку, що налічувала понад 60 книг. Рошнівські луговики на чолі з Северином Гросбергом були постійними учасниками лугових свят, із вправами виступали в с. Милування, с. Буківна, с. Братишів, с. Грушка, м. Тисмениця, а влітку 1930 р. самі стали організаторами фестину. У серпні 1930 р. за результатами лугового свята в с. Грушка товариство «Луг» с. Рошнів було визнане найкраще організованою й вишколеною організацією Товмаччини, за що отримало в нагороду портрет Тараса Шевченка [216, с. 12–13; 222, с. 13; 224, с. 13].

Товариство «Луг» у с. Буківна засновано в 1927 р. Місцевий осередок налічував 50 луговиків, з яких 45 мали однострої, 20 луговичок і 25 «спомагаючих» членів. За перший рік діяльності лугова організація влаштувала один фестин (16 червня 1928 р.), в якому брали участь 150 луговиків і 100 луговичок, три аматорські вистави, п'ять «відчитів». Через відсутність власної домівки свої вистави буківнянські луговики ставили по селянських стодолах [215, с. 4; 221, с. 9–10].

У с. Юрківка луговий осередок закладено в 1928 р. Головою організації обрано Василя Сторожука. Луговики відразу розгорнули активну діяльність. Вони справно виконували функції сільської протипожежної охорони, проводили лугові свята, влаштовували сходи на честь Героїв Крут, Героїв Базару, Святвечори й спільні вечери, брали участь у Святі «Просвіти» в м. Тисмениця, колядували та збирали пожертви на інвалідів війни, на потреби

Центральної лугової ради у м. Львові, «Рідної школи», на пресовий фонд часопису «Вісти з Лугу». У 1938 р. луговики запланували урочисто відзначити 10-літній ювілей осередку, однак влада заборонила його проведення. Перед початком Другої світової війни товариство «Луг» у с. Юрківка налічувало понад 100 членів, з яких більше 60 мали лугові однострої [170, арк. 33; 184, с. 155–157; 221, с. 9–10; 223, с. 8].

Активні лугові осередки були в с. Бортники [225, с. 17], с. Вільшаниця [219, с. 6; 220, с. 11; 226, с. 13], с. Королівка [224, с. 13], с. Клубівці [227, с. 15], с. Делева [292, с. 49], с. Одаї Гориглядські [313, с. 7].

Між українськими організаціями на Товмаччині існувала певна співпраця. Так, у серпні 1933 р. осередок «Лугу» в с. Долина влаштував фестин, на який прибули запрошені 25 членів сокільської організації з с. Петрів Городенківського повіту й 30 членів товариства «Каменярі» з с. Горигляди. Члени всіх трьох організацій разом виконали гімнастичні вправи та влаштували спільну «дефіляду». Цікаво, що дохід від фестину не був розділений між учасниками, а спрямований на потреби місцевого «Лугу» [162, арк. 114]. У с. Марківці осередок «Лугу» в порозумінні з місцевою кооперативою в лютому 1933 р. разом заснували товариство «Відродження». На зборах ухвалено рішення не палити та не вживати алкоголю під загрозою штрафу 5 зл. Ініціатором створення товариства виступив голова «Лугу» Василь Буртик [162, арк. 29].

У 1935 р. з нагоди 10-ліття створення товариства «Луг» у населених пунктах Товмаччини було проведено ювілейні свята. 22 серпня 1935 р. відбулося лугове свято в с. Одаї, куди прибули «луги» з навколишніх сіл. Близько 300 членів товариства виконали лугові вправи [256, с. 15]. Аналогічне свято відбулося 1 вересня 1935 р. в с. Олеша, участь у якому брали 486 луговиків з с. Олеша, с. Милування, с. Вільшаниця, с. Юрківка, с. Одаї Гориглядські, с. Долина, с. Ісаків Городенківського повіту, с. Коропець Бучацького повіту та понад дві тисячі глядачів. На святкуванні був присутній голова Повітового «Лугу» Осип Колодницький і місцевий парох о. Корнило

Стрийський, що виголосив вступне слово про значення лугової організації. Програма свята включала марш учасників з «орхестрою», мішані вправи, вправи з палицями, вправи «Вежа», ритмічні вправи луговичок до молитви «Боже великий, Творче всесильний», виконання орхестрою національного й лугового гімнів, дефіляда, танці, а на завершення урочистого заходу аматорський гурток місцевого «Лугу» зіграв виставу «Їхав стрілець на війноньку» [228, с. 30].

Окрім своїх спільних свят і фестинів, як-от: Свято лугової єдності, що пройшло 13 лютого 1927 р. у м. Станиславів, учасниками якого були осередки з с. Буківна, с. Милування, с. Підпечери, луговики Товмаччини брали участь в урочистостях, влаштованих іншими культурно-просвітницькими товариствами. 13 вересня 1931 р. на майдані між м. Станиславів і с. Угорники відбулося ювілейне свято з нагоди 50-літнього ювілею товариства «Рідна школа», куди прибуло близько 20 тисяч жителів Станиславівського воєводства. Члени делегації «Лугів» від Товмацького повіту брали участь у дефіляді та виконали лугові вправи [191, с. 12].

З середини 1934 р. до вересня 1939 р. товариство «Луг» було найпопулярнішою і наймасовішою українською молодіжною організацією Товмаччини. Цьому сприяло ведення луговиками активної руханково-спортивної й культурно-просвітницької діяльності серед населення, криза товариства «Сокіл», поширення лугових ідей серед українського населення краю. У 1934 р. «Луг» в Східній Галичині налічував 430 осередків, 20 з яких діяли на Товмаччині, у 1936 р. – 718, у яких були об'єднані 40 тисяч луговиків, тоді як «Сокіл» числив 23 тисячі членів, «Каменярі» – 13 тисяч, Український спортивний союз – 4 тисячі. Станом на вересень 1939 р. до товариства «Луг» належали 934 місцеві організації з понад 30 тисячами членів [371, с. 64–65; 462, с. 476]. (Додаток Г.3, Г.4)

З приходом перших совітів на західноукраїнські землі товариство «Луг» потрапило під заборону. Однак зауважимо, що деякі осередки «Лугу» були закриті дещо раніше, як-от у с. Гринівці, де 2 березня 1939 р. за рішенням

повітового старости за порушення статуту припинили свою діяльність місцева читальня «Просвіти», товариства «Луг» і «Каменярі». Справа в тому, що вищевказані організації містилися в одному приміщенні, і під час огляду бібліотеки читальні поліція знайшла по одному примірнику «Українського співаника» та повісті «До слави», що були заборонені. Цей факт і послужив приводом до розв'язання товариств [165, с. 12].

Отож, товариство «Луг» було руханково-пожежною організацією. Найбільш активні його осередки функціонували в с. Милування, с. Грушка, с. Буківна, с. Юрківка, с. Рошнів. У процесі діяльності товариство стикнулося з найбільшою проблемою усіх тогочасних пожежних товариств – браком протипожежного обладнання. Тому на початку 1930-х рр. «Луги» зосередилися на веденні енергійної руханкової та культурної роботи. Через особливо великий вплив на Покутті та Галицькій Гуцульщині, «Лугом» зацікавилась УСРП, яка бажала взяти під свій контроль лугові осередки на цих теренах. Намагання радикалів не принесли їм бажаного результату. На Товмаччині попри сильні позиції УСРП «Луг» був чи не єдиною організацією, що зуміла залишитися поза будь-якими партійними впливами.

3.3 Культурно-освітня та гімнастично-спортивна діяльність осередків Союзу української поступової молоді «Каменярі» імені Михайла Драгоманова

Не зумівши взяти під особистий контроль товариство «Луг», керівництво УСРП задля поширення партійного впливу передусім на сільську й робітничу молодь та для поповнення своїх рядів вирішило створити власну молодіжну партійну структуру. У грудні 1930 р. Львівським воєводством затверджено статут новоствореного товариства під назвою «Союз Української Поступової Молоді “Каменярі” імені Михайла Драгоманова», який з 1932 р. розпочав активну діяльність. Основною метою організації було сприяння національному, культурно-освітньому, моральному й фізичному вихованню української молоді. У 1933 р. СУПМ «Каменярі» прийнятий до Міжнародного Соціалістичного

Спортового Союзу, що дало можливість ознайомити молодь інших держав з українським рухом [318, с. 13].

Світогляд каменярів ґрунтувався на засадах соціалізму, побудованого на багатій духовній спадщині Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка. Свій соціалізм каменярі вважали національною ідеєю, яка сягала корінням народних традицій часів Запорізької Січі. Вони були переконані, що повне національне визволення українського народу не може бути здійснене без одночасного соціального визволення [265, с. 5].

Каменярі вважали, що кожен народ, який хоче здобути й зберегти волю, мусить мати свою власну силу, політичну організацію, добре вишколених і морально вихованих громадян, які в разі потреби змогли б захистити свою Батьківщину від зовнішнього ворога чи зрештою задля підтримання внутрішнього порядку в державі. Сила для каменярів була не самоціллю, а лише засобом для захисту справедливості, забезпечення свободи та вільного життя народу [265, с. 3]. Члени товариства були зобов'язані ознайомитись із життям і творчістю Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Драгоманова, суспільною діяльністю Михайла Павлика [297, с. 2–3; 462, с. 494–495; 503, с. 48].

Структурно товариство «Каменярі» було триступеневою організацією: Головна Рада Союзу або Централя, повітові та місцеві союзи. Членом товариства міг стати будь-який охочий громадянин української національності, незважаючи на стать чи віросповідання. За віковими категоріями товариство поділялося на три групи: 14–18 років, 18–21 рік і понад 21 рік (члени-добродії). Місцеві осередки мали налічувати не менше 10–15 осіб [297, с. 2–3; 462, с. 494–495; 503, с. 48].

Місцевим, повітовим союзам «Каменярів» та секціям, що діяли при них, заборонялося входити до інших молодіжних чи руханкових товариств, оскільки СУПМ сам був спортивною організацією, а тому місцевим осередкам не було потреби вступати до іншого товариства. Членом інших товариств мав право

бути лише Краєвий Союз за згодою Головної ради або Загального краєвого з'їзду союзу «Каменярів» у м. Львів [211, с. 2–3].

На Товмаччині протягом 1932–1933 рр. було закладено близько 30 місцевих союзів товариства «Каменярі», а саме: у 1932 р. – у с. Надорожна, с. Колінці, с. Чернолізці, с. Петрилів, с. Палагичі, с. Грушка, м. Товмач, у 1933 р. – у с. Пужники, с. Хотимир, с. Нижнів, с. Горигляди, с. Прибилів, с. Бортники, с. Слобідка коло Одаїв, с. Озеряни, с. Клубівці, с. Олеша, с. Остриня, с. Яцівка, с. Одаї біля Гориглядів, с. Вільшаниця, с. Одаї біля Слобідки, с. Ляцьке-Шляхецьке, с. Пшеничники, с. Королівка, с. Гринівці і навіть в с. Лазарівка Бучацького повіту (тепер село Чортківського району Тернопільської обл. – *І. Ф.*). Правда, осередки в трьох передостанніх селах Товмацьке староство не зареєструвало, а в останньому селі староство в Бучачі не затвердило місцевий союз [171, арк. 6; 275, с. 10; 281, с. 6; 299, с. 5]. Протягом 1936 р. осередки товариства «Каменярі» засновано в с. Кутище, с. Новосілка, с. Хом'яківка, с. Озеряни [301, с. 13]. (Додаток Г.1)

При окремих місцевих і повітових союзах «Каменярів» діяли гуртки самоосвіти, які займалися всією освітньою роботою в союзах. На Товмаччині такі гуртки, зокрема, діяли в с. Грушка, с. Палагичі, с. Слобідка біля Одаїв, с. Надорожна, с. Ляцьке-Шляхецьке [192, с. 6; 324, с. 10].

Також при кожній Раді повітового союзу функціонувала окрема самоосвітня комісія, що повинна була допомагати гурткам самоосвіти в їхній роботі. Щоби більше згуртувати та зміцнити місцеві товариства, Централь організувала для своїх членів руханкові курси різноманітні фахові заняття, курси самоосвітніх провідників, засновувала притулки, дешеві харчевні, літні табори. Для виховання юнацтва при Головній раді союзу діяли секції «Молоді каменярі» [210, с. 3; 297, с. 2–3; 462, с. 494–495; 468, с. 91].

Наприкінці кожного року, як правило, проводились повітові, а опісля місцеві річні збори, на яких підводилися підсумки діяльності, заслуховувався організаційний, фінансовий звіти, звіти місцевих союзів, обговорювався й затверджувався план роботи на наступний рік. Так, наприклад, 10 грудня

1933 р. відбулися загальні річні збори Повітового союзу в м. Товмач, куди прибуло 50 делегатів. На зібранні вибрано раду в складі: Павло Прокопів (с. Палагичі) – голова, Дмитро Онищук (с. Петрилів) – заступник голови, Володимир Чаплинський (м. Товмач) – секретар, Онуфрій Самборський (с. Колінці) – скарбник, Олекса Дриндак (с. Грушка) – бібліотекар. На зборах обговорено план роботи на зимовий період, ухвалено рішення заснувати по всіх місцевих союзах гуртки «самоосвітників», а за потреби – гуртки неграмотних. Порушено питання першого каменярського іспиту, проведення якого було заплановано на 15 березня 1934 р. Усі члени місцевих рад і ті особи, які працювали в організації щонайменше рік, зобов'язані були складати іспит. До «іспитової» комісії обрано Івана Макуха, Миколу Дупелку, Володимира Чаплинського, Олену Швайцер, Дмитра Онищука. Також делегати вирішили організувати одноденний курс діловодства та триденний курс бібліотекознавства для представників місцевих союзів. Поставлено завдання охопити в 1934 р. каменярською мережею цілий Товмацького повіту [281, с. 6].

Одним з головних напрямів роботи товариства «Каменярі» була руханково-спортивна діяльність. У 1934 р. заходом Повітового союзу «Каменярі» в м. Товмач уперше з повоєнних часів відбувся величавий повітовий здвиг усіх місцевих союзів. До програми свята ввійшли: гурткові вправи вільноруч у виконанні «каменярів» і «каменярок», вправи «каменярів» з молотами, вправи «каменярок» з хустинками, крайками й півобручем, національні танці у виконанні членів СУПМ з с. Грушка та с. Палагичі, виконання останніми кількох видів вправи «Вежа» [468, с. 92]. У рамках заходу відбулося і кілька спортивних змагань, а саме: футбольний матч між дружинами «Чайка I» і «Чайка II» з «вислідом» 3:2, біг на дистанцію 100 м з результатом: I місце – Іван Івасюк, с. Клубівці (12 с.), II місце – Франко Пачковський (12 с.), «скок у далечінь» з результатом: Теодор Струк, м. Тисмениця (5 м 18 см) – I місце, Франко Пачковський (4 м 88 см) – II місце. Музичний супровід повітового здвигу забезпечувала «духова орхестра» з с. Обертин [274, с. 8].

Задля популяризації каменярських ідей та фізичного здоров'я серед населення каменярі проводили «районові» спортивно-руханкові свята, участь у яких брали декілька місцевих союзів, де демонстрували виконання вправ. Приміром, 10 травня 1936 р. у с. Чорнолізці програма святкування включала виконання вільноручних вправ, вправ з кийками та молотами, біг за участю 248 луговиків і луговичок. 17 травня 1936 р. аналогічне свято пройшло в с. Яцівка, участь у якому брали 448 членів товариства з п'яти сіл. Найбільше учасників, 120 осіб, прибули з с. Олешів [308, с. 11].

Велике «районове» спортивно-руханкове свято відбулося 31 травня 1936 р. в с. Петрилів, у якому брали участь 226 членів місцевих союзів товариства «Каменярі»: з с. Петрилів – 94 особи (52 каменярі та 42 каменярки), с. Олешів – 40 осіб (24 каменярі і 16 каменярок), с. Братишів – 36, Горигляди – 25, Клубівці – 19 осіб та секція копаного м'яча з м. Товмач. До програми свята ввійшли вільноручні вправи каменярів, вправи з кийками, молотами, вільноручні вправи каменярок, вправи з вінками, прапорцями й серпами, народні танці, «футбалеві» змагання між дружинами копаного м'яча з с. Петрилів і м. Товмач, що закінчились з рахунком 2:7 на користь команди гостей. Частина святкової програми не відбулася через негоду, однак це не завадило прибуттю на свято багатьом як місцевим жителям, так і жителям довколишніх сіл Товмацького і Бучацького повітів. Увечері у великій залі Українського народного дому місцевий каменярський аматорський театральний гурток зіграв вистави «Бо війна війною» та «Яке їхало таке здибало» [300, с. 10].

Руханкові свята були організовані каменярами 12 липня 1936 р. в с. Горигляди. Учасники виконали вільноручні вправи, вправи з кийками, молотами й списами. На святкуванні в с. Олеша представники шести місцевих каменярських союзів виконали вправи «Вежа» на драбинах та народні танці. Аналогічне районове руханково-спортове свято на честь Михайла Драгоманова відбулося 6 вересня 1936 р. в с. Палагичі за участю 232 каменярів і каменярок з с. Клубівці, с. Колінці, с. Надорожна, с. Остриня, і с. Палагичі [294, с. 11].

Зазначимо, що «районові» і повітові свята та фестини каменярі повинні були проводити власними силами. У разі влаштування свят спільно з іншими товариствами місцевий союз мусив отримати дозвіл Повітового союзу, а в разі потреби й Головної ради союзу каменярів у м. Львів [211, с. 2–3].

Повітовий союз каменярів від самого початку свого існування звертав увагу на фізичне виховання молоді Товмаччини. З цією метою засновані лещетарські секції в с. Бортники, с. Клубівці, с. Остриня, велася аналогічна робота в с. Палагичі. У селах, де були більші зали, як-от: Петрилів, Олеша, Бортники, Колінці – каменярі мали змогу вправлятися й у зимовий період. Найбільшою проблемою більшості місцевих і повітових союзів каменярів був брак підготовлених фахівців з руханки та спорту [281, с. 6].

У м. Товмач при місцевому союзі діяла секція копаного м'яча «Чайка», що складалася з двох команд і налічувала 25 членів-гравців, в основному міщан і випускників місцевої гімназії, які щотижнево тренувалися. Незважаючи на хороші успіхи команди, отримані за результати 18 ігор, відчувався брак спортивного поля. Також у повітовому центрі каменярі вели активну роботу з організації секції легкої атлетики й збору коштів на закупівлю інвентарю для відбиванки та ситківки. Секція копаного м'яча так само діяла й у с. Олешів, де члени брали участь у виїзних змаганнях в с. Клубівці [238, с. 2–3, 10; 277, с. 8; 334, с. 10].

Деякі повітові союзи зуміли організувати двотижневі руханково-спортові курси, на яких делегованим від місцевих осередків представникам належало опанувати теоретичний курс руханки та спорту, готовність до виконання вправ, каменярські вправи, вправи «Вежа», вправи на «дручнику», теоретичні й практичні курси копаного м'яча, ручного м'яча, відбиванки, кошиківки, легкої атлетики, різні ігри та забави. Зазначимо, що всі витрати на організацію навчання покривалися коштом місцевих союзів [305, с. 6].

З часу заснування перших каменярських осередків на місцях велася й активна культурно-просвітницька робота щодо організації та проведення різних концертів, свят, фестинів, присвячених духовним провідникам-учителям

товариства «Каменярі» – Іванові Франку, Михайлові Драгоманову, Тарасові Шевченку. Наприклад, у с. Надорожна і в суміжних з ним селах місцевий союз влаштував Шевченківське свято, чайний вечір, поставив вистави «Невольник» та «Ой, не ходи Грицю» [324, с. 10]. 16 квітня 1939 р. товариство «Каменярі» в м. Товмач влаштувало святкування на честь Т. Шевченка, на яке прибули близько 700 осіб, переважно молодь, з громад повіту. Дохід від свята, який склав 150 зл., частково був спрямований на власні потреби товариства, а частково – на фонд національної оборони [165, арк. 20].

Аналогічні урочистості влаштовано в с. Остриня (16 грудня 1934 р. на честь М. Драгоманова) [312, с. 1], с. Бортники (1 вересня 1935 р. присвячене І. Франку) [310, с. 10], с. Палагичі [162, арк. 168], с. Грушка, с. Надорожна [281, с. 6], с. Пужники [301, с. 13], с. Нижнів [303, с. 9]. У с. Олешів місцевий союз протягом 1938–1939 рр. влаштував урочисті академії на честь М. Драгоманова, І. Франка, Т. Шевченка та В. Стефаніка [342, с. 7].

Окрім урочистих заходів, організованих місцевими осередками, Повітовий союз товариства «Каменярі» щороку проводив на честь Івана Франка велике повітове свято. Зокрема, одне з таких свят відбулося 21 травня 1936 р. в м. Товмач. Участь у святкуванні брали каменярські хори з с. Нижнів, с. Закрівці, с. Клубівці, с. Олешів, с. Остриня, с. Хотимир, с. Палагичі та велика мандолінова «орхестра» з с. Братишів. Після концертної програми каменярі з с. Надорожна виконали вправи з молотами. Свято стало виявом пошани селян Товмаччини до Великого Каменяра українського народу. Усього на святі були присутні 2300 осіб, в основному жителі сіл. Дохід від свята спрямовано на будову Народного дому в м. Товмач [308, с. 11]. Аналогічне свято пройшло 7 липня 1937 р. в м. Товмач за участю каменярських хорів з с. Хотимир і с. Палагичі, мандолінової «орхестри» з с. Братишів [273, с. 7].

З метою перевірки вмінь, навичок і стройової виправки членів СУМП Товмаччини проводилися повітові свята. Одне з таких святкувань відбулось 29 вересня 1935 р. Програма включала стройовий огляд місцевих союзів, урочисту ходу чотирьох відділів каменярів і двох відділів каменярок з великим

транспарантом, тематичні доповіді, декламування віршів, виконання вправи зі списками, символічної вправи з молотами, показ національних танців, виступ каменярської мандолінової «оркестри» з с. Братишів. У святі брали участь понад 200 каменярів і каменярок та більше 1000 глядачів [302, с. 9].

В умовах окупації члени товариства «Каменярі» неодноразово ініціювали й проводили патріотичні заходи щодо вшанування пам'яті полеглих українських героїв. Приміром, 1 листопада 1936 р. в с. Палагичі відбулися ширші сходи місцевому союзу, присвячені пам'яті Дмитра Вітовського та листопадових днів 1918 р., а 15 листопада аматорський гурток каменярів зіграв виставу «Козацький рід» [302, с. 9]. У с. Гринівці осередок СУПМ увечері 29 січня 1939 р. організував відзначення 21-ої річниці героїського бою української молоді проти більшовицьких військ під Крутами [304, с. 11].

Часто члени СУПМ Товмаччини ставали ініціаторами заснування драмгуртків, як-от у с. Палагичі, с. Нижнів [192, с. 6], с. Петрилів [335, с. 10], с. Олешів [342, с. 7]. При деяких місцевих каменярських осередках, приміром у с. Надорожна, с. Чорнолізці, діяли антиалкогольні і протинікотинові товариства «Відродження», кружки «Рідної школи» [324, с. 10].

Світогляд каменярів, побудований на ідеях соціалізму, не був сприйнятий певною частиною українського населення, зокрема, владою, греко-католицьким духівництвом, представниками інших товариств. Через це в окремих населених пунктах Товмацького повіту нерідко виникали непорозуміння, що іноді призводили до відвертої конфронтації. Так, у с. Надорожна члени СУПМ мали конфлікт з частиною сільської молоді та місцевим парохом, який називав каменярів безбожниками [272, с. 8]. У с. Пужники в товариства «Каменярі» протягом 1933–1935 рр. були певні непорозуміння й перешкоджання з боку священника [301, с. 13]. У с. Остриня під час каменярського свята на честь Михайла Драгоманова, яке відбувалося в приміщенні читальні, її голова Федір Паньків поздирав зі стін червоні прапори та червоні обкладинки з портрету М. Драгоманова, мотивуючи тим, що це комуністичні барви [309, с. 11]. У с. Олеша гостро виступив проти товариства «Каменярі» місцевий священник

о. В. Величковський, який називав його членів комуністами, «худобою», «хамами» і «свинями». Після чергової порції критики 8 березня 1939 р. 40 членів товариства привселюдно заявили на церковному подвір'ї перед пам'ятним хрестом про свій вихід з організації [164, арк. 346]. 21 липня 1935 р. поліція заборонила проведення «районового» фестину в с. Хотимир перед самим його відкриттям. Причина – члени СУМП з с. Грушка рухалися до с. Хотимир колоною по два, а це, на його думку, не дозволено законом [232, с. 8].

Однак, у Товмацькому повіті спостерігалася позитивна динаміка росту кількості осередків товариства. Станом на березень 1936 р., Повітовий союз «Каменярів» налічував 30 місцевих організацій, а ще в 48 населених пунктах краю велася активна робота щодо заснування місцевих союзів [153, арк. 92]. Каменярі Товмаччини за попередній 1935 рік провели 26 місцевих і «районових» спортивно-руханкових свят, 2 повітові свята. Крім того, Повітовий союз організував свято на честь Івана Франка, брав участь в окружному Святі молоді в м. Станиславів [235, с. 11]. (Додаток Г.2)

У цілому на теренах західноукраїнських земель наприкінці 1937 – на початку 1938 рр. функціонували 12 повітових і 254 місцеві союзи, до яких входили 13245 членів. При цих союзах діяли 72 гуртки копаного м'яча, 67 гуртків відбиванки, 56 лещетарських секцій, 67 шахових гуртків, 43 хори, 71 секція будови веж. Загалом спортивні гуртки та секції об'єднували у своїх лавах 8 124 члени. У культурно-освітній ділянці діяло 84 гуртки самоосвіти, 112 аматорських гуртків, працювали 123 бібліотеки [182, с. 5].

З приходом перших «совітів» на західноукраїнські землі товариство «Каменярі» разом з іншими молодіжними та культурно-освітніми організаціями були заборонені. Однак окремі каменярські осередки були закриті дещо раніше, як-от у с. Гринівці, у якому 25 березня 1939 р. Товмацьке повітове староство заборонило діяльність товариств «Каменярі», «Луг» і читальні «Просвіти» за порушення ними статуту. Справа в тому, що вищевказані товариства містилися в одному приміщенні, і під час огляду бібліотеки читальні поліція знайшла дві

книжки: «Український співаник» та повість «До слави», які були заборонені [165, арк. 12]. Так само влада вчинила з українськими організаціями в с. Клубівці, де 13 квітня 1939 р. була розв'язана діяльність місцевої читальні «Просвіти», товариство «Каменярі» та кружок «Рідної школи» [165, арк. 19].

Отже, товариство «Каменярі» ставило за мету залучити до своїх лав якомога більше сільської й робітничої української молоді, консолідувати її, виховати з неї національно свідомих, фізично розвинутих і освічених громадян. Вона стала своєрідною партійною кузнею молодих кадрів для УСРП. На Товмаччині функціонувало понад три десятки місцевих союзів товариства «Каменярі». Робота каменярських осередків носила культурно-освітній і спортивний характер. Окупаційна влада вбачала в рості популярності товариства певну загрозу й під всіляким приводом намагалася заборонити його діяльність. Проте це не зупинило поступу каменярської організації та її осередків. Навпаки влітку 1939 р. товариство «Каменярі» входило до трійки наймасовіших молодіжних організацій Товмаччини й залишалося таким аж до вересня-жовтня 1939 р., коли остаточно було заборонене радянською владою.

Отож, протягом 1920–1930-х рр. на Товмаччині функціонувала широка мережа українських молодіжних товариств «Сокіл», «Луг», «Каменярі». Їхня діяльність полягала у веденні протипожежної, руханкової і культурно-просвітницької роботи в населених пунктах краю.

Товариство «Сокіл» проводило в населених пунктах активну руханкову, протипожежну, культурно-освітню роботу, прагнучи залучити до нових членів, особливо молодь, задля піднесення в неї рівня національної свідомості, фізичного розвитку, освіченості. Позиціонуючи себе позапартійною інституцією, товариство «Сокіл» не рідко потрапляло у сферу інтересів тієї чи іншої політичної партії – УСРП, «Сель-Роб», КПЗУ, УНДО, ОУН.

У 1925 р. засновано товариство «Луг». Новостворена інституція за своїм спрямуванням була руханково-пожежною і культурно-просвітницькою організацією. До 1933 р. на Товмаччині було закладено понад 30 лугових осередків. Товариство стало найпопулярнішою й наймасовішою українською

молодіжною організацією на Товмаччині. На відміну від інших молодіжних товариств, «Луг» зумів зберегти позапартійний статус.

З 1932 р. на Товмаччині розпочав активну діяльність «Союз Української Поступової Молоді “Каменярі” імені Михайла Драгоманова» – молодіжна партійна структура УСРП. Світогляд «Каменярів» ґрунтувався на засадах соціалізму. Їх ідейні принципи не були сприйняті частиною українського населення, зокрема, греко-католицьким духівництвом. Протягом 1932–1933 рр. було закладено близько 30 місцевих союзів товариства. Осередки «Каменярів» функціонували переважно в межах Товмацького судового округу. Це пояснюємо тим, що тут були сильні позиції радикалів. Натомість в Тисменицькому й Отинійському судових округах, де вагомий політичний вплив мало УНДО, місцеві союзи «Каменярів» практично не діяли. Однак незважаючи на нерівномірну мережу покриття повіту каменярськими осередками, до початку Другої світової війни товариство входило до трійки наймасовіших молодіжних організацій Товмаччини.

[48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 153, 158, 162, 164, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 182, 184, 191, 192, 205, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 232, 233, 235, 238, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 264, 265, 266, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 291, 292, 294, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 322, 324, 333, 334, 335, 342, 347, 348, 358, 359, 362, 365, 366, 371, 373, 383, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 399, 414, 416, 418, 423, 426, 455, 462, 466, 468, 474, 502, 503].

РОЗДІЛ 4.

Жіночий, пластовий і молодіжно-християнський рух на Товмаччині

4.1 Напрями роботи осередків «Союзу українок»

Найбільш численною українською жіночою організацією Східної Галичини в міжвоєнний період став «Союз українок», що був створений у 1917 р. й організаційно оформлений в грудні 1921 р. на з'їзді українських жінок у м. Львів. Метою діяльності «Союзу українок» було піднесення рівня освіченості та культури української жінки, заохочення її до самоосвіти, ініціативності, громадської роботи, змагання за рівноправність і самостійність жіноцтва, здобуття незалежності для жіночих організацій, возвеличення імені матері та її ролі в тодішньому суспільстві.

«Союз українок» мав триступеневу структуру: Головний виділ у м. Львів (Централя), філії й місцеві кружки. На філії в містах і містечках покладалася додаткова функція щодо координації роботи сільських осередків [465, с. 120].

Головний виділ «Союзу українок» закликав національно свідоме жіноцтво до заснування в кожному населеному пункті Східної Галичини філій, кружків, жіночих гуртків при товаристві «Просвіта», до проведення віч, свят, забав, відчитів, читання книжок, газет [185, с. 3], заохочував жінок до членства в українських кооперативах. Спільно з товариствами «Просвіта» і «Сільський господар» «Союз українок» організовував для сільського жіноцтва куховарські курси, курси крою й шиття, килимарства, вишивок, курси зразкових господинь, освітньо-виховні курси тощо [442, с. 22].

За історію існування «Союзу українок» польський окупаційний режим двічі, у 1929 і 1938 рр., припиняв діяльність єдиної української жіночої організації. І двічі українські союзнянки виборювали своє право на життя.

На Товмаччині у міжвоєнний період філії «Союзу українок» в м. Товмач, м. Тисмениця, м. Отинія діяли як самостійні одна від одної організації. Активною виявилася діяльність сільських кружків товариства.

Філію жіночого товариства в м. Товмач було засновано 26 квітня 1925 р. з ініціативи доньки Івана Макуха Ірини Павликовської. Однак зазначимо, що під час Першої світової війни в місті діяв жіночий кружок, членкині якого опікувалися дітьми-сиротами [67, арк. 124; 151, арк. 344, 363, 366]. Про зацікавленість місцевого жіноцтва ідеями новоствореної організації свідчив той факт, що в 1928 р. філія налічувала 80 жінок [209, с. 5].

Попри велику популярність «Союзу українок», організаційна робота товмацької філії в перші роки її діяльності не була надто вдалою. Станом на 1928 р. товариству не вдалось заснувати в навколишніх селах жодного осередку [209, с. 5]. Очевидно, це було пов'язано з браком сільської інтелігенції, яка б могла вести роботу в кружках. Пізніше, щоправда, були зорганізовані осередки в с. Олеша (1930 р.) та с. Долина (1933 р.), але невдовзі повітове староство припинило їхню роботу [67, арк. 124; 150, арк. 1]. Позитивними здобутками організації стало обрання до складу міської ради єдиної жінки-українки – членкині місцевого «Союзу українок» [209, с. 5] та заснування жіночої секції при читальні товариства «Просвіта» [67, арк. 124].

Культурно-просвітницька діяльність товмацької філії виявилася достатньо активною. Союзянки щонеділі мали змогу слухати лекції на теми жіноцтва, ведення домашнього господарства, виховання дітей, проводили різноманітні збірки, займалися організацією та проведенням національних свят, забав. Приміром, у 1933 р. філія «Союзу українок» провела збірку на потреби бідних мешканців міста й околиць шляхом продажу, за тиждень до Великодніх свят, під церквою «шутки», прикрашеної синьо-жовтими бантам [162, арк. 51], поставила аматорські вистави в м. Товмач та в с. Петрилів, дохід від яких спрямовано на потреби селянської бурси ім. М. Шашкевича в м. Товмач [162, арк. 77, 99]. З кінця 1931 р. до 1933 р. в роботі товмацької філії «Союзу українок» помічаємо певне згасання.

У 1934 р. філія активізувала свою діяльність. Осередок налічував 54 членкині. Очільницею жіночого товариства стала Стефанія Плав'юк, а секретарем – Павлина Макух [65, арк. 32; 151, арк. 364]. Загальні збори філії

відбувалися один раз на місяць. Членські внески платили тільки представниці інтелігенції в сумі 20 грош на місяць. При товаристві функціонувала бібліотека для дітей та дитячий драматичний кружок, членами якого були 27 учнів місцевої бурси, які систематично ставили аматорські вистави по селах повіту. Філія щорічно організовувала збірки коштів, влаштовувала для своїх членкинь свята й забави. Увесь дохід від проведення збірок і святкових заходів ішов на потреби бурси, якою керівництво осередку опікувалося [67, арк. 125].

Окрім власних заходів, філія постійно надавала методичну та практичну допомогу жіночим осередкам по селах. Так, у січні 1937 р. керівництво філії спричинилося до заснування в с. Петрилів кружка «Союзу українок» [151, арк. 357], а 6 грудня 1937 р. союзянки товмацької філії відгукнулися на лист Марії Штиглян із с. Слобідка біля м. Товмач з проханням надіслати «реферат» й інші матеріали про Ольгу Кобилянську для виголошення під час свята, що проводилося на честь письменниці [67, арк. 163].

У м. Отинія філію «Союзу українок» засновано в 1933 р. Товариство налічувало 49 членкинь. Очільницею обрано Юлію Коцюбу [151, арк. 352–353]. Упродовж перших трьох років існування організація не проявляла жодної активної діяльності. Лише 6 грудня 1936 р. після проведення загальних зборів товариства й обрання нового керівництва (голова – Олена Нейлюк, секретар – Марія Камінська) [65, арк. 22; 151, арк. 354] було накреслено план роботи освітньо-виховної та культурно-просвітницької роботи, призначено щонедільні сходи. У 1937 р. стараннями філії влаштовано 4-тижневі курси кравецтва для 14 учасниць, народної вишивки, крою й шиття, народних танків, слухачками яких стали 15 жінок. У тому ж таки році зорганізовано гуртки доросту при читальнях у с. Виноград, с. Ворона, с. Гостів [66, арк. 9–10].

Спільними зусиллями всіх членкинь осередку в м. Отинія неодноразово проводилися культурні імпрези, як-от: Вечір святого Андрія, Свято ялинки, забави для «доросту» та чайні вечори з нагоди Пущення. Також союзянки дбали й про місцеву церкву, для якої вишили обрус на головний престіл [244, с. 2].

Крім ведення освітньої та культурної діяльності, отинійський «Союз українок» переймався й проблемою здоров'я місцевих жителів. Так, 4 березня 1938 р. отинійська філія надала до Головного віділу товариства звіт про стан здоров'я та гігієни в районі, в якому, зокрема, йшлося про жахливі санітарні умови народження дітей і проживання населення, рівень дитячої смертності, кількість лікарів у містечку, найпоширеніші хвороби тощо [66, арк. 13–15].

Найбільш активну й успішну діяльність на Товмаччині проводив кружок «Союзу українок» в м. Тисмениця, що був заснований 17 вересня 1931 р. з ініціативи Лідії Белей – дружини місцевого адвоката Теодора Белей. 11 жовтня 1931 р. кружок реорганізовано у філію. Лідія Белей керувала місцевим жіночим товариством з вересня 1931 р. до квітня 1937 р. та з квітня 1938 р. до лютого 1939 р. У період з квітня 1937 р. до квітня 1938 р. та з лютого до вересня 1939 р. очільницею тисменицьких союзянок була Розалія Сендецька – перша місцева жінка-лікар [65, арк. 68; 67, арк. 106; 151, арк. 367–368]. Свідченням широкого зацікавлення тутешнім жіноцтвом ідеями новоствореної організації свідчив кількісний склад осередку. Якщо у жовтні 1931 р. філія налічувала 45 членкинь, то, за місяць, в листопаді 1931 р., – 80 [67, арк. 120]. (Додаток Д.2)

Філія містилася в одному з приміщень Українського народного дому [67, арк. 111]. Щонеділі тут відбувалися сходи, на яких союзянки читали книжки, слухали «реферати» про законність, дошкільне виховання, плекання дітей, ведення господарки, жіночої гігієни, запобігання поширенню інфекційних хвороб (туберкульоз, сказ), про історію розвитку жіночого руху, співпрацю філії з кружками товариства, відзначення Дня матері, про роль книги в житті людини, сторінки життя та діяльності Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, Н. Кобринської, О. Кобилянської, У. Кравченко [67, арк. 116–117]. При товаристві функціонували сільськогосподарська секція (Валентина Волосенко – голова, Наталія Гринюк – заступник голови, Ірина Абрамчук – секретар) [67, арк. 128], культурно-освітня секція, жіночий хор і невелика бібліотека [67, арк. 118] на 60 книг та підшивки журналів «Жінка», «Українка»,

«Жіноча доля» [67, арк. 110]. Велася розмова з Централєю щодо можливості заснування при філії кравецької спілки [67, арк. 127].

Стосовно організаційної роботи, то тут тисменицькій філії «Союзу українок» протягом 1932–1939 рр. вдалося заснувати 11 кружків: у с. Стриганці (1932 р.) [150, арк. 42; 151, арк. 362], с. Милування (1933 р.) [151, арк. 348], с. Підпечери (1932 р.) [150, арк. 29–30], с. Рошнів (1933 р.) [151, арк. 359–360], с. Хом'яківка (1934 р.) [151, арк. 345], с. Юрківка (1934 р.) [151, арк. 346], с. Вільшаниця (1937 р.), с. Клубівці (1938 р.) та в передмістях м. Тисмениця – на Монастирі (1938 р.), на Зарічу (1939 р.) і на Кокорі (1939 р.). У лютому 1939 р. дев'ять осередків жіночого товариства Тисменищини об'єднували у своїх лавах 420 членкинь [67, арк. 111–117, 120; 373, с. 259–261]. (Додаток Д.3)

Освітньо-виховна діяльність філії «Союзу українок» здійснювалася шляхом організації й ведення освітніх курсів для своїх членкинь, заснування дитячих садків, проведення різноматичних лекцій, доповідей, виступів. Так, протягом у 1932–1937 рр. філія організувала 5-денний інструкторський курс для 65 учасниць [67, арк. 116], кравецький курс (28 учасниць), курс вишивання й «роблення» квітів (20 учасниць), курс танків (12 учасниць), курс діловодства для членкинь філії та кружків (30 учасниць), триденний культурно-освітній курс (18 учасниць), курс «першої помочи в наглих потребах» для членів філії [67, арк. 118]. (Додаток Д.1)

Не менш активну роботу розгорнуто філією в кружках. Тут були зорганізовані курс «роблення» квітів і ручних робіт (1933 р.), «трикотарський» і куховарський курси (1935 р.), три 2- і 3-тижневі курси домашнього хатнього господарства (20–60 учасниць) (1936 р.), курс діловодства, куховарства, «першої помочи в наглих потребах» (1937 р.) [67, арк. 118]. (Додаток Д.1)

Протягом 1935–1937 рр. тисменицькі союзьанки займалися збором коштів на утримання тутешньої «захоронки». Також ці заходи дозволили щорічно, упродовж трьох зимових місяців і половини місяця березня, забезпечувати щоденне «доживлювання» 30 дітей та шиття для них одягу. У 1937 р. філія

організувала роботу чотирьох гуртків «доросту» по 15–20 дітей у кожному [67, арк. 119].

Спільно з місцевою філією товариства «Рідна школа» тисменицький «Союз українок» протягом 1934–1937 рр. зорганізували й утримували дитячі садки, наповнюваність яких становила в середньому 30 дітей, опікувалися «захоронками» сестер служебниць у м. Тисмениця (1935 р.) [67, арк. 118], с. Клубівці, с. Милування. Також філія влаштовувала щорічні збірки, продаж «шутки», а виручені кошти спрямовувала, зокрема, і на закупівлю подарунків для бідних дітей [198, с. 2; 339, с. 2]. Приміром, у грудні 1938 р. на Свято Миколая союзянки організували подарунки для 45 діток з найбідніших сімей [67, арк. 199].

Культурно-просвітницький напрям роботи філії полягав у проведенні тематичних свят, концертів, урочистих академій. Протягом 1932–1938 рр. жіноча організація в м. Тисмениця організовувала й проводила широкий спектр заходів, як-от: осінні вечорниці, вечори народної ноші, Листопадове свято, Свято Просфори, Свято Маланки, Свято матері, запусти та велике Свячене за участі трьох місцевих священиків [314, с. 5].

Так, 26 травня 1933 р. у великій залі Українського народного дому відбулося Свято матері. На урочистості прибуло чимало місцевих жителів і делегатів з навколишніх сіл. Святкова програма складалася з двох частин. Перша включала вступне слово декламування віршів, новели, спів жіночого хору «Союзу українок» під диригуванням Володимира Островського. Друга – постановку вистави «Мати-наймичка» авторства Івана Тогобочного [201, с. 2].

На пошанування пам'яті видатних українських діячів тисменицький осередок «Союзу українок» влаштував аналогічні урочисті академії на честь Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, О. Кобилянської, Н. Кобринської [373, с. 259–262].

Не менш активно діяли й кружки товариства в населених пунктах Товмаччини. У с. Милування з другої половини 1920-х рр. функціонував жіночий гурток церковного сестринства, заснований з ініціативи дружини

місцевого пароха о. Івана Блавацького Олени Блавацької. Під її керівництвом сільські жінки та дівчата займалися вишиванням рушників, скатертин, виготовляли штучні квіти, вивчали церковні пісні [403, с. 261]. Осередок «Союзу українок» був заснований рішенням загальних зборів, що відбулися 19 лютого 1933 р. за участю понад сотні селянок. Присутні на зібранні делегатки філії з м. Тисмениця Лідія Белей та Ірина Шох виголосили реферат про мету й завдання жіночого товариства та пояснили зміст пунктів статуту. До новоствореної організації записалися 65 місцевих жінок. Було обрано керівництво кружка на чолі з Настею Зінько. 28 травня 1933 р. милуванські союзнянки спільно з місцевим парохом о. Теофілом Глібовецьким уперше провели в селі Свято матері [199, с. 2]. У 1937 р. жіночий осередок під головуванням Юлії Бубни заснував й утримував дитячий садок, влаштував Свято Просфори, концерт на честь Лесі Українки, організував два буфети під час забав місцевого товариства «Луг», поставив аматорську виставу, провів збірки на «коляду», на «пір'я» для Централі, закупив для церкви дві чорні хоругви. Кружок передплачував часопис «Жіноча воля» [67, арк. 107].

Осередок «Союзу українок» у с. Рошнів закладено 7 квітня 1933 р. Головою обрано Февронію Гросберг. 28 травня 1933 р. місцевий осередок уперше провів Свято матері. Перед глядачами виступили членкині кружка разом зі своїми дітьми. Зокрема, десятирічний Василь Фармус декламував вірш «Материнка», а семилітня Ольга Ремська – «Наша мати». Також програма свята включала спів місцевого жіночого хору та аматорську виставу на дві дії «Свято матері», яку підготував парох о. Я. Гавацький. Захід закінчився виконанням українського національного гімну [200, с. 2].

У с. Стриганці ще перед заснуванням осередку «Союзу українок» діяла жіноча організація при місцевій «Просвіті», до якої належали 50 жительок села. Саме цей гурток став основою закладеного жіночого об'єднання. До новоствореної організації вступила 61 селянка. Було обрано керівництво кружка на чолі з Анною Продан. Запрошений на збори директор місцевої

школи Сильвестр Батюк пообіцяв союзнянкам всебічну підтримку [67, арк. 117; 280, с. 7].

У с. Підпечери першу жіночу організацію засновано 12 липня 1931 р. при читальні товариства «Просвіта». Головою кружка, що налічував 70 членкинь, обрано Ірину Шарко, дружину місцевого священника Ярослава Шарка [186, с. 2]. 15 січня 1933 р. на основі гуртка було створено осередок «Союзу українок», який очолила І. Шарко, а з 1934 р. – Стефанія Глібовицька. Союзнянки організували вечорниці, ставили вистави, провели Свято матері, Свято Миколая для дітей, влаштували куховарський курс, курс «роблення» штучних квітів, на літній період організували дитячий садок. Організація мала власну бібліотеку на 70 книжок та аптечку, якою, до прикладу, лише в 1933–1934 рр., скористалися 530 осіб [230, с. 2; 279, с. 7]. У 1938 р. засновано кружок «Союзу українок» у с. Клубівці [67, арк. 148].

Наприкінці 1930-х рр. засновано три осередки в передмістях м. Тисмениця. 13 грудня 1938 р. в домівці читальні «Просвіти» на Монастирі відбулися установчі збори кружка «Союзу українок» за участю 28 жінок. Делегатки від філії Анна Скородинська й Наталія Гринюк донесли до присутніх мету, завдання та значення жіночого товариства, пояснили статті статуту. Обрано керівництво кружка на чолі з Мартою Барасюк. До товариства вписалося 15 жінок. Членський внесок становив 60 грош на рік. Деякі членкині погодились сплачувати внесок у розмірі 1 зл. щорічно. Домівка кружка містилася в читальні «Просвіти» на Монастирі [67, арк. 123]. На початку 1939 р. аналогічні кружки було закладено на Зарічу [67, арк. 138] та на Кокорі [67, арк. 137].

Попри успішне ведення освітньо-культурної діяльності осередками «Союзу українок» були й випадки відвертої конфронтації як в середині кружків, так і в стосунках між філіями й низовими осередками.

Так, у с. Рошнів 20 лютого 1938 р. 31 членкиня місцевого осередку на чолі з Юстиною Микулою підписала звернення до Центрального товариства «Союзу українок» з метою отримання дозволу на заснування іншого кружка та

підпорядкування його станиславівській філії, позаяк чинна голова осередку, за словами заявниць, розкладала діяльність тутешнього товариства, вживала алкоголь сама та заохочувала до цього інших, у тому числі й на святкових заходах, влаштованих союзнянками. Філія в м. Тисмениця, як стверджували скаржниці, протягом 1936–1938 рр. не реагувала на цю проблему, а згодом і взагалі усунулася від її вирішення. 2 березня 1939 р. 80 місцевих жінок на чолі з Настею Гросберг повторно звернулися до Централі з аналогічною скаргою [67, арк. 139–143].

Інша конфліктна ситуація виникла в с. Підпечери. 18 січня 1938 р. членкині місцевого кружка поскаржилися до вищого керівництва «Союзу українок» у м. Львові на бездіяльність тисменицької філії. Остання, за їх словами, не опікувалася осередком, не скликала нарад голів кружків, не проводила анкети, не заслуховувала звіти низових організацій, не давала доручень щодо ведення практичної роботи. Крім цього заявниці просили дозволу про перехід кружка до філії в м. Станиславів [67, арк. 161]. Керівництво філії в м. Тисмениця не заперечувало щодо переходу осередку до іншої філії, проте вважало, що це слід зробити законним шляхом, тобто через рішення загальних зборів кружка, оскільки володіло інформацією, що не всі членкині хотіли перепідпорядкування, а лише окремі особи [67, арк. 145]. У квітні 1938 р., за участю делегаток з м. Тисмениця, проведено загальні збори кружка, на яких підпечерівські союзнянки одноголосно проголосували за приналежність до тисменицької філії [67, арк. 150].

У травні 1938 р. польська адміністрація припинила діяльність товариства «Союз українок». Здавалось би, інцидент з підпечерівським кружком мав бути вичерпанним. Однак, він тільки набув нової сили. 26 березня 1939 р. відбулися загальні збори осередку товариства в с. Підпечери, на яких ухвалено рішення щодо переходу місцевої організації до станиславівської філії [67, арк. 134]. У квітні 1939 р. в ході проведеної тисменицькою філією люстрації кружка встановлено незаконність переходу останнього до філії в м. Станиславів. Як виявилось, керівництво тисменицької філії не було повідомлено про збори, а

самим зібранням керували зовсім не союзнянки, а представники місцевого товариства «Сокіл» Дмитро Шкорута (голова зборів) та Михайло Бóрис (секретар зборів). При перевірці виявлено факти фальсифікації самого протоколу загальних зборів кружка та численні порушення у веденні фінансової документації, що взагалі загрожувало закриттям осередку [67, арк. 132–134].

Центральне товариство в травні 1939 р. визнало загальні збори кружка недійсними та призначило повторні. Водночас рекомендувало тисменицькій філії не перешкоджати переходу жіночої організації в с. Підпечери до станиславівської філії й делегувати свою представницю на збори, аби пересвідчитись у реальному бажанні членкинь осередку перепідпорядкуватись іншій філії [67, арк. 152–153].

Місцеві осередки «Союзу українок» Товмаччини мали тісну співпрацю з іншими українськими культурно-освітніми організаціями, як-от: «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар». Наприклад, тисменицька й отинійська філії активно співпрацювали з місцевими товариствами «Рідна школа», спільно з якими організували в містечках дитячі садки [67, арк. 118; 244, с. 2]. У с. Петрилів місцеве керівництво жіночого кружка спільно з радою кружка «Сільський господар» протягом 27–31 грудня 1934 р. під гаслом «З того, що має жінка-селянка в господарстві, вчімся варити здорово, чисто й смачно!» організували куховарський курс, що став важливою подією для обох організацій. Участь у заході брали 20 учасниць. Курс вела Марія Гриньків з м. Станиславів. Після завершення навчання відбулася спільна вечеря, на яку були запрошені, крім чоловіків і родичів слухачок, багато гостей [267, с. 12].

Попри те що товариство «Союз українок» декларувало себе безпартійною організацією, чимало членкинь співпрацювали з українськими політичними партіями або були прихильницями певних політсил. Уперше політичний характер діяльності «Союзу українок» позначився в 1922 р., коли жіноча організація, на знак протесту проти приєднання Східної Галичини до Польщі, підтримала бойкот виборів до польського сейму [471, с. 537]. Більш яскраво він

проявився в 1924 р., після вбивства польською поліцією Ольги Басараб. Тоді союзнянки Східної Галичини анонсували політичний протест окупаційній адміністрації [376].

Наприкінці 1920-х рр. «Союз українок» брав активну участь і під час виборчих кампаній до польського парламенту. На чергових парламентських виборах 1928 р. союзнянки висунули кандидатуру Мілени Рудницької за загальнодержавним списком від партії Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) (9-те місце), на виборчому окрузі № 3 з центром у м. Станиславів – Олену Федак-Шепарович (8-ме місце) і Палагну Квасницю, рільницю з м. Отинія (11-те місце). До Сенату від Станиславівського воєводства кандидували Стефанія Барановська (5-те місце), від Львівського воєводства – Олена Кисілевська, редакторка часопису «Жіноча доля» (2-ге місце). За результатами голосування М. Рудницьку обрано послом до сейму, а О. Кисілевську – сенатором [245, с. 2; 246, с. 2; 260, с. 2–3].

Тисменицька філія «Союзу українок» упродовж усього періоду існування також перебувала у сфері впливу УНДО, оскільки керівництво організації було прихильним до цієї партії [373, с. 261].

Для вирішення внутрішньоорганізаційних чи інших питань товариства скликалися загальні з'їзди жіночої організації. Так, 8–9 травня 1933 р. у м. Львів відбувся загальний з'їзд «Союзу українок», участь у якому брали 165 делегаток від філій і кружків, представниці інших жіночих організацій, представники культурних та інших товариств. Товмаччину на з'їзді репрезентували союзнянки з м. Тисмениця та с. Підпечери [234, с. 2–3].

Найбільш важливою сторінкою не тільки в історії «Союзу українок», а й жіноцтва в цілому, стало проведення Українського жіночого конгресу. Над підготовкою конгресу активно працювали союзнянки Товмацької і Тисменицької філій, які брали участь у нараді з питань організації й проведення майбутнього з'їзду [262, с. 9].

На конгрес, що відбувся 23–27 червня 1934 р. в м. Станиславів у будинку українського товариства «Сокіл», прибуло 545 делегаток зі Східної Галичини,

43 репрезентантки жіночих організацій Полісся, Волині, Холмщини, Буковини, Закарпаття, Бессарабії, українки з Канади, США, Чехії, Німеччини, представниці емігранток з Великої України (УСРР), Міжнародної жіночої ліги миру і свободи, Союзу українок Америки, Союзу українських емігранток, Союзу українських жінок Румунії [196, с. 2–6].

На форумі делегатки заслухали 21 реферат на тему української історії й визвольної боротьби, історії жіночого руху, ролі жіноцтва в збереженні мови, народної пісні, релігії, становища жінки і дитини в Радянській Україні, культурно-освітньої діяльності жінки, ролі жінки в дошкільному та шкільному вихованні, фізичному вихованні й спорті, у кооперації, домашньому та сільському господарстві тощо [196, с. 4–6].

У своїх резолюціях конгрес закликав український народ до національної консолідації, політиків – до міжпартійного порозуміння, а жінок – до поєднання материнства й домашньої роботи з громадською працею на користь свого народу. Учасниці з'їзду ухвалили рішення про створення Світового союзу українок, навколо якого б мали об'єднатися всі жіночі організації (створений у 1937 р. – *І. Ф.*) [376].

У рамках проведення Українського жіночого конгресу відбулася організована «дефіляда» за участю 2500 сільських жінок, а опісля 1500 дівчат під звуки української пісні виконали вправи з вінками й серпами [196, с. 4–6]. Також було організовано виставку зразків промислів, мистецтва, народної ноші та інших виробів. Філії й кружки «Союзу українок» Товмаччини брали активну участь в експонуванні елементів одягу та домашнього декору свого етнографічного регіону. Так, тисменицька філія демонструвала делегаткам з'їзду давній міщанський стрих, дві ляльки-манекени в міщанському й весільному одностроях, а товмацька філія – верети, пошевки, скатертини, ручники, запаски, пояс, киптар, зразки вишивок. Правда, всі експонати, крім останніх, були позичені. Підготовкою експонатів у м. Тисмениця займалася Ярослава Островська, у м. Товмач – Павлина Макух і Богдана Гринів [67, арк. 130, 165]. Кружок із с. Стриганці експонував серветку, вишивану капу,

мережані простирадла, уставку, вишивані, мережані, мережані й вишивані, гаптовані пішевки, а союзьняки з с. Рошнів – зразки візерунків [67, арк. 131]. Осередок товариства в с. Долина демонстрував пошевки, запаски, пояс, скатертину, сорочки, верети, перемітку, вуставки [67, арк. 164]. Крім того, свої художні твори репрезентували малярки, а письменниці й учені – власні книги та наукові праці [257, с. 2].

Конгрес мав величезне значення для жіночого руху Східної Галичини. За словами делегатки з'їзду Зінаїди Мірної, «...найбільш позитивним досягненням Конгресу було усвідомлення жінкою своєї вартості, своїх сил, своїх досягнень, своєї єдності. Проведення з'їзду в таких тяжких політичних обставинах, показало українському жіноцтву, що воно спроможне для переборення великих труднощів... Українське організоване жіноцтво, об'єднане національною ідеєю, забезпечило успіх у своїй боротьбі усвідомленням своїх сил як важливого чинника в боротьбі за долю свого народу» [255, с. 4].

Шостого травня 1938 р. окупаційна польська адміністрація вдруге припинила діяльність «Союзу українок». Серед причин називалися: порушення статуту товариства в частині співпраці з нежіночими організаціями «Маслосоюз», «Сільський господар» та організації музейної секції, що займалася збиранням доказів участі жінок у визвольних змаганнях; винесення союзьняками на міжнародну арену справи Ольги Басараб; активна участь організації у виборах 1930 р. і заклик жінок утриматися від виборів 1935 р.; заклики до сепаратизму й національного шовінізму на сторінках часопису «Жінка»; неприхильне ставлення керівництва «Союзу українок» до так званої «нормалізаційної» політики уряду; перетворення товариства на знаряддя політичної боротьби в руках певних політичних сил. Отже, було припинено діяльність 72 філій, 1200 місцевих кружків, які разом налічували понад 50000 членкинь. Так само заборонено видання часописів «Жінка» й «Українка». На час припинення діяльності організації Центральне товариство рекомендувало союзьнякам вступати до товариства «Сільський господар» та

утворювати при його кружках секції сільських господинь [149, арк. 2–3; 150, арк. 65–66; 172, арк. 1; 190, с. 1–2; 341, с. 3].

На Товмаччині членкині забороненого «Союзу українок» влилися до місцевих осередків «Сільського господаря», де продовжували вести активну діяльність. Приміром, 19 червня 1938 р. в с. Палагичі кружок «Рідної школи» при допомозі секції сільських господинь при кружку «Сільський господар» влаштував Свято матері. Програма свята включала вступне слово, в якому було розкрито роль тогочасної жінки-громадянки, «реферат» про виховне значення Свята матері, декламування віршів, спів хору секції сільських господинь, товариську забаву [311, с. 13]. У с. Грушка секція господинь за ініціативи інструкторки філії товариства «Сільський господар» Віри Гончаренко організувала та провела протягом 6 грудня 1938 р. – 1 січня 1939 р. куховарський курс, який опанували 10 жінок. Слухачки навчалися готувати й подавати страви, накривати на стіл, правил і гігієни на кухні та під час варіння [188, с. 14].

Після протестів союзниць з приводу припинення діяльності організації 15 жовтня 1938 р. влада скасувала своє рішення й відновила роботу «Союзу українок». Жіноче товариство зростало кількісно. Як мовилося в часописі «Діло» за 1938 р.: «Союз Українок – це сьогодні одно з найпопулярніших товариств у краю, яке серед усіх кол населення тішиться великою симпатією й признанням» [231, с. 6].

Перед Другою світовою війною «Союз українок» налічував 82 філії та понад 1020 кружків, які разом об'єднували у своїх лавах близько 60000 членкинь, що автоматично робило його найбільшою жіночою організацією в тодішній Європі. Однак подальшій діяльності Союзу завадив вибух Другої світової війни у вересні 1939 р. та встановлення на західноукраїнських землях режиму радянської окупації, який заборонив і зліквідував «Союз українок» [470, с. 122].

Отже, у міжвоєнний період «Союз українок» став не лише найпопулярнішим і наймасовішим жіночим об'єднанням Східної Галичини, але

й однією з найефективніших українських організацій. Погоджуємося з Мартою Богачевською-Хомяк, яка стверджувала, що «Союз українок» допоміг жінкам увійти в тогочасну добу та стати активними членами українського суспільства з помітним політичним впливом [379, с. 99].

Робота філій і кружків «Союзу українок» Товмаччини мала більше освітньо-культурний і соціальний характер, що полягав у проведенні лекцій, організації освітніх курсів, заснуванні й утриманні дитячих садків, підтримці навчальних закладів, влаштуванні свят та урочистих заходів, збірок пожертв на різні освітні й соціальні потреби. Також «Союз українок» енергійно працював у напрямку підвищення освітнього і культурного рівня українських жінок, заохочення їх до самоосвіти, спонукання до прояву ініціативи, до суспільно-корисної роботи тощо. Жіноча організація не менш активно боролася за рівноправність та самостійність жіноцтва.

На Товмаччині осередки «Союзу українок» було засновано не в усіх населених пунктах. У Товмацькому й Отинійському судових округах жіночі організації створено в поодиноких селах, натомість у Тисменицькому – практично в кожному населеному пункті. У містах і містечках повіту філії очолювали «меценасові», представниці міщанської інтелігенції, у селах, де відчувався гострий брак інтелігенції, очільницями кружків були переважно дружини місцевих священників або ж національно-свідомі селянки. Добре розвивалися філії «Союзу українок» у м. Товмач, м. Тисмениця, трохи слабше в м. Отинія. Потужні кружки організації діяли в с. Грушка, с. Долина, с. Милування, с. Палагичі, с. Петрилів, с. Підпечери, с. Рошнів, с. Стриганці.

Окупаційна влада вбачала в рості популярності «Союзу українок» певну загрозу й під всіляким приводом намагалася заборонити його діяльність. Двічі, у 1929 р. та 1938 р., польська адміністрація призупиняла роботу організації. Проте після численних протестів була змушена повертати права товариства на існування. В умовах окупації 1920–1930-х рр. «Союз українок» не лише встояв, але й підготував ґрунт для аналогічних українських жіночих організацій у Європі, США, Канаді, Австралії.

4.2 Патріотично-виховна праця товариства «Пласт»

На зламі XIX–XX ст. у країнах Західного світу відбулося зародження скаутського руху. Засновником скаутингу (англ. scout – розвідник, шукач пригод) вважають британського генерала Роберта Бейден-Павелла [371, с. 46; 383, с. 124]. Перший гурток скаутів організований у 1902 р. в США, згодом скаутські організації були в країнах Європи, Азії, Північної та Південної Америки [462, с. 270–271].

У Східній Галичині скаутинг започатковано наприкінці 1911 р. Саме тоді в газеті «Діло» за 2 грудня 1911 р. з'явилася перша стаття про пластову «прогульку», що мала відбутися в січні 1912 р. [247, с. 73].

Перший таємний пластовий гурток був організований Іваном Чмолою при львівському товаристві «Січ». Назву «Пласт» (походить від слова «пластати» – повзти; іти грузнучи ногами; підкрататися) дано на честь нащадків запорожців – кубанських козаків-пластунів, які виконували функцію розвідників у Кубанському козацькому війську. Дефініцію запровадив Петро Франко, що також створив таємний пластовий гурток при філії української гімназії в м. Львів. Саме він, в березні 1912 р., опублікував у часописі «Здоров'є» статтю під назвою «Пласт як новий спосіб фізичного і морального виховання» [247, с. 73].

Основоположником та організатором українського пластового руху, його методистом і теоретиком вважають Олександра Тисовського – професора львівської академічної гімназії, автора перших методичних посібників «Пласт» (1912 р.), «Життя в Пласті» (1921 р.). Саме він 12 квітня 1912 р. заснував 1-й пластовий курінь ім. Петра Сагайдачного [247, с. 73].

Існували три напрями-бачення розвитку українського пластового руху. Іван Чмола розумів «Пласт» як військово-підготовчі відділи майбутнього національного війська. Якраз із його гуртка виникла ідея щодо створення військового товариства «Січові стрільці», члени якого невдовзі стали основою легіону Українських січових стрільців. Петро Франко зосереджував увагу на фізичному вихованні пластунів. Натомість Олександр Тисовський вбачав у

пластовій організації можливість виховання в членів гуртка міцного характеру [247, с. 73]. Він прагнув виховати з української молоді майбутню національну еліту, яка б розумілася й орієнтувалася в питаннях політики, культури, науки, економіки, фізичної культури та спорту [462, с. 273]. Його творці ставили за мету виховати з української молоді національно свідомих, фізично й морально стійких патріотів-воїнів, готових за будь-яких умов і ситуацій до боротьби за самостійність України [371, с. 47].

Важливу роль у створенні скаутської організації відіграв Іван Боберський. Він долучився до формування організаційних та ідеологічних засад «Пласту». Його стараннями і фінансовою допомогою в перші роки діяльності товариства було опубліковано пластові методичні видання, спеціальна література, які стали підґрунтям для розвитку пластового руху [452, с. 91].

Важливою особливістю пластової організації було те, що вона залучала до себе дітей дошкільного й шкільного віку, чим, до речі, не могли похвалитися інші товариства. Роботою з дошкільним та шкільним юнацтвом «Пласт» формував в останніх особисті й національні ознаки характеру, що в умовах спочатку австрійської, а згодом польської політики денаціоналізації було надважливим кроком у боротьбі з «отруюванням дитячих і юних душ чужоземною мовою, історією та культурою» [371, с. 47].

У «Пласті» була добре налагоджена система самоосвіти й фахової підготовки. Верховна пластова рада запровадила пластові іспити, після успішного складання яких пластун отримував підвищення у званні. Окрім пластового звання, іспити давали певні практичні та корисні навички й уміння. Наприклад, щоб отримати найвище пластунське звання – «гетьманський пластун-скоб», необхідно було, крім трьох пластунських іспитів, скласти ще п'ять почесних (фахових) іспитів, щоправда, на вибір самого пластуна [371, с. 50–52].

Виховний процес охочих пов'язати своє життя з «Пластом», на думку Олександра Тисовського, мав тривати безупинно, починаючи з восьмирічного

віку й аж до самої старості. Тому членство організації ділилося за чотирма віковими категоріями:

- 1) пластовий «доріст» («вовченята-прихильники») – діти 8–12 років, з якими проводили індивідуальні заняття та підготовку до вступу в товариство;
- 2) пластуни – підлітки 12–18 років, члени пластової організації;
- 3) старші почесні пластуни – юнацтво, що після закінчення навчальних закладів вступало на стежку самостійного життя, але не поривало зв'язків з «Пластом». Воно, як правило, ставало опікуном пластових осередків, куренів (полків) за місцем проживання чи роботи, надаючи практичну допомогу й пропагуючи пластову ідею серед місцевого населення.
- 4) пластовий сеньйоріат – люди старшого й похилого віку, за плечима яких був чималий безпосередній досвід роботи в «Пласті» та які матеріально підтримували товариство [125, арк. 23; 371, с. 48; 462, с. 284–285].

«Пласт» мав чітку організаційну структуру, що дозволяло вести ефективну виховну роботу, підтримувати належну дисципліну й досягати поставлених цілей [371, с. 52; 462, с. 288]. Головним осередком усіх пластових організацій Галичини була Верховна пластова рада в м. Львів, яка виступала секцією Українського краювого товариства охорони дітей та опіки над молоддю [203, с. 2].

Найменшою організаційною одиницею товариства «Пласт» був гурток, що складався з 6–10 членів. Усі члени приймалися до гуртка за взаємною згодою, добре знали між собою та були пов'язані взаємною приязню. Це було необхідною умовою, оскільки переважна більшість роботи в «Пласті» велася саме в гуртку. Робота розподілялася між усіма членами (діловодчиками), кожен з яких мав певні обов'язки (діловодство) [203, с. 2].

Структурно гурток складався з провідника (провідниці), що вів гурток, займався підготовкою програми сходинок, видавав накази й обіжники, прокуратора або правника (правниці), який дбав про моральний стан членів гуртка, слідкував за дотриманням усіма членами пластового закону та, за узгодженням з полковим прокуратором і полковою командою, а інколи й з

Верховною пластовою радою, призначав пластові кари та відзначення, писаря (писарки), котрий вів протоколи сходин, мав список членів, і відпоручника (відпоручниці), що налагоджував та тримав зв'язок з іншими гуртками. Крім того, за потреби могли бути обрані бібліотекар, домівкар та інші діловодчики [203, с. 2].

Усі гуртки творили пластовий полк, який вела полкова команда, що складалася з вибраних на полкових сходинах членів. До полкової команди входили: полковник, полковий прокуратор, полковий писар, полковий скарбник. Гуртки одного полку об'єднувалися в чети (4 гуртки – 1 чета) і сотні (4 чети – 1 сотня), якими керували четарі та сотники, виступали посередниками між полковою командою й гуртками [203, с. 2]. Кожен пластовий полк мав свого патрона, тобто був названий на честь одного з визначних українських державних чи військових діячів, національних героїв [371, с. 57].

Головна діяльність пластунів зосереджувалася на сходинах і «прогуляках». У програму сходин та «прогулячок» входили різноманітні заняття, що розвивали фізичну силу, швидкість ухвалення рішень, поглиблювали загальні знання й національну свідомість, привчали до громадського життя. До занять відносились: «прогулячка», змагання, ігри, руханка, вправи зору, слуху, науки знакування, вправи пам'яті, «відчити», «реферати», дискусії, «гутірки» на різні теми, участь в урочистих обходах і національних святах, розуміння знаків на мапах, наука рятувництва, ведення домівки та її прикрашення, самоуправління, ведення книг (писарської, скарбничої й ін.), ведення сходин, плекання пісні, музики й різних здібностей з ремесла та промислу [203, с. 2].

Зазначимо, що протягом 1912–1914 рр. «Пласт» переріс у потужну масову молодіжну організацію. Його осередки діяли в 37 населених пунктах Східної Галичини. Однак вони практично не взаємодіяли між собою та не мали чіткого підпорядкування. З цією метою 1913 р. створено Організаційний пластовий комітет, а 1914 р. – керівний орган – Осередкову пластову управу, що за короткий час провела реєстрацію всіх пластових осередків і поділила їх на 11 округ. Кількість пластунів станом на 1914 р. сягнула близько 800 осіб, а

осередки організації поширилися не лише в Галичині, але й на Буковині та на Закарпатті [506, с. 267].

У довоєнний період на теренах Товмацького повіту не було створено жодного осередку пластової організації. Очевидно, це пов'язано з тим, що м. Товмач, яке б, здавалось, мало стати центром молодіжного руху в повіті, насправді було невеликим провінційним містечком, без вищих навчальних закладів, з мізерно малим числом національно свідомої української інтелігенції та молоді, у середовищі яких, власне, і культивувалися ідеї пластового руху.

Восени 1914 р. російська військова окупаційна адміністрація заборонила діяльність усіх українських товариств, зокрема й «Пласту». Окремі його представники вступили до новоствореного легіону УСС. Згодом галицькі пластуни брали активну участь у становленні Західно-Української Народної Республіки, вливалися до лав Української галицької армії. Майже шість сотень пластунів загинуло під час Великої війни 1914–1918 рр. і бойових дій проти поляків в 1918–1919 рр. [506, с. 267].

Хоча австрійський період діяльності «Пласту» тривав недовго, однак, на нашу думку, його засновникам вдалося досягти головної мети – розпочати процес виховання молоді, перетворення її на свідомих громадян і підготувати майбутніх захисників української державності [469, с. 100].

З 1920 р. товариство «Пласт» розпочало відновлення своєї діяльності й заснування нових пластових осередків у Східній Галичині, на Волині та на Закарпатті. На з'їзді 1924 р. обрано Верховну пластову раду і виконавчий орган – Верховну пластову команду на чолі з Северином Левицьким. Було затверджено нову організаційну структуру товариства: тепер кілька гуртків, замість полку, утворювали курінь. Окрім уладу юнацтва (12–18 років), утворено улад старших пластунів (1925 р.), улад пластунів-новаків (1927 р.), улад пластунів-сеньйорів (1930 р.). Популяризації пластового руху серед населення сприяли видання Олександром Тисовським посібника «Життя у Пласті» (1921 р.), вихід пластових часописів «Молоде життя», «Український Пласт», у яких висвітлювалося пласто́ве життя краю [371, с. 58; 501, с. 200–201;

506, с. 267]. Популярність «Пласту» серед українського населення Східної Галичини щороку зростала, товариство повнилося новими прихильниками. Якщо наприкінці 1922 р. на теренах краю діяли лише 30 пластових полків, то в 1927 р. їх число зросло до 138 куренів, що об'єднували у своїх лавах близько 30 тисяч пластунів [145, арк. 209; 371, с. 58].

У міжвоєнний період на Товмаччині діяло всього кілька осередків товариства «Пласт», а саме: два курені, 54-й жіночий і 56-й чоловічий, в м. Тисмениця, один, 92-й чоловічий, у с. Олеша та пластовий гурток в с. Підпечери. Два останні функціонували декілька місяців.

Ініціаторкою створення пластового уладу в м. Тисмениця стала Ольга Волосенко – місцева жителька, пластунка 2-го пластового куреня імені Марти Борецької у м. Львів. У червні 1923 р. вона, перебуваючи на літніх «феріях», зуміла за дуже короткий час зорганізувати жіночу пластову частину та підготувати її членкинь до першого пластового іспиту [141, арк. 1–2]. Зазначимо, що старша сестра Ольги Волосенко Ірина теж належала до «Пласту». Вона була спочатку пластункою 2-го куреня ім. М. Борецької у Львові, потім – 12-го куреня ім. кн. Романової в м. Станиславів, а, перейшовши у старшопластунство, вступила до 5-го куреня старших пластунів «Довбушівці» в м. Станиславів [126, арк. 3; 444, с. 587].

Перший пластовий іспит відбувся 26 серпня 1923 р. в залі Народного дому й тривав 2,5 години. Складали пробу два гуртки: «Калина» (п'ять пластунок) і «Тополя» (п'ять пластунок). Крім того, на іспиті були присутні прихильниці з цих гуртків, однак вони не могли екзаменуватися, оскільки запізно вступили до «Пласту». Іспит приймав Василь Пашницький – пластун-учасник 11-го куреня ім. Івана Мазепи в м. Станиславів. Під час складання іспиту пластунки демонстрували знання пластових законів та статуту, діловодства, вправність у в'язанні вузлів. Того ж дня відбулося урочисте складання першої пластової присяги [141, арк. 8].

Спочатку пластовий осередок у м. Тисмениця належав до 2-го пластового куреня ім. М. Борецької, потім, до квітня 1926 р. – до 12-го пластового куреня

імені княгині Романової в м. Станиславів. У червні 1926 р. Верховна пластова команда затвердила пластову частину в м. Тисмениця окремим куренем. Патронкою осередку ще 1923 р. обрано учасницю визвольних змагань, четаря УСС та УГА Олену Степанівну. Зв'язковою було призначено старшу пластунку 5-го куреня уладу старших пластунів ім. Олекси Довбуша Одарку Скождополь, а опікунами – Павла й Ольгу Волосенків. Курінною спочатку вибрано Ірину Волосенко, а згодом Любов Шкоруту. Відтоді місцева молодіжна організація стала іменуватися 54-им пластовим куренем ім. О. Степанівни в Тисмениці. Пластова організація налічувала два гуртки (14 пластунок) і гурток «новичок» (7 пластунок) [141, арк. 3–4; 197, с. 3, 11]. (Додаток Е.2)

Численність куреня в силу різних обставин часто змінювалася. Якщо, наприклад, у березні 1927 р. кількість членкинь тисменицького жіночого куреня становила 10 пластунок, то вже в грудні 1927 р. їх налічувалось 26 осіб, з них за пластовими ступенями: 3 «новички», 15 «прихильниць», 3 «учасниці», 5 «розвідчиць». Пластова домівка знаходилася в одному з приміщень місцевої каси «Віра», де щонеділі відбувалися гурткові сходи. Місцева організація мала власну аптечку, спортивний інвентар, бібліотеку на 150 томів. При курені діяв аматорський гурток, дохід від діяльності якого призначався на закупівлю «шатра» [141, арк. 9, 12]. (Додаток Е.3)

Щодо ведення національно-патріотичної роботи, то слід відзначити, що 13 листопада 1926 р. тисменицькі пластунки у власній домівці провели Пластове свято, куди запросили своїх колег з 5-го куреня старших пластунів ім. О. Довбуша в м. Станиславів [143, арк. 9]. 6 листопада 1927 р. вони організували панахиду за Українськими січовими стрільцями та свято на честь Листопадового чину. Програма свята включала виконання українського національного й пластового гімнів, військового маршу УСС, «реферат» у вигляді п'ятихвилинного мовчання, читання уривку твору про битву під Львовом, декламацію вірша «Під легіт вітру», спів українських пісень «Що то за грім», «Видиш, брате мій», «Червона калина», «Заквітчали дівчатовька».

11 грудня 1927 р. пластунки брали участь у виставі «До світла, до волі», яку ставив 56-й курінь ім. П. Дорошенка [141, арк. 12]. (Додаток Е.3)

Задля зміцнення фізичного здоров'я пластунки неодноразово здійснювали мандрівні табори (до 10 днів), різноманітні «прогульки» до інших населених пунктів. Так, наприкінці жовтня 1927 р. членкині місцевого «Пласту» здійснили «прогульку» до с. Милування [141, арк. 12].

Через різні причини та обставини пластунам тисменицького куреня не завжди вдавалося брати участь у пластових заходах, що проводились під час літніх вакацій. Зокрема, представниці 54-го куреня не брали участі в обов'язковому обласному таборі влітку 1928 р., оскільки були зайняті господарсько-польовими роботами вдома. Однак безпосередньо перед жнивими місцевий курінь вибрався на мандрівний табір і компенсував свою неучасть у спільних заходах [141, арк. 14]. Зазначимо, на Товмаччині функціонував обласний пластовий табір для пластунів-«новиків», розташований над р. Дністер у с. Горигляди [204, с. 26].

Крім жіночого куреня, у м. Тисмениця був заснований та діяв «мужеський» 56-й пластовий курінь. Його організаторами виступили брати Іван і Володимир Островські. Перший пластовий іспит та присягу вони склали 26 серпня 1923 р. разом з пластунами жіночої частини [141, арк. 2; 142, арк. 1].

Спочатку чоловічий пластовий курінь розвивався дуже повільно, оскільки пластуни були зайняті навчанням, господарськими роботами, відчувався брак фахового проводу. Однак після 1926 р. динаміка змінилася, пластовий осередок численно збільшився й складався з трьох гуртків: пластунів-«розвідчиків» (8 осіб), пластунів-«прихильників» (7 осіб) і «новиків». Патроном куреня визначено українського гетьмана Петра Дорошенка. Курінним обрано Івана Лозинського, провідником 1-го гуртка – Методія Павлишина, провідником 2-го гуртка – Михайла Фика. Пластовим опікуном куреня призначено інженера Павла Волосенка, зв'язковим – Романа Скочдополя, старшого пластуна-«розвідчика» 5-го куреня уладу старших пластунів ім. Олекси Довбуша, а з 1928 р. – Степана Маціборка [142, арк. 23]. (Додаток Е.1)

Про велику популярність «Пласту» в м. Тисмениця свідчило те, що в березні 1927 р. численність куреня становила 27 членів, у травні – 31, а наприкінці грудня зросла до 43 пластунів. За пластовими ступенями було: 6 «розвідчиків», 19 «учасників», 10 «прихильників», 8 «новиків» [142, арк. 6–7, 11].

При курені діяли аматорський і шаховий гуртки, музей, хор, крамниця. Пластовою домівкою служило одне з приміщень місцевої кооперативи «Віра». Пластуни мали власну бібліотеку, писарські прилади, футбольний інвентар, 11 пар спортивних штанців, сатральні реквізити, пару совгів. Пластовий фонд складав понад 70 злотих, на які планувалося придбати намет. Також тисменицькі пластуни внесли 45 зл. на будівництво пластового дому [142, арк. 11, 14].

Щонеділі в пластовій домівці проходили сходи всіх гуртків. Програма зібрань включала «відчити» та дискусії, «гутірки» на різні теми, виклади з різних галузей науки, декламування віршів, впоряд, вправи тощо. Окрім організаційних питань, на зборах велися приготування до відзначення різних свят, коляди, щедрівки, відбувалися репетиції вистав. 8 січня 1927 р. тисменицькі пластуни провели свято на честь полеглих вояків легіону УСС і поставили виставу на п'ять дій «Жертва темноти» [143, арк. 10]. 11 грудня 1927 р. курінь влаштував аналогічне свято вшанування пам'яті січових стрільців та поставив тематичну виставу «До сонця, до волі» [142, арк. 14].

Задля підвищення знань, вмінь і навичок члени місцевого «Пласту» проходили різноманітні курси: з гігієни, «плекання хорих», рятівництва, кушнірства, шевства, домашнього порядку, куховарства й прання (для дівчат-пластунок), наколесництва, знакування, музики, співу, національних танців тощо. Опісля пластуни складали іспит вмілості та отримували відповідну виказку [142, арк. 16–23].

Цікаво, що екзаменаторами з того чи іншого курсу, окрім старших пластунів, нерідко були й авторитетні та професійні жителі міста, як-от: тесля Василь Рев'юк – з дроворубства, учитель Атанасій Островський – з музики,

шевський майстер Микола Гриньовський – з шевства, директор кооперативи Ілля Гах – з бджолярства, огородництва й хліборобства, «меценасова» Ольга Шипайло – з домашнього порядку, прання та куховарства [142, арк. 4].

Для налагодження й підтримання товариських зв'язків між пластунами західноукраїнських земель Верховна пластова команда часто організовувала та проводила міжкраєві, міжобласні пластові таборування і зустрічі пластунів зі Східної Галичини, Буковини, Волині, Закарпаття. Під час однієї з таких стрічей тисменицькі пластуни мали нагоду познайомитися, поділитися думками, обмінятися знаннями та досвідом зі своїми товаришами з Волині. Ця зустріч стала справжнім виявом патріотичних почуттів і розуміння пластових ідеалів, закріпила духовний зв'язок між пластовою молоддю Галичини та Волині. У процесі спілкування між собою тисменицькі і волинські пластуни, об'єднані пластовою ідеєю, домовилися спільно усувати «з дороги усе, що злочинною рукою сягає по наші святощі», жити «надією, що настане мент, коли ми разом крізь пекольний огонь кинемося на зустріч кращій долі України» [142, арк. 9].

В історії товариства «Пласт» у м. Тисмениця не обійшлося і без ганебних випадків. 24 травня 1928 р. згідно з рішенням керівництва 56-го пластового куреня ім. Петра Дорошенка з українського пластового уладу були виключені пластові учасники Мирослав Секрета та Онуфрій Гавришенко, на яких одночасно накладено тримісячний товариський бойкот. Причиною цього стали порушення ними пластового закону, обов'язків пластуна й «переступлення» пластового слова честі. Мирославі Секреті інкримінувалися словесна образа літньої жінки, порушення майже всіх «точок» пластового закону та побиття своїх товаришів, а Онуфрієві Гавришенку, учневі 4-го класу – гра в карти на гроші, які добував нечесним способом, невиконання наказів керівництва як у пластовій домівці, так і поза нею. Обидва своєю поведінкою підривали авторитет куреня й цілого пластового уладу в очах як старшого громадянства, так і пластунів, а особливо молодших товаришів [142, арк. 24]. Накладенням такого покарання керівництво куреня продемонструвало членам, що чекатиме кожного пластуна за порушення ним пластових законів.

У рамках акції «Селопласт», яка передбачала закладення пластових організацій у сільській місцевості, на Товмаччині засновано пластовий осередок у с. Олеша. Він постав з ініціативи старшого пластуна-«розвідчика» 10-го пластового куреня «Чорноморці» Мирослава Стрийського, студента Львівської політехніки, сина місцевого пароха о. К. Стрийського. 9 травня 1930 р. М. Стрийський повідомляв вище керівництво товариства «Пласт», що «сільські хлопці досить охотно взялися до праці і хотіли би тепер зложити першу пластову пробу». Він просив делегувати представника Окружної пластової команди для прийняття іспиту, «бо тут можна поширити пластову організацію» [128, арк. 109].

Вісімнадцятого травня 1930 р. відбулося складання першої пластової проби членами гуртка «Чайка», а опісля – першої пластової присяги. Кожен пластун, складаючи присягу, підписував пластове слово честі, у якому зобов'язувався точно дотримуватися правил пластового закону, беззаперечно підкорятися пластовому керівництву, брати участь у пластових сходинах, вправах і «прогуляках», не вживати алкоголю й не палити тютюну, у випадку виходу з товариства не створювати іншої пластової організації [128, арк. 165].

Зазначимо, що урочисте складання першої пластової присяги мало великий успіх серед сільської молоді, оскільки вже 25 травня до новоствореної організації вступили ще 18 юнаків, з яких сформовано було два гуртки. М. Стрийський просив Верховну пластову команду затвердити курінь, ім'я патрона, котрим обрано козацького отамана Тараса Трясила, та надати куреневі порядковий номер [136, арк. 116]. У відповідь на звернення вище пластове керівництво присвоїло організації порядковий номер 92, затвердило М. Стрийського зв'язковим, о. К. Стрийського – опікуном. А от патроном місцевого осередку ВПК рекомендувала обрати Тиміша Хмельниченка або Князя Ігоря [136, арк. 116 зв.]. Підготовчий пластовий гурток діяв і в с. Підпечери. Ініціатором його створення й очільником став пластун Микола Петрунів [152, арк. 13].

У сусідніх з Товмацьким повітах так само діяли пластові організації. Найкраще «Пласт» розвивався в Станиславівському повіті, а особливо в самому м. Станиславів. Це пояснюємо тим, що місто було воєводським центром, де сконцентрована була велика кількість української шкільної молоді, студентства та інтелігенції. У 1920-х рр. тут створено 5-й курінь старших пластунів «Довбушівці» [135, арк. 14; 438, с. 25], чоловічі частини – 11-й курінь ім. гетьмана Мазепа [137, арк. 1], 16-й курінь імені короля Данила [139, арк. 1], 61-й курінь ім. Федора Черника [135, арк. 26], жіночі – 12-й курінь ім. княгині Романової [138, арк. 1], 23-й курінь ім. Ганни Барвінок [140, арк. 1], 63-й курінь ім. Лесі Українки [130, арк. 31] та 4-й зв'язок «новиків» [130, арк. 39]. Так само функціонували осередки товариства і в селах повіту: 38-й курінь ім. Івана Смицнюка в с. Ямниця [129, арк. 54], 45-й курінь ім. Святослава Завойовника в с. Павельче (тепер с. Павлівка Івано-Франківського району – *І. Ф.*) [132, арк. 1], 91-й курінь ім. Дмитра Вітовського у с. Загвіздя [134, арк. 17].

Не менш активно в міжвоєнний період розвивався пластовий рух у покутських повітах. У м. Коломия функціонували чоловічий 19-й курінь ім. Максима Залізняка [131, арк. 1], жіночий 13-й курінь ім. Олени Завісної, улад старших пластунів «Прут», підготовчий курінь ім. Івана Богуна та 7-й зв'язок «новиків» [134, арк. 9, 11]. У м. Городенка підготовчий курінь було створено в червні 1930 р. з ініціативи Івана Ступара, пластуна-учасника 20-го куреня ім. Пилипа Орлика в м. Рогатин. Осередок налічував 28 членів» [127, арк. 56]. У м. Снятин діяв 55-й курінь ім. Григорія Сковороди, зорганізовано в 1925 р. стараннями Михайла Бажанського, якого призначено його опікуном [133, арк. 4; 344, с. 122–124].

Пластові осередки також були засновані в м. Богородчани (90-й курінь ім. Ольги Кобилянської, підготовчий курінь ім. Богдана Хмельницького), м. Галич (підготовчий курінь ім. кн. Ярослава Осмомисла), м. Калуш (35-й курінь ім. Степана Тисовського, 39-й курінь ім. О. Загірної), м. Косів (25-й курінь ім. Михайла Павлика), м. Надвірна (73-й курінь ім. Маркіяна Шашкевича) [134, арк. 11].

У цілому ж в Станиславівській окрузі товариство «Пласт» розвивалося чи не найкраще. Наприклад, якщо в жовтні 1928 р. тут діяло 9 куренів юнацтва, 2 улади старших пластунів і 1 улад «новиків», то вже в червні 1930 р. тут функціонували 21 курінь юнацтва, 3 улади старших пластунів і 2 улади «новиків», що об'єднували у своїх лавах близько 629 пластунів і 85 «новиків» [134, арк. 9, 11].

Товариство «Пласт», як й інші українські молодіжні та парамілітарні організації, знаходилось під постійним владним і поліційним наглядом. Найменше недотримання статуту тягло за собою заборону проведення заходів, конфіскацію майна, вилучення літератури, призупинення діяльності осередку, обшуки, арешти членів пластового уладу.

У серпні 1923 р. після складання першої присяги пластунками 54-го куреня ім. Олени Степанівної комендантом місцевого постерунку було зупинено святкування лише через те, що буцімто організатори не додержувалися програми, а саме, що замість іменування прихильниць учасницями, було проведено присягу. Товмацьке повітове староство на деякий час призупинило діяльність тисменицької пластової організації [142, арк. 1].

Першого грудня 1929 р. 54-й і 56-й курені вирішили спільно влаштувати пластове свято з нагоди річниці заснування місцевої організації та планували запросити товаришів з 11-го куреня ім. гетьмана І. Мазепи в м. Станиславів, однак влада заборонила проведення цього заходу [173, арк. 2, 10].

Попри те, що «Пласт» позиціонував себе позапартійною організацією, він потрапив під вплив спочатку Української військової організації та її підпільних структур, членами якої було чимало старших пластунів, а після 1929 р. – Організації українських націоналістів, що проводила принципову й безкомпромісну політику щодо польської окупаційної влади. З 1930 р. українські націоналісти вчиняли акції зі знищення державного та приватного поміщицького майна, організовували шкільні бойкоти, здійснювали «екси» (експропріаційні акти) і теракти, до проведення яких залучалася молодь. В одному з таких терактів під м. Бібрка Львівського воєводства наприкінці серпня

1930 р. брав участь старший пластун 11-го куреня ім. гетьмана І. Мазепи в м. Станиславів Григорій Пісецький, що загинув під час його виконання. Під час огляду поліцією місця злочину загиблий був знайдений у пластунському однострої. Цей факт став причиною проведення обшуків у пластунських домівках і приватних помешканнях членів «Пласту», переслідувань й арештів пластунів, призупинення функціонування осередків на місцях та повної заборони товариства за антидержавний характер діяльності [268, с. 4; 371, с. 59; 447, с. 110].

У вересні 1930 р. польська влада зобов'язала Головний виділ Українського краювого товариства охорони дітей та опіки над молоддю, секцією якого була Верховна пластова рада, у двотижневий термін розпустити всі осередки «Пласту» [160, арк. 4]. З ліквідацією скаутської організації окупаційна адміністрація прагнула взяти під свій контроль виховання української молоді, адже товариство «Пласт» станом на вересень 1930 р. налічувало понад 6 тисяч членів. Також цим рішенням влада сподівалася протидіяти зв'язкам пластунів з українським підпіллям. Натомість ці дії дали зворотній ефект – розпуск пластової організації не лише не призвів до послаблення націоналістичного підпілля, а навпаки – підсилив новими кадрами з числа вчорашніх пластунів [385, с. 65].

Каральні дії польської влади і поліції проти Українського пластового уладу торкнулися й окремих пластунів Товмаччини. 26 вересня 1930 р. «Пласт» було заборонено на території повіту, про що вручено письмові повідомлення керівництву філії товариства охорони дітей та опіки над молоддю і мужу довір'я тієї ж організації о. К. Стрийському. У ході ліквідації «Пласту» проведено обшуки в м. Тисмениця у помешканнях Степана Маціборка, який на той час перебував у м. Коломия, Євгена Лозинського, заступника керівника 56-го куреня й секретаря тисменицької філії товариства охорони дітей та опіки над молоддю, у якого вилучено пластову кореспонденцію, газети. З виявленого листування між Є. Лозинським і С. Маціборком було встановлено існування контактів між «Пластом» і «Рідною школою», на потреби якої пластуни

збирали гроші. Також ревізії пройшли в будинку, де проживали керівниці 54-го жіночого куреня сестри Марія й Любов Шкорути та Олекса Михайлович, керівник місцевого «Соколу» і наречений останньої, звідки вилучено членські посвідки, брошурки, записник пластових команд, накази ВПК. Під час обшуків у пластовій домівці знайдено тризуб, прапорець товариства з написом «Гурток Дятел», книги, декларації, брошури, записники [152, арк. 12].

У помешканнях Миколи Петруніва й Михайла Логази, студента медицини в с. Підпечери та Мирослава Стрийського в с. Олеша вилучено тризуб, записники, особисту кореспонденцію, пластові посібники й книги, видані в радянській Україні, США, м. Берлін і м. Прага. Останні двоє на момент обшуку перебували на навчанні в м. Львів. У М. Петруніва також знайдено виборчу відозву, підписану невідомою особою на прізвище Сендецький, в якій закликалось до створення виборчих комітетів і формування українського виборчого фронту. Під час проведення ревізії М. Петрунів намагався знищити відозву. На основі вилучених у М. Стрийського фрагментів листівок, виготовлених на циклостилі (копіювальному апараті), та аналізу його діяльності польська поліція підозрювала останнього у зв'язках з УВО [152, арк. 12].

У заступника керівника 92-го пластового куреня Володимира Яворського поліція знайшла книги, кореспонденцію, записники, підручники, відозви, виготовлені на тимчасовому гектографі (копіювальному апараті), мапу генерального штабу «Бережани» з печаткою 23-го пластового куреня ім. Ганни Барвінок у м. Станиславів. Також виявлено, що навчальна програма пластунів включала вивчення телеграфної азбуки Морзе. Крім того, було знайдено докази, які підтверджували тісний зв'язок між місцевими товариствами «Пласт» і «Просвіта». Обшуки відбулись і в читальні, де містилася пластова організація. Не оминули ревізії помешкання голови «Просвіти» Миколи Кулинюка [152, арк. 13].

Також була проведена ревізія в Анни Крипакової, росіянки, що мешкала в м. Тисмениця, на підставі права на перебування, оскільки було виявлено її

зв'язок з членами «Пласту» й товариства охорони дітей та опіки над молоддю. Встановлено, що А. Крипакова, знаючи про майбутній обшук, виїхала до м. Станиславів [152, арк. 13].

Після обшуків затримані в с. Підпечери – М. Петрунів, у с. Олеша – В. Яворський, М. Кулинюк, у м. Тисмениця – Є. Лозинський, Л. Шкорута, М. Шкорута, О. Михайлович, у м. Коломия – С. Маціборко, видано постанову на затримання М. Стрийського й А. Крипакової. Усіх затриманих було доправлено до судів у м. Товмач і м. Тисмениця, де до них застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [152, арк. 13].

Аналогічні арешти пластунів відбулися в м. Станиславів, у ході яких затримано Осипа Бойчука, Гриця Салевича, Одарку Скочдополь, Володимира Блаженка, Маврикія Білогубку, Омеляна Ляшевича, Мирона й Богдана Ганушевських, Михайла Ткачука, Івана Гудзоватого [161, арк. 126; 183, с. 3; 204, с. 26].

Після розв'язання пластової організації окремі її гуртки, незважаючи на владну заборону, продовжували діяти нелегально або ж при філіях інших товариств. Чимало вчорашніх пластунів стали членами інших молодіжних організацій, як-от: «Сокіл», «Луг», у лавах яких продовжили боротьбу за виховання українського юнацтва в дусі національної свідомості.

Отже, в міжвоєнний період на теренах Товмаччини були засновані й функціонували осередки товариства «Пласт»: 54-й курінь імені Олени Степанівної й 56-й курінь імені гетьмана Петра Дорошенка в м. Тисмениця, 92-й курінь у с. Олеша, підготовчий пластовий гурток у с. Підпечери.

Діяльність пластових організацій носила виховний, просвітницький та культурний характер, що відображений через ведення системної освітньої й самоосвітньої роботи в середині організації, проведення різного роду свят, вистав, відзначення пам'ятних дат з історії України. Уся пластова робота мала на меті виховати національно свідому, фізично здорову українську патріотичну молодь, яка б пишалася своєю історією, культурою, героїчним минулим

власного народу, була б готова до важкої боротьби за досягнення державної незалежності.

На відміну від інших молодіжних товариств, «Пласт» залишався строго позапартійною організацією, його членами здебільшого було юнацтво дошкільного та шкільного віку.

Окупаційна влада вбачала в рості популярності товариства певну загрозу та під усіляким приводом намагалася припинити або й взагалі заборонити його діяльність. У зв'язку з тим що окремі пластуни належали до УВО, ОУН, брали безпосередню участь у шкільних бойкотах, були виконавцями «ексів», терактів, у вересні 1930 р. польська влада остаточно заборонила діяльність усіх пластових секцій, гуртків, куренів товариства. Частина членів товариства «Пласт» була заарештована поліцією, проти них велися слідчі дії.

Після заборони в Східній Галичині українська пластова організація активно діяла в Чехословаччині, США, Канаді, Австралії, а в 1989 р. відновилася й в Україні.

4.3 Структура і практична робота осередків Католицької асоціації української молоді «Орли»

Початок створенню товариства «Католицька асоціація української молоді» поклало відзначення 6–7 травня 1933 р. в м. Львів святкового заходу під назвою «Українська молодь – Христові» (УМХ), що було присвячене установленню Пресвятої Євхаристії, 1900-літтю Христових мук, животворної Його смерті та Світлого Воскресіння. Папа Римський Пій XI оголосив і визначив католицьку акцію як участь світських людей в ієрархічному апостольстві церкви для оборони релігійних і моральних засад, для розвитку здорової та громадської акції під проводом церковної ієрархії з метою відновлення католицького життя в родині й суспільстві [241, с. 24], в активізації широких мас світських людей до роботи серед суспільства і для суспільства в дусі Христа і церкви. У Східній Галичині захід відбувся під патронатом та за безпосередньої участі митрополита Андрея Шептицького [242, с. 27].

У населених пунктах Товмаччини священники після недільних і святкових богослужінь закликали своїх парафіян брати активну участь в майбутніх урочистостях. Так, у м. Товмач під час Великодніх свят в місті було розповсюджено листівки із закликом місцевого пароха о. Романа Ріпецького зголошуватися до поїздки на святкування [162, арк. 56]. Станом на 23 квітня до поїздки зголосилося 160 товмачан. У с. Ляцьке Шляхецьке усіх охочих їхати до Львова записував о. Олександр Гребенюк, в с. Марківці – о. Теодор Базюк [162, арк. 60], у с. Гринівці – о. Зеновій Кисілевський [162, арк. 57]. 6 травня 1933 р. з м. Товмач до м. Львів на свято УМХ виїхали 53 особи, з м. Отинія – 15, з м. Тисмениця – 13, с. Олеша – 6, з с. Ляцьке Шляхецьке – 4, з с. Вікняни – 2 особи [162, арк. 68].

На свято до м. Львів прибуло близько 50 тисяч молоді в національних одностроях. Програма включала посвячення прапорів, молебень, сповідь учасників, Архієрейську Службу Божу на площі Сокола-Батька, релігійний похід до чотирьох найбільших церков міста, присягу молоді на вірність Христові, секційні заняття з рефератами для делегатів, академію у Великому театрі. Свято стало могутньою маніфестацією національного характеру, яке мало на меті нагадати світові про українські визвольні змагання [336, с. 1].

14 травня 1933 р. в кожній парафії Галицької провінції відбулося заприсяження української молоді Христові [336, с. 1]. Зокрема, 14 травня свято УМХ проведено в с. Виноград, с. Ворона, с. Ляцьке Шляхецьке, с. Марківці, с. Чорнолізці, 20 травня – у м. Товмач. Приміром, в с. Ляцьке Шляхецьке процесія з церкви вирушила до пам'ятного хреста на честь знесення панщини біля якого відбулась молебен. Опісля у церкві молодь склала присягу на вірність Христові. А в м. Товмач участь у святі брала шкільна молодь з м. Товмач і с. Палагичі. Перед урочистостями всі учасники прийняли таїнство сповіді. Через негоду не відбулась запланована святкова хода середмістям. У с. Виноград, с. Ворона, с. Марківці, с. Чорнолізці святкування пройшли на церковних подвір'ях [162, арк. 77]. Аналогічні святкові заходи відбулись і в

інших населених пунктах Товмацького повіту. Отож майже вся молодь Східної Галичини стала учасником цієї святкової акції.

Світогляд КАУМ визначався як християнсько-націоналістичний. В його основі стояли релігійно-етичні цінності і поняття та націоналістичні ідеї, Любов Бога й України [243, с. 31]. Товариство ставило за мету виховати українську молодь на вічних засадах Христа, дати українській нації правдивих визнаців Христової віри. Новостворена організація закликала українців ставати правдивими християнами, бути зразковими громадянами, чесно виконувати свої обов'язки, активно ставитися до всіх проявів життя, на ділі слідувати вченням Христовим [250, с. 7].

Вищим керівним органом КАУМ була Архієпархіальна рада, а покровителем організації обрано св. архистратига Михаїла. Низовим осередком став кружок на чолі з провідником. Кружки поділялись на чоловічі та жіночі. Основою праці в кружку були сходи. Програма зборів включала такі елементи: молитва і відкриття, перевірка відсутніх, релігійно-виховна гутірка, виклад з українознавства, «розривка», гутірка із загальних ділянок знання, різне, поточні справи, накази й настанови, закриття і молитва. Тривалість сходин становила 1–2 годину. Програму готував провідник кружка [325, с. 1].

Сходи мали завдання виховувати, навчати й одночасно «бавити», тобто весело проводити час. Їхній зміст залежав від віку учасників, їх інтелектуального рівня та зацікавлення. Наприклад у відділі «новиків» найбільший ухил робився на релігійно-моральне виховання та забаву. У відділі «доросту» більше уваги надавалося національному вихованню і плеканню громадянських чеснот. Члени відділу юнацтва поглиблювали набуті знання та доповнювали новими, звертали пильну увагу на організаційні та суспільні справи. Сходи проводилися не рідше одного дня на тиждень у домівці, а за її відсутності – в приміщенні якогось українського товариства. Інколи сходи розділяли на кілька частин: релігійну відбували в церкві, навчальну – в домівці, а «розривкову» та «гутірки» – під відкритим небом [326, с. 1].

Крім внутрішньо організаційної роботи, члени КАУМ проводили різноманітні акції соціального і благодійного характеру. Приміром, перед Великоднем кожен кружок влаштував сповідь і причастя для всіх членів. Представники займалися виготовленням «шутки» та її розпродажем під церквами у вербну неділю на потреби українських інвалідів. У страсний тиждень вони проводили прибирання і прикрашення церкви, тримали почесну варту біля Гробу Божого. На самий Великдень кожен кружок влаштував спільне свячене (обов'язково без алкоголю) для своїх членів, на яке запрошувалася й молодь з бідних сімей. У великий (світлий) понеділок кружок організував панахиду за полеглими [282, с. 8]. Також члени КАУМ відзначали Свято Просфори, День Злуки, День героїв Крут [287, с. 4], Шевченківське свято [289, с. 12], здійснювали збірки на коляду для потреб «Рідної школи», влаштовували промоційні акції товариства «Відродження» щодо ведення здорового способу життя [288, с. 8].

Щороку в травні кружки проводили іспити для членів «доросту» та юнацтва, влаштовували Свято КАУМ, Свято матері, Свято свободи, займались закладенням і веденням дитячих садків [283, с. 8]. У липні католицька молодь організувала кооперативне свято, пам'ятні сходи на честь полеглих на горі Маківка вояків легіону УСС, святкувала День хрещення Русі. Також в липні жіночі кружки відзначали пам'ять св. княгині Ольги, а чоловічі – св. князя Володимира [284, с. 8]. У листопаді вшановували архистратига Михаїла [285, с. 32], а в грудні проводили Свято «Просвіти», Свято Миколая, під час якого збирали пожертви для придбання подарунків для найбідніших дітей [286, с. 34]. Окрім відзначення пам'ятних і релігійних свят, кружки влаштовували товариські забави з танцями, спортивні змагання з легкої атлетики, плавання, футболу, волейболу, баскетболу, організували піші й водні «прогульки» [284, с. 8].

З 9 липня до 1 серпня 1935 р. на Соколі біля м. Галич та в урочищі Підлюте відбувся перший чоловічий табір для членів КАУМ, який мав характер теоретичного та практичного інструкторського курсу, а з 2 до 20 липня в

с. Микуличин – перший жіночий табір [329, с. 1; 331, с. 7–8]. 28 липня 1935 р. осередки КАУМ влаштували концерт-академію з нагоди 70-літнього ювілею митрополита А. Шептицького [337, с. 24].

Двадцять четвертого липня 1936 р. ухвалено новий статут товариства КАУМ, що був підписаний 19 членами-«основниками» та затверджений митрополичим ординаріатом. Після його реєстрації Львівським воєводством, з 5 квітня 1937 р. організація стала іменуватися товариством «Орли – Католицька асоціація української молоді» [236, с. 17]. Для ознайомлення з організацією, її метою та завданнями кожній парафії надсилався примірник статуту товариства [323, с. 24].

Установчі збори новоствореного товариства відбулись 24 квітня 1937 р. Головну раду організації очолив інженер Андрій Мельник. Після заснування Головна рада товариства «Орли» перебрала урядування від Архієпархіальної ради КАУМ [269, с. 18]. Духовним опікуном організації іменовано отця-доктора Івана Гриньоха [202, с. 24]. Станом на квітень 1937 р. функціонували 439 кружків КАУМ (255 чоловічих і 184 жіночі) [270, с. 24].

Членом товариства «Орли» – КАУМ могла стати повнолітня особа української національності, що була практикуючим християнином. Поручителями кандидатів мусіли виступити два звичайні члени або ж місцевий душпастир. Молодь у віці 14–18 р. могла належати до організації за згодою батьків (опікунів), однак не мала права голосу та виборчого права на зборах. «Вписовий» внесок в члени організації становив 20 грош. Члени віком 18 років і старше сплачували членський внесок в розмірі 10 грош на місяць, віком до 18 років – 5 грош [239, с. 18–19; 319, с. 24]. Кожен член повинен належати тільки до одного кружка «Орлів». Доки член не прийнятий до кружка він зачислявся до так званих самітних членів. Діти у віці до 14 років не могли належати до товариства, а лише знаходитись під опікою організації. Дітей, що бажали стати під опіку товариства, старшина кружка, за згодою батьків (опікунів), приймала до гуртка орленят при кружку. В цілому звичайні члени в залежності від віку ділилися на п'ять категорій:

1. «Орленята» – діти до 14 років, члени гуртка орленят, які кандидували на членів і не мали жодних прав;
2. «Орлики» – молодь 14–18 років, прийнята в члени товариства з дозволу опікунів, яка не мала права голосувати й обирати;
3. «Орли» – звичайні члени віком 18–21 рік, які мали право голосувати та обирати, але не могли бути вибраними до керівних органів товариства та його відділів;
4. «Старші орли» – звичайні члени віком понад 21 рік, які мали всю повноту прав;
5. «Орляки» («Старі орли») – переважно вислужені, старші за віком або одружені звичайні члени, які мали повні членські права, але зменшені членські обов'язки [239, с. 18–19].

Організаційною одиницею товариства «Орли» був кружок. Кружки поділялися на чоловічі та жіночі [320, с. 28]. У кожному населеному пункті Головна рада могла заснувати чи дати дозвіл на заснування один або кілька кружків. Кружок мав бути заснований щонайменше 11 звичайними членами, віком понад 21 рік [237, с. 19]. Усі діяльні й недіяльні кружки КАУМ повинні були до кінця грудня 1937 р. перейти на нові статuti товариства «Орли» [295, с. 20].

Щодо практичної роботи новоствореної організації, то 6–31 липня 1937 р. на Соکیلських скелях біля м. Галич (тепер с. Сокіл Івано-Франківського району. – *І. Ф.*) тривав інструкторський табір, на якому крім плекання тіловиховання багато уваги було присвячено релігійному, ідеологічному та організаційному вишколу учасників [330, с. 32]. З 24 грудня 1937 р. до 2 січня 1938 р. організований зимовий табір для членів, які займалися лещатарським спортом [240, с. 44]. Наймасштабнішою акцією «Орлів» стало Свято християнської України, присвячене 950-річчю хрещення Русі. Воно тривало за спеціально розробленою програмою цілий рік з 14 серпня 1938 р. до 14 серпня 1939 р. [372, с. 28].

На початку 1939 р. товариство «Орли – КАУМ» налічувало 4979 дійсних членів, об'єднаних у 189 кружках, з яких 25 були жіночими [372, с. 28]. З приходом радянської влади католицька організація опинилася під забороною та була ліквідована.

Початок створенню молодіжно-християнської організації «Католицька асоціація української молоді» поклало відзначення в 1933 р. свята «Українська молодь – Христові». Світогляд товариства КАУМ визначався як християнсько-націоналістичний. Новостворена організація ставила за мету виховати українців, особливо молодь, правдивими християнами, зразковими, чесними й активними громадянами, які на ділі мали слідувати вченням Христовим. Низовим осередком товариства був кружок на чолі з провідником. Кружки поділялись на чоловічі та жіночі. Крім внутрішньо організаційної роботи, члени осередків КАУМ проводили акції соціального і благодійного характеру.

Отже, напрями роботи осередків «Союзу українок» Товмаччини мали здебільшого освітньо-культурний (організація і проведення лекцій, освітніх курсів, заснування і ведення дитячих садків, підтримка навчальних закладів, влаштування свят та урочистих заходів) і соціальний (збірки пожертв на утримання дошкільних і шкільних закладів, на придбання продуктів харчування, одягу для дітей малозабезпечених категорій українського населення) характер. Ще одним напрямом діяльності «Союзу українок» стало намагання товариства підняти освітній і культурний рівень українських жінок, заохотити їх до самоосвіти, спонукати до прояву ініціативи, до громадсько-корисної роботи тощо. Жіноча організація втілювала в життя ідеї боротьби за рівноправність та самостійність жіноцтва, беручи активну участь в політичному житті краю, зокрема у парламентських і місцевих виборчих кампаніях. Окупаційна влада вбачаючи в організації певну загрозу двічі, у 1929 р. та 1938 р., призупиняла її роботу.

Незважаючи на те, що товариства «Пласт» та «Орли» – КАУМ діяли в різні періоди міжвоєнного двадцятиліття в основі їх світоглядів стояли любов до Бога й України, служіння українському народові. Пластова та молодіжно-

християнська організація на відміну від інших українських молодіжних товариств залучали до своїх лав дошкільну і шкільну молоді. Особливістю цих інституцій була добре налагоджена система самоосвіти, фахової та спортивної підготовки своїх членів. Як «Пласт», так і «Орли – КАУМ» мали чіткі організаційні структури, що дозволяло в процесі їхньої діяльності проводити ефективну виховну роботу, підтримувати відповідну дисципліну й досягати бажаних результатів. Крім внутрішньої організаційної роботи, члени пластової і молодіжно-християнської організацій проводили різноманітні акції національного, соціального і благодійного характеру.

Вважаємо, що, попри короткий період діяльності товариств «Пласт» та «Орли – КАУМ», саме ці організації стали своєрідною кузницею майбутньої української еліти, яка в 1940–1950-х рр. очолювала боротьбу за Українську самостійну соборну державу. Наприклад, вихованці «Пласту» Степан Бандера став головою ОУН (б), Роман Шухевич – головнокомандувачем УПА, а очільник Головної ради «Орли – КАУМ» Андрій Мельник очолював ОУН (м).

[65, 66, 67, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 149, 150, 151, 152, 160, 161, 162, 172, 173, 183, 186, 188, 190, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 230, 231, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 255, 257, 260, 262, 267, 268, 269, 270, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 295, 311, 314, 319, 320, 323, 325, 326, 329, 330, 331, 336, 337, 339, 341, 344, 371, 372, 373, 379, 383, 385, 403, 438, 442, 444, 447, 452, 462, 465, 469, 470, 501, 506].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі висвітлено актуальну проблему практичної діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини у 1920–1930-х рр. Реалізація заявлених у дисертаційній роботі мети і завдань дозволяє зробити наступні висновки:

1. До цього часу історичні дослідження діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств у межах Товмацького повіту, як на окремо взятій адміністративно-територіальній одиниці, не велися. В існуючих наукових працях проблему українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. висвітлено фрагментарно, в рамках, або етнографічного регіону Покуття, або ж Східної Галичини.

За опрацьованими матеріалами нами виокремлено чотири основні групи історіографічних джерел: українська діаспорна історіографія, радянська історична думка, сучасна українська історіографія, зарубіжна (польська) історична думка. Історичні праці з числа діаспорної історіографії мають здебільшого мемуарний характер. Основними недоліками цієї групи є відсутність архівних джерел, певна ідеалізація дослідниками культурно-просвітницького й молодіжного рухів, деяка упередженість і суб'єктивізм щодо їх висвітлення, а подекуди й надмірна заполітизованість процесів. Дослідження радянських істориків не вважаємо повноцінно науковими через упередженість, необ'єктивність і марксистсько-ленінську заідеологізованість їхніх праць. Характерною особливістю сучасної української історіографії став процес накопичення історичних знань завдяки відкриттю для дослідників нових архівних фондів і забороненої до цього діаспорної літератури. Зарубіжна (польська) історична думка відзначається ґрунтовними дослідженнями українського політико-партійного життя західноукраїнських земель міжвоєнного періоду, а меншою мірою торкається вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств.

Комплекс джерел з вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. нами класифіковано за чотирма категоріями: архівні матеріали, опубліковані матеріали, тогочасна газетна періодика та мемуарна література. Основу нашого дослідження становить комплекс неопублікованих документів центральних і місцевих архівних установ України: Центрального державного історичного архіву України в м. Львів, Державного архіву Львівської області та Державного архіву Івано-Франківської області. Архівні документи містять примірники статутів товариств, щорічні звіти філій і місцевих осередків про культурно-освітню та фінансово-господарську роботу, протоколи засідань і нарад керівництва, загальних і надзвичайних зборів членів, листування керівництва осередків з Головними товариствами в м. Львів, статистичні відомості, списки членів місцевих організацій, інформацію про проведення люстрацій, про сплату членських внесків, прохання ініціативних груп до вищого керівництва товариств про надання дозволу на заснування низових осередків тощо.

Тогочасна періодика з проблематики нашого дослідження міститься у відділі україніки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та відділі зберігання періодичних видань Національної бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. На сторінках часописів висвітлювалася культурно-освітня й організаційна діяльність філій та осередків товариств, інформація про суспільне життя краю, подавалися настанови, методичні поради щодо заснування нових осередків товариств на місцях, ведення практичної діяльності, організацію святкових заходів, про недоліки в роботі. Мемуарна література представлена чималою кількістю праць-спогадів сучасників і безпосередніх учасників українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств.

Методологічну основу дослідження склали принципи історизму, об'єктивності, діалектичного розвитку, системності, всебічності, послідовності, плюралізму, термінологічний принцип. У дисертаційній роботі застосовано загальнонаукові, спеціально-наукові та міждисциплінарні методи дослідження.

Із загальнонаукових використано методи аналізу і синтезу, сходження від абстрактного до конкретного, ретроспективний та моделювання. Серед спеціальних наукових методів у дослідженні відіграли спеціально-наукові методи дослідження – проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-критичний, класифікації й типологізації, методи архівної й бібліографічної евристики, джерелознавчої критики, біографічний і просопографічний методи. Крім спеціально-історичних методів дослідження, у роботі досить широко використано міждисциплінарні методи: метод контент-аналізу, статистичний, порівняльно-статистичний, порівняльно-соціологічний і порівняльно-типологічний методи.

2. Заснування товариства «Просвіта» стало відправною точкою другого етапу українського національного відродження. Новостворене товариство, впродовж семи десятиліть було не лише суспільно-політичною організацією, а й стало фундатором понад десятка культурних, економічних і молодіжних інституцій. Стрімкий просвітянський рух перервано через воєнні дії Першої світової та польсько-української війн.

На початку 1920-х рр. розпочалося активне відновлення просвітянських філій на Товмаччині. Головним ініціатором просвітянського відродження був колишній повітовий комісар, державний секретар ЗУНР І. Макух. До 1928 р. в повіті поновлено діяльність філій у всіх трьох філіяльних округах – Товмацькому, Тисменицькому й Отинійському. Найбільш дієвою була в м. Тисмениця, м. Товмач, менш активною – у м. Отинія. Після воєнних лихоліть тривав процес віднови читалень. За нашими підрахунками, станом на 1 січня 1925 р. товмацька філія відродила 93 %, а тисменицька – 88 % читалень, які діяли до 1914 р.

Основними напрямками роботи просвітянських осередків Товмаччини були: ліквідація безграмотності через заснування самоосвітніх гуртків, влаштування освітніх лекцій і курсів, підтримка бібліотечної справи, збереження й розвиток національної культури, піднесення національної самосвідомості українського населення за допомогою активної культурно-

мистецької діяльності. Саме просвітницький і культурно-мистецький напрями стали найпродуктивнішими формами роботи філій і читалень «Просвіти».

На початку 1920-х рр. розпочалося відновлення осередків «Рідної школи». Рідношкільні кружки, засновані в м. Тисмениця, м. Товмач, м. Отинія, були наділені функціями повітових кружків (філій). На Товмаччині осередки товариства займалися утриманням шкіл, бурси, дитячих садків, будівництвом нових навчальних приміщень, проведенням освітніх курсів і лекцій, організацією бібліотек, виданням шкільної і дитячої літератури, проведенням аматорських театралізованих вистав, концертів, урочистостей, свят, забав тощо. Слабкою стороною рідношкільної організації Товмаччини стала справа організації дошкільного виховання. Через брак коштів не вдалося створити сталої мережі дитячих садків. Перед Другою світовою війною у Товмацькому повіті діяло 39 зареєстрованих осередків «Рідної школи», до яких входило понад 1500 членів.

Попри задекларований позапартійний статус «Просвіти» і «Рідної школи», філії, читальні кружки цих товариств перебували під впливом кількох українських політичних сил: УРП-УСРП, УНДО, ОУН, КПЗУ, «Сель-Роб».

3. Ідейним противником і постійним суперником українофільських товариств було москвофільське «Товариство ім. М. Качковського». У 1920–1930-х рр. на Товмаччині осередки «Товариства ім. М. Качковського» діяли в м. Отинія, с. Ляцьке Шляхецьке, с. Старі Кривотули, с. Ворона. Головними напрямками роботи читалень ім. М. Качковського були культурно-мистецька й освітня діяльність. Сильніші осередки знаходились у м. Отинія, с. Ворона, с. Ляцьке-Шляхецьке, слабший – в с. Старі Кривотули. Загальною для всіх місцевих осередків «Товариства ім. М. Качковського» Товмаччини проблемою залишався брак власних домівок.

Члени «Товариства ім. М. Качковського» не підтримували жодних контактів з іншими українськими культурно-просвітницькими й молодіжними інституціями. Ставлення до них характеризувалося суперництвом, неприязню, а

подекуди й відвертою ворожістю. Натомість, не зустрічаємо жодної критики чи образливих висловлювань на адресу чинної влади чи польського населення.

Попри постійні намагання конкурувати за «голови» галичан на культурно-освітній ниві з «Просвітою», «Товариство ім. М. Качковського» так і не зуміло стати масовою організацією. Основні причини цього вбачаємо у несприйнятті населенням москвофільських ідей, замкнутість та відсутність будь якої комунікації і співпраці з іншими товариствами, агресивне й вороже ставлення до їх членів, внутрішні конфлікти, брак сталого самофінансування.

4. Початком організованого українського молодіжного руху в Східній Галичині стало створення в 1894 р. товариства «Сокіл». Його діяльність у містах і містечках полягала у веденні роботи «руханково-гімнастичного» характеру, а в селах – «пожежно-руханкового». Крім цього велася енергійна культурно-просвітницька діяльність. Перед 1914 р. Товмаччина була лідером за кількістю сокільських осередків на Покутті та Галицькій Гуцульщині.

Відновлення сокільства відбулося з другої половини 1920-х рр. На Товмаччині товариство «Сокіл» розгорнуло активну руханкову, протипожежну, культурно-освітню роботу. Протипожежна діяльність була найменш ефективною. Причина – гострий брак протипожежного інвентарю.

Позиціонуючи себе позапартійною інституцією, сокільські осередки не рідко потрапляли до сфери інтересів окремих політичних сил – УСРП, «Сель-Роб», КПЗУ, УНДО, ОУН. З другої половини 1930-х рр. спостерігався спад активності сокільського руху на Товмаччині, зменшення кількості осередків товариства.

Не менш популярне до 1914 р. пожежно-руханкове товариство «Січ», попри намагання колишніх січовиків, так і не зуміло відродитись на Товмаччині. У 1925 р., замість ліквідованої січової організації, засновано товариство «Луг». Новостворена інституція за своїм спрямуванням була руханково-пожежною і культурно-просвітницькою організацією. У 1933 р. на Товмаччині діяло понад 30 лугових осередків. Товариство стало найпопулярнішою й наймасовішою українською молодіжною організацією на

Товмаччині. Цьому сприяло ведення луговиками активної руханково-спортивної й культурно-просвітницької діяльності серед населення, криза в середині товариства «Сокіл». На відміну від інших молодіжних товариств «Луг» залишався позапартійною організацією.

З 1932 р. розпочав активну діяльність «Союз Української Поступової Молоді “Каменярі” імені Михайла Драгоманова» – молодіжна партійна структура УСРП. Світогляд «Каменярів» ґрунтувався на засадах соціалізму. Зауважимо, що ідейні принципи «Каменярів», не були сприйняті певною частиною українського населення, зокрема, греко-католицьким духівництвом.

На Товмаччині протягом 1932–1933 рр. закладено близько 30 місцевих союзів товариства. Осередки «Каменярів» функціонували в основному у межах Товмацького судового округу. Це пояснюємо тим, що тут були сильні позиції радикалів. Натомість в Тисменицькому й Отинійському судових округах, де вагомий політичний вплив мало УНДО, місцеві союзи «Каменярів» практично не діяли. Товариство проводило активну руханкову й культурно-просвітницьку діяльність, яка полягала в організації спортивних заходів, проведенні різних концертів, свят, фестинів, веденні освітніх гуртків.

5. Найбільш численною українською жіночою організацією Східної Галичини міжвоєнного періоду стало товариство «Союз українок». Жіноча організація ставила за мету підняти освітній і культурний рівень українських жінок, заохотити їх до самоосвіти, спонукати до активної участі в громадсько-політичному житті краю.

Протягом 1920–1930-х рр. на Товмаччині діяли філії «Союзу українок» в м. Товмач, м. Тисмениця, м. Отинія. Найбільш активну й успішну діяльність проводила філія «Союзу українок» у м. Тисмениця. На нашу думку це пов'язано з більшим числом української інтелігенції. Робота союзниць Товмаччини носила здебільшого культурно-освітній характер – читання лекцій, влаштування святкових заходів, проведення збірок пожертв на освітні та різні соціальні потреби, організація навчальних курсів, створення і ведення дитячих садків. Незважаючи на те, що товариство «Союз українок» декларувало себе

безпартійною організацією, чимало членкинь співпрацювали з українськими політичними партіями або були прихильницями певних політсил. Саме «політика» двічі ставала причиною заборони діяльності української жіночої організації.

Український пластовий рух започатковано в 1912 р. Його основоположником та організатором, методистом і теоретиком став Олександр Тисовський. Важливою особливістю пластової організації, що вирізняла її від, приміром, товариств «Сокіл», «Січ» чи «Луг», було те, що «Пласт» залучав до себе дошкільну і шкільну молодь. Ще однією відмінністю «Пласту» від вищеназаних молодіжних товариств стала добре налагоджена система самоосвіти й фахової підготовки. Також «Пласт» мав чітку організаційну структуру, що своєю чергою дозволяло вести ефективну виховну роботу, підтримувати належну дисципліну й досягати поставлених цілей.

Діяльність пластових організацій мала виховний, просвітницький та культурний характер. Через ведення системної освітньої й самоосвітньої роботи в середині організації, проведення тематичних заходів «Пласт» виховував національно свідому, фізично і морально здорову українську патріотичну молодь, готову до важкої боротьби за досягнення державної незалежності.

У міжвоєнний період на Товмаччині діяло всього кілька осередків товариства «Пласт», а саме: два курені, 54-й жіночий і 56-й чоловічий, в м. Тисмениця, один, 92-й чоловічий, у с. Олеша та підготовчий гурток у с. Підпечери. Два останні засновано у 1930 р. в рамках акції «Селопласт».

Попри те, що «Пласт» позиціонував себе позапартійною організацією, він потрапив спочатку під вплив націоналістичних організацій. Участь пластунів у терактах проти владних інституцій, організованих ОУН стало причиною до заборони й ліквідації «Пласту» у вересні 1930 р.

Початком створення «Католицької асоціації української молоді» стало проведення в 1933 р. свята «Українська молодь – Христові». Світогляд товариства КАУМ визначався як християнсько-націоналістичний. Організація ставила за мету виховати українську молодь на вічних засадах Христа, дати

українській нації правдивих визнаців Христової віри. Основою формою роботи в осередках були сходи. Члени КАУМ також були активними учасниками соціальних і благодійних акцій.

У квітні 1937 р. КАУМ перейменовано на товариство «Орли – Католицька асоціація української молоді». На Товмаччині не було створено жодного кружка молодіжно-християнської організації. Причини вбачаємо в низці чинників: наявність на теренах повіту широкої мережі осередків руханково-спортивних і молодіжних товариств, високий рівень впливу на населення радикалів, що перебували в стані певної конфронтації з місцевим духівництвом, несистемна робота (або ж цілковита відсутність роботи) священників щодо консолідації української молоді навколо церкви.

Отже, незважаючи на велику кількість товариств, їх ідейні принципи, певні протиріччя між ними, політичні вподобання, з усією упевненістю можемо стверджувати, що культурно-просвітницькі та молодіжні організації Товмаччини мали на меті виховати національно свідоме, освічене, культурне, фізично і морально здорове українське громадянство, яке б було готове до боротьби за вільну Україну, навіть попри різне бачення вільної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України)

Ф. 146. Галицьке намісництво, м. Львів.

Оп. 58.

1. Спр. 870. Прохання засновників товариства ім. Михайла Качковського в місцевостях на букви «Ж» – «К» про затвердження або зміну доданих статутів і рішення по цьому питанню. 1898 р. 102 арк.

2. Спр. 872. Прохання засновників товариства ім. Михайла Качковського в місцевостях на букви «С» – «Х» про затвердження або зміну доданих статутів і рішення по цьому питанню. 1898 р. 51 арк.

3. Спр. 886. Прохання засновників громадсько-просвітницьких товариств ім. М. Качковського у місцевостях на букву «О», «Л», «Р», «С» про затвердження або зміну доданих уставів і рішення по цьому питанню. 1901 р. 86 арк.

Ф. 182. Товариство ім. Михайла Качковського, м. Львів.

Оп. 1.

4. Спр. 291. Газетні повідомлення, звіти й інші матеріали про поновлення організаційну, фінансово-господарську та пропагандистську діяльність читальні в містечку Отинія Товмацького повіту. 1925–1938 рр. 61 арк.

5. Спр. 317. Інформації, звіти й інші матеріали про організаційну, фінансово-господарську та пропагандистську діяльність читальні в селі Кривотулах Старих Товмацького повіту. 1927–1938 рр. 41 арк.

6. Спр. 320. Газетні повідомлення, звіти й інші матеріали про організаційну, фінансово-господарську та пропагандистську діяльність читальні в селі Ляцьке Шляхецьке Товмацького повіту. 1922–1939 рр. 32 арк.

7. Спр. 338. Газетні повідомлення, звіти й інші матеріали про організаційну, фінансово-господарську та пропагандистську діяльність читальні в селі Ворона Товмацького повіту. 1930–1939 рр. 50 арк.

Ф. 206. Українське педагогічне товариство «Рідна школа», м. Львів.

Оп. 1.

8. Спр. 396. Статистичні звіти, списки членів та інші документи про діяльність гуртка ім. Т. Г. Шевченка в с. Антонівка Товмацького повіту. 1926–1933 рр. 11 арк.

9. Спр. 409. Листування жителів із Товмацьким повітовим союзом гуртків про заснування гуртка ім. Ольги Кобилянської в с. Баб'янка Товмацького повіту. 1932 р. 2 арк.

10. Спр. 501. Заява жителів с. Бортники Товмацького повіту про заснування гуртка ім. Івана Мазепи, список членів та протокол загальних зборів гуртка. 1933–1939 рр. 8 арк.

11. Спр. 512. Листування жителів с. Братишів Товмацького повіту про заснування гуртка ім. Івана Франка, список членів та звіти про діяльність гуртка. 1935–1936 рр. 12 арк.

12. Спр. 526. Звіти, протоколи, листування та інші документи про діяльність гуртка ім. Івана Мазепи в с. Будзин Товмацького повіту. 1933–1938 рр. 21 арк.

13. Спр. 532. Звіти та списки членів гуртка ім. Івана Мазепи в с. Буківна Товмацького повіту. 1934–1936 рр. 12 арк.

14. Спр. 591. Протокол загальних зборів членів гуртка ім. Маркіяна Шашкевича в с. Виноград лісний Товмацького повіту та звіти про його діяльність. 1933 р. 16 арк.

15. Спр. 725. Листування громадян с. Голосків Товмацького повіту в справі заснування гуртка. 1937 р. 4 арк.

16. Спр. 729. Звіти, протоколи, проекти бюджету та інші документи про діяльність гуртка ім. М. Шашкевича в м. Городенка – на Галузівці. 1926–1937 рр. 20 арк.

17. Спр. 731. Звіти, протоколи, листування та інші документи про діяльність Повітового союзу гуртків в Городенці. 1914–1934 рр. 194 арк.
18. Спр. 738. Звіт про діяльність гуртка ім. Івана Франка в с. Горигляди Товмацького повіту. 1933 р. 5 арк.
19. Спр. 764. Список членів гуртка ім. Івана Котляревського в с. Гостів Товмацького повіту. 1938–1939 рр. 2 арк.
20. Спр. 788. Протокол, листування, звіти та списки членів, інші документи про діяльність гуртка ім. Івана Франка в с. Грушка Товмацького повіту. 1933–1937 рр. 23 арк.
21. Спр. 819. Звіт про діяльність гуртка ім. Маркіяна Шашкевича с. Делева Товмацького повіту за 1933 рік. 1933 р. 5 арк.
22. Спр. 860. Протоколи загальних зборів та листування мешканців с. Довге Товмацького повіту з Головною управою про заснування гуртка ім. Івана Мазепи. 1933–1939 рр. 7 арк.
23. Спр. 1106. Листування жителів с. Клубівці Товмацького повіту про заснування гуртка ім. Івана Франка. 1934–1936 рр. 8 арк.
24. Спр. 1125. Касові звіти, протоколи, списки новоприйнятих членів та інші документи про діяльність гуртка в м. Коломия. 1922–1933 рр. 169 арк.
25. Спр. 1142. Списки членів, звіти, листування та інші документи про діяльність гуртка ім. Івана Франка в с. Колінці Товмацького повіту. 1933–1937 рр. 20 арк.
26. Спр. 1191. Звіти, списки членів та інші документи про діяльність гуртка ім. Маркіяна Шашкевича в с. Королівка Товмацького повіту. 1933–1937 рр. 12 арк.
27. Спр. 1374. Заява мешканців с. Ляцьке Шляхецьке Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. Івана Франка та рішення Головної управи в цій справі. 1933–1934 рр. 2 арк.
28. Спр. 1760. Листування мешканців с. Марківці Товмацького повіту в справі про надання дозволу на заснування гуртка ім. Тараса Шевченка, звіти, списки членів та інші документи цього гуртка. 1933–1938 рр. 17 арк.

29. Спр. 1761. Заява мешканців с. Марківці Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. Тараса Шевченка, заяви, протоколи зборів та інші документи гуртка. 1934–1937 рр. 14 арк.
30. Спр. 1903. Заява мешканців с. Озеряни Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. Тараса Шевченка. 1937 р. 3 арк.
31. Спр. 1909. Заява мешканців с. Олешів Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. Івана Франка, рішення Головної управи в цій справі, звіт та інші документи про діяльність гуртка. 1927–1934 рр. 21 арк.
32. Спр. 1910. Звіт про діяльність та списки членів гуртка ім. Бориса Грінченка в с. Олеша Товмацького повіту. 1933–1937 рр. 15 арк.
33. Спр. 1923. Листування мешканців с. Остриня Товмацького повіту в справі заснування гуртка ім. Тараса Шевченка та звіт про діяльність гуртка. 1933–1934 рр. 10 арк.
34. Спр. 1936. Заява мешканців м. Отинія Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. М. Коцюбинського, протоколи зборів, виписки протоколів, звіти та інші документи про діяльність гуртка. 1929–1937 рр. 46 арк.
35. Спр. 1940. Заява мешканців с. Палагичі Товмацького повіту з проханням надати дозвіл на заснування гуртка ім. Маркіяна Шашкевича, звіти, списки членів та інші документи про діяльність гуртка. 1933–1934 рр. 16 арк.
36. Спр. 1970. Заява мешканців с. Петрилів Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. Тараса Шевченка, звіти, рішення Головної управи в цій справі, списки членів та інші документи гуртка. 1933–1938 рр. 9 арк.
37. Спр. 2087. Звіт про діяльність та проект бюджету гуртка ім. Івана Франка в с. Прибилів Товмацького повіту. 1934 р. 5 арк.

38. Спр. 2193. Звіти, протоколи, списки та інші матеріали про діяльність гуртка ім. Івана Франка в с. Рошнів Товмацького повіту. 1932–1937 рр. 20 арк.
39. Спр. 2310. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність гуртка в м. Снятин. Том I. 1913–1926 рр. 142 арк.
40. Спр. 2410. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність гуртка ім. Тараса Шевченка в с. Стриганці Товмацького повіту. 1922–1936 рр. 20 арк.
41. Спр. 2412. Звіти про діяльність гуртка ім. Тараса Шевченка в с. Стриганці Товмацького повіту. 1931–1932 рр. 10 арк.
42. Спр. 2468. Звіти про діяльність гуртка ім. Івана Франка в м. Тисмениця Товмацького повіту. 1913–1937 рр. 40 арк.
43. Спр. 2479. Звіти про діяльність гуртка в м. Товмачі. 1922–1939 рр. 131 арк.
44. Спр. 2518. Списки членів гуртка ім. Лесі Українки в с. Угорники Товмацького повіту. 1933–1938 рр. 8 арк.
45. Спр. 2621. Звіти про діяльність гуртка ім. Тараса Шевченка в с. Чорнолізці Товмацького повіту. 1934–1936 рр. 10 арк.
46. Спр. 2664 Заява мешканців с. Юрківка Товмацького повіту з проханням про надання дозволу на заснування гуртка ім. Тараса Шевченка. 1933 р. 1 арк.
47. Спр. 2665 Лист Кураторії Львівського шкільного округу до Головної управи в справі надання дозволу на заснування 1-ої приватної школи в с. Юрківка Товмацького повіту. 1929 р. 2 арк.

**Ф. 312.Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько» у Львові,
м. Львів**

Оп. 1.

48. Спр. 184. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості на букву «А». 1903–1937 рр. 65 арк.
49. Спр. 212. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості на букви «Бог-Боя». 1904–1937 рр. 209 арк.
50. Спр. 213. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості на букви «Бра-Бря». 1904–1937 рр. 140 арк.
51. Спр. 214. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості на букви «Буд-Буя». 1903–1937 рр. 190 арк.
52. Спр. 228. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості с. Вікняни. 1905–1939 рр. 80 арк.
53. Спр. 267. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості на букви «Гра-Гуш». 1904–1932 рр. 120 арк.
54. Спр. 417. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості на букви «Кур-Куч». 1910–1928, 1937 рр. 31 арк.
55. Спр. 488. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості на букви «Май-Мац». 1902–1937 рр. 46 арк.
56. Спр. 490. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості на букви «Мик-Миш». 1910–1928 рр., 1937 р. 71 арк.
57. Спр. 522. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості м. Отинія. 1927–1938 рр. 74 арк.

58. Спр. 524. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості на букви «Ок-Ом». 1903–1936 рр. 42 арк.

59. Спр. 553. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості с. Підпечери. 1903–1938 рр. 55 арк.

60. Спр. 570. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості на букви «Пере-Пил». 1906–1937 рр. 50 арк.

61. Спр. 580. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості на букви «При-Пу». 1907–1936 рр. 45 арк.

62. Спр. 653. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості с. Стриганці. 1903–1938 рр. 92 арк.

63. Спр. 696. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості м. Тисмениця. 1903–1937 рр. 59 арк.

64. Спр. 721. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філій товариства у місцевості на букви «Тлу-Тор». 1903–1938 рр. 81 арк.

Ф. 319. Центральне українське товариство «Союз українок», м. Львів.

Оп. 1.

65. Спр. 87. Список філій товариства з вказуванням прізвищ голів філій. 1936–1938 рр. 39 арк.

66. Спр. 146. Матеріали про діяльність філій в місцевостях на букви «О-П». Звіти, протоколи, списки членів та ін. 28 листопада 1931 – 19 липня 1939 рр. 237 арк.

67. Спр. 156. Матеріали про діяльність філій в місцевостях на букву «Т». Звіти, протоколи, листування та ін. 10 грудня 1926 – 19 липня 1939 рр. 191 арк.

Ф. 348. Товариство «Просвіта», м. Львів

Оп. 1

68. Спр. 1243. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Бортники. 1911–1937 рр. 28 арк.

69. Спр. 1280. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Братишів. 1897–1937 рр. 61 арк.

70. Спр. 1333. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Будзин. 1907–1937 рр. 27 арк.

71. Спр. 1339. Звіти, списки, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Буківна. 1897–1937 рр. 49 арк.

72. Спр. 1490. Звіти і листування про діяльність читальні ім. Івана Мазепи в с. Виноград. 1901–1937 рр. 86 арк.

73. Спр. 1551. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Вікняни. 1903–1937 рр. 38 арк.

74. Спр. 1579. Розпорядження окупаційних органів про заборону діяльності читальні в с. Вільшаниця. 1938 р. 1 арк.

75. Спр. 1580. Матеріали про наказану окупаційними органами ліквідацію читальні в с. Вільшаниця (розпорядження, повідомлення, уповноваження та ін.). 1939 р. 3 арк.

76. Спр. 1703. Розпорядження окупаційних органів про заборону діяльності читальні в с. Ворона та апеляція іншої з приводу цього (копії). 1939 р. 2 арк.

77. Спр. 1905. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Горигляди. 1901–1937 рр. 38 арк.

78. Спр. 2025. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Грушка. 1898–1938 рр. 55 арк.

79. Спр. 2190. Прохання мешканців с. Довге про надання дозволу на заснування читальні та звіти про її діяльність. 1903–1937 рр. 16 арк.
80. Спр. 2191. Протокол зборів та звіти про діяльність читальні в с. Довге Горішнє. 1931–1938 рр. 22 арк.
81. Спр. 2929. Звіти, списки, листування про діяльність читальні в с. Колинці. 1901–1937 рр. 43 арк.
82. Спр. 3550. Звіти, протоколи, списки, листування про діяльність читальні в с. Ляцьке Шляхетське. 1896–1938 рр. 55 арк.
83. Спр. 3551. Звіти, списки, листування про діяльність читальні в с. Ляцьке Шляхетське – Долішні городи. 1912–1937 рр. 12 арк.
84. Спр. 3703. Звіти, протоколи, списки, листування про діяльність читальні в с. Марківці. 1904–1932 рр. 61 арк.
85. Спр. 3704. Матеріали про наказану окупаційними органами ліквідацію читальні в с. Марківці (рішення, повідомлення, розпорядження та ін.). 1933 р. 5 арк.
86. Спр. 3781. Протоколи зборів, списки, звіти та інші документи про діяльність читальні в с. Милування. 1894–1938 рр. 78 арк.
87. Спр. 3955. Звіти, списки, листування про діяльність читальні в с. Надорожна. 1906–1937 рр. 27 арк.
88. Спр. 3991. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Нижнів. 1896–1937 рр. 75 арк.
89. Спр. 4096. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Озеряни. 1898–1938 рр. 43 арк.
90. Спр. 4122. Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні в с. Олеша. 1898–1937 рр. 69 арк.
91. Спр. 4126. Звіти, списки, листування про діяльність читальні в с. Олешів. 1907–1939 рр. 34 арк.
92. Спр. 4208. Протоколи загальних зборів і засідань членів філіалу в м. Отинія. 1928–1938 рр. 47 арк.

93. Спр. 4209. Звіти про діяльність філіалу в м. Отинія. 1929–1939 рр. 23 арк.
94. Спр. 4211. Матеріали про діяльність філіалу товариства в м. Отинія та репресії з боку окупаційних органів (статистичні відомості, інформації та ін.). 1934–1939 рр. 7 арк.
95. Спр. 4212. Звіти про проведення перевірки діяльності читалень філіалу в м. Отинія. 1937 р. 21 арк.
96. Спр. 4214. Розпорядження Головної управи службовцю філіалу товариства в м. Отинія Степану Яцишину про збір членських внесків, розповсюдження літератури та ін. 1936 р. 1 арк.
97. Спр. 4227. Звіти, протоколи, списки, листування про діяльність читальні в с. Палагичі. 1884–1937 рр. 85 арк.
98. Спр. 4305. Звіти, протоколи, списки, листування та інші матеріали про діяльність читальні в с. Петрилів. 1897–1939 рр. 114 арк.
99. Спр. 4611. Звіти, списки, листування про діяльність читальні в с. Пужники. 1913–1937 рр. 20 арк.
100. Спр. 4829. Листування читальні в с. Рошнів з Головною управою про надсилання звітів, літератури та інші організаційні питання. 1935–1936 рр. 6 арк.
101. Спр. 5329. Звіти та листування про діяльність читальні в с. Стриганці. 1893–1938 рр. 78 арк.
102. Спр. 5524. Матеріали про діяльність філіалу товариства в м. Тисмениця та репресії з боку окупаційних органів (статистичні відомості, інформації, розпорядження та ін.). 1908–1939 рр. 18 арк.
103. Спр. 5526. Листування з управою читальні в м. Тисмениця про сплату боргу за взяті першою книжки та репресії з боку окупаційних органів. 1930–1932 рр. 3 арк.
104. Спр. 5527. Матеріали про ліквідацію читальні в м. Тисмениця (протоколи, звіти та листування). 1936 рр. 8 арк.

105. Спр. 5528. Звіти про діяльність читальні в м. Тисмениця на Греблі. 1932–1937 рр. 15 арк.
106. Спр. 5529. Протокол зборів та звіти про діяльність читальні в м. Тисмениця «Заріче». 1927–1935 рр. 16 арк.
107. Спр. 5530. Протокол зборів, списки, звіти та інші документи про діяльність читальні в м. Тисмениця «Кокора». 1898–1937 рр. 25 арк.
108. Спр. 5531. Списки членів та звіти про діяльність читальні в м. Тисмениця «Міська». 1900–1936 рр. 52 арк.
109. Спр. 5532. Прохання мешканців м. Тисмениця «Монастир» про надання дозволу на заснування читальні та звіти про її діяльність. 1907–1937 рр. 27 арк.
110. Спр. 5533. Прохання мешканців м. Тисмениця на Пшениківському передмісті про надання дозволу на заснування читальні та звіти про її діяльність. 1929–1938 рр. 9 арк.
111. Спр. 5534. Протокол зборів, звіти та інші документи про діяльність читальні в м. Тисмениця «Слобода». 1934–1937 рр. 15 арк.
112. Спр. 5535. Звіти про діяльність читальні в м. Тисмениця при церкві. 1900–1929 рр. 36 арк.
113. Спр. 5560. Листування з філіалом в м. Товмач про проведення загальних зборів, нарад, надсилання літератури, зміну статутів та інші організаційні питання. 1895–1939 рр. 295 арк.
114. Спр. 5561. Матеріали про діяльність філіалу товариства в м. Товмач та репресії з боку окупаційних органів (статистичні відомості, інформації, розпорядження та ін.). 1896–1937 рр. 9 арк.
115. Спр. 5563. Звіти, протоколи, списки, листування про діяльність читальні в м. Товмач. 1898–1937 рр. 39 арк.
116. Спр. 5564. Звіти, списки, листування про діяльність читальні імені Тараса Шевченка в м. Товмач. 1904–1937 рр. 19 арк.
117. Спр. 5565. Звіти про діяльність філіалу в м. Товмач. 1912–1939 рр. 51 арк.

118. Спр. 5566. Протоколи загальних зборів, нарад членів філіалу в м. Товмач. 1922–1938 рр. 40 арк.

119. Спр. 5567. Статистичні дані читалень філії в м. Товмач. 1926 р. 1 арк.

120. Спр. 5568. Обіжник філії в м. Товмач за 1927 рік. 1927 р. 1 арк.

121. Спр. 5569. Прохання мешканців м. Товмач по вул. Шевченка про надання дозволу на заснування читальні та список її засновників. 1936 р. 6 арк.

122. Спр. 5571. Листування з філією в м. Товмач про заснування читальні в Товмачі на Коропецьких. 1937 р. 6 арк.

123. Спр. 6004. Звіти, листування про діяльність читальні в с. Чернолізці. 1927–1934 рр. 14 арк.

124. Спр. 6112. Протоколи зборів та звіти про діяльність читальні в с. Юрківка. 1934–1938 рр. 40 арк.

Ф. 389. Верховна пластова команда, м. Львів.

Оп. 1.

125. Спр. 8. Копії статуту товариства «Пласт». 26 листопада 1926 р. 40 арк.

126. Спр. 34. Звіти про діяльність пластових куренів за 1927 р. Т. II. 1927 р. 146 арк.

127. Спр. 40. Звіти про діяльність пластових куренів за 1930 р. Т. I. 1930 р. 93 арк.

128. Спр. 57. Листування пластунів Левицьким Северином, Тисовським Олександром та ін. керівниками «Пласту» про скликання з'їздів, роботу таборів, діяльність куренів та з особистих питань. Т. II. 1927–1930 рр. 129 арк.

129. Спр. 59. Листування з пластовими про надання звітів, складання пластових проб та з ін. питань. 1925–1930 рр. 60 арк.

130. Спр. 76. Історичні довідки та хронічки з історії пластових куренів у Львові, Станиславові та ін. містах. 1925–1926 рр. 55 арк.

131. Спр. 255. Звіти про діяльність 19-го куреня ім. Максима Залізняка в Коломиї за 1923 р. Січень – жовтень 1923 р. 9 арк.

132. Спр. 640. Листування 45-го пластового куреня ім. Святослава Завойовника в с. Павелче з Верховною пластовою командою про складання пластових проб. 5 лютого 1926 – 25 січня 1928 рр. 49 арк.

133. Спр. 693. Листи Верховної пластової командичленові пластової організації Бажанському Михайлові в м. Снятин про призначення його опікуном 55-го куреня ім. Г. Сковороди та ін. 10 вересня 1926 – 15 березня 1927 рр. 4 арк.

134. Спр. 708. Звіти про діяльність Окружної пластової команди в м. Станиславів, протоколи зборів, донесення та ін. матеріали. 20 червня 1929 – 23 грудня 1930 рр. 18 арк.

135. Спр. 709. Листування Верховної пластової ради з Окружною пластовою радою, куреннями та ін. в м. Станиславів про надання звітів про діяльність, виключення членів із пластових куренів та з ін. питань. 23 січня – 4 червня 1923 р. 41 арк.

136. Спр. 711. Листування пластових куренів у м. Станиславів з Окружною Верховною пластовими командами про організацію літніх пластових таборів, виключення членів із організації, затвердження нових гуртків та з ін. питань. 5 листопада 1924 – 1 вересня 1930 рр. 147 арк.

137. Спр. 713. Звіти про діяльність 11-го куреня ім. гетьмана Івана Мазепи в м. Станиславів за 1923 рік. Січень – травень 1923 р. 6 арк.

138. Спр. 720. Звіти про діяльність 12-го куреня ім. княгині Романової в м. Станиславів за 1923 рік. Січень – 5 жовтня 1923 р. 7 арк.

139. Спр. 722. Звіти про діяльність 16-го куреня ім. короля Данила в м. Станиславів за 1923 рік. 29 січня – травень 1923 р. 6 арк.

140. Спр. 723. Звіти про діяльність 23-го куреня ім. Ганни Барвінок у м. Станиславів за 1923 рік. Січень – червень 1923 р. 10 арк.

141. Спр. 737. Матеріали про діяльність 54-го пластового куреня ім. О. Степанівни в м. Тисмениця (звіти, заяви з проханням про прийняття у

члени, відомості про складання іспитів та ін.). 19 вересня 1923 – 1 липня 1930 рр. 16 арк.

142. Спр. 738. Матеріали про діяльність 56-го пластового куреня ім. П. Дорошенка в м. Тисмениця (звіти, заяви, відомості про складання іспитів та ін.). 8 липня 1926 – 25 червня 1930 рр. 25 арк.

143. Спр. 809. Листування між куренями старшопластунів про прийняття нових членів до організації, порушення пластунами дисципліни, організацію пластових свят та ін. 1926–1930 рр. 22 арк.

Державний архів Львівської області

Ф. 110. Львівське міське староство, м. Львів.

Оп. 4.

144. Спр. 85. Справа про діяльність русофільського товариства ім. М. Качковського у Львові. 19 січня 1897 р., 6 липня 1928 – 5 червня 1939 рр. 222 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

Ф. 2. Станиславівське воєводське управління, м. Станиславів.

Оп. 1.

145. Спр. 319. Листування з повітовими староствами про діяльність української організації «Пласт». 7 лютого 1922 – 2 грудня 1927 рр. 323 арк.

Оп. 3.

146. Спр. 293. Облікові картки читалень українського товариства ім. Михайла Качковського в Жидачівському та Глумацькому повітах. 3 арк.

147. Спр. 296. Листування з повітовими староствами про затвердження статутів і реєстрації читалень українського товариства ім. Михайла Качковського в селах Станиславівського воєводства. 9 січня 1922 – 18 березня 1930 рр. 271 арк.

148. Спр. 297. Картки обліку читалень українського товариства ім. Михайла Качковського в повітах Станиславівського воєводства. 27 лютого 1933 – 16 червня 1937 рр. 56 арк.

149. Спр. 305. Інформації про проведені збори та зміни в складі правління, листування про реєстрації і затвердження статутів українського товариства «Союз українок» в селах Станиславівського повіту. 19 липня 1932 – 19 травня 1939 рр. 86 арк.

150. Спр. 307. Листування з Тлумацьким повітовим староством про затвердження статутів і реєстрації філій та кружків українського товариства «Союз українок» в селах повіту. 11 вересня 1931 – 18 травня 1938 рр. 66 арк.

151. Спр. 308. Картки обліку філій та кружків українського товариства «Союз українок», що діють в повітах Станиславівського воєводства. 27 січня 1936 – 11 березня 1937 рр. 370 арк.

**Ф. 68. Станиславівське воєводське управління державної поліції,
м. Станиславів.**

Оп. 2.

152. Спр. 142. Листування з повітовими управліннями державної поліції про ліквідацію українських організацій «Пласт» у повітах Станиславівського воєводства. 15 травня 1930 – 4 жовтня 1930 рр. 51 арк.

153. Спр. 354. Відомості повітових управлінь державної поліції про наявність у повітах українських організацій «Просвіта», «Луг», «Сокіл», «Каменярі» та інформація про діяльність членів цих організацій. 11 липня 1936 – 25 листопада 1936 рр. 399 арк.

154. Спр. 376. Листування з повітовими управліннями державної поліції про діяльність українських організацій «Просвіта», «Сокіл», «Рідна школа» в повітах Станиславівського воєводства. 28 вересня 1936 – 4 січня 1937 рр. 214 арк.

155. Спр. 386. Директивні вказівки Станиславівського воєводського управління і листування з повітовими управліннями державної поліції про

виявлення заходів з підготовки до проведення 100-літнього ювілею з дня смерті О. С. Пушкіна. 30 січня 1937 – 4 червня 1937 рр. 14 арк.

156. Спр. 399. Інформації таємних інформаторів про діяльність українського товариства «Просвіта» щодо підготовки святкування 70-ліття з дня заснування товариства на території воєводства. 4 жовтня 1937 – 30 листопада 1938 рр. 260 арк.

157. Спр. 413. Донесення та інформації повітових управлінь державної поліції про діяльність українських та польських партій і товариств «Стронніцтво людове», «Самооборона», «Просвіта», «Сокіл» й інших на території повітів Станиславівського воєводства. 8 січня 1937 – 11 грудня 1937 рр. 161 арк.

158. Спр. 436. Агентурні відомості Станиславівського повітового управління поліції про діяльність українських партій та організацій (УНДО, УСРП, ФНС, «Просвіта», «Сокіл» й ін. у Станиславівському повіті. 2 січня 1937 – 15 червня 1937 рр. 498 арк.

159. Спр. 487. Агентурні відомості повітових управлінь поліції про святкування членами українського товариства «Просвіта» сімдесятиліття його існування. Квітень 1938 – 9 січня 1939 рр. 30 арк.

160. Спр. 550. Список легальних організацій і товариств Станиславівського воєводства, що підлягають ліквідації у зв'язку з їх політичною діяльністю. 4 арк.

Ф. 69. Станиславівське повітове управління державної поліції, м. Станиславів.

Оп. 1.

161. Спр. 25. Листування зі Станиславівським повітовим староством та органами поліції про діяльність і ліквідацію української молодіжної організації «Пласт» на території Станиславівського повіту. 26 січня 1927 – 21 лютого 1931 рр. 148 арк.

Ф. 72. Тлумацьке повітове управління державної поліції, м. Тлумач.

Оп. 1

162. Спр. 12. Щоденні рапорти Тлумацького повітового управління державної поліції про важливі політичні та кримінальні події у повіті за 1933 рік. 11 січня 1933 – 30 грудня 1933 рр. 182 арк.

163. Спр. 13. Щоденні рапорти Тлумацької повітової і постерункових команд поліції про важливі політичні та кримінальні події у повіті за 1933 рік. 5 січня 1933 – 26 вересня 1933 р. 120 арк.

164. Спр. 40. Інформації та донесення постерункових команд поліції про діяльність українських націоналістів (ОУН). 10 січня 1938 – 14 березня 1939 рр. 346 арк.

165. Спр. 46. Щоденні рапорти Тлумацького повітового управління державної поліції про важливі політичні та кримінальні події у повіті за 1939 рік. 3 березня 1939 – 12 вересня 1939 рр. 35 арк.

Ф. 91. Тлумацьке повітове староство, м. Тлумач.

Оп. 1.

166. Спр. 20. Листування зі Станиславівським воєводським управлінням про діяльність українських організацій і товариств «Луг» у Тлумацькому повіті. 10 лютого 1926 – 17 серпня 1927 рр. 79 арк.

167. Спр. 28. Політичні характеристики організацій, союзів і товариств Тлумацького повіту. 30 грудня 1929 р. 29 арк.

168. Спр. 30. Статути, інформації про проведені збори та зміни в складі правління, листування про діяльність українських спортивних товариств «Луг» на території Тлумацького повіту. 30 грудня 1929 – 14 листопада 1936 рр. 129 арк.

169. Спр. 31. Листування з поліцейськими, судовими та адміністративними органами про ліквідацію деяких українських організацій «Луг», «Сокіл» в селах Тлумацького повіту. 23 січня 1929 – 13 травня 1930 рр. 39 арк.

170. Спр. 40. Статути, інформації про проведені збори та зміни в складі правлінь українських товариств «Луг» і «Просвіта» Тлумацького повіту. 18 квітня 1938 – 15 квітня 1939 рр. 129 арк.

171. Спр. 64. Статут, інформація про проведені збори та зміни в складі правління української молодіжної організації «Союз української поступової молоді ім. М. Драгоманова» в с. Пшеничники Тлумацького повіту. 21 вересня 1935 – 21 жовтня 1935 рр. 17 арк.

172. Спр. 79. Циркулярні розпорядження Станиславівського воєводського управління про ліквідацію українських товариств «Союз українок» у Станиславівському воєводстві. 11 липня 1938 – 11 жовтня 1938 рр. 10 арк.

Ф. 404. Станиславівський XI пластовий курінь ім. гетьмана Івана Мазепи, м. Станиславів.

Оп. 1.

173. Спр. 5. Листування з куренями Станиславівського повіту про проведення пластового свята. 25 лютого – 1 грудня 1929 р. 10 арк.

II. Опубліковані документи і матеріали

174. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. Вісбаден: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1983. 212 с.

175. Кубійович В. Західні українські землі в межах Польщі 1920–1939. Чикаго; Нью-Йорк: Український публіцистично-науковий інститут, 1963. 32 с.

176. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 1. Кн. 1 (1919–1929). Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2012. 600 с.

177. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 1. Кн. 2 (1929–1939). Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2014. 600 с.

178. Mały rocznik statystyczny. Rok wydawnictwa III. Warszawa, 1932. 166 s.
179. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. 14: Województwo Stanisławowskie / opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1923. 32 s.
180. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorjalnie im właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych / opracował Tadeusz Bystrzycki. Zeszyt I–XXVI. Przemysł; Warszawa: Wydawnictwo Książnicy Naukowej, 1933. 2096 s.
181. Spis gmin miejskich i wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej / oprac. Jadwiga Scheinkönig, Jerzy Kowalczewski Warszawa: Nakł. Samorządowego Instytutu Wydawniczego, 1934. 280 s.

III. Матеріали періодичних видань

182. V краєвий з'їзд СУПМ «Каменярі» у Львові. *Каменярі*. 1938. 1 січня. С. 5.
183. Арештування в Станіславівщині. *Новий час*. 1930. 20 листопада. Ч. 132. С. 3.
184. А так працює один Луг... *Вісти з Лугу*. 1939. 1 червня. Ч. 10. С. 155–157.
185. Береза В. Як і нащо жінкам організуватися. *Жіноча доля*. 1926. 1 січня. С. 3.
186. Бобик В. З жіночого руху. Підпечари. *Жіноча доля*. 1931. Серпень. Ч. 47. С. 2.
187. В. Собране читальні «Зоря» в Отинії. *Земля і воля*. 1936. 19 січня. С. 2.
188. В. Г. Закінчення куховарського курсу в Грушці. *Жіноча воля*. 1939. Травень. Ч. 5. С. 14.
189. В Ляцкім шлях. *Земля і воля*. 1934. 22 квітня. С. 2.

190. Важкий удар для всього українського жіноцтва. *Жіноча воля*. 1938. Червень. Ч. 8. С. 1–2.
191. Величаве ювілейне свято «Рідної Школи» в Станиславові при участі Лугів. *Вісти з Лугу*. 1931. Серпень-вересень. Ч. 8–9. С. 12.
192. Вибиваємося з темряви. *Каменярі*. 1934. Лютий. С. 6.
193. Виділовий. Стриганці, пов. Товмач. Обнова життя в читальні. *Батьківщина*. 1921. 11 вересня. Ч. 28. С. 5.
194. Виказ жертв на «Рідну школу». *Діло*. 1925. 10 червня. Ч. 125. С. 3.
195. Від редакції. *Жіноча доля*. 1925. 1 вересня. С. 1.
196. Вільде І. Український Жіночий Конгрес. *Жіноча доля*. 1934. Липень. Ч. 14. С. 2–6.
197. Вісти з Верховної Пластової Команди. *Молоде життя*. 1927. Квітень-травень. Ч. 4–5. С. 3, 11.
198. Вісті з Союзу Українок. *Жіноча доля*. 1933. 21 жовтня. С. 2.
199. Вісті з Союзу Українок. Миловання, пов. Товмач. *Жіноча доля*. 1933. 21 жовтня. С. 2.
200. Вісті з Союзу Українок. Рошнів, пов. Товмач. *Жіноча доля*. 1933. 21 жовтня. С. 2.
201. Вісті з Союзу Українок. Тисьмениця, пов. Товмач. *Жіноча доля*. 1933. 21 жовтня. С. 2.
202. Головний духовний опікун. *Готовсь*. 1937. Червень. Ч. 6. С. 24.
203. Дещо про пластову організацію. *Молоде життя*. 1921. Квітень. Ч. 4. С. 2.
204. До історії нашого «протесту». *Молоде життя*. 1931. Червень. Ч. 1. С. 26.
205. До Повітових Лугових Комітетів Покуття! Інформаційний обіжник. *Луговик*. 1927. 20 березня. Ч. 3. С. 16.
206. Добрянський А. Голий факт. *Діло*. 1928. 14 вересня. Ч. 206. С. 4.
207. Дописи з місць. *Громадський голос*. 1923. 5 травня. Ч. 13. С. 2.

208. Жертвенність на «Рідну Школу» чи зневіра? *Діло*. 1924. 27 липня. Ч. 164. С. 4.
209. Жіночий рух. Товмач. *Жіноча доля*. 1928. 18 вересня. С. 5.
210. З Головної Ради Союзу. *Каменярі*. (Вкладка до часопису *Громадський голос*. 1932. 1 жовтня) 1932. С. 3.
211. З Головної Ради Союзу Каменярів. *Каменярі*. 1934. Травень. С. 2–3.
212. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1926. 25 липня. Ч. 1. С. 1, 11.
213. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1926. 25 жовтня. Ч. 4. С. 14–15.
214. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1926. 25 грудня. Ч. 6. С. 13–14.
215. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1927. 25 лютого. Ч. 2 (8). С. 4.
216. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1927. 25 березня. Ч. 3 (9). С. 11–13.
217. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1927. 25 травня. Ч. 5. С. 11–12.
218. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1929. 25 жовтня. Ч. 10. С. 14–15.
219. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1929. 25 грудня. Ч. 12. С. 6.
220. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1930. Травень. Ч. 5. С. 11.
221. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1930. 25 липня. Ч. 7. С. 9–10.
222. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1930. Вересень. Ч. 9. С. 13.
223. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1930. Листопад. Ч. 11. С. 8.
224. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1931. Лютий. Ч. 2. С. 13.
225. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1932. Лютий. Ч. 2. С. 17.
226. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1932. Травень. Ч. 5. С. 13.
227. З життя Лугів. *Вісти з Лугу*. 1932. Жовтень-Листопад. Ч. 10–11. С. 15.
228. З життя Лугової організації. *Вісти з Лугу*. 1936. Лютий. Ч. 2. С. 30.
229. З життя рускої Отинії. *Земля і воля*. 1935. 13 жовтня. С. 4.
230. З жіночого руху. Підпечари, пов. Товмач. *Жіноча доля*. 1933. 17 серпня. С. 2.
231. З «Союзу Українок». *Діло*. 1938. 12 червня. Ч. 127. С. 6.
232. Заборона фестину. *Громадський голос*. 1935. 17 серпня. Ч. 31. С. 8.

233. Загальний З'їзд відпоручників Лугів. *Вісти з Лугу*. 1934. Квітень. Ч. 3–8.
234. Загальний зїзд «Союзу Українок». *Жіноча доля*. 1933. Червень. Ч. 11. С. 2–3.
235. Загальні Збори Повітового Союзу Каменярів. *Каменярі*. 1936. Червень. С. 11.
236. Зареєстрування т-ва «Орли» КАУМ. *Готовсь*. 1937. Травень. Ч. 5. С. 17.
237. Заснування кружка т-ва «Орли». *Готовсь*. 1937. Травень. Ч. 5. С. 19.
238. Зачали від спорту! *Каменярі*. 1934. Травень. С. 2–3, 10.
239. Звичайні члени Т-ва «Орли». *Готовсь*. 1937. Травень. Ч. 5. С. 18–19.
240. Зимовий табір «Орлів». *Готовсь*. 1937. Грудень. Ч. 12. С. 44.
241. Ідеологічні напрямні КАУМ. *Готовсь*. 1935. Вересень. Ч. 6. С. 24.
242. Ідеологічні напрямні КАУМ. *Готовсь*. 1935. Жовтень. Ч. 7. С. 27.
243. Ідеологічні напрямні КАУМ. *Готовсь*. 1935. Листопад. Ч. 8. С. 31.
244. К. С. З жіночого руху. Отинія. *Жіноча доля*. 1937. 11 березня. С. 2.
245. Кисілевська О. Посли з українських лист в Галичині й на Волині. *Жіноча доля*. 1928. Березень. Ч. 6. С. 2.
246. Кисілевська О. Українські сенатори. *Жіноча доля*. 1928. Квітень. Ч. 7. С. 2.
247. Кілька картин з історії Пласту. *Вогні*. 1932. Березень. Ч. 5–6. С. 73.
248. Концерт у честь Т. Шевченка. *Громадський голос*. 1934. 16 червня. Ч. 22. С. 8.
249. Крип'якевич І. «Просвіта» в числах. *Діло*. 1925. 1 січня. Ч. 1. С. 1.
250. Куди прямуємо? *Готовсь*. 1935. Квітень. Ч. 2. С. 7.
251. «Луг» у Товмаччині. *Вісти з Лугу*. 1926. 25 липня. Ч. 1. С. 11.
252. Лугова карність і солідарність. *Вісти з Лугу*. 1926. 25 жовтня. Ч. 4. С. 3, 18–19.
253. Лугове Свято в Милуванні. *Вісти з Лугу*. 1930. 25 серпня. Ч. 8. С. 12–13.

254. Луговик Сербин. Вісті з Лугу. Грушка, пов. Товмач. *Громадський голос*. 1926. 1 травня. Ч. 17–18. С. 6.
255. Мірна З. Вражіння з Українського Жіночого Конгресу в Станиславові. *Жіноча доля*. 1934. Липень. Ч. 15–16. С. 4.
256. Місцеві ювілейні свята. *Вісти з Лугу*. 1936. Січень. Ч. 1. С. 15.
257. Наше жіноче свято. *Жіноча воля*. 1934. 15 червня – 1 липня. Ч. 12–13. С. 2.
258. Наші завдання. *Січові вісти*. 1922. Червень. Ч. 1. С. 1.
259. Не хилляйте в низ прапора! *Вісти з Лугу*. 1926. 25 вересня. Ч. 3. С. 1–2.
260. О. К. Йдім лавою до виборів! *Жіноча доля*. 1928. Лютий. Ч. 4. С. 2–3.
261. О. К. Не відганяйте від себе доброго приятеля! *Жіноча воля*. 1932. 1 вересня. Ч. 11. С. 2.
262. О. К. Про жіноцтво станиславівського повіту й про Жіночий Український Конгрес. *Жіноча воля*. 1934. 15 лютого. Ч. 4. С. 9.
263. О. Л. Концерт стрілецької пісні. *Батьківщина*. 1936. 20 грудня. Ч. 49. С. 4.
264. Озвався «Луг» в Петриліві. *Громадський голос*. 1926. 2 січня. Ч. 1–2. С. 3.
265. Основи громадянсько-суспільного світогляду української поступової молоді. *Каменярі*. 1934. Вересень. С. 2, 5.
266. Отинійщина. Заборона сокільських відзнак. Кого піддержує староство? *Діло*. 1928. 6 жовтня. Ч. 223. С. 4.
267. Петрилівський. Праця в жіночих товариствах. Петрилів, пов. Товмач. *Жіноча воля*. 1935. 15 травня. Ч. 10. С. 12.
268. Перед розв'язанням Пласту. *Діло*. 1930. 7 вересня. Ч. 198. С. 4.
269. Перший загальний з'їзд. *Готовсь*. 1937. Травень. Ч. 5. С. 18.
270. Перший загальний з'їзд. *Готовсь*. 1937. Червень. Ч. 6. С. 24.

271. Пк. День Рускої Культури в Ляцкім Шляхоцкім. *Земля і воля*. 1939. 9 червня. С. 4.
272. Поборемо темноту! *Каменярі*. 1935. Березень. С. 8.
273. Повітове свято в честь І. Франка в Товмачі. *Каменярі*. 1937. 15 серпня. С. 7.
274. Повітовий здвиг «Каменярів». *Громадський голос*. 1934. 16 червня. Ч. 22. С. 8.
275. Повітовий Союз Каменярів у Товмачі. *Каменярі*. 1933. Вересень. С. 10.
276. Позір! Січи! *Громадський голос*. 1922. 14 жовтня. Ч. 2. С. 4.
277. Працею до кращого життя. *Каменярі*. 1933. Грудень. С. 8.
278. Працьовита сотня. *Вісти з Лугу*. 1926. 25 серпня. Ч. 2. С. 12.
279. Праця в жіночих товариствах. Підпечари, пов. Товмач. *Жіноча воля*. 1934. 1 травня. Ч. 11. С. 7.
280. Праця в жіночих товариствах. Стриганці, пов. Товмач. *Жіноча воля*. 1933. 1 червня. Ч. 9. С. 7.
281. Праця Повітового Союзу Каменярів у Товмачі. *Каменярі*. 1934. Лютий. С. 6.
282. Пригадки для кружка КАУМ на квітень. *Готовсь*. 1935. Квітень. Ч. 2. С. 8.
283. Пригадки для кружка КАУМ на травень. *Готовсь*. 1935. Травень. Ч. 3. С. 8.
284. Пригадки для кружка КАУМ на липень. *Готовсь*. 1935. Липень-Серпень. Ч. 5. С. 8.
285. Пригадки для кружка КАУМ на листопад. *Готовсь*. 1935. Листопад. Ч. 8. С. 32.
286. Пригадки для кружка КАУМ на грудень. *Готовсь*. 1935. Грудень. Ч. 9. С. 34.
287. Пригадки для кружка КАУМ на січень. *Готовсь*. 1936. Січень. Ч. 1. С. 4.

288. Пригадки для кружка КАУМ на лютий. *Готовсь*. 1936. Лютий. Ч. 2. С. 8.
289. Пригадки для кружка КАУМ на березень. *Готовсь*. 1936. Березень. Ч. 3. С. 12.
290. Присутній. Собране читальні в Вороні, пов. Товмач. *Земля і воля*. 1935. 27 січня. С. 3.
291. Проба найкращого сокола-руховика. *Сокільські вісти*. 1936. Травень. Ч. 5. С. 4.
292. Просфора і Ялинка в Делявії. *Вісти з Лугу*. 1939. 15 січня. Ч. 2. С. 49.
293. Районові спортивно-руханкові свята каменярів. *Каменярі*. 1936. Серпень. С. 11.
294. Районові спортивно-руханкові свята каменярів. *Каменярі*. 1936. Листопад. С. 11.
295. Реорганізація кружків КАУМ. *Готовсь*. 1937. Травень. Ч. 5. С. 20.
296. Рідна школа і громадянство. *Діло*. 1924. 26 листопада. Ч. 263. С. 3.
297. Ріпецький С. Промощуймо шлях самоосвіті. *Каменярі*. 1933. Листопад. С. 2–3.
298. Росте ліс-молодик – здоровий, дужий! *Громадський голос*. 1926. 5 червня. Ч. 22. С. 6.
299. Ростуть Каменярі. *Каменярі*. (Вкладка до часопису *Громадський голос*. 1932. 29 жовтня). 1932. С. 5.
300. Рух молоді. *Каменярі*. 1936. Липень. С. 10.
301. Рух молоді. *Каменярі*. 1936. Вересень. С. 13.
302. Рух молоді. *Каменярі*. 1937. 1 січня. С. 9.
303. Рух молоді. *Каменярі*. 1937. 15 липня. С. 9.
304. Рух молоді. *Каменярі*. 1939. 1 березня. С. 11.
305. Руханково-спортовий курс (як його організувати і провадити). *Каменярі*. 1937. 15 березня. С. 6.

306. Свій. Величавий Шевченківський концерт. *Батьківщина*. 1936. 26 квітня. Ч. 15 (74). С. 4.
307. Свій. У Стриганцях над Дністром. *Батьківщина*. 1937. 28 листопада. Ч. 46 (155). С. 6.
308. Свята і наради. *Каменярі*. 1936. Червень. С. 11.
309. Свято в честь Мих. Драгоманова. *Каменярі*. 1935. Січень. С. 11.
310. Свято І. Франка в Бортниках. *Каменярі*. 1935. Листопад. С. 10.
311. «Свято Матері» в Палагичах. *Жіноча воля*. 1938. Вересень. Ч. 11. С. 13.
312. Свято Каменярів в честь М. Драгоманова в Острині. *Громадський голос*. 1935. 2 лютого. Ч. 4. С. 1.
313. Свято Петлюри. *Батьківщина*. 1936. 27 грудня. Ч. 50 (109). С. 7.
314. Свято «Просфори» у Тисьмениці. *Українка*. 1938. 2 лютого. С. 5.
315. Січова організація. *Січові вісти*. 1922. Вересень. Ч. 4. С. 6–7.
316. Січове свято. *Діло*. 1925. 24 червня. Ч. 137. С. 4.
317. Сокільство – поляглим. Українське сокільське свято в Станиславові. *Діло*. 1928. 14 вересня. Ч. 206. С. 3–4.
318. Союз Каменярів – членом Міжнародного Соціалістичного Спортивного Союзу. *Каменярі*. 1933. Липень. С. 13.
319. Справа вкладок. *Готовсь*. 1937. Червень. Ч. 6. С. 24.
320. Справа оснування кружків «Орлів». *Готовсь*. 1937. Липень-серпень. Ч. 7–8. С. 28.
321. Спростування. *Громадський голос*. 1934. 10 березня. Ч. 9. С. 7.
322. Стан української сокільської організації по кінець березня 1928. *Сокільські вісти*. 1928. Квітень. Ч. 4. С. 2.
323. Статути й заяви. *Готовсь*. 1937. Червень. Ч. 6. С. 24.
324. Стоймо бодро. *Каменярі*. 1933. Жовтень. С. 10.
325. Сходини відділів кружка КАУМ. *Готовсь*. 1935. Березень. Ч. 1. С. 1.
326. Сходини відділів кружка КАУМ. *Готовсь*. 1935. Червень. Ч. 4. С. 1.

327. Т. З общественного життя Отинії. *Земля і воля*. 1934. 17 червня. С. 3.
328. Т. В. Народное гуляньє в с. Ворона. *Русскій голос*. 1937. 11 січня. С. 2.
329. Табор КАУМ на Соколі б. Галича. *Діло*. 1935. 26 серпня. Ч. 226. С. 1.
330. Табор «Орлів». Готовсь. 1937. Вересень. Ч. 8. С. 32.
331. Табори КАУМ. *Діло*. 1935. 7 червня. Ч. 147. С. 7–8.
332. Твердий. От поступ. *Громадський голос*. 1934. 17 лютого. Ч. 6. С. 7–8.
333. Товариство «Січ» в Петрилові. *Січові вісти*. 1922. Серпень. Ч. 3. С. 14.
334. Товмач. *Каменярі*. 1933. Вересень. С. 10.
335. Товмаччина. *Каменярі*. 1936. Липень. С. 10.
336. «Українська молодь – Христові». Заклик. *Мета*. 1933. 30 квітня. Ч. 17. С. 1.
337. Урядові вісті на вересень. *Готовсь*. 1935. Вересень. Ч. 6. С. 24.
338. Участник. В Отинії, пов. Товмач. *Земля і воля*. 1937. 5 грудня. С. 4.
339. Шох І. З жіночого руху. Тисьмениця. *Жіноча доля*. 1932. 26 червня. С. 2.
340. Юрковецький. Дописи. Товмаччина (Що стало на перешкодї «Рідної школи в одному селі?). *Діло*. 1928. 28 липня. Ч. 166. С. 4.
341. Як відбулося завішення діяльності «С.У.». *Жіноча доля*. 1938. Червень. Ч. 10. С. 3.
342. Як воюють проти Каменярів. *Каменярі*. 1939. 1 травня. С. 7.

IV. Мемуари і спогади

343. Атаманюк Й. Братишів. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 895–896.

344. Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків. Від перших проявів організованих суспільних гуртків, церковних братств, ремісничих цехів – аж до «Січей», «Соколів», «Просвіт», «Рідних шкіл» та бойових формацій і політичних партій. Гаслова енциклопедія. Детройт, 1983. 256 с.

345. Б. Р. З діяльності «Рідної школи» в Коломийщині. *Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле* / ред. Б. Романенчук. Філадельфія: Видання Комітету коломиян, 1988. С. 93–111.

346. Бойчук О. Пласт у Станиславові й околиці. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 327–340.

347. Буртик П. Марківці – село на перехресті покутських шляхів: історія – переказ – легенда. Вінніпег, 1989. 46 с.

348. Буртик П. Книга Марківців. Вінніпег; Івано-Франківськ: Тіповіт, 2007. 222 с.

349. Волосенко П. Тисьмениця. Нью-Йорк: Накладом Тисьменицьких Земляків, 1958. 62 с.

350. Гей, там на горі «Січ» іде!.. Пропам'ятна книга Січей / ред. П. Трильовський. Едмонтон, 1965. 432 с.

351. Клодницький О. Тисьмениця. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 922–923.

352. Кобринська М. Українське шкільництво в Коломийі. *Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле* / ред. Б. Романенчук. Філадельфія: Видання Комітету коломиян, 1988. С. 79–92.

353. Ковальський Р. Отинія. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців.

Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 915–919.

354. Кравців Б. «Рідна школа», її школи, філії і кружки. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 415–421.

355. Кухній Ф. Олеша. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 915–916.

356. Левицький С. Український пластовий улад в роках 1911–1945 у спогадах автора. (Причинки до історії Пласту). Мюнхен: Молоде життя, 1967. 136 с.

357. М. Л. Підпечари. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 724–728.

358. Макух І. На народній службі. Детройт: Видання Української вільної громади Америки, 1958. 628 с.

359. Макух І. Січовий рух в Товмаччині (Уривок зі спогадів «На народній службі»). *Гей, там на горі «Січ» иде!* / ред. П. Трильовський. Едмонтон, 1965. С. 185–187.

360. Марунчак М. До початків української гімназії в Городенці. *Городеничина. Історично-мемуарний збірник* / ред. М. Марунчак. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. С. 134–145.

361. Петришин В. Гостів. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 897–898.

362. Підлісецький В., Бунік В. «Січ» – Рошнів, пов. Товмач. *Гей, там на горі «Січ» іде!* / ред. П. Трильовський. Едмонтон, 1965. С. 188–190.
363. Р. М. Товмач. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 928–930.
364. Тимчук М. Грушка. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 899–908.
365. Трильовський К. З мого життя. Київ; Едмонтон ; Торонто: Вид-во «ТАКСОН», 1999. 278 с.
366. Трильовський К. З мого життя (Уривок зі спогадів). Гей, там на горі «Січ» іде! / ред. П. Трильовський. Едмонтон, 1965. С. 13–77.
367. Фіголь С. Ще про Тисьменицю і сільце Погоню. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред.-упор. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. С. 924–928.
368. Чемний М. Потоптані мрії. Детройт: Накладом автора, 1969. 208 с.
369. Шипайло Я. Праця для «Рідної школи». *«Над Прутом у лузі...».* Коломия в спогадах / ред. З. Книш. Торонто: Видання Комітету покутян «Срібна сурма», 1962. С. 272–279.
370. Шкляр О. Українська гімназія в Городенці в 1912–1918 рр. *Городеничина. Історично-мемуарний збірник* / ред. М. Марунчак. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. С. 145–163.

V. Монографії, наукові статті

371. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг». Івано-Франківськ, 1992. 80 с.

372. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. (короткий історичний нарис). Івано-Франківськ, 1995. 72 с.
373. Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. 494 с.
374. Андрухів І., Пилипів І. Католицька акція 30-х рр. ХХ ст. та її виховний вплив на українську молодь Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія*, 2011. Вип. 1. С. 130–135.
375. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 231–268.
376. Артимишин П. Союз Українок: від становлення до діяльності. *Локальна історія*. URL: http://localhistory.org.ua/lh_article/soyuz-ukrayinok-vid-stanovlennya-do-diyalnosti-2/ (дата звернення: 18.04.2019).
377. Беген О. Католицька Акція як мирянський рух в Українській Греко-Католицькій Церкві (1930–1939). *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії* / за ред. Б. Гудзяка, І. Скочиляса, О. Турія. Львів: Місіонер, 2007. Ч. 5. С. 248–255.
378. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна Школа». Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 208 с.
379. Богачевська М. Український фемінізм у Польщі між двома світовими війнами. *Сучасність*, 1984. Ч. 11 (283). С. 96–113.
380. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884–1939. К.: Либідь, 1995. 424с.
381. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 520 с. + 20 іл. с.
382. Буджак М. По забутих стежках. Івано-Франківськ: СІМІК, 2013. 180 с.

383. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 232 с.
384. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр.: загальні штрихи до колективного портрету // Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. Алексієвця / редкол.: Ю. Алексєєв, Л. Алексієвець, М. Алексієвець [та ін.]. Тернопіль, 2011. Вип. 5: Україна – Європа – Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку: у 2 ч., Ч. 2. С. 248–258.
385. Висоцький Р. Пацифікація Галичини 1930 року. Документи. Т. 1. Львів: Україна Модерна; Видавництво УКУ, 2019. 696 с.
386. Гайдучок С. Вправи вільноруч в 30-ліття Сокола-Батька. Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1923. 6 с.
387. Гайдучок С. 103 вежі. Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1925. 30 с.
388. Гайдучок С. Вправи вільноруч (Ч. 1). Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1927. 12 с.
389. Гайдучок С. Вправи вільноруч (Ч. 2). Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1927. 10 с.
390. Гайдучок С. Вправи вільноруч (Ч. 3). Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1927. 9 с.
391. Гайдучок С. Вправи вільноруч (Ч. 4). Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1927. 11 с.
392. Гайдучок С. Відбиванка. Львів: Накл. «Сокола-Батька», 1930. 30 с.
393. Ганчак В., Ганчак О. У розлунні століть. Колінці: історія, пам'ять, час. Івано-Франківськ: СІМІК, 2015. 340 с.
394. Гелей С. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» – національний символ українського шкільництва в Галичині (1881–1939) / І. Патер, гол. редкол., Л. Хахула, упорядн.) *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2017. Вип. 29. 618 с.
395. Головій В. Основи наукових досліджень: методологія, організація, оформлення результатів: Навчальний посібник. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 344 с.

396. Голод І. Інформаційно-аналітична діяльність. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: УАД, 2017. 296 с.
397. Грицак Я. Як викладати історію України після 1991 року? *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*: Зб. наук. ст. Київ: Генеза, 2000. С. 65–69.
398. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства «Просвіта» на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Сіверсія, 2000. 180 с.
399. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.). Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 254 с.
400. Дашкевич Я. Проблематика вивчення єврейсько-українських відносин (XVI – початок XX ст.). *Сучасність*, 1992. Ч. 8. С. 49–50.
401. Дорошенко В. «Просвіта», її заснування й праця. Короткий історичний нарис з додатком про «Просвіти» в інших країнах. Філадельфія: Молода Просвіта ім. митр. А. Шептицького, 1959. 102 с.: іл.
402. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю / наук. ред. Л. Сніцарчук. НАН України. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Львів: Астролябія, 2011. 368 с.
403. Завацький В. Миле серцю село Милування. Івано-Франківськ: СІМІК, 2014. 296 с.
404. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів: ЛОНМІО, 1996. 96 с.
405. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999. 312 с.
406. Зорій Н. Дослідження складових методологічного аналізу цілісності та взаємодії в педагогічному спілкуванні // *Вісник наукових праць: Філософія. Соціологія. Психологія Прикарпатського національного у-ту ім. В. Стефаника*. Івано-Франківськ, 2009. Вип. 14. Ч. II. С. 48–53.

407. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль: Воля, 2005. 946 с.
408. Зуляк І. Особливості організації та проведення «Просвітою» святкувань у Західній Україні в міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: історія. Тернопіль, 2011. Вип. 2. С. 220–227.
409. Зуляк І. «Просвіта» і радянофільський рух у Східній Галичині міжвоєнного періоду. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2013. Вип. 23. С. 423–433.
410. Зуляк І. «Просвіта» і суспільно-політичний рух Західної України (1919–1939). Науковий вісник *Чернівецького національного університету: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. Чернівці, 2005. Вип. 272. С. 90–97.
411. Єгрешій О., Райківський І. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині у висвітленні Мирослави Дядюк: нове бачення. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*, 2013. Ч. 22–23. С. 557–559.
412. Іваненко В., Якунін В. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології. Дніпропетровськ: АРТ ПРЕС, 2006. 424 с.
413. Іваничук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середяк А. Нарис історії «Просвіти». Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. 232 с.
414. Карпів Й. Клубівці: нариси з історії села. Івано-Франківськ: СІМІК, 2001. 292 с.
415. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки). К.: Вид-во АН УРСР, 1960. 372 с.
416. Королько А. Січовий рух на Покутті (1900–1914 рр.): організаційні осередки та їх практична діяльність. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. Вип. 19. С. 13–21.

417. Королько А. Сокільський рух на Покутті на початку ХХ ст.: організаційні осередки та їх практична діяльність. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. Вип. 21. С. 26–37.

418. Королько А. Діяльність українського товариства «Сокіл» на Покутті й Галицькій Гуцульщині: порівняльний аспект (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. – Івано-Франківськ: Плай, 2012. Вип. 4. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Космач в історії Гуцульщини та України: до 600-річчя першої писемної згадки» (13 липня 2012 р.). С. 73–91.

419. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.

420. Кудряшова А. Комп'ютерний контент-аналіз документів, як джерела первинної інформації // ІІІ Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Документознавство в сучасному світі: виклики та завдання» (20–21 грудня 2017 року). Львів, 2017. С. 59–62.

421. Кульчицький С. Марта Богачевська-Хомяк. Білим по білому. *Український історичний журнал*, 1997. № 2. С. 132–137.

422. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). Мюнхен; Львів, 1994. 182 с.

423. Лишега Л. Тисьмениця колись. Івано-Франківськ, 2020. 192 с.

424. Лукашів В. Просвітньо-організаційна діяльність «Товариства ім. М. Качковського» в Східній Галичині у міжвоєнний період. *Гілея: науковий вісник*, 2015. Вип. 93. С. 71–73.

425. Любчик І. Через роки і долі (Нарис історії села Липівка). Івано-Франківськ:Тіповіт, 2002. 156 с.

426. Ляцьке-Шляхетське (Липівка) у світлинах / упорядн. І. Любчик, І. Угриновський. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2020. 148 с.: іл.

427. Маланчук-Рибак О. Жіночий рух на західноукраїнських землях (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). *Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні*. Одеса, 1999. С. 110–128.
428. Маланчук-Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 500 с.
429. Мандзюк Д. Копаний м'яч. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 416 с.
430. Марцин В. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Львів: Ромус-Поліграф, 2002. 128 с.
431. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І. Добронравової, О. Руденка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. 608 с.
432. Міщук М. Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» – допоміжна партійна організація УСРП. *Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ, 2011. № 3. С. 129–132.
433. Москлюк М. Український християнсько-суспільний рух у Галичині: ідеологія, інституалізація, діяльність (кін. XIX – 30-ті рр. XX ст.). Івано-Франківськ, 2018. 206 с.
434. Окаринський В. Український скаутський рух (1911–1944 рр.). Тернопіль: Рада, 2006. 264 с.
435. Орлевич І. «Товариство імені Михайла Качковського» в національно-політичному русі галицьких українців (1874–1914). *Наука. Релігія. Суспільство*, 2009. №. 4. С. 101–109.
436. Павликовська І. На громадський шлях. З нагоди 70-ліття Українського жіночого руху. Філадельфія: Накладом Світової федерації українських жіночих організацій, 1956. 76 с.

437. Палаюча Ватра (з історії «Просвіти» Тлумацького району: минуле і сучасне) / ред. Г. Дзьоба. Львів: Простір-М, 2012. 624 с.: іл.
438. Пласт у Станиславові та Івано-Франківську (1911–2009 рр.) / упоряд. А. Чемеринський, В. Іваночко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 224 с.: іл.
439. Плекан Ю. Нариси з історії москвофільства на Галичині (середина ХІХ – початок ХХ століть). Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 108 с.
440. Покуття. Історико-етнографічний нарис / Марчук В., кер. автор. кол., Королько А., гол. і наук. ред. Львів: Манускрипт-Львів, 2010. 456 с.
441. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ: Основи, 1994. Т. 1. 494 с.
442. Потапюк Л. Діяльність жіночих громад в Україні як джерело забезпечення гендерного паритету (друга половина ХІХ – перша третина ХХ століття). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 2015. № 1. С. 18–23.
443. Пугач Л. Культурно-мистецька діяльність читалень Товариства імені Михайла Качковського. *Вісник Львівського університету*, 2015. Вип. 10. С. 185–191.
444. Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини / упоряд. і відп. ред. А. Сова; Центр незалежних історичних студій. Львів: Априорі, 2019. 816 с.
445. Реєнт О., Великочий В. Діяльність національних міжпартійних політичних об'єднань Східної Галичини як перший етап Української революції 1914–1923 рр.: історіографічні концепти. *Український історичний журнал*. 2020. Ч. 3. С. 163–174.
446. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. 278 с.
447. Савчук Б. Український Пласт 1911–1939. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. 268 с.

448. Седляр О. Заснування та перші роки діяльності Товариства імені Михайла Качковського (1874–1877 рр.). *Roczniki biblioteczne. Rok LXI*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017. S. 135–160.
449. Сич О. Пласт: нарис витоків, історії, сьогодення. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 76 с.
450. Сич О. Пласт – український скавтинг: нарис витоків, історії, сьогодення. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 288 с.
451. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). К.: Наукова думка, 1985. 272 с.
452. Сова А. Внесок Івана Боберського у становлення організації «Пласт». *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2014. Вип. 15. С. 85–91.
453. Сова А. Діяльність організації «Луг» на Брідщині (за матеріалами часопису «Вісти з Лугу»). Брідщина – край на межі Галичини й Волині: матеріали VI краєзнавчої конференції, присвяченої Міжнародному дню пам'яток історії та культури. Броди: Просвіта, 2011. Вип. 4. С. 104–109.
454. Сова А. Символіка товариства «Луг» у Галичині (1929–1939 рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. № 572: Держава та армія. С. 36–40.
455. «Сокіл-Батько»: спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994 / ред. І. Гургула. Львів: РВО «Основа», 1996. 268 с.
456. Соляр І. Культурно-просвітницька діяльність національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія «Історія». Тернопіль, 2010. Вип. 2. С. 75–79.
457. Сорока К. Основи теорії систем і системного аналізу. Харків: ХНАМГ, 2004. 292 с.
458. Субтельний О. Пласт: унікальна історія українського скаутського руху. Торонто; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. 440 с.

459. Сухий О. Сучасна українська історіографія історії «Просвіти». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. І. Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2010. Вип. 19. С. 644–657.
460. Сухий О. Товариство імені М. Качковського: ідеологія та напрями діяльності (70-80-і рр. XIX ст.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ: Інститут історії України НАНУ, 2004. Вип. 7. С. 205–228.
461. Тисовський О. Ідеологія Пласту – українського скаутингу / упоряд. В. Струганець. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2012. 56 с.
462. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини: (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.). Тернопіль: Економічна думка, 2001. 694 с.
463. Українські жінки в горнилі модернізації / під заг. ред. О. Кісь. Харків: Видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 304 с.
464. УНДО і УСРП у міжпартійній боротьбі в Західній Україні за впливи на національно-культурні товариства (на прикладі «Рідної школи») (1923–1939) / І. Соляр, П. Хмельовський. *Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства*: монографія / наук. ред. І. Соляр Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2017. С.271–282.
465. Федоришин І. Діяльність осередків «Союзу українок» на Товмаччині (за матеріалами часописів «Жіноча доля», «Жіноча воля»). *Проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія.* 2020. Випуск 3/45. С. 116–134.
466. Федоришин І. «Діяльність осередків товариства «Луг» на Товмаччині (1926–1939 рр.)». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки.* 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 68–75.

467. Федоришин І. Діяльність осередків «Товариства імені Михайла Качковського» на Товмаччині (1920–1930-ті рр.). *Гілея. Науковий вісник*. 2020. Вип. 152 (№ 1). Ч. 1. Історичні науки. С. 71–74.

468. Федоришин І. Діяльність осередків товариства «Каменярі» на Товмаччині (1932–1939 рр.). *Гілея. Науковий вісник*. 2019. Вип. 148 (№ 9). Ч. 1. Історичні науки. С. 90–94.

469. Федоришин І. Діяльність товариства «Пласт» у м. Тисмениця (1923–1930 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 98–105.

470. Федоришин І. Діяльність філій і кружків «Союзу українок» на Товмаччині (1925–1939). *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2020. Ч. 33. С. 113–125.

471. Федоришин І. Польські вибори 1922 р. на Покутті // Покуття – колиска українського національного державотворення. Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела», м. Тисмениця 14 вересня 2018 р.) / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. Тисмениця ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. С. 534–541.

472. Федоришин І. Тисменичина. Суспільно-політичне та національно-культурне життя українців краю (кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. 204 с.

473. Харитон В. Просвіта в Тисмениці. Тисмениця: Бібліотечка часопису «Тисмениця: вчора, сьогодні, завтра», 1994. 30 с.

474. Харитон В. Стриганці: сторінки історії. Івано-Франківськ: Лік, 2012. 100 с.

475. Шейко В. Організація та методика науково-дослідної діяльності: Підруч. для вищ. навч. закладів. Х.: ХДАК, 2009. 288 с.

476. Щербина Н., Махінла Ю. Політико-ідеологічний плюралізм в сучасній Україні: теоретичні й практичні аспекти. *Молодий вчений*. Одеса, 2016. № 4 (31). С. 327–332.

477. Якимович Б. Співпраця і взаємовідносини «Просвіти» з галицькими парамілітарними організаціями. *Marra Mundi. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя*. Львів; Київ; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1996. С. 710–721.
478. Яковенко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007. 376 с.
479. Яковенко Н. Одна Клію, дві історії. *Критика*. К., 2002. № 12. С. 12–14.
480. Ясінчук Л. «Рідна школа» в ювілейному році. Львів: Накладом товариства «Рідна школа», 1931. 24 с.
481. Здравомыслов А. Перестройка и интересы: новые подходы к теории социализма. *Рабочий класс и современный мир*. М., 1989. С. 10–15.
482. Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 16 (29) сентября 1910 г. до 15(28) сентября 1911 г. 40 с.
483. Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато-русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Львовъ: Изданіе «Талергофскаго Комитета», 1924. Вып. 1. 210 с.
484. Barański K. Przemienili zagończycy, chliborobi, chasydzy. Rzecz o ziemi stanisławowsko-kołomyjsko-stryjskiej. London: Panda Press, 1989. 480 s.
485. Bohachevsky-Chomiak M. Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939. Edmonton: University of Alberta, 1988. 460 p.
486. Brzoza Cz. Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej. *Krakówskie Zeszyty ukrainjznawcze*. Kraków, 1993. T. 1–2. S. 153–166.
487. Chirowski D. Dzieje miasta Tyśmienicy. Lwów: Prasowa Agencja Informacyjna «Wschód», 1938. 80 s.
488. Chojnowski A. Koncepcje polityki rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław: Ossolineum, 1979. 262 s.

489. Fedoryshyn I., Korolko A. Activities of affiliates of the society «Ridna Shkola» («Native School») in Pokuttya (1900–1939): content and directions of work. *East European Historical Bulletin*. 2020. Issue 16. P. 141–154.
490. Fedoryshyn I., Korolko A. The activity of the society «Ridna Shkola» («Native School») in Tysmenytsia town (1906–1939). *Cxið*. 2019. № 6 (164). P. 5–10.
491. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium Historyczno-Prawne. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Narodowe, 1988. 356 s.
492. Majewski J. Drogi i bazyliki niemieckiej spółdzielczości w Polsce 1919–1939. Poznań: Instytut Zachodni, 1989. 214 s.
493. Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Kraków, 1995. T 3–4. S. 220–234.
494. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w II Rzeczypospolitej w latach 1922–1926. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. 390 s.
495. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939). Warszawa: Wydawnictwo, 2007. 326 s.
496. Tomczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne. 1925–1939. Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 2006. 336 s.
497. Tomczyk R. Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Szczecin: PRINT GROUP Daniel Krzanowski, 2007. 284 s.
498. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. 468 s.
499. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. 266 s.

VI. Енциклопедичні та довідкові видання

500. Герасимова Г. Ільницький Василь Степанович. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / гол. редкол. В. Смолій. К: Наукова думка, 2005. Т. 3: Е – Й. С. 449.
501. Джулинська Т. Пластовий довідник. Торонто; Нью-Йорк, 2008. С. 200–201.
502. Науменко К. Луг. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / гол. редкол. В. Смолій. К.: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла – Мі. С. 282.
503. Прилуцький В. Каменярі. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / гол. редкол. В. Смолій. К.: Наукова думка, 2007. Т. 4: Ка – Ком. С. 48.
504. *Українська радянська енциклопедія*: у 12 т. / гол. ред. М. Бажан. К.: Голов. ред. УРЕ, 1983. Т. 9: Поплужне – Салуїн. С. 144–145.
505. *Українська радянська енциклопедія*: у 12 т. / гол. ред. М. Бажан. К.: Голов. ред. УРЕ, 1983. Т. 9: Поплужне – Салуїн. С. 390.
506. Якимович Б. Пласт, Український пластовий улад. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / гол. редкол. В. Смолій. К.: Наукова думка, 2011. Т. 8: Па – Прик. С. 267.

V. Автореферати, дисертації

507. Гайсенюк В. Москвофільство в Галичині та на Буковині в роки Першої світової війни: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. – історія України / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2015. 240 с.
508. Дядюк М. Політизація українського жіночого руху в Галичині: 1921–1939 рр.: автореф. дис ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України / НАН України. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознав. Львів, 2002. 20 с.
509. Зуляк І. Товариство «Просвіта» у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та культурно-просвітня діяльність: автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.01 – історія України /

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича. Чернівці, 2006. 32 с.

510. Савчук Б. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 – історія України / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 1999. 36 с.

511. Хмельовський П. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. – історія України / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 188 с.

СЛОВНИК МАЛОВЖИВАНИХ ТЕРМІНІВ («ГАЛИЦИЗМІВ»)

Анкета – опитування

Виділ – керівництво, правління

Виказка – посвідка

Вислід – результат (змагання)

Відбиванка – волейбол

Відпоручник – уповноважений

Відчит – лекція

Війт – керівник громади

Вкладка – членський внесок

Гніздо – сокільський осередок

Госпітантка – слухачка курсів, яка не мала права складати іспитів та отримувати свідоцтва

Громадський уряд – орган місцевого самоврядування

Гутірка – заняття

Дефіляда – урочиста хода

Доживлювання – харчування; підготовування

Домівкар (господар) – особа відповідальна за приміщення, майно, ключі, за підтримання в ньому ладу тощо

Доріст – неповнолітня молодь

Дружина – спортивна команда

Дручник – гімнастична перекладина

Дужання – важка атлетика

Дута орхестра – духовий оркестр

Душениця – велика плахта для гасіння вогню

Запаска – фартух

Захоронка – дитячий садок

Знакування – туристичне маркування

Капа – покривало

Кипта́р (кепта́р) – верхній хутряний одяг без рукавів

Коедукаційне (навчання) – спільне навчання хлопців і дівчат

Контрольна (комісія) – ревізійна комісія

Копаний м'яч (гра) – футбол

Кошиківка – баскетбол

Кружок – гурток

Лещата – ковзани

Люстрація – перевірка

Мент – момент

Меценас – адвокат

Меценасова – дружина адвоката

Містоголова – заступник

Мужеський – чоловічий

Нагла (потреба) – раптова

Накладом (власним) – власним коштом

Наколесництво – велосипедна їзда

Нотар – нотаріус

Оболоня – заплавні луки

Орхестра – оркестр

Патрон (патронка) – покровитель, покровителька пластового куреня

Перемітка – вид жіночого головного убору

Переступлення (слова) – недотримання (слова)

Пінг-понг – настільний теніс

Пішевка (пошевка) – тканина, підшита ватою, яка використовується для
утеплення одягу

Плекання хорих – догляд за хворими

Проба – система знань, умінь і навичок

Провідник – фахівець

Провідниця (дитячого садка) – вихователька

Провірна (комісія) – ревізійна комісія

Прогулька – мандрівка

Пущення – Свято масниці

Реферат – доповідь

Рецитувати – декламувати

Роблення (курс) – курс виготовлення

Розв'язання – припинення діяльності

Розривка – розвага, забава, гра

Руханка – гімнастика; спорт

Ручник – рушник

Ручний м'яч (гра) – гандбол

Сатральний – сценічний

Сикавка – діжка з насосом, заповнена водою й розміщена на підводі.

Ситківка – теніс

Скок у височінь – стрибок у висоту

Скок у даль (довжінь) – стрибок у довжину

Совги – лижі

Спомагаючий – допоміжний

Спрофанувати – зневажити

Старшіна – керівництво

Стрих – горище будинку

Сходини – збори

Точка (програми) – пункт програми

Трикотарство – рукоділля, ручна робота

Уклад – шикунання (елемент стройової підготовки)

Улад – вікова пластова спільнота

Управитель (школи) – директор школи

Ўставка (вуставка) – вишита смуга, вставлена у верхній частині жіночої сорочки (на плечах)

Ферії – вакації, канікули

Фестин – свято, святкова забава, фестиваль

Фіра – підвода (гужовий транспорт)

Централя – центральне (головне) правління; вище керівництво

Шатро – намет

Штафетовий (біг) – естафетний біг

Шутка – передвеликодня верба

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Fedoryshyn I., Korolko A. Activities of affiliates of the society «Ridna Shkola» («Native School») in Pokuttya (1900–1939): content and directions of work. *East European Historical Bulletin*. 2020. Issue 16. P. 141–154. (особистий внесок здобувача 60 %).

Fedoryshyn I., Korolko A. The activity of the society «Ridna Shkola» («Native School») in Tysmenytsia town (1906–1939). *Схід*. 2019. № 6 (164). С. 5–10. (особистий внесок здобувача 70 %).

Федоришин І. Діяльність осередків «Союзу українок» на Товмаччині (за матеріалами часописів «Жіноча доля», «Жіноча воля»). *Проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. Вип. 3/45. С. 116–134.

Федоришин І. Діяльність філій і кружків «Союзу українок» на Товмаччині (1925–1939). *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2020. Ч. 33. С. 113–125.

Федоришин І. «Діяльність осередків товариства «Луг» на Товмаччині (1926–1939 рр.)». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 68–75.

Федоришин І. Діяльність товариства «Пласт» у м. Тисмениця (1923–1930 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 98–105.

Федоришин І. Діяльність осередків товариства «Каменярі» на Товмаччині (1932–1939 рр.). *Гілея. Науковий вісник*. 2019. Вип. 148 (№ 9). Ч. 1. Історичні науки. С. 90–94.

Федоришин І. Діяльність осередків «Товариства імені Михайла Качковського» на Товмаччині (1920–1930-ті рр.). *Гілея. Науковий вісник*. 2020. Вип. 152 (№ 1). Ч. 1. Історичні науки. С. 71–74.

Товариство «Просвіта»

Додаток А.1

Хор «Просвіти» на Монастирі (м. Тисмениця)**Хор товариства «Просвіта» м. Тисмениця**

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

Члени товариства «Просвіти» на Зарічу. (м. Тисмениця, кін. 1930-х рр.)

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

Члени філії товариства «Просвіта» в м. Тисмениця

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

Будинок колишньої читальні «Просвіти» на Греблі в м. Тисмениця.

Фото І. Постоловського. 1980-ті рр

Члени товариства «Просвіта» в с. Ляцьке-Шляхецьке (1920-ті рр.)**Члени ініціативної групи із заснування читальні
в урочищі Долішні городи с. Ляцьке-Шляхецьке. Середина 1920-х рр.**

Джерело: З архіву Ігоря Любчика (с. Липівка Івано-Франківського району).

Члени аматорського гуртка читальні «Просвіти» в с. Колінці. 1937 р.

У центрі – керівник гуртка Онуфрій Самборський

Джерело: З архіву Ориси Самборської (Марчук)

(с. Колінці Івано-Франківського району).

Просвітянки сестри Боберські (м. Товмач)

Джерело: Буджак М. По забутих стежках. Івано-Франківськ: СІМІК, 2013.

180 с.

**Член аматорського гуртка читальні «Просвіти» в с. Ляцьке-Шляхецьке у
сценічному костюмі**

Джерело: З архіву Ігоря Любчика (с. Липівка Івано-Франківського району).

Додаток А.7

**Список осередків товариства «Просвіта», що діяли
в Товмацькому повіті станом на 19 жовтня 1936 р.**

№ з/п	Населений пункт	Назва осередку	Структурна одиниця	Кількість членів		Ступінь активності	% політичних впливів
				чоловіки	жінки		
1.	Товмач	філія	районова	54	-	середньо активна	50% УНДО 50% УСРП
2.	Товмач	читальня	місцева	46	24	"	40% УНДО 60% УСРП
3.	Яцківка	"	"	115	5	активна	100% УНДО
4.	Локитки	"	"	105	45	"	"
5.	Надорожна	"	"	85	35	"	"
6.	Колінці	"	"	100	50	"	"
7.	Гринівці	"	"	70	35	"	100% КПЗУ
8.	Клубівці	"	"	60	30	"	70% КПЗУ 30% УСРП
9.	Отинія	філія	районова	75	31	"	60% КПЗУ 40% УСРП
10.	Отинія	читальня I	місцева	81	20	"	100% КПЗУ
11.	Отинія	читальня II	"	85	20	"	100% УСРП
12.	Ворона	читальня	"	40	9	"	"
13.	Виноград	"	"	25	5	"	100% РСО
14.	Старі Кривотули	"	"	350	134	"	30% УНДО 70% УСРП
15.	Красилівка	"	"	125	22	"	80% УСРП 20% УНДО
16.	Угорники	"	"	45	23	активна	100% УНДО
17.	Баб'янка	"	"	83	7	"	80% УНДО 20% ОУН
18.	Струпків	"	"	63	10	"	100% УНДО
19.	Молодилів	"	"	36	-	"	"
20.	Тисмениця	філія	районова	52	10	"	"
21.	Тисмениця	читальня (Товмацьке передмістя)	місцева	51	-	"	"
22.	Тисмениця	читальня (Монастир)	"	46	-	"	"
23.	Тисмениця	читальня (Слобода)	"	36	-	"	50% УНДО 35% УСРП 15% КПЗУ
24.	Тисмениця	читальня (Кокорна)	"	308	100	середньо активна	100% УСРП
25.	Тисмениця	читальня (Гребля)	"	203	130	"	"
26.	Тисмениця	читальня (Пшениківське передмістя)	"	40	23	"	50% УСРП 50% КПЗУ
27.	Нижнів	читальня	"	260	100	"	90% КПЗУ 10% УСРП
28.	Петрилів	"	"	100	54	"	80% УСРП 20% КПЗУ

29.	Золота Липа біля Новосілки	"	"	66	30	"	100% УСРП
30.	Новосілка	"	"	54	5	"	"
31.	Кутище	"	"	98	4	активна	100% УНДО
32.	Антонівка	"	"	34	-	"	100% УСРП
33.	Вікняни	"	"	52	13	"	"
34.	Гостів	"	"	137	43	"	"
35.	Королівка	"	"	34	16	"	"
36.	Прибилів	"	"	88	32	"	"
37.	Нові Кривотули	"	"	48	20	"	"
38.	Торговиця	читальня І	"	98	25	"	"
39.	Торговиця	читальня ІІ	"	42	28	"	"
40.	Закрівці	читальня	"	214	8	"	100% УНДО
41.	Пшеничники	читальня (Долішня)	"	75	26	"	"
42.	Пшеничники	читальня (Горішня)	"	70	24	не активна	"
43.	Хом'яківка	читальня	"	73	25	активна	"
44.	Чорнолізці	"	"	100	41	"	"
45.	Ляцьке-Шляхецьке	читальня І	"	30	6	"	"
46.	Ляцьке-Шляхецьке	читальня ІІ	"	45	-	"	"
47.	Олеша	читальня	"	50	10	"	"
48.	Долина	"	"	68	12	"	"
49.	Делева	"	"	58	10	"	80% УСРП 20% УНДО
50.	Будзин	"	"	61	-	"	85% УСРП 15% УНДО
51.	Горигляди	"	"	145	17	"	80% УСРП 20% УНДО
52.	Хотимир	"	"	75	-	"	100% УСРП
53.	Бортники	"	"	105	5	"	"
54.	Грушка	"	"	196	1	"	"
55.	Озеряни	"	"	101	45	"	70% КПЗУ 30% УСРП
56.	Пужники	"	"	152	-	"	100% КПЗУ
57.	Валевщина	"	"	-	42	"	"
58.	Мельники біля Грушки	"	"	36	-	"	"
59.	Братишів	"	"	80	-	"	70% УСРП 30% КПЗУ
60.	Олешів	читальня І і ІІ	"	148	8	"	50% УСРП 50% УНДО
61.	Остриня	читальня	"	194	49	"	75% КПЗУ 25% УСРП
62.	Палагичі	"	"	77	-	"	60% УСРП 40% КПЗУ
63.	Рошнів	"	"	82	45	"	80% КПЗУ 20% УСРП
64.	Стриганці	"	"	131	49	"	85% УНДО 15% УСРП
65.	Довге	"	"	108	35	"	80% УНДО 20% УСРП

66.	Довге-Горішнє	"	"	30	12	"	"
67.	Юрківка	"	"	61	21	"	75% УНДО 25% УСРП
68.	Милування	"	"	169	59	"	85% УНДО 15% УСРП
69.	Вільшаниця	"	"	120	25	"	75% УНДО 25% УСРП
Разом		70		6344	1713		

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 230–234.

Товариство «Рідна школа»**Додаток Б.1****Вакаційна оселя у селі Милування. 1926 р.****Вакаційна оселя у селі Милування. 1937 р.**

Джерело: <https://www.facebook.com/groups/retroStan/permalink/750608752257604>

Додаток Б.2

**Список осередків товариства «Рідна школа», що діяли
в Товмацькому повіті станом на 19 жовтня 1936 р.**

№ з/п	Населений пункт	Назва осередку	Структурна одиниця	Кількість членів		Ступінь активності	% політичних впливів
				чоловіки	жінки		
1.	Товмач	кружок	повітовий	18	7	активний	70% УСРП 30% УНДО
2.	Надорожна	"	місцевий	-	-	не чинний	-
3.	Колінці	"	"	-	-	не чинний	-
4.	Клубівці	"	"	-	-	не чинний	-
5.	Отинія	"	"	20	3	активний	100% УНДО
6.	Ворона	"	"	30	15	"	"
7.	Виноград	"	"	48	2	"	"
8.	Старі Кривотули	"	"	32	-	"	"
9.	Угорники	"	"	44	6	"	"
10.	Баб'янка	"	"	-	-	не чинний	-
11.	Струпків	"	"	18	-	активний	100% УНДО
12.	Гостів	"	"	18	5	"	"
13.	Королівка	"	"	54	-	"	50% УНДО 50% УСРП
14.	Прибилів	"	"	30	21	"	40% УНДО 60% УСРП
15.	Закрівці	"	"	40	20	"	100% УНДО
16.	Тисмениця	"	"	21	11	"	90% УНДО 10% ОУН
17.	Кутище	"	"	19	10	мало активний	100% УСРП
18.	Золота Липа біля Новосілки	"	"	18	8	"	"
19.	Вікняни	"	"	44	-	"	"
20.	Рошнів	"	"	22	14	активний	65% УНДО 35% УСРП
21.	Стриганці	"	"	30	18	"	"
22.	Братишів	"	"	44	-	"	50% УНДО 50% УСРП
23.	Олешів	"	"	103	12	"	50% УНДО 50% УСРП
24.	Остриня	"	"	15	2	"	70% УСРП 30% УНДО
25.	Палагичі	"	"	80	55	"	40% УНДО 60% УСРП
26.	Хотимир	"	"	27	-	слабо активний	100% УСРП
27.	Бортники	"	"	22	-	"	"
28.	Грушка	"	"	63	-	активний	"
29.	Олеша	"	"	108	20	слабо активний	80% УНДО 20% УСРП
30.	Делева	"	"	45	-	не чинний	35% УНДО 65% УСРП

31.	Будзин	"	"	26	-	"	20% УНДО 80% УСРП
32.	Горигляди	"	"	25	-	слабо активний	15% УНДО 85% УСРП
33.	Чорнолізці	"	"	85	20	активний	
34.	Марківці	"	"	25	15	"	
35.	Нижнів	"	"	30	18	"	
36.	Петрилів	"	"	20	20	"	
Разом		36		1224	302		

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 235–237.

Додаток Б.3

**Кількісний список членів товариств «Просвіта» і «Рідна школа»
по повітах Станиславівського воєводства в 1936 р.**

Повіт	«Просвіта»			«Рідна школа»		
	кількість осередків	члени		кількість осередків	члени	
		чол.	жін.		чол.	жін.
Долина	69	6923	1281	20	1044	349
Городенка	57	5856	1304	41	2285	379
Калуш	67	6511	2122	33	1852	687
Коломия	102	9168	2401	60	3349	834
Косів	44	3336	924	3	399	128
Надвірна	80	7230	1738	24	812	208
Рогатин	98	8232	4118	49	2564	888
Станиславів	112	13754	2809	79	4624	963
Стрий	108	10052	4082	66	11127	3246
Снятин	51	4317	841	16	606	106
Товмач	69	6385	1726	36	1206	295
Жидачів	65	4879	1993	11	568	192
Всього	822	85643	25339	441	30436	8275

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 278.

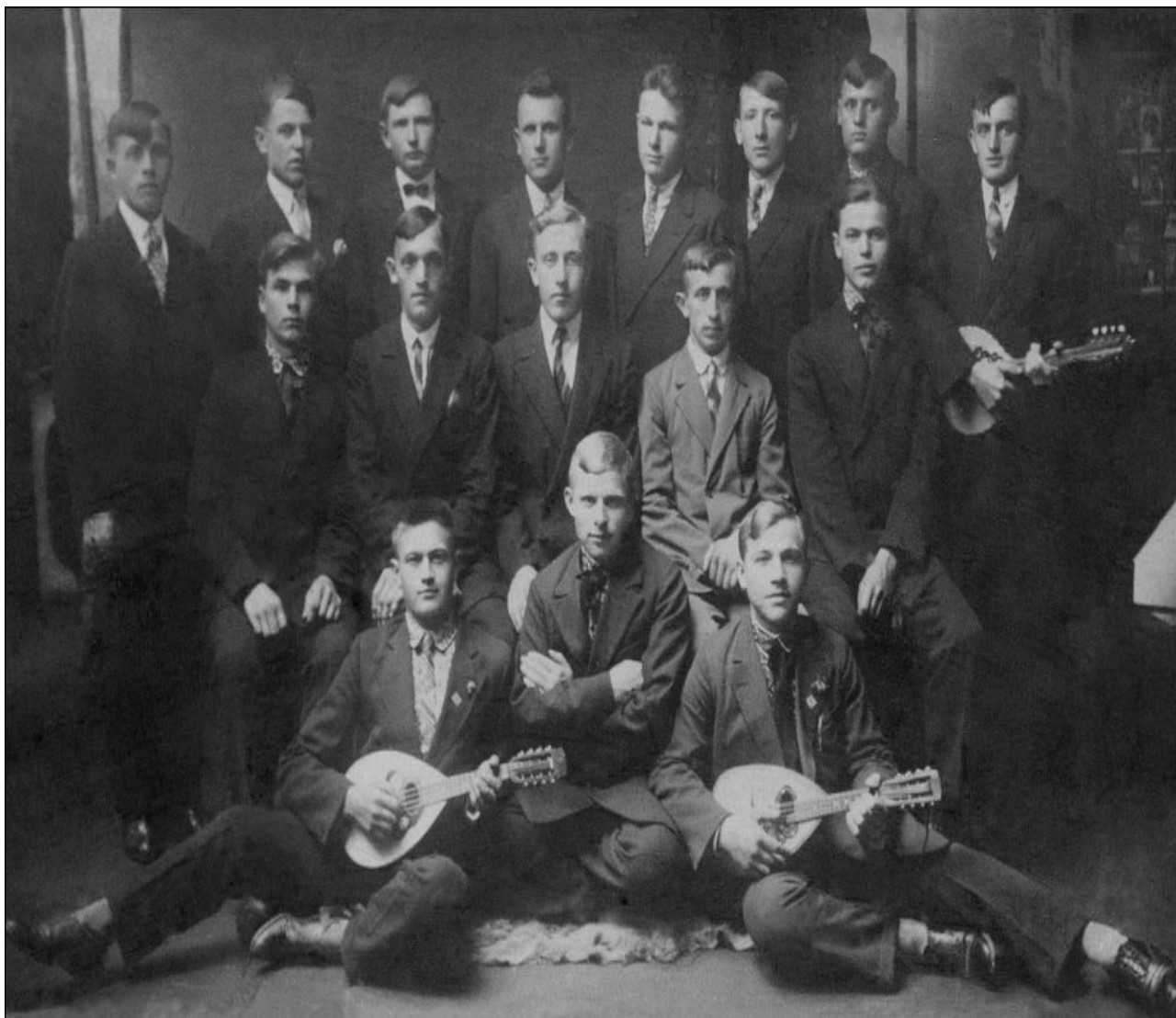
«Товариство імені Михайла Качковського»**Додаток В. 1****Члени читальні «Товариства ім. М. Качковського»****в с. Ляцьке-Шляхецьке. 1930-ті рр.**

Джерело: З архіву Ігоря Любчика (с. Липівка Івано-Франківського району).

Товариства «Сокіл»

Додаток Г.1

Члени товариства «Сокіл» м. Тисмениця

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

Товариство «Луг»

Додаток Г.2

«Лугове» свято в с. Колінці. 1937 р.

Джерело: З власного архіву Орісі Самборської (Марчук)
(с. Колінці Івано-Франківського району).

Додаток Г.3

**Список осередків товариства «Луг» і «Сокіл», що діяли
в Товмацькому повіті станом на 26 вересня 1936 р.**

№ з/п	Населений пункт	«Луг»	«Сокіл»	Кількість членів		Ступінь активності	% політичних впливів
				чоловіки	жінки		
1.	Товмач	1 (повітова філія)	-	7	-	активний	100% УНДО
2.	Товмач	1	-	24	7	малоактивний	100% УНДО
3.	Клубівці	1 (у стані ліквідації)	-	-	-	-	-
4.	Отинія	-	1	46	-	активний	75% УНДО 25% УСРП
5.	Антонівка	-	1	25	10	середньо активний	100% УСРП
6.	Братишів	-	1	40	20	"	70% УСРП 30% УНДО
7.	Рошнів	-	1	70	52	"	70% УСРП 30% УНДО
8.	Стриганці	-	1	95	23	активний	50% УНДО 50% УСРП
9.	Милування	1	-	88	42	"	100% УНДО
10.	Юрківка	1	-	29	18	"	"
11.	Вільшаниця	1	-	54	85	"	"
12.	Олеша	1	-	180	75	досить активний	"
13.	Одаї Гориглядські	1	-	25	13	"	"
14.	Долина	1	-	97	34	"	"
15.	Делева	1	-	54	33	"	"
16.	Будзин	1	-	56	32	"	"
17.	Вікняни	-	1	28	13	"	100% УСРП
Разом		10	6	614 «Луг» 304 «Сокіл»	339 «Луг» 118 «Сокіл»		

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 161.

Додаток Г.4

**Кількісний список членів товариств «Луг» і «Сокіл»
по повітах Станиславівського воєводства в 1936 р.**

Повіт	«Луг» Р. Дашкевича			«Луг» неорганізований			«Сокіл»		
	кількість осередків	члени		кількість осередків	члени		кількість осередків	члени	
		чол.	жін.		чол.	жін.		чол.	жін.
Долина	10	388	86	-	-	-	4	212	104
Городенка	4	172	97	-	-	-	-	-	-
Калуш	2	73	-	3	146	2	3	286	16
Коломия	5	133	54	2	59	16	5	328	71
Косів	1	23	4	-	-	-	2	82	43
Надвірна	30	1279	432	-	-	-	1	52	16
Рогатин	3	175	29	1	22	11	17	922	446
Станиславів	2	47	15	-	-	-	52	2425	1204
Стрий	4	104	46	8	344	88	29	1202	593
Снятин	2	49	10	5	30	8	5	272	136
Товмач	10	616	339	-	-	-	6	304	118
Жидачів	4	100	25	-	-	-	3	193	17
Всього	77	3159	1137	19	601	125	127	6278	2764

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 181.

Товариство «Каменярі»

Додаток Г.1

Список осередків товариства «Каменярі», що діяли
в Товмацькому повіті станом на 22 серпня 1936 р.

№ з/п	Населений пункт	Повітовий союз	Місцевий союз	Кількість членів		Ступінь активності	% політичних впливів
				чоловіки	жінки		
1.	Товмач	1	-	8	-	дуже активний	80% УСРП 20% КПЗУ
2.	Товмач	-	1	62	8	"	98% УСРП 2% КПЗУ
3.	Колінці	-	1	53	7	"	30% КПЗУ 70% УСРП
4.	Гринівці	-	1	136	22	"	30% КПЗУ 70% УСРП
5.	Яцківка	-	1	28	7	"	100% УСРП
6.	Клубівці	-	1	66	13	"	50% УНДО 50% УСРП
7.	Надорожна	-	1	42	15	середньо активний	50% УНДО 50% УСРП
8.	Нижнів	-	1	58	17	дуже активний	80% УСРП 20% КПЗУ
9.	Петрилів	-	1	115	50	"	80% УСРП 20% КПЗУ
10.	Ворона	-	1	40	-	не активний	жодного
11.	Бортники	-	1	65	30	досить активний	100% УСРП
12.	Хотимир	-	1	78	19	"	"
13.	Грушка	-	1	67	23	"	"
14.	Озеряни	-	1	120	23	діяльність призупинено	70% КПЗУ 30% УСРП
15.	Пужники	-	1	35	25	активний	100% УСРП
16.	Палагичі	-	1	101	51	"	"
17.	Братишів	-	1	60	18	"	"
18.	Остриня	-	1	67	46	"	"
19.	Олеша	-	1	132	44	дуже активний	"
20.	Горигляди	-	1	92	12	менш активний	"
21.	Королівка	-	1	94	33	"	60% УСРП 40% КПЗУ
22.	Прибилів	-	1	10	5	не чинний	немає
23.	Чорнолізці	-	1	36	-	дуже активний	50% УСРП 50% КПЗУ
Разом		1	22	1565	488		

«Союз українок»

Додаток Д.1

**Членкині «Союзу українок» з м. Тисмениця, с. Вільшаниця, с. Милування,
с. Рошнів, с. Юрківка – учасниці діловодського курсу
(23–27.03.1938 р.)**

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

**Членкині філії «Союзу українок» м. Тисмениця. 1937 р.
У другому ряду п'ята ліворуч – Лідія Белей, голова філії.**

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

Додаток Д.3

**Список осередків товариства «Союз українок», що діяли
в Товмацькому повіті станом на 17 жовтня 1936 р.**

№ з/п	Населений пункт	Назва осередку	Кількість членкинь	Ступінь активності	% політичних впливів
1.	Товмач	філія	70	мало активна	50% УСРП 50% УНДО
2.	Отинія	"	22	не активна	-
3.	Тисмениця	"	81	активний	100% УНДО
4.	Петрилів	кружок	154	середньо активний	100% УСРП
5.	Рошнів	"	55	"	75% УНДО 25% УСРП
6.	Стриганці	"	60	"	70% УНДО 30% УСРП
7.	Милування	"	70	"	"
8.	Юрківка	"	31	"	"
9.	Хом'яківка	"	15	"	100% УНДО

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 300.

Товариство «Пласт»

Додаток Е.1

**Пластуни 56-го пластового куреня
ім. гетьмана П. Дорошенка в м. Тисмениця****Пластуни 54-го і 56-го пластових куренів
на могилі Стефанії Шкорути, вояка УГА, уродженки м. Тисмениця.
(м. Станиславів. 1928 р.)**

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

**Пластунки 54-го пластового куреня
ім. О. Степанівни і пластуни 56-го пластового куреня
ім. гетьмана П. Дорошенка в м. Тисмениця**

Джерело: З колекції музею міста Тисмениця ім. С. Гаврилюка.

Будинок каси «Віра» (1812 р.). Домівка багатьох культурно-просвітницьких та молодіжних товариств м. Тисмениця.

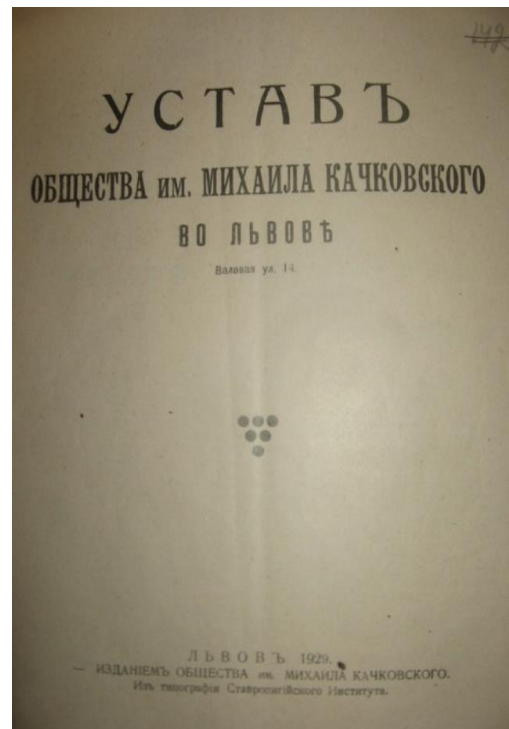
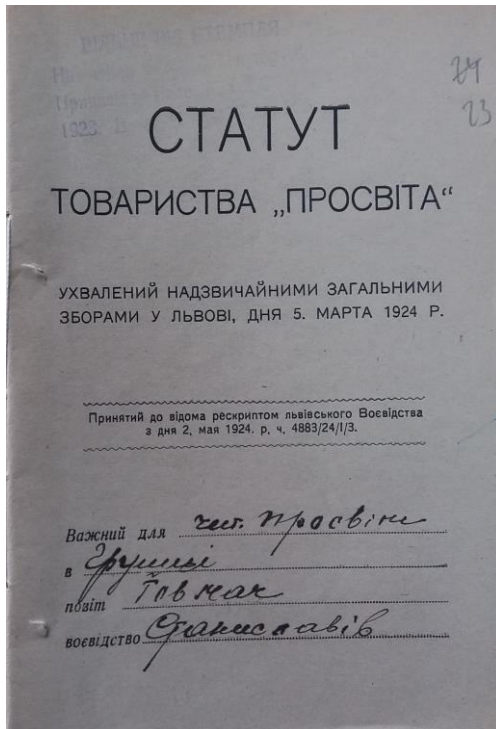
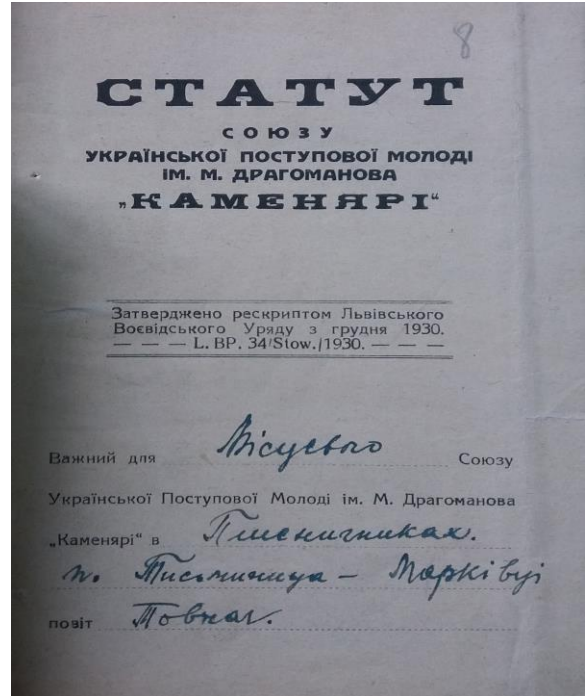
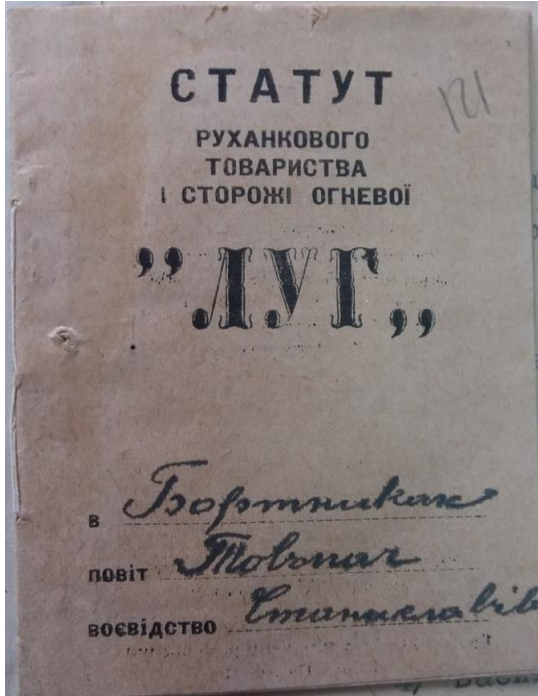
Знищений комуністичною владою в 1982 р.

Фото І. Постоловського

Титульні сторінки статутів українських культурно-просвітницьких та
молодіжних товариств Товмаччини

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 376. Арк. 65,
86, 109

**Зразки печаток осередків українських культурно-просвітницьких та
молодіжних товариств Товмаччини**

Джерело: Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 76, 93, 107, 134, 184, 195, 209